ION HOBANA

JULES VERNE

CHIPURI OBICEIURI ȘI PEISAJE ROMÂNEȘTI

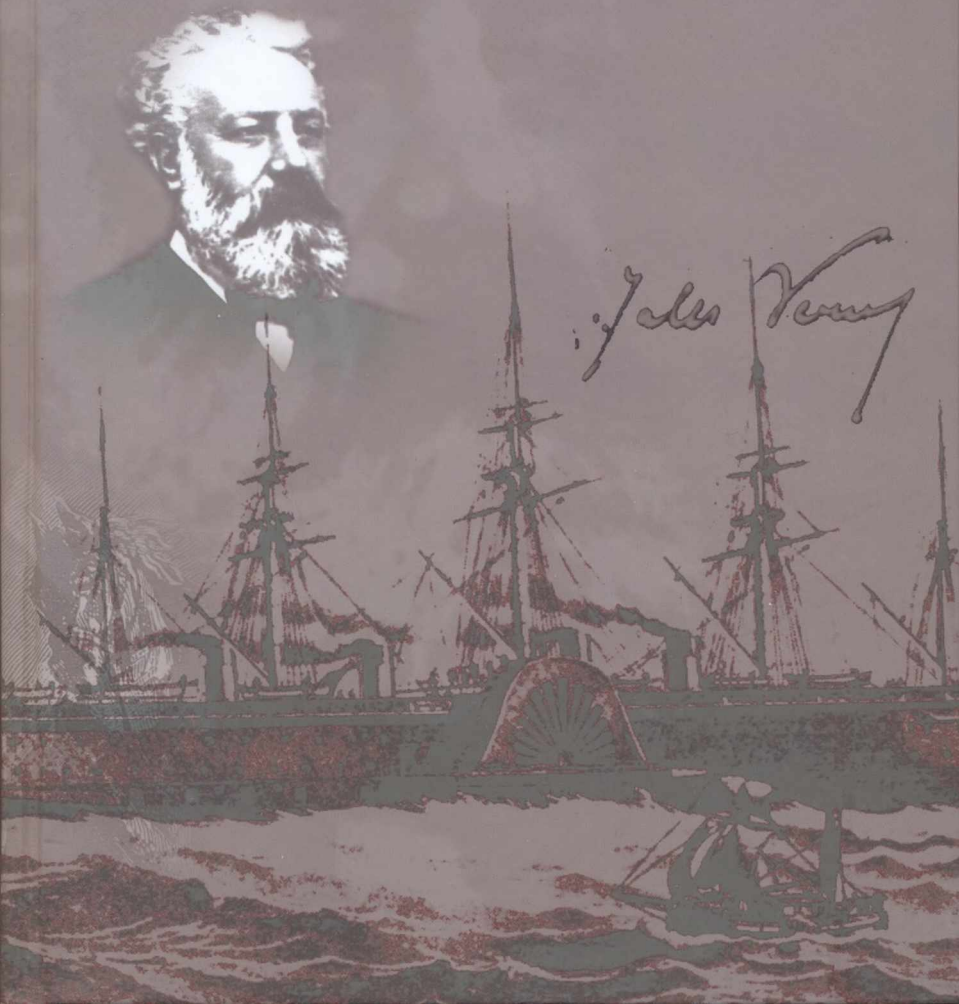

Soției mele
Sofia
in memoriam
cu nesfârșită dragoste

Ion Hobana

Jules Verne

Chipuri, obiceiuri și peisaje românești

Editura PRO – București, 2004

Mulțumiri:
†Pierre Barbet, †Marin Bucur, Virgil Cândea, Cécile Compère, Daniel Compère, Volker Dehs, †Lucia-Angela Dudescu, Teodora Fîntînaru, Jacques van Herp, Charles-Noël Martin, Sanda Mihăescu-Cârsteanu, Richard D. Nolane, Mircea Opriță, Claude Pichois, Robert Pourvoyeur, †François Raymond, †Adrian Rogoz, Doina Stănescu, Roxana Suliman, Alexandre Tarrieu, †Pierre Versins

Îi rog pe cei care se află în posesia unor mărturii *directe* (scrisori, jurnale intime, cărți cu dedicație etc.) ale relațiilor dintre Jules Verne și oameni ai pământului nostru să mă contacteze la adresa Ion Hobana, București, Bulevardul Nicolae Bălcescu 24, 010053, sau telefon 314.68.98.

„Măiestrul e mort“

Într-un interviu din 1902, apărut în „Neue Wiener Zeitung“, Jules Verne declara: „Secolul douăzeci a dat naștere unei noi ere. Viața mea a fost bogată în evenimente reale și imaginare. Am văzut multe lucruri deosebite, dar fantezia mea a creat lucruri și mai minunate. Dacă ați ști cât de mult regret că trebuie să închei atât de devreme drumul meu pământesc și să mă despart de viață în pragul unei epoci care ne promite atâtea minuni!...“ (Cf. 2, p. 213). Un lamento neașteptat, dată fiind discreția manifestată constant de scriitor în ceea ce privește propria lui persoană. Explicația trebuie căutată într-o sănătate tot mai precară. În scrisorile sale din acea perioadă sunt amintite mereu, cel mai adesea cu o tentă glumeață, cataracta, boala de stomac, diabetul... O criză de diabet avea să-i grăbească, de altfel, sfârșitul. La 24 martie 1905, Jules Verne își încheia extraordinara călătorie terestră, trecând în lumea personajelor sale.

Funeraliile au avut loc peste trei zile, în prezența a cinci mii de oameni veniți de pretutindeni să-i aducă un ultim omagiu celui care le fermecase adolescența. Guvernul francez a strălucit prin absență, ca și Academia, care nu-l socotise demn de a sta alături de atâția „nemuritori“ astăzi uitați. În schimb, Wilhelm al II-lea, aflat pe mare, l-a trimis pe însărcinatul cu afaceri al Germaniei să-l reprezinte și să transmită condoleanțe familiei, declarând că „ar fi urmat convoiul funerar, dacă ar fi fost posibil, întrucât își amintea încântarea cu care citise, în tinerețe, operele marelui romancier dispărut“.

O dispariție care a prilejuit o avalanșă de articole în presa franceză și în cea din întreaga lume. La 26 martie, Léon Blum îl omagiază, în „L'Intransigeant“, pe „omul care a dobândit, în a doua jumătate a secolului al nouăsprezecelea, unul dintre locurile cele mai importante în literatura franceză [...] care a știut să fie el însuși, deci inimitabil [...] care a pus în

Jules Verne în octombrie 1902

slujba romanului de aventuri nu amintiri, ci curiozitatea nemărginită a spiritului". La 27 martie, „Le Gil Blas" deplânge moartea unui „romancier profet", iar „L'Express du Midi" îl caracterizează drept un „îndârjit muncitor al literelor". La 23 aprilie, „Le Figaro" îl numește „inventator de himere"... Cel mai amplu spațiu îl acordă tristului eveniment, la 15 aprilie, „Magasin d'Education et de Récréation", care își datora în foarte mare măsură succesul publicării „Călătoriilor extraordinare", în foileton. Editorialul său se încheie astfel: „El ne-a oferit cea mai minunată idee despre ceea ce pot face inteligența, voința, ingeniozitatea umană; el a creat în mod cert generația actuală de călători, colonizatori, oameni de acțiune, care își au și ei visul, mirajul, idealul lor și, astfel, a fost un educator de prim rang". Este reprodusă și opinia lui André Laurie, exprimată într-un articol apărut în „Le Temps": „Alții, înaintea lui, începând cu Edgar Poe, au introdus știința în roman și au utilizat-o pentru satiră, sau pentru a-și agrementa intriga. Dar nimeni înaintea lui n-a făcut din știință substratul sistematic și durabil al unei opere monumentale, consacrată studiului Pământului și al anexelor lui, al programelor industriale ale umanității, al rezultatelor obținute și al cuceririlor posibile. Este un prodigios efort de civilizare. Nu există un alt exemplu în decursul veacurilor". (Autorul acestui panegiric a fost colaboratorul știut și, multă vreme, neștiut al lui Jules Verne. *Epava „Cynthiei"* poartă ambele nume. *Cele cinci sute de milioane ale begumei și Steaua Sudului* i-au aparținut, în forma inițială, fostului comunard Paschal Grousset, care, evadând din Noua Caledonie, unde fusese deportat, s-a stabilit în Anglia, revenind la Paris după amnistia din 1881. La cererea lui Pierre-Jules Hetzel, Verne a prelucrat, uneori substanțial, cele două manuscrise, cumpărate de editor de la proscris, semnând doar el romanele, la apariție. Iar Grousset a devenit și el un autor al Editurii Hetzel, sub pseudonimul André Laurie.)

„Magasin d'Education et de Récréation" citează 350 de ziare de pretutindeni care i-au trimis condoleanțe, printre ele numărându-se și „L'Indépendence roumaine". La 26 martie, ziarul anunța, la rubrica Ecouri, „moartea marelui romancier francez Jules Verne", însoțind știrea cu câteva detalii biografice: cum arăta camera de lucru a scriitorului, programul său de creație și de documentare, activitatea de consilier municipal. Subliniez faptul că „L'Indépendence roumaine" a ales o modalitate

Madame Jules VERNE, née du FRAYSSE de VIANE ;
Monsieur et Madame Michel JULES-VERNE ;
Monsieur et Madame de la RUE de FRANCY ; Monsieur et Madame Georges LEVÈBVRE ;

Messieurs Michel, Georges et Jean JULES-VERNE ; Monsieur Emile VILLALARD Lieutenant au 31e d'Artillerie et Madame Emile VILLALARD ; Mesdemoiselles Marie et Antoinette LEFÈBVRE ;

Monsieur Jean et Mademoiselle Marie VILLALARD ;

Madame Paul VERNE ; Madame DUCREST de VILLENEUVE, née VERNE ; Madame Victor FLEURY née VERNE ; Monsieur Léon GUILLON et Madame Léon GUILLON née VERNE ; Madame Auguste LELARGE ;

Messieurs Gaston et Maurice VERNE ; Monsieur et Madame Emile GARY de FAVIÈS et leurs Enfants ; Monsieur Raymond DUCREST de VILLENEUVE, Capitaine d'Artillerie, Chevalier de la Légion d'Honneur, Madame Raymond DUCREST de VILLENEUVE et leurs Filles ; Monsieur Paul DUCREST de VILLENEUVE, Lieutenant de Vaisseau, Chevalier de la Légion d'honneur, Madame Paul DUCREST de VILLENEUVE et leurs Fils ; Monsieur André DUCREST de VILLENEUVE ; Monsieur et Madame Joseph ALLARD et leurs Enfants ; Monsieur et Madame René FLEURY et leurs Enfants ; Monsieur et Madame Maurice DOUAULT et leurs Fils ; Madame René GUILLON ; Monsieur et Madame Maxime GUILLON et leurs Enfants ; Monsieur et Madame Norbert GUILLON et leurs Enfants ; Monsieur Claude GUILLON ; le Général ALLOTTE de la FUYE, Commandeur de la Légion d'Honneur et ses Enfants ; Mademoiselle Anna GUILLON ; Monsieur et Madame Charles BOURDON et leur Fils ;

Le Colonel ALLOTTE de la FUYE Commandeur de la Légion d'Honneur, et Madame Maurice ALLOTTE de la FUYE ;

Monsieur et Madame Adolphe DEZAUNAY ; Monsieur et Madame Emile DEZAUNAY ; le Colonel DEZAUNAY et Madame Francis DEZAUNAY ; Monsieur et Madame Louis DEZAUNAY ; Monsieur et Madame Alfred GUILLON ; Monsieur Roger LIBMAN Capitaine breveté d'État-Major et Madame Roger LIBMAN ; Monsieur et Madame Félix LIBEAUDIÈRE ; Monsieur et Madame LEMARCHAND,

Ont l'honneur de vous faire part de la perte cruelle qu'ils viennent d'éprouver en la personne de

JULES VERNE,

Officier de la Légion d'Honneur

LEUR MARI, PÈRE, BEAU-PÈRE, GRAND-PÈRE, ARRIÈRE-GRAND-PÈRE, FRÈRE ET BEAU-FRÈRE, ONCLE ET GRAND-ONCLE, COUSIN-GERMAIN ET COUSIN,

Décédé en sa demeure, 44, Boulevard Longueville, à Amiens, le 24 Mars 1905.
à l'âge de 77 ans,

Muni des Sacrements de l'Église.

De Profundis...

Amiens, le 1er Avril 1905.

Imp. E. Le Roy, Amiens.

Ferparul

proprie de a-l omagia. În locul unui articol de mai mare întindere, soluția preferată de celelalte publicații românești, mai multe însemnări cu caracter anecdotic, în cadrul aceleiași rubrici de ecouri, pentru a păstra vie atenția cititorilor. Iat-o pe cea din 31 martie:

„Când Jules Verne a publicat *Ocolul lumii în optzeci de zile*, în foileton, în ziarul „Le Temps", lumea întreagă se interesa într-o asemenea măsură de peripețiile călătoriei lui Phileas Fogg, încât corespondenții foilor americane și engleze mergeau până la a telegrafia jurnalelor lor, în fiecare zi, traducerea acestor foiletoane. În final, Phileas Fogg, obligat să ardă puntea vasului ca să crească astfel viteza, pentru a se întoarce în ziua convenită, încinge până la alb mașinile navei.

Jules Verne a primit atunci, de la Companiile de navigație engleze, americane și chiar franceze propunerile cele mai tentante pentru a-l face să aleagă unul dintre vapoarele lor, care să-l readucă pe eroul său în Europa.

Jules Verne a rămas neclintit în fața acestor oferte, una mai magnifică decât alta, nevrând să introducă lumea reclamei în opera sa de romancier".

La 3 aprilie, este relatat un fapt pe care nu l-am întâlnit în zecile de mii de pagini consacrate vieții și operei scriitorului:

„De la Pământ la Lună.

Acest titlu al unuia dintre cele mai celebre romane al lui Jules Verne, care a murit de curând, a inspirat unui american ideea unui calcul destul de ciudat [...] ce preț ar avea un bilet de tren clasa a III-a, pe distanța Pământ-Lună. Rezultatul: 930.000 de dolari, adică 4.650.000 de franci francezi. Americanul a calculat și durata călătoriei: 285 de ani, cu 60 de kilometri pe oră".

În sfârșit, la 10 aprilie, pe prima pagină, acest preambul intitulat *Profețiile lui Jules Verne*:

„Se știe că în opera sa remarcabilă, plină de născociri atât de ingenioase, Jules Verne a găsit, datorită unei previziuni excepționale, mijlocul de a întrevedea și aproape de a descrie, înainte ca ele să se realizeze, cele mai importante descoperiri ale epocii noastre. Citățm trei exemple caracteristice, care, prin simpla menționare a datelor, vor demonstra cu ce prodigios spirit de divinație era înzestrat marele scriitor".

Cele trei exemple constau în pasaje substanțiale, textul acoperind și o bună parte din pagina a doua, din *Cinci săptămâni în balon*, 1863 – opinia

lui Fergusson despre dirijarea baloanelor, *Douăzeci de mii de leghe sub mări*, 1870 – căpitanul Nemo îi prezintă lui Aronnax mirificul său submarin și *Casa cu aburi*, 1880 – descrierea locuinței mobile trasă de elefantul artificial, considerată un precursor al automobilului (134).

După ce îl elogiaseră, de-a lungul anilor, pe autorul „Călătoriilor extraordinare", celelalte publicații românești nu puteau lipsi din corul de voci îndoliate. Un alt ziar de limbă franceză, „La Roumanie", a anunțat, la 26 martie, decesul lui Jules Verne, iar la 30 martie, știrea privind funeraliile, de pe prima pagină, a fost însoțită, în pagina a doua, de o *Cronică pariziană. Jules Verne*, semnată T.P.:

„Câte amintiri evocă numele acestui scriitor în seria de generații care s-au succedat de o jumătate de secol! Cred că nimeni n-a fost mai popular printre tineri decât autorul minunatelor povestiri intitulate *Cinci săptămâni în balon, Călătorie spre centrul Pământului, Aventurile căpitanului Hatteras, Douăzeci de mii de leghe sub mări, Copiii căpitanului Grant, Călătorie în jurul lumii în optzeci de zile, Mihail Strogov, Încăpățânatul Keraban*; – mă opresc, lista ar fi enormă, căci producția inepuizabilului povestitor este fără sfârșit.

El a inventat un gen admirabil, a înlocuit miraculosul feeriei cu un miraculos nou, așa cum a scris secretarul perpetuu Patin, în raportul prezentat Academiei franceze* – un miraculos întemeiat pe noțiunile recente ale științei. Stârnit și susținut cu abilitate, interesul este orientat spre instrucție. Odată cu plăcerea de a fi învățat ceva, rămâi și cu dorința de a ști, ceea ce se numește curiozitatea științifică.

Se poate spune, de asemenea, că aceste cărți, scrise mai ales pentru tineret, au avut norocul rar de a place tuturor vârstelor și că unele au atins un număr neverosimil de ediții, cifrându-se la mai multe sute.

Au fost multe încercări de a-l imita, dar în zadar: el utilizează o manieră și o formă care îi aparțin într-atât, încât nimeni n-a putut fi înșelat de imitații".

Sunt prezentate, apoi, câteva date biografice, până la apariția romanului *Cinci săptămâni în balon*:

„Odată făcut acest prim pas pe calea cea nouă, Jules Verne și-a continuat drumul, producând în mod regulat două, câteodată trei romane anual, cu șanse diferite, toate având un succes mai mare sau mai mic, dar totdeauna

* ...în urma căruia, Academia a încununat cu premiul său „Călătoriile extraordinare", în 1872.

succes. Acest spirit ingenios, inventiv, fertil, niciodată lipsit de idei, urmărea pe furiș toate descoperirile științei, pe care le utiliza amplificându-le, extrăgând din ele invenții de o uimitoare fantezie, mereu reînnoită" (120).

La 1 aprilie, ziarul publica un alt articol, nesemnat, *Viața lui Jules Verne*. În aceeași zi, „Luceafărul" insera această *Cronică**:

„Jules Verne (1828-1905). În fine sunat-a clopotul și pentru bătrînul unchiaș cu graiu fermecat și condeiu măestru. Sunat-a să plece în călătoria pe care nu ne-o mai poate descrie.

În anumit sens: toți anii bărbăției i-a consumat prin călătorii.

Cutreierat-a pampele Americei-de-sud; preeriile Australiei; rătăcit-a prin codrii «nevăzuți și neauziți» ai Africei; avîntatu-s'a în cîteva rînduri pe la poli, ba și prin centrul pămîntului a făcut un voiaj în felul său. Pe supt mare a alergat neted 80.000 (de fapt 20.000 – I.H.) de leghe, în luptă cu elementul turbat și cu polipii îngrozitori. Grație colosului de locomotivă (invenție proprie), care duce 3 vagoane și e adaptată cu astfel de meșteșug, încît merge nebună și pe apă și pe uscat – s-a avîntat prin Indii, convingîndu-se de avuțiile fabuloase ale țării, de fanatizmul sepoy-lor, de voința de fer – nu odată crudă, brutală – a Englezilor. Încunjurat-a pămîntul în 80 de zile, întrecînd mult și bine Olandezul zburător, căruia pînă la Batavia îi trebuiau trei luni în capăt. Ba abătutu-s'a și prin Carpații noștri, aducînd aparate de proiecțiune și fonografe.

Cînd se plictisia de globul nostru, zbura în glonțuri de tun către lună, prin sistemul solar și așa mai departe, Dumnezeu știe pînă unde.

Am zis călătorii *în anumit sens*. Toate peripețiile miraculoase le-a făcut Verne la masa de scris, cu aparate născocite de fantezia sa prodigioasă.

În realitate a călătorit foarte puțin. În total și rotunzit: de la Nantes (orașul său natal) la Paris și de aici la Amiens, locul de origine al femeii sale, unde a lucrat ultimii 20 de ani în retragere de zgomotul lumii.

Un exemplu. Cînd își scria întîiul roman «Cinci săptămâni în balon», tocmai în baloane nu fusese. Și totuși, scrierea-i avu succes enorm, creîndu-i nume cunoscut pînă departe de frontierele patriei sale. «Filonul era deschis» – cum zicea el".

---

* În numeroasele citate din vechile publicații românești pe care le veți întâlni în această carte, am reprodus grafia, punctuația și improprietățile textelor originale, pentru a păstra ceva din savoarea unui timp revolut.

3e volume. — N° 123. 10 c. Un an : 6 fr.

LES HOMMES D'AUJOURD'HUI

DESSINS DE GILL

BUREAUX : 48, RUE MONSIEUR LE PRINCE, PARIS

JULES VERNE

Vom vedea, curând, cum stau lucrurile în privința călătoriilor lui Jules Verne. Oricum, autorul *Cronicii* nu făcea decât să reproducă o opinie larg răspândită în epocă, întâlnită uneori și astăzi.

„Acest pas făcut în o direcție nouă, Jules Verne își continuă ruta, producînd regulat în fiecare an două, cîteodată trei romane, cu noroc schimbăcios și cu reușită mai mare sau mai mică, însă totdeauna reușită. Acest spirit ingenios, inventiv, fertil, urmăria pas de pas descoperirile și invențiile științifice, îmbrăcîndu-le în haina atrăgătoare a fanteziei, exagerînd unele faze, prevăzînd altele.

«Orice aș născoci, oricît aș exagera, zicea el uneori – voiu rămînea mai pe jos de realitate. Va sosi timpul, cînd creațiunile științei vor întrece visările cele mai îndrăznețe ale imaginației.»

Și pentru multe s'au împlinit cuvintele lui."

Cronica anonimă din „Luceafărul" este urmată de cea din „Familia", numărul din 27 mart. (9 aprilie), semnată cu inițialele E.I., care-i aparțin, fără îndoială, lui Emil Isac, redactorul revistei după 1900:

„+*Jules Verne*

Moșneagul din Amiens, genialul romanțier Jules Verne, încărcat de ani grei și mulți – se stinse.

Acea peană, din care ieșiră atâtea bazme, remase orfană și se va rugini.

„Măiestrul e mort" – putem începe cu Longfellow.

Minunatul povestitor, acel, care ne-a îndulcit tinerețea cu scrierile sale pline de fantezie strălucită – va remânea pe vecie mut, în un îngust mormânt, din care nu vor mai putea pătrunde la noi, poveștile acele pline de bărbăție și energie.

Jules Verne, a fost mentorul meu.

Lucrările lui mi-au fost cele mai plăcute, dintre câte aflai în biblioteci – romanele lui, au întărit în pieptu-mi fraged credințele de bine; ele au oțelit inima mea și ele au încălzit crierii mei, cu flacăra științelor naive.

Îmi aduc bine aminte, de-acele clipe, când ca tinerel școlar, citiiu în colțul școlii, cu ochi înfierbântați povestea eroului, din romanul: Dardentor Clovis* al lui Verne. – Îmi reamintesc în minte, acea vraje, ce mi-a coprins firea, când cetiiu glorioasa poveste a bogătașului, fericitului

* Titlul romanului este *Clovis Dardentor*. Școlarul transilvănean îl citise, probabil, într-o traducere maghiară, ceea ce ar explica inversiunea.

și îndestulitului Dardentor Clovis, veșnic călător și veșnic bine dispus ca un soare. – Și pare că mi se așează lacrime pe inima-mi, când privesc în juru-mi căutând strălucita zare a copilăriei mele, aurită de minunatul povestitor Jules Verne.

Care să fie resplata cea mai bine nimerită, pentru clipele ce mi le-a făurit Jules Verne?

Care *poate* fi răsplata? *Pot eu* să răsplătesc acelui trup recit, căldura ce mi-o aprinse în frageda-mi tinerețâ?

O lacrimă șterg din gene, și în lacrima mea e topită o parte a sufletului meu" (64).

Nu toate articolele din acele zile au tonul elegiac al evocării foarte tânărului redactor (Emil Isac se născuse în 1886). Tot la 26 martie, în „Albina" apare un text semnat Radu care prezintă viața și opera scriitorului într-o manieră cvasi-didactică, permițându-și doar câteva efuziuni de circumstanță:

„*Jules Verne*

Săptămâna trecută s'a stins în orașul Amiens din Franța un mare scriitor, al cărui nume împreună cu lucrările sale, trecuse dincolo de hotarele Franței și de ale Europei. *Jules Verne* a fost unul din autorii cei mai producători și din cei mai populari. Citirea operelor lui a fost o îndeletnicire plăcută și folositoare pentru tinerime, cu deosebire; unele din ele s'au tradus în toate limbile din Europa, ba și în chinezește și în japonește (sic). Scrierile acestea vor rămâneà și de acum înainte o hrană sufletească aleasă și înălțătoare.

Pentru aceia care nu au citit până acum nimic de Jules Verne, nu avem destule cuvinte să-i îndemnăm să caute, căci sunt traduse și în românește cele mai însemnate din scrierile lui. Ca să răspândească cunoștințele de geografie, de astronomie, de geologie, de fizică, ș.a., el închipuià o poveste frumoasă și plină de interes și în desfășurarea ei amestecà o sumă și o sumă de cunoștințe științifice.

Câte lucruri din geologie nu înveți, citind *Călătoria în centrul pământului?* Chestia care și azi preocupă pe o sumă de învățați, cârmuirea baloanelor, este cu deamănuntul arătată în cartea *Cinci săptămâni în balon*. Raporturile între pământ și satelitul său luna se găsesc în romanul *De la Pământ la Lună*. Și așà se poate spune despre ce a scris.

Mai cunoscută la noi este *Ocolul pământului în 80 de zile*, care, sub formă de piesă, s'a dat de multe ori pe scena Teatrului Național din București. Mărturisesc că totdeauna revăd cu plăcere pe Englezul care a făcut prinsoare că va ocoli pământul în 80 de zile, pe servitorul lui, Frantz*, care își urmează stăpânul peste țări și mări și rămâne vesel și glumeț, în cele mai triste împrejurări. Cu ce meșteșug își conduce autorul persoanele ca să treacă prin toate climele, prin toate continentele și să putem vedea astfel felurite țări, feluriți oameni, felurite obiceiuri!

Jules Verne era bătrân. Născut la 1828 în orașul Nantes din Franța, trecuse de 70 de ani. Fiu al unui advocat, fu trimis să învețe dreptul la Paris, dar aci se ocupă mai mult de teatru, scrise câtevă piese și apoi dete la lumină *Cinci săptămâni în balon*, lucrare care îl făcu deodată cunoscut și-i arătă drumul ce avea să urmeze. De atunci, din 1861**, aproape în fiecare an dete la lumină câte o operă sau chiar două. Vor fi toate la un loc 90 de volume!

Viața la Paris i s'a părut preà zgomotoasă și de aceea, acum vre-o douăzeci de ani***, s'a stabilit cu familia în orașul Amiens. Aici trăià liniștit, ocupându-se cu scrisul și făcând parte câtva timp din consiliul municipal. În anii din urmă vederea îi slăbise așà de mult încât d'abià zărià; dar tot lucrà, punând să-i citească diferite cărți și dictând ceeace compuneà.

Așà a trăit până ce un atac de paralizie l-a lovit și după câtevà zile de suferință, a murit. Franța îl plânge, am puteà zice lumea întreagă îl plânge. Împăratul Germaniei a trimis un ministru înadins ca să arate familiei regretele sale" (107).

În numărul său din martie, „Revista idealistă" consacră evenimentului o notă, la rubrica *Viața în țară și în străinătate*:

„Jules Verne, mort de curând, a încântat pe cei ce i-au citit numeroasele cărți, traduse în toate limbele. El n-a scris romane în sensul ce se dă obicinuit cuvântului, însă a avut o imaginație și o capacitate de a inventa ne mai pomenită și a fost un fel de proroc, vizionar, pentru că a întrevăzut unele probleme ale științelor de azi. Impresia ce ne-a făcut în copilărie,

* Servitorul „Englezului" se numește Passepartout. Poate că a devenit Frantz în versiunea scenică susținută, cum vom vedea, de decorurile, accesoriile și „trucurile" închiriate de la un impresar german.

** *Cinci săptămâni în balon* a apărut în 1863.

*** Jules Verne s-a stabilit la Amiens în 1871, deci cu treizeci și patru de ani înainte de moartea lui.

călătoriele sale extraordinare, nu o vom uita niciodată. Sunt pedagogi cari cred că Jules Verne poate fi dăunător, prin ideile falșe ce dă despre știință și ne aducem aminte că acum 25 de ani la Lausanne, de pildă, nu ni se permitea să citim cărțile sale. Orice s-ar spune, pentru tineret, pentru băieți, nu pot fi opere mai plăcute de cetit decât ale lui Jules Verne" (75).

Semnează Mihail G. Holban, directorul revistei, al cărei sediu era la Mogoșești (prin Mihăileni) județul Dorohoi.

S-a apelat și la alte modalități de a cinsti memoria marelui dispărut. La 6 aprilie, „Ziarul călătoriilor și al întâmplărilor de pe mare și uscat" a început publicarea în foileton a romanului *Stăpânul Lumei*, care s-a încheiat la 20 iulie. La 10 aprilie, cotidianul ieșean „Evenimentul" făcea cunoscut cititorilor săi, la rubrica *Ecouri*, un îndrăznet proiect feroviar, asemănător cu cel schițat în *Claudius Bombarnac:*

„De la Paris la New York în drum de fer...

– Glumești?

– De-loc...

– Și cum asta?

– Traversând Europa, Siberia și strâmtoarea Behring printr-un tunel submarin și Alaska, realiniindu-se la drumul de fer Nord-Pacific-New York.

Transiberianul Behring-Alaska va fi constituit de o cale ferată, sistem zis de suspensiune, cu tracțiune electrică, permițând să se facă 200 kilometri pe oră. Se va merge de la Paris la New York pe această cale, abia în 20 de zile și de la New York la Paris cu vaporul în șapte zile, total: 27 de zile.

Jules Verne a murit prea de timpuriu pentru a vedea într'o bună zi realizându-se această cursă extra-ordinară al cărei precursor a fost."

De o factură aparte este medalionul *Poetul tinerimei*, apărut, la 25 aprilie, în „Universul literar". Autorul, Benedetto de Luca, vădește cunoașterea intimă a „Călătoriilor extraordinare" și exaltă influența lor asupra generațiilor succesive de cititori:

„La liceul din Bârlad e în vigoare un obiceiu extrem de frumos și demn de a fi imitat. Sub călăuzirea îngrijită a profesorului Alexandrescu, elevii institutului au întemeiat o «societate culturală». Au întrunirile lor în fiecare Duminecă. Se țin conferințe, lecturi sau discuțiuni. Astfel tinerile minți încep a cugeta, a desbate, a critica și se pregătesc pentru viitoarele lupte ale științei și vieței.

Dumineca trecută, ei au comemorat pe J. Verne. Nici o comemorațiune nu putea fi mai potrivită, mai meritată și mai simțită. J. Verne a fost stăpânul desăvârșit al tuturor gândurilor și al tuturor sentimentelor generațiunilor tinere, de la patrusprezece la optsprezece ani, a aprins în inimile lor toate entuziasmele, a insuflat toate speranțele de cucerire. Fiecare dintre noi a avut în cugetul său un misterios Tombuctu de cucerit, sau o insulă pustie în care să își exercite propria sa libertate. În orele de nesomn, răpite studiului, creerul nostru, împovărat de un bagagiu prea greu și prea inutil, a căutat un fir de iluziune și de vis în țările miraculoase, pe cari romancierul-poet le deschidea dincolo de zidurile strâmte ale camerei noastre. Și am învățat astfel să cunoaștem acele țări și să le dorim atât de arzător, încât sufletul nostru copilăresc a rămas cu totul cucerit de nostalgia țărmurilor îndepărtate.

.....

A doua jumătate a secolului trecut e caracterizată, într'adevăr, de cucerirea lumei. Continentele se desvăluie rând pe rând, marile căi străbat pustiul, hărțile geografice se îmbogățiră din an în an cu nume noui. Tot ceea ce era misterios, devine evident, tot ceea ce era oprit, își deschide porțile acestor nesățioși căutători ai necunoscutului, ce au devenit fiii lui Jafet*. Dar ar fi curios să analizăm ce parte a avut J. Verne în această prodigioasă cucerire.

Când, acum aproape o jumătate de veac, el împinse pe doctorul său Fergusson la străbaterea Africei în balon, izvoarele Nilului erau încă păzite de Sfinxul impenetrabil. Când conduse pe căpitanul Hatteras să împlânte drapelul pe insulioara vulcanică a Polului, misterul pământurilor arctice era încă strejuit în mormântul amiralului Franklin. Când călăuzea familia Welton de alungul curentului periculos al Congului, E. Stanley ignora încă partea apuseană a Africei. Când îndruma pe nostimul Kin-Fo pe urmele filosofului omucigaș, China era încă împărăția neviolată, închisă în zidurile sale inaccesibile. Când încredința lui Mihail Strogoff mesagiul țarului, Siberia ne apărea ca un pământ aproape fabulos, și Irkusk era atât de departe de visurile noastre încât ne părea un oraș imaginar.

* Potrivit Bibliei, Iafet era al treilea fiu al lui Noe. După Potop, el ar fi primit în stăpânire Europa și Asia Mică, fiind considerat părintele mitic al rasei albe. Autorul se referă la rolul jucat de europeni în marile descoperiri geografice.

Ei bine, au trecut patruzeci de ani și caravanele lui Cook vă duc foarte comod la isvoarele Nilului, și ducele de Abruzzi s'a apropiat până la patru grade de Pol, și Congul a devenit slujba ideală a aceluia care e sătul de vechia mizerie europeană, și China începe să tipărească ziarele sale în englezește, și Irkusk a devenit o dependență a Moscovei.

Eroii pentru cari ne-am pasionat noi, au împlinit misiunea lor, ei au însoțit în mormânt pe cel care îi ațâțase la viață și care oferise generațiunilor nostalgice ale păcei, născute din generațiunile eroice ale războiului, un exemplu minunat de energie!

J. Verne, o tineri, a fost un mare factor de energie. În toată opera sa, omul e într-adevăr cuceritorul victorios care supune puterile naturei neînduplecatei sale voințe suverane. S-ar putea chiar zice că el a avut unicul scop de a ne arăta această neînvinsă putere omenească. Eroii și eroinele sale sunt măreți campioni de statornicie și de voință, cari într'o epocă în care ori ce idealitate părea surghiunită din educațiunea noastră, ne-au arătat viața ca un dar prea frumos pe care oameni într-adevăr demni și puternici puteau să'i avânte pe piscuri mai înalte decât idealul.

Și a fost și un preot al științei. În toată opera lui J. Verne, omul de știință reprezintă pe omul viitorului, întemeetorul și cârmuitorul nouilor civilizațiuni, rânduitorul puterilor oculte și supreme ale naturei. Și mai mult către știință decât către divinitate se întorc oamenii în momente de pericol cu o credință nesovăitoare. Contimporanii săi proclamă falimentul științei; iar J. Verne a proclamat cu voce tare că numai știința va putea rezolva marile probleme ale vieței și spiritului, și omului de știință vrea să rezerve aureola cea mai pură făcând din el pe omul reprezentativ al secolului nostru.

Când se va face istoria psichologică a jumătății a doua a secolului trecut, va trebui odată să se analizeze acel mare suscitator de visuri eroice și de energii necunoscute, care fu J. Verne, și atunci se va vedea ce influență va fi exercitat opera sa asupra generațiunilor noastre, câte vocațiuni a ațâțat și câte pânze de corabie a făcut să se desfășoare pentru cucerirea lumei.

De o cam dată faceți bine, tinerii mei, de a'l comemora. El a fost poetul tinereței voastre; în orele voastre întunecate, în perioadele îndoioase de neîncredere, când viața voastră părea îngreunată de tirania școalei sau de nevoile familiare, el v'a deschis pe negândite porțile carierei și a pus în

sufletul vostru surâsul unui miragiu de frumusețe, o rază de soare, un nemărginit dor de acțiune și de libertate.

Fiți'i recunoscători! Recunoștința e floarea tinereței!" (85).

Începutul acestei exortații, emoționantă în pofida naivităților ei, poate datorită și lor, se limpezește dacă vom ști că Benedetto de Luca era proaspăt profesor de italiană și franceză la Liceul „Gheorghe Roșca Codreanu" din Bârlad, unde ființa Societatea științifico-literară „Stroe Belloescu" a elevilor din cursul superior, condusă de profesorul de română George Alexandrescu.

Un alt italian, Mario Turiello, care corespondase cu Jules Verne începând din 1894, îi aducea și el un vibrant omagiu, într-un articol din „Il Giornale di Napoli", reluat în *Mélanges littéraires*: „...simplitatea, ca și demnitatea, ca și probitatea întregii sale existențe n-au fost egalate decât de simplitatea, elevația și înalta moralitate a operei sale. Au fost unele mai glorioase, au fost unele mai durabile; dar n-au fost mai coerente, mai binefăcătoare, mai demne de recunoștința noastră. Acesta este adevăratul triumf al lui Jules Verne și nu e unul efemer. Vor fi încă numeroase generațiile de tineri și de maturi care îi vor căuta și îi vor iubi cărțile, și pe care acestea vor continua să le instruiască, să le încânte și să le consoleze" (119).

Sintagma „triumful lui Jules Verne" apare și în titlul unei însemnări din „Drapelul". Autorul anonim nu se referă însă la gloria literară a scriitorului, așa cum ar fi fost de așteptat, ci la succesul financiar al dramatizărilor unora dintre cele mai cunoscute „Călătorii extraordinare":

„Acum după ce a murit renumitul scriitor de romane Jules Verne, foile franceze publică amănunte interesante despre succesele lui. După ce a apărut în 1872 romanul lui Jules Verne, «Călătorie în jurul pământului în 80 de zile», doi scriitori Cadol și d'Ennery au prelucrat romanul în piesă teatrală și piesa a fost reprezentată pentru prima dată în 8 Nov. 1874 în teatrul Port-Saint-Martin. După reprezentație Jules Verne a întrebat pe directorul artistic al teatrului: «Avut-am succes? A reușit piesa?». Directorul Duquesnel a răspuns: «De unde să fi avut succes! Nici vorbă că a avut succes! *Avem* însă o mină de aur». Directorul a avut dreptate. Piesa a fost reprezentată de 400 de ori după olaltă și la expoziția din 1878 încă de câteva sute de ori. Proprietarii teatrului, Ritt și La Rochelle au câștigat la piesă trei milioane de franci. La 1878 a apărut romanul lui Jules Verne

«Mihaiu Strogoff». Duquesnel l-a chemat imediat pe Jules Verne la sine, spunându-i că din roman se poate face o piesă teatrală grandioasă. Verne a zis: «Bine, transform-o tu în piesă teatrală». Duquesnel nu s-a învoit zicând că «mi-e lene, dar s-o facă iarăși d'Ennery. Eu aș vrea să câștig numai un milion cu piesa și abzic de la alte drepturi de autor». Piesa a fost reprezentată în 1880 în teatrul Chatelet și Duquesnel a câștigat la ea 1.400.000 franci" (136).

De vină pentru inexactitățile din text sunt „foile franceze" invocate de autorul anonim al însemnării. E adevărat că, în 1872, când publicarea în foileton a romanului *Ocolul Pământului în optzeci de zile* încă nu se încheiase, Jules Verne îi acordase unui dramaturg, astăzi uitat, dreptul de a realiza o versiune scenică. Edouard Cadol a înregistrat ideea și titlul la Societatea autorilor și compozitorilor dramatici, dar versiunea lui n-a trezit nici un interes. În ianuarie 1874, după ce romanul fusese primit cu entuziasm de cititori și de presă, sfătuit de prietenii săi Ritt și Larochelle, directorii celebrului Théâtre de la Porte-Saint-Martin, Jules Verne i-a propus lui Adolphe d'Ennery* să colaboreze cu el, pentru a asigura succesul unei adaptări teatrale. D'Ennery a acceptat și premiera a avut loc în luna noiembrie a aceluiași an. Spectacolul a constituit, într-adevăr, „o mină de aur". Jucat doi ani, fără întrerupere, la Théâtre de la Porte-Saint-Martin, rețeta fiind de 10-12 mii de franci în fiecare seară, a fost reluat de Théâtre du Châtelet, în stagiunea 1879-1880. Dacă adăugăm miile de reprezentații din străinătate, incluzând România...

Cifrele din „Drapelul" nu corespund, totuși, realității. Drepturile erau împărțite între Jules Verne, d'Ennery, Ritt, Larochelle și... Cadol, grație înregistrării ideii și a titlului. Ori, dacă directorii teatrului ar fi câștigat 1.500.000 de franci fiecare, lui Jules Verne ar fi trebuit să-i revină aceeași sumă. Ceea ce știm despre veniturile și cheltuielile lui infirmă o astfel de supoziție. Câteva exemple. La începutul anului 1886, a fost nevoit să vândă cu 23.000 de franci yahtul „Saint-Michel III" (pe care-l cumpărase cu 55.000!), pentru că nu mai putea să-i asigure întreținerea și să plătească

* Adolphe Philippe, zis Dennery (1811-1899), a uzurpat particula nobiliară în urma succesului dramelor sale *Iertarea lui Dumnezeu, Marie-Jeanne, Cele două orfeline*. A colaborat cu Jules Verne la adaptarea pentru scenă a romanelor *Ocolul Pământului în optzeci de zile, Copiii căpitanului Grant, Mihail Strogov* și la scrierea „piesei feerie" *Călătorie prin imposibil*.

SEPTIÈME ANNÉE. — N° 329. PARIS ET DÉPARTEMENTS : 10 CENTIMES DIMANCHE 13 DÉCEMBRE 1874.

FONDATEUR
F. POLO

ABONNEMENTS
PARIS
12 numéros . . . . . 6 fr.
16 numéros . . . . . 8 —

Les abonnements partent du 1er de chaque mois

BUREAUX
56, rue du Croissant, 56

L'ECLIPSE

FONDATEUR
F. POLO

ABONNEMENTS
DÉPARTEMENTS
52 numéros . . . . . 8 fr.
26 numéros . . . . . 5 —

ANNONCES
Par ligne et espace de la publicité
ADOLPHE ENIG
19, rue Taitbout, 19

ADRESSER LES ABONNEMENTS ET RÉCLAMATIONS A L'ADMINISTRATEUR DU JOURNAL

M. JULES VERNE, PAR GILL.

Caricatură: Succesul piesei Ocolul Pământului în optzeci de zile

echipajul. Iar în 1900, a renunțat la clădirea somptuoasă închiriată în 1882, când era încă un autor de succes și s-a întors într-una mai modestă, în care locuise între 1874 și 1882.

În sfârșit, familia, beneficiara presupuselor milioane, a trebuit să recurgă la o subscripție națională pentru a obține fondurile necesare unui monument postum. Aceluiași scop i-au fost destinate rețetele unor reprezentații de gală cu *Mihail Strogov*, la Théâtre du Châtelet și cu piesa *Jules Verne și zânele* de Fernand Nozier, la Teatrul Municipal din Amiens. Conceput și realizat de Albert Roze, o celebritate locală – director al școlii de Bele-Arte, conservator al Muzeului Picardiei – monumentul a fost dezvelit abia la 9 mai 1909, fiind amplasat în scuarul Saint-Denis, aproape de banca pe care scriitorul se așeza în fiecare după-amiază, venind de la biblioteca Societății Industriale, unde consultase publicațiile științifice.

Compoziția stă sub semnul academismului: sub bustul celui omagiat, o mamă îi citește fiului ei dintr-o „Călătorie extraordinară", iar de cealaltă parte, un alt băiat este adâncit în cercetarea unei hărți. Cu doi ani în urmă, sculptând piatra funerară de pe mormântul din cimitirul Madeleine, Roze fusese mai inspirat, dacă nu cumva inspirația îi aparținuse lui Michel, fiul lui Jules Verne. Voi reveni asupra acestei chestiuni, în capitolul final.

Legendă și adevăr

Fascinația mării, a călătoriilor spre țărmuri îndepărtate, constituie pentru Jules Verne, în primul rând, o moștenire ereditară. Mama sa, Sophie, născută Allotte de la Fuÿe, era descendenta unui lung șir de navigatori și armatori. În debaraua casei părintești se aflau, închise în cufere grele, actele de vânzare a mărfurilor trimise în America și conosamentele împodobite cu desene stilizate reprezentând femei și plante din India și din Antile. O hrană de predilecție pentru imaginația foarte receptivă a micului Jules, stimulată și de suvenirurile membrilor ramurii materne a familiei. Bunica Adélaide îi povestește bătăliile navale cu englezii la care a participat tatăl ei, François Guillochet de la Perrière; unchiul Prudent Allotte de la Fuÿe – călătoriile sale, având ca punct terminus Caracas și Puerto-Cabello; unchiul Francisque de la Celle de Châteaubourg – tentativa ilustrului său văr, Châteaubriand, de a descoperi legendara trecere pe la nord-vest spre oceanul Pacific.

Nu poate fi trecută cu vederea nici influența cărților de care scriitorul a rămas legat cu o dragoste statornică. Într-un text rămas inedit aproape nouă decenii, *Amintiri din copilărie și din tinerețe*, el mărturisește: „Cunoșteam termenii marinărești și înțelegeam destul de bine manevrele pentru a le urmări în romanele maritime ale lui Fenimore Cooper, pe care nu obosesc recitindu-le cu admirație" (121).

Amintirile cuprind și alte pasaje semnificative: „...am trăit în agitația maritimă a unui mare oraș comercial, punct de plecare și de sosire în numeroase călătorii de lungă durată [...] Navele sunt amarate pe două, trei rânduri. Altele urcă sau coboară fluviul [...] văzând cum trec atâtea nave, dorința de a naviga mă devora" (id). „Nu pot să văd plecând un vas, navă de război, bastiment de comerț sau simplă șalupă, fără ca întreaga mea ființă să se îmbarce la bordul lui", declară, ca un ecou, tânărul Olivier

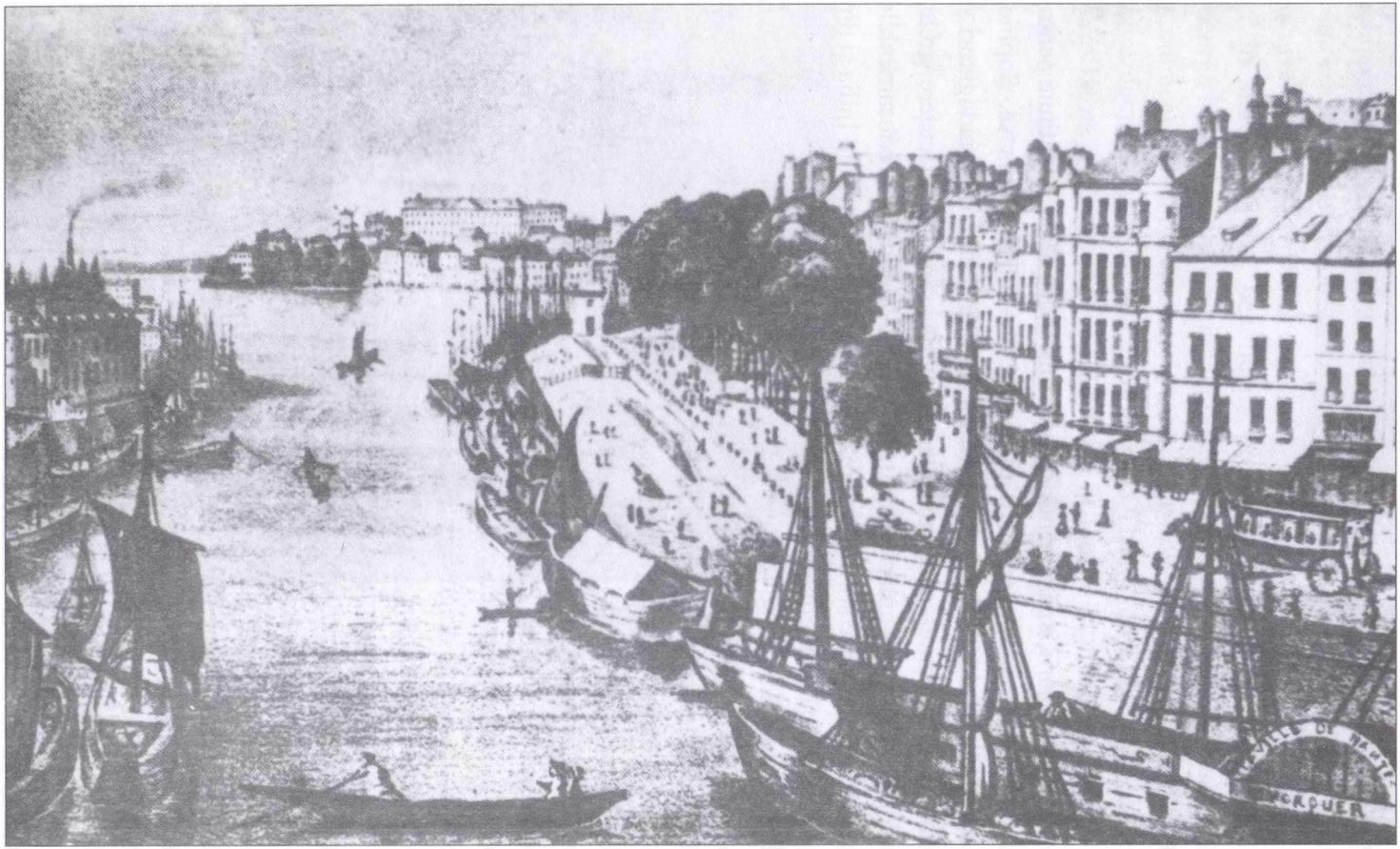

Portul Nantes pe la 1832

Sinclair din romanul *Raza verde*. Dorința devorantă își găsise și o motivație teoretică, în *Călătoriile și aventurile căpitanului Hatteras*: „Pentru un gânditor, un visător, un filozof, nimic nu e mai emoționant decât plecarea unui vas; imaginația îl urmează firesc în bătăliile cu marea, cu vântul, în cursa aventuroasă care nu se sfârșește totdeauna într-un port".

Să fie toate acestea doar un artificiu literar, faldurile pozei romantice a celui despre care s-a spus, se mai spune și astăzi, că n-a trecut niciodată dincolo de hotarele Franței, descrierile din cărțile sale constituind rodul exclusiv al fanteziei întemeiate pe o vastă documentare? În ianuarie 1901, Maurice Gandolphe scria că Jules Verne „a fost modelul exploratorului perfect, al perfectului *călător în cameră*, fără să fi părăsit vreodată Amiens-ul!" (Cf. 17, p. 44). Cronicarul anonim din „Luceafărul" reia, parcă, această aserțiune, în anul morții marelui scriitor: „În realitate a călătorit foarte puțin. În total și rotunjit: de la Nantes (orașul său natal) la Paris și de aici la Amiens..." (132). După treizeci de ani, un oarecare „Ing. I.S." susținea și el, în „Adevărul Literar și Artistic": „Un amănunt caracteristic: omul care a scris aproape o sută de romane de aventuri extraordinare, a dus în realitate o viață de mic burghez provincial, în orășelul francez Amiens. Călătoriile le-a făcut numai cu imaginația pe harta din biroul său de lucru" (82). Mai aproape de noi, Roberto Fedi, evocând o întâmplare care constituie un fel de măr al discordiei vernologilor, conchide: „«Je ne voyagerai plus qu'en rêve» a promis foarte tânărul Jules Verne, după o încercare ratată de a fugi în India și și-a respectat promisiunea. Imaginația lui, mult prea scrupuloasă, n-a avut niciodată alte aripi decât cele furnizate de volumele bibliotecii din Amiens" (65). Pornind de la astfel de, fie-mi iertat calificativul, aberații, epigonii lui Freud au inventat un așa numit „complex Jules Verne", care definește „exploratorul în cameră, pornit să cucerească paradisul pierdut (situat în absolutul sferei materne). Prin complexul Jules Verne spiritul devansează trupul și descoperă, înaintea altora, centrul Pământului, Luna, sudul și nordul (Georges Dubal)" (181, p. 93).

Dacă privesc cu oarecare îngăduință lipsa de informație a unor comentatori ocazionali și a unor specialiști într-un cu totul alt domeniu, nu pot să-i acord circumstanțe atenuante Henriettei Ozanne, de la Biblioteca Națională din Paris (unde sunt disponibile numeroase texte lămuritoare), care afirma cu aplomb, într-o comunicare prezentată la Colocviul de la

Amiens, cu tema *Jules Verne, scriitor din secolul XIX*: „Se pune deseori întrebarea: care este sursa prodigioasei inspirații a lui Jules Verne. De fapt, el, ai cărui eroi străbăteau cu atâta ușurință regiunile cele mai diferite ale planetei noastre, a călătorit relativ puțin. Dacă studiem modul de a lucra al acestui autor, grație îndeosebi amintirilor copiilor și nepoților rudelor lui, ne dăm seama că a călătorit mai ales în cameră" (99).

Poate că la nașterea și perpetuarea legendei a contribuit un scurt schimb de replici din *Copiii căpitanului Grant*, una dintre primele și cele mai citite „Călătorii extraordinare" (38.000 de exemplare vândute până în 1904):

„– Ai traversat, deci, această regiune?

– Zău! răspunse serios Paganel.

– Pe un catâr?

– Nu, într-un fotoliu".

Autorul nu se confundă, însă, cu personajele sale, iar mărturisirile făcute în timpul vieții ar fi trebuit să pună capăt oricăror speculații. În 1889, de pildă, într-o discuție cu un corespondent anonim al unei publicații londoneze, Jules Verne regreta că rana pricinuită de glonțul unui nepot de frate dement îl împiedică să meargă mai mult pe jos și să călătorească.

„– Trebuie să fie o mare pierdere pentru dumneavoastră, Maestre, spune corespondentul. Erați un mare călător.

– E adevărat și asta îmi afectează serios planul de lucru. Știți, intenția mea este de a cuprinde întreaga suprafață a Pământului, adică de a înfățișa Pământul în romanele mele – acesta este planul meu. Înainte călătoream și vedeam cu ochii mei locurile pe care voiam să le descriu. Aveam un iaht și navigam în toate direcțiile. Acum trebuie să recurg la amintiri sau să scriu pornind de la lecturile mele" (133).

Evident, scriitorul n-a făcut ocolul Pământului în optzeci de zile, n-a parcurs douăzeci de mii de leghe sub mări, n-a zburat cinci săptămâni în balon și nici de la Pământ la Lună. Dar, în raport cu epoca și cu profesiunea sa, a fost un călător demn de afectuoasa noastră invidie. Mai întâi ca invitat pe cargourile companiei la care lucra fratele prietenului său, compozitorul Aristide Hignard, și ca pasager pe transoceanicul „Great Eastern", apoi la bordul celor trei mici iahturi botezate „Saint Michel", după numele unicului său fiu, Jules Verne avea să facă mai multe croaziere, cunoscând de visu Marea Britanie, țările scandinave, Statele

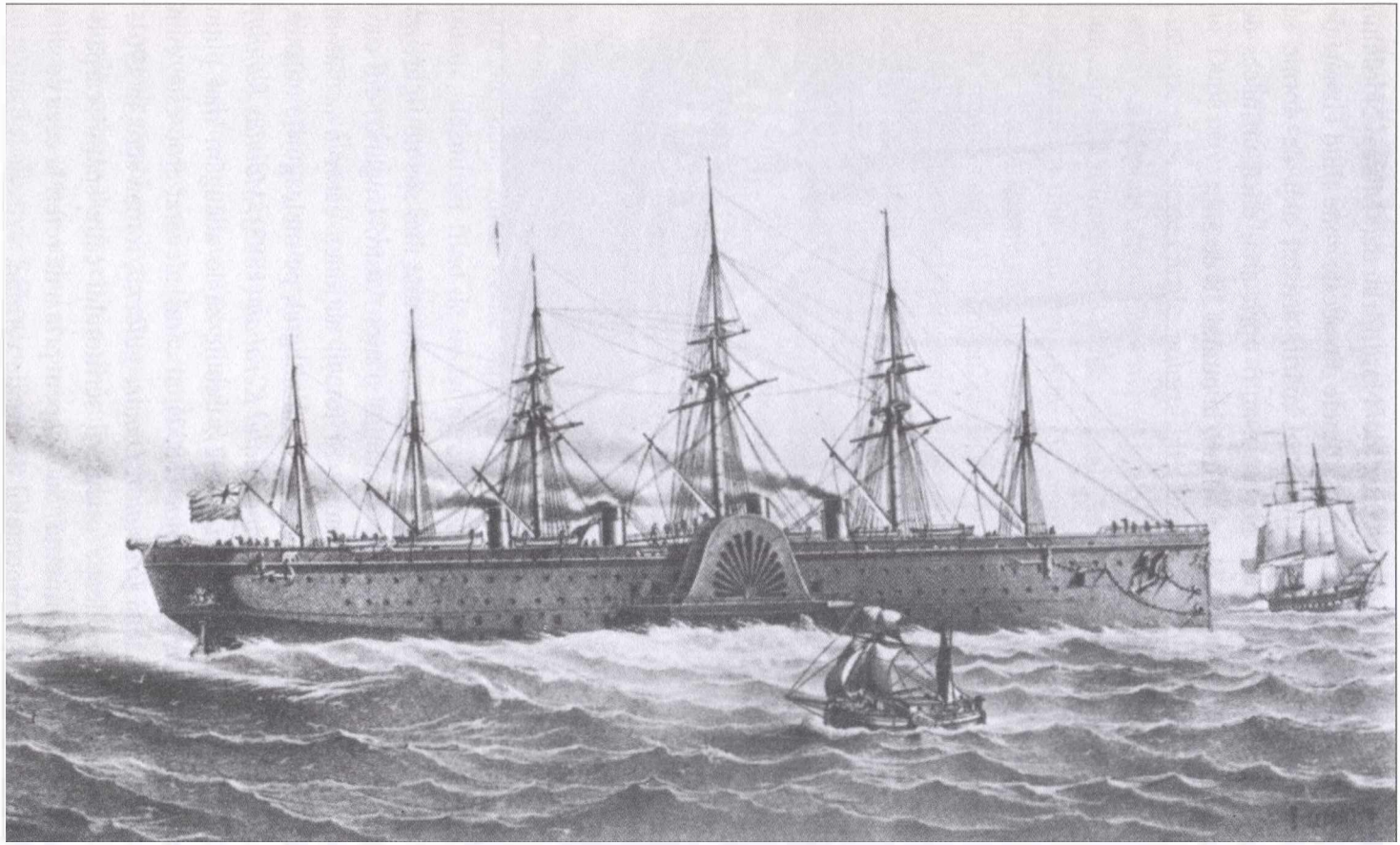

„Great Eastern"

Unite, Portugalia, Spania, Africa de Nord, Irlanda, Marea Nordului, Marea Baltică, Malta, Sicilia, Italia, unele din aceste zone fiind vizitate de mai multe ori. Iubitorul pasionat al mării, artistul atât de dornic să cunoască peisaje și chipuri noi nu s-ar fi oprit aici, dacă un acces de demență n-ar fi făcut din el un infirm, la numai 58 de ani.

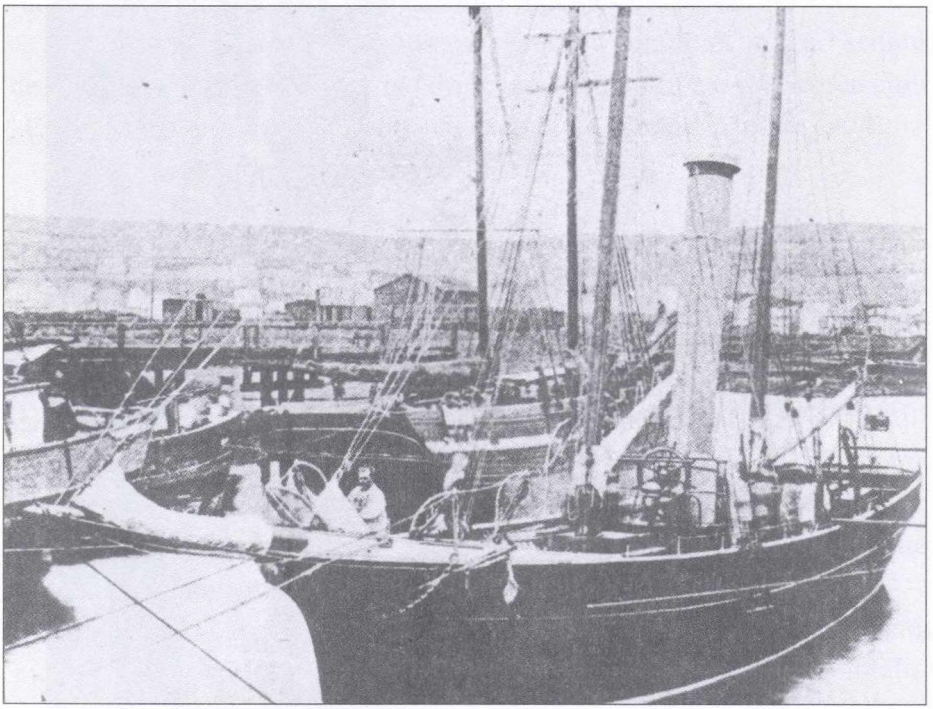

Iahtul „Saint-Michel III"

Ați remarcat, desigur, că printre țările pomenite mai sus nu figurează Principatele Unite (din 1877, România) și nici Austro-Ungaria, din care făcea parte, atunci, Transilvania. Și totuși, acțiunea câtorva „călătorii extraordinare" se desfășoară, parțial sau integral, pe meleagurile noastre, ordinea fiind următoarea: *Încăpățânatul Kéraban* (1883), *Mathias Sandorf* (1885), *Castelul din Carpați* (1892); trebuie să le adăugăm mai puțin cunoscutul *Claudius Bombarnac* (1892), al cărui adevărat erou este, cum vom vedea, un român și *Frumoasa Dunăre galbenă*, roman scris în 1901.

Care poate fi explicația orientării scriitorului către spațiul carpato-danubian, în perioada amintită? Să începem prin a ne referi la ceea ce știm despre particularitățile procesului de creație vernian.

În 1895, Edmondo de Amicis făcea o vizită la Amiens, vrând să verifice temeiurile unui cancan foarte răspândit în Italia, potrivit căruia Jules Verne nu exista ca persoană fizică, numele fiind pseudonimul colectiv al unei echipe capabile să asigure apariția unuia sau a două romane în fiecare an. După câteva încercări nereușite de a-l face să vorbească despre cum își concepe și își scrie cărțile, autorul lui *Cuore* a pus o întrebare directă, la care i s-a răspuns „în puține cuvinte, cu o mare simplitate și o admirabilă limpezime. Cu totul altfel decât credeam, el nu începe să se documenteze în legătură cu una sau mai multe țări după ce a născocit personajele și faptele romanului pe care trebuie să-l scrie; dimpotrivă, mai întâi citește multe studii istorice și geografice despre țările respective, ca și cum n-ar avea de făcut decât o descriere amplă și minuțioasă a acestora; personajele, faptele principale și episoadele romanului se nasc în mintea lui în timpul lecturii, inspirate de lectura însăși, pe care nu o efectuează cu interesul limitat și cu graba lipsită de răbdare a unui căutător de informații utile unui alt scop, ci cu afecțiunea și cu desfătarea unui îndrăgostit de acele studii" (31). Ideea apare, într-o formulare și mai directă, într-o scrisoare a lui Jules Verne din același an 1895 (10 aprilie), adresată lui Mario Turiello: „Am impresia că n-ai văzut niciodată în acest gen de lucrare scopul spre care tinde: învățarea geografiei, descrierea Pământului. Pentru fiecare altă țară, a trebuit să născocesc un alt subiect. Orice-ai gândi, personajele nu sunt decât accesorii". Orice-am gândi despre insistența cu care proclamă Jules Verne superioritatea țelului instructiv asupra celui artistic, dezmințit fiind de însăși perenitatea operei sale, vom încerca să deslușim cum a fost aplicată metoda în cazul cărților mai sus amintite. Dar, întorcându-ne la întrebarea inițială, absența teritoriilor românești de pe harta „călătoriilor extraordinare" n-ar fi constituit o motivație destul de puternică pentru opțiunea multiplă și rezistentă a scriitorului. Există, fără îndoială, și alte răspunsuri.

În a doua jumătate a secolului al 19-lea, interesul crescând al opiniei publice franceze față de țările române și de poporul nostru s-a materializat într-o adevărată explozie editorială și publicistică. Iată doar câteva dintre titlurile apărute după venirea tânărului Jules Verne la Paris, fragmente ale unui edificiu care ar trebui reconstituit în întregime, dată fiind însemnătatea lui istorică și afectivă: Sébastien Gayet de Cesena, *Résurrection des peuples.*

La Roumanie renaissante. Salut et fraternité aux émigrés roumains (1850), Elias Regnault, *Histoire politique et sociale des principautés danubiennes* (1855), Louis Bandy de Valèche, *La Moldo-Valachie* (1856), Abdolonyme Ubicini, *La question des Principautés devant l'Europe* (1858), G. Le Cler, *La Moldo-Valachie. Ce qu'elle a été, ce qu'elle est, ce qu'elle pourrait être* (1866), Xavier Kieffer, *Esquisse d'un voyage en Roumanie* (1873), Léon Hugonnet, *Six mois en Roumanie* (1875), Cyrille, *De Paris à l'Ile des Serpents à travers la Roumanie, la Hongrie et les Bouches du Danube* (1876), A. Beauré et H. Mathorel, *La Roumanie* (1878), Edouard Marbeau, *Un nouveau royaume (Roumanie)* (1881), Léon de Rosny, *Les Romains d'Orient. Apercu de l'étnographie de la Roumanie* (1885), Emile de Laveleye, *En Roumanie. Souvenirs de voyage* (1886), W. Ritter, *Premières heures Roumaines* (1890). Toate aceste cărți* înfățișează cu o simpatie militantă lupta românilor din Muntenia și Moldova pentru Unire, apoi pentru Independență. Cât despre frații lor din Transilvania, este pusă în lumină ideea continuității, a rezistenței la tentativele de desnaționalizare. Destui autori călătoriseră pe meleagurile noastre, consemnând elemente de culoare locală. Nu se putea ca această orientare activă și durabilă să nu influențeze un spirit mereu sensibil la pulsul contemporaneității.

În sfârșit, e posibil ca la considerentele de mai sus să se fi adăugat un eveniment biografic aflat încă în aria prezumțiilor, cu toate eforturile făcute pentru a-l situa pe terenul ferm al realităților incontestabile. Dar despre asta, la timpul potrivit.

Și acum, să trecem la analiza pieselor aflate la dosar.

* ...care pot fi citite, ca și altele pe aceeași temă, la Biblioteca Academiei Române.

Ocolul Mării Negre

(în patruzeci și cinci de zile)

În noiembrie 1877, Jules Verne îi scria editorului și prietenului său Pierre-Jules Hetzel:

„Am încheiat, în fine, marea afacere a iahtului cu aburi despre care ți-am vorbit. Ce nebunie, 55.000 franci! Plătesc jumătate imediat, restul timp de un an! Dar ce navă și ce călătorii în perspectivă! Mediterana, Baltica, mările Nordului, Constantinopolul și Sanct-Petersburgul, Norvegia, Islanda etc. Iar pentru mine, ce izvor de impresii și câte idei noi de recoltat!".

Iahtul avea treizeci și opt de tone, măsura treizeci de metri lungime și șase lățime în partea de mijloc, acolo unde erau instalate mașina și cazanul. La nevoie, pânzele puteau fi înălțate pe cele două catarge. Un echipaj alcătuit din zece oameni asigura navigația, întreținerea și serviciul.

La sfârșitul lui mai 1878, „Saint-Michel III" (pentru că Jules Verne avusese două nave mai mici cu același nume) pornea în prima lui croazieră, având la bord, în afara scriitorului, pe fratele acestuia, Paul Verne, Hetzel fiul și avocatul Raoul Duval. Traseul: Vigo – Lisabona – Cadix – Tanger – Gibraltar – Têtouan (Maroc) – Mostaganem (Algeria) – Alger – întoarcerea prin Sète. Opțiune sau coincidență, se împlinea astfel primul punct din programul schițat în scrisoarea mai sus citată. Iar peste patru ani, la 9 ianuarie 1882, o altă misivă îl înștiința pe același destinatar:

„Apoi la drum pentru *Ocolul Mediteranei*. Nu sunt foarte satisfăcut de ceea ce am convenit. În anumite privințe e pueril și acțiunea lipsește. În fine, voi vedea mai limpede când mă voi elibera de orice altă idee".

„Eliberarea" a avut un efect neașteptat, după cum stă mărturie continuarea corespondenței. La 28 ianuarie, scriitorul se hotăra:

„Nu căuta nimic pentru *Ocolul Mediteranei*. După multe încercări pe hartă, am înțeles că acest *ocol* era imposibil din multe motive și că

Mediterana ar trebui să fie tratată într-un alt fel. Am făcut deci *Ocolul Mării Negre* și am inventat un subiect cu totul diferit de cel despre care ți-am vorbit; acum mă voi apuca de el; sunt încă departe de a avea tot ceea ce-mi trebuie, dar punctul de plecare e destul de original".

Destul de curând, într-o duminică neprecizată din februarie, o veste bună:

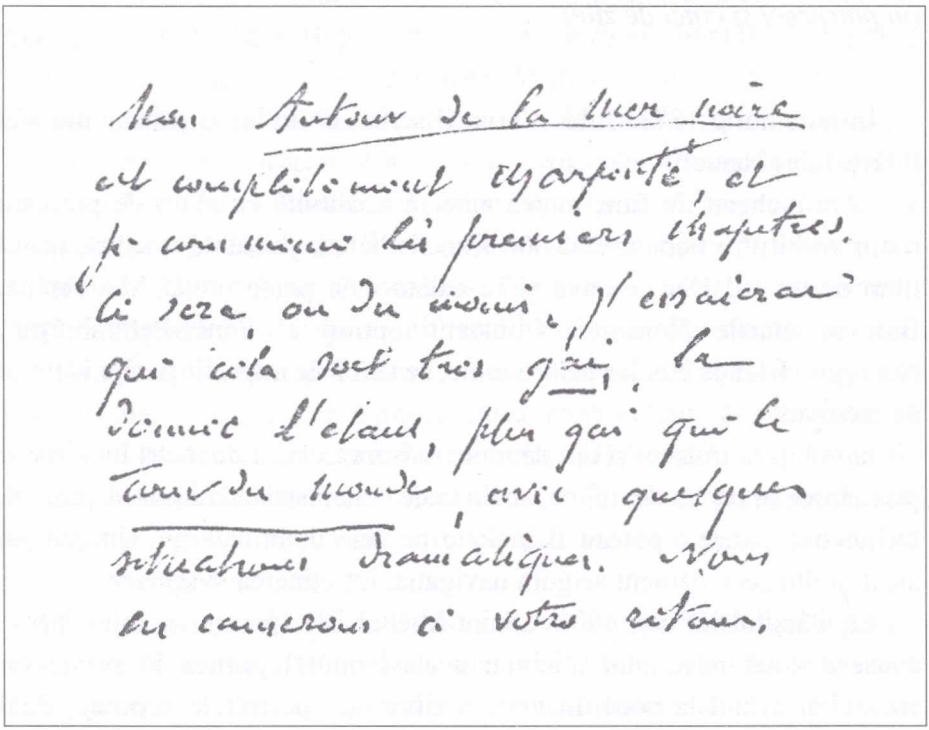

„*În jurul Mării Negre* este în întregime structurat și încep să scriu primele capitole. Va fi, sau cel puțin voi încerca să fie foarte *amuzant*, pe măsura subiectului, mai amuzant decât *Ocolul lumii*, cu câteva situații dramatice".

Iar la 31 martie, o liniștire a editorului:

„*Ocolul Mării Negre* este foarte înaintat și nu va fi nici o întârziere în privința primului volum, care-ți va fi livrat la timp pentru a începe tipărirea la 1 ianuarie viitor.

Contez mult pe acest roman care, dacă nu mă înșel, conține o piesă veselă, destinată lui Larochelle pentru La Gaité și fără colaborare".

După o pauză destul de lungă, noi informații despre roman, la 23 octombrie:

KÉRABAN-LE-TÊTU
PAR
JULES VERNE
DESSINS PAR L. BENETT

„Am primit geografia trimisă și ți-l voi da pe *Kéraban* în cursul lui 1882. N-am ce să-i recomand lui Bennet pentru Odesa și Crimeea, în afara câtorva călătorii din «Tour du Monde», pe care le va găsi în colecția lui. Același lucru pentru Caucaz și Asia Mică până la Trebizonda. Mai departe, nimic. De altfel, din acel moment (volumul 2) va avea de desenat mai mult scene decât peisaje".

Și o ultimă mențiune, din 30 ianuarie 1883:

„În sfârșit, lucrez cu nădejde. Al doilea volum din *Kéraban* este scris pe trei sferturi. Mă întreb dacă să-l termin sau să mă opresc aici pentru a revedea, a da la copiat și a-ți expedia ceea ce e gata. Asta va depinde de gradul meu de ambalare".

Publicat mai întâi, ca majoritatea „Călătoriilor extraordinare", în „Magasin d'Education et de Récréation", romanul a apărut în librării la 1 iulie 1883 (volumul 1) și 6 septembrie 1883 (volumul 2). Între timp, la 3 septembrie, avusese loc premiera piesei cu același titlu, *Încăpățânatul Kéraban*. Dar să vedem cât de amuzant este subiectul și cât de original – punctul de plecare.

Bogatul exportator de tutun Kéraban vrea să-i ofere o masă, la Scutari, prietenului său Jan Van Mitten, negustor din Rotterdam. Când să se îmbarce pe un caic, pentru a trece de pe malul european al Bosforului pe cel asiatic, află că s-a instituit o taxă de zece parale. Considerând această măsură administrativă drept un afront, el hotărăște să facă ocolul Mării Negre și să ajungă la Scutari fără să plătească taxa.*

Călătoria trebuie să înceapă fără întârziere, pentru că Ahmet, nepotul eroului nostru, urmează să se însoare în cel mult șase săptămâni cu frumoasa Amasia, fiica bancherului Selim. Motivul acestei grabe? Mătușa Amasiei îi lăsase prin testament o sumă importantă, cu condiția ca nunta să aibă loc înainte ca fata să împlinească 17 ani.

Kéraban pleacă la drum cu trăsura, însoțit de servitorul său, Nizib, de Van Mitten și de servitorul acestuia, Bruno. Ei străbat Rumelia și Bulgaria, fără incidente notabile, ajungând „dincolo de granița românească, pe

* Marc Angenot consideră că, prin acest gest, romanul „sugerează o cheie tematică [...] Reacționarul Kéraban devine eroul fără voie al unei epopei a liberalismului economic. El nu poate să tolereze acest element de blocaj, dreptul de accize asupra mărfurilor și a persoanelor" (32).

„Ajunseră amândoi în piața Top-Hané

pământurile mai carosabile ale Dobrogei". În deltă, unde solul era muiat de recentele inundații, trăsura se împotmolește. Nizib și vizitiul sunt trimiși să caute ajutor. Van Mitten propune să se stingă felinarele trăsurii, pentru a nu atrage vizitatori nedoriți. Kéraban, evident, refuză. Călătorii sunt atacați de țânțari, apoi de o turmă de mistreți: „Erau enormi, de mărimea unui asin, înzestrați cu o forță prodigioasă, capabili să sfâșie fiecare o haită de câini". Primiți cu focuri de revolver, ei își continuă șarja. Speriați de moarte, caii scot trăsura din nămol și pornesc într-o goană sălbatică. Mistreții nu abandonează, dar caii se îndreaptă, din instinct, spre releul de poștă.

Kéraban și însoțitorii lui își reiau periplul, fiind nevoiți să înfrunte dezlănțuirile naturii și pasiunile criminale ale semenilor lor. La Odesa, ei fac un scurt popas în somptuoasa vilă a lui Selim, de unde îl iau pe Ahmet. După plecarea lor, oamenii lui Safar, un moșier din Trebizonda îndrăgostit de Amasia, o răpesc. Micul lor vas este surprins de furtună și aruncat pe stânci, dar Ahmet izbutește să-și salveze logodnica.

Safar nu renunță. Caravana, din care face parte acum și Amasia, este atacată într-un defileu. Bărbații luptă eroic, dar sunt covârșiți de numărul mercenarilor. În ultima clipă, își face apariția Selim, cu un grup de călăreți și soarta înfruntării se schimbă. Neputând concepe ca Amasia să aparțină altuia, Safar vrea s-o înjunghie – și este ucis de Kéraban.

Călătorii ajung, după patruzeci și cinci de zile, la Scutari, unde află că, întrucât domiciliul lui Ahmet este la Constantinopol, căsătoria nu poate fi efectuată decât acolo. Kéraban refuză din nou să plătească taxa de zece parale. Pentru a fi, totuși, prezent la ceremonie, el traversează strâmtoarea pe un fir aerian, într-o roabă, dus de un funambul.

Ceea ce ne interesează cu deosebire, din unghiul de vedere al demersului nostru, sunt cele douăzeci de pagini dense consacrate drumului prin Dobrogea, despre care autorul scrie, dovedindu-și încă o dată cunoștințele geografice:

„Această regiune e ca o peninsulă formată de un larg cot al Dunării, care, după ce s-a ridicat la nord spre Galați, își reia drumul spre est, vărsându-se în Marea Neagră prin mai multe guri. De fapt, «istmul» care unește această peninsulă cu peninsula Balcanilor este circumscris de o parte a provinciei situată între Cernavodă și Constanța, străbătută de linia

„Bruno inspecta atelajul"

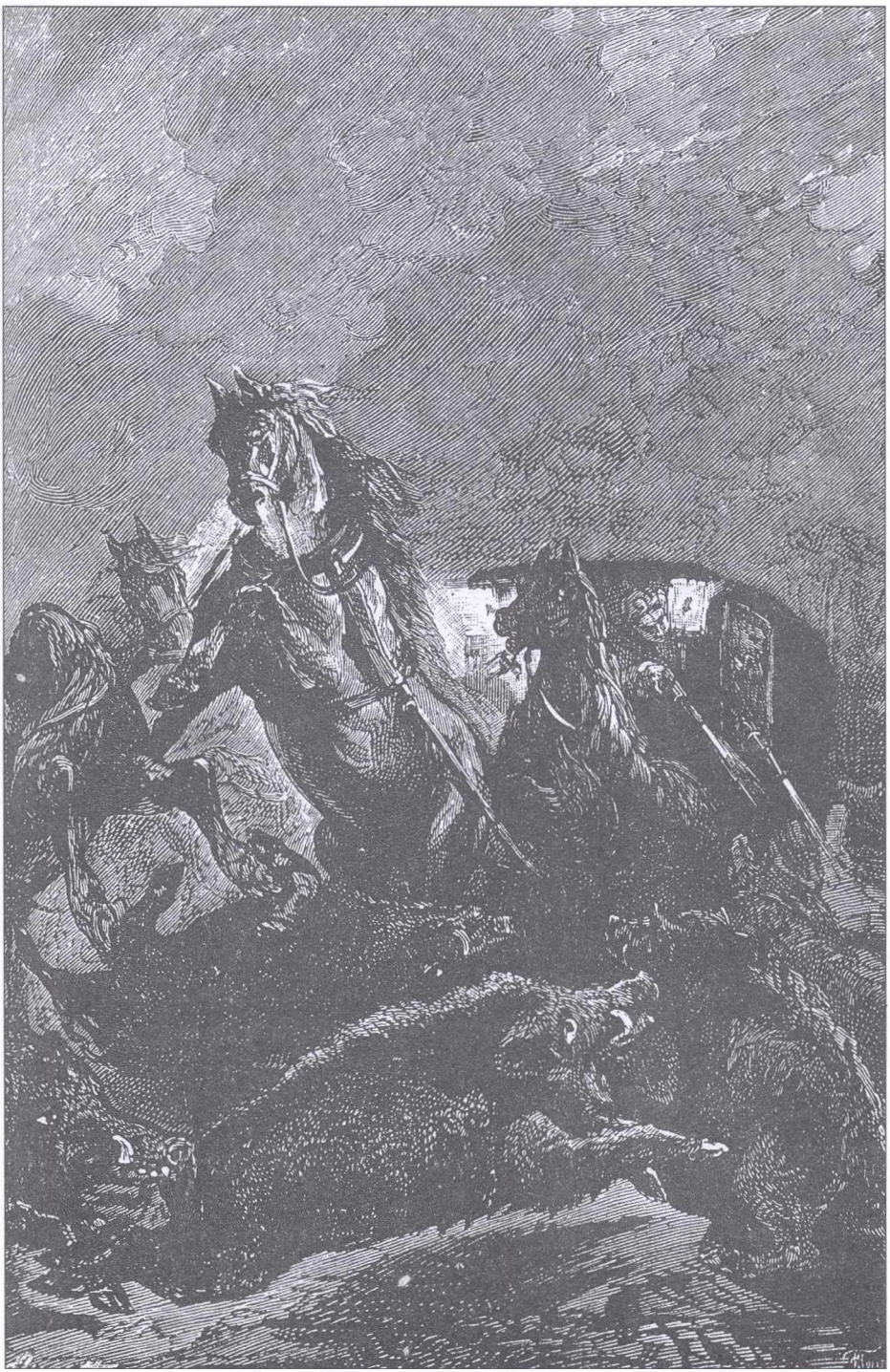

„Deodată, se auziră mai multe detunături"

unui mic railway*, lungă de cel mult cincisprezece, șaisprezece leghe, pornind de la Cernavoda. Dar, cum la sud și la nord de railway regiunea este în mod evident aceeași, din punct de vedere topografic, se poate spune că șesurile Dobrogei se nasc la poalele ultimelor lanțuri ale Balcanilor".

Să ne oprim o clipă, pentru a comenta unele afirmații din cartea lui Simion Săveanu, *Pe urmele lui Jules Verne în România*. Titlu programatic, exprimând teza susținută de autor și într-o seamă de articole. În capitolul rezervat romanului în discuție, inadvertențele geografice sunt puse pe seama „intenției (lui Jules Verne – I.H.) de a tăinui vizita sa prin această regiune" (25, p. 203). Ca un corolar, astfel de afirmații: „...găsim aici prima referire la teritoriul țării noastre făcută la sfârșitul secolului trecut" (id., p. 183) sau, cu adresă și mai exactă, „Este prima relatare făcută de un scriitor francez despre Dobrogea ultimelor decenii ale secolului trecut..." (id., p. 202). Prima referire?... Revedeți lista selectivă a lucrărilor consacrate țării noastre doar până la 1890! Cât despre Dobrogea, iată un fragment din studiul lui G. Aubaret, *Province du Danube* (1876), a cărui potrivire cu prima fază a citatului din *Kéraban* nu este, poate, întâmplătoare: „Sangeacul Tulcea [...] e învăluit la nord și la vest de Dunăre, care, ajungând la Cernavoda, deviază brusc spre nord până la Galați și acolo descrie un nou unghi pentru a se arunca, la est, în Marea Neagră" (139).

Alte pasaje edificatoare din roman:

„A doua zi, în zori, trăsura, la care fuseseră înhămați cai odihniți, gonea în direcția lui Carasu, un fel de pâlnie vastă, al cărei conținut, alimentat de izvoare subterane, se varsă în Dunăre, când apele ei scad. Douăzeci și patru de leghe fură parcurse în douăsprezece ceasuri și, pe la orele opt seara, călătorii se opreau în fața railway-ului Constanța-Cernavodă, în stația Medgidia, un oraș nou-nouț, care numără de pe acum douăzeci de mii de locuitori și tinde să devină mai important.

[...]

A doua zi, ajungeau, fără piedici, traversând un șes pustiu, la Babadag, dar atât de târziu, încât li se păru mai potrivit să-și continue călătoria. Seara, pe la ora cinci, se opreau la Tulcea, unul dintre cele mai importante orașe ale Moldovei.

*În englezește, în original: cale ferată.

În această localitate de treizeci, patruzeci de mii de locuitori, unde se amestecă cerchezi, nogai, persani, kurzi, bulgari, români, greci, armeni, turci și evrei, seniorul Kéraban nu putea să nu găsească un hotel aproape confortabil. Ceea ce se și întâmplă. Cu îngăduința tovarășului său de drum, Van Mitten avu timpul necesar pentru a vizita Tulcea, al cărei amfiteatru, foarte pitoresc, se desfășoară pe versantul nordic al unui mic lanț muntos, în fundul unui golf creat de o lărgire a fluviului, aproape în fața dublului oraș Ismail".

Mozaicul etnic este menționat și în studiul lui Aubaret din 1876, când se vorbește despre locuitorii Tulcei:

„Acolo pot fi întâlniți musulmani turci, tătari, nogai, cerchezi, persani, albanezi, kurzi, musulmani bosniaci și musulmani țigani. Printre creștini, care constituie marea majoritate, rasele sunt și mai diferite; sunt greci, bulgari, greco-bulgari, moldo-valahi, albanezi creștini, armeni catolici și schismatici...".

Descrierea generală a orașului a fost interpretată, într-o carte despre Delta Dunării, ca o dovadă a prezenței scriitorului pe acele meleaguri:

„Astfel, Jules Verne, vestitul autor de romane științifico-fantastice, care a vizitat, se pare, Tulcea, în jurul anului 1892, în cadrul unei călătorii documentare întreprinse în România, a fost plăcut impresionat de forma amfiteatrală a localității, de golful format de marele fluviu în dreptul orașului" (164, p. 37).

Un roman apărut în 1883, care utilizează impresii dintr-o călătorie întreprinsă în 1892!... De fapt, detaliile peisagistice sunt și aici de sorginte livrescă. În amintita lucrare a lui G. Le Cler, *La Moldo-Valachie*, putem citi, de pildă: „Orașul (Tulcea – I.H.) este clădit în amfiteatru..." (154, p. 68).

Evocată foarte des în acest segment al romanului, Dunărea îi prilejuiește lui Jules Verne o succintă disertație etimologică, una dintre sintezele al căror secret îl stăpânește atât de bine:

„E de la sine înțeles că originea numelui Dunării, care a dat naștere multor controverse științifice, a determinat o dispută exclusiv geografică între seniorul Kéraban și Van Mitten. Fără să țină seama că grecii, în vremea lui Hesiod, au cunoscut-o sub numele de Istru sau Histru; că numele Danuvius a fost importat de armatele romane, Cezar fiind cel dintâi care a făcut cunoscut fluviul sub acest nume; că în limba tracilor el ar fi însemnat

«noros»; că el ar veni din celtă, sanscrită, greacă sau zendă; că profesorul Bopp ar avea dreptate sau că profesorul Windishman n-ar greși când polemizează în legătură cu această origine – seniorul Kéraban își reduse preopinentul la tăcere, hotărând că numele Dunăre se trage din cuvântul zend «asdanu», care înseamnă «râul repede»".

Ultimul extras vizează un detaliu de culoare locală, un perpetuu flagel al deltei:

„...regiunile pe care le străbate Dunărea de jos sunt infestate de acești țânțari ce nu pot fi combătuți decât presărând pe pat, în timpul nopții, pe cămașă și pe ciorapi, ziua, praf de compozită...

[...]

– Am auzit vorbindu-se, prietene Van Mitten, despre o colonie de tătari crimeeni cărora guvernul turc le concesionase o mare suprafață din această deltă a fluviului și pe care legiunile de țânțari i-au silit să se expatrieze".

Mă grăbesc să precizez că Jules Verne n-a cules această informație „pe teren", ci dintr-o relatare scrisă – poate aceea a lui Ed. Engelhardt, cuprinsă în *Etudes sur les embouchures du Danube*:

„Țânțarii trăiesc în legiuni fără număr în Deltă, făcând ca sejurul acolo să fie insuportabil în lunile de vară [...] În primăvara anului trecut, guvernul turc concesionase mai multor familii de tătari, veniți din Crimeea, un teren întins, situat aproape de malul drept al brațului Sfântul Gheorghe, pe contrafortul cel mai avansat al colinelor de la Beș-Tepe. Fuseseră construite câteva case; câteva parcele de pământ fuseseră cultivate și colonia, lăsată în voia ei, ar fi făcut față primelor sale necesități, când prin luna iulie, autoritățile din Tulcea au fost informate că tătarii de la Beș-Tepe se pregăteau să părăsească noua lor așezare. Hărțuiți de roiurile de țânțari, bieții oameni își pierduseră răbdarea și erau hotărâți să fugă din acest loc afurisit" (148, p. 77-78).

Încheind aici investigarea surselor, evident limitată, e firesc să ne întrebăm când are loc ocolul Mării Negre? Oricum, după 1860, când a fost dată în exploatare calea ferată Cernavoda-Constanța și înainte de 1878, de vreme ce autorul ne previne că „Pe vremea aceea, ținuturile la care ne referim erau provincii ale marelui imperiu otoman". Este vremea în care se petrec, cum vom vedea, și întâmplările din *Frumoasa Dunăre galbenă*. Întâlnim câteva elemente comune: „cotul care aruncă fluviul spre nord",

„târgușorul Cernavoda, pe care un mic drum de fier îl leagă de litoral, în portul Constanța de la Marea Neagră" (am citat din *Frumoasa...*), datorate, probabil, utilizării acelorași surse documentare.

Încăpățânatul Kéraban nu are virtuți artistice notabile. Este perioada în care Jules Verne trece printr-o criză de creație, după cum îi mărturisește lui Hetzel, într-o scrisoare din 3 decembrie 1883: „Înțelegi situația mea față de publicul nostru, nu mai am subiecte al căror interes să rezide în extraordinar, Baloane, Căpitanul Nemo etc. Trebuie deci să caut să interesez prin combinare [...] Desigur, voi apela totdeauna și cât mai mult posibil la *Geografie* și la *Știință*, pentru că acesta este scopul întregii mele opere; dar fie că instinctul teatrului mă împinge spre asta, fie spre a cuceri publicul nostru, tind să *complic* cât mai mult posibil romanele pe care le mai am de scris, folosind toate mijloacele furnizate de imaginația mea, în sfera destul de *restrânsă* în care sunt condamnat să mă mișc...". Recunoaștem acest efort în suita de întâmplări neobișnuite: șarja mistreților, răpirea și salvarea Amasiei, traversarea stepei incendiate de hidrogenul emis de vulcanii noroioși, capcana maritală în care este atras Van Mitten, înfruntarea din defileul Nerissa, primejdioasa trecere a Bosforului din final. Putem înscrie la activ și sprinteneala dialogului – dar personajele sunt palide și stereotipe. Unica excepție o constituie Kéraban, poate pentru că scriitorul avea în preajmă un încăpățânat de mare calibru. Ipoteza îi aparține nepotului Jean Jules-Verne: „Replicile lui Kéraban îmi evocă prea multe amintiri ca să am vreo îndoială; sunt sigur și că a fost un proces inconștient, căci miile de fațete strălucitoare ale fermecătorului și teribilului Michel i-ar fi îngăduit să creeze un personaj și mai complex" (27, p. 250). Este vorba despre teribilismele dinainte de 1886, an în care raporturile dintre tată și fiu încep să se amelioreze.

Olivier Dumas constată că și biografia lui Michel i-a oferit autorului materia primă pentru unele personaje și întâmplări. Tânărul se îndrăgostise, în 1879, de actrița Thérèse Taton, însoțind-o în turnee. Jules Verne reproba acest concubinaj și Dumas ar fi putut invoca, în acest sens, scrisoarea trimisă, la 10 martie 1880, lui Hetzel, din care citez: „Michel a părăsit Amiens-ul în urmă cu opt zile, împreună cu tânăra fată și se află la Havre, unde ea joacă. Nu cred că acum, când ea este, în mod cert, metresa lui, vor merge să se căsătorească în Anglia, cu toate că anunțul religios a fost făcut

Michel Verne

la Amiens. Datorii și reclamații de pretutindeni". La încheierea unui turneu, cuplul s-a stabilit la Nîmes. Acolo, în 1883, înainte de a se căsători cu Thérèse, Michel a sedus o fată de 16 ani, Jeanne Reboul, care avea să devină, într-un târziu, a doua lui soție, dăruindu-i trei fii.

Pornind de aici, Olivier Dumas reliefează câteva similitudini concludente. Ahmet, nepotul lui Kéraban, vrea să se însoare cu Amasia, care n-a împlinit 17 ani, „ca Jeanne Reboul în 1883" (63). Iar Jan Van Mitten, însoțitorul lui Kéraban în călătoria sa în jurul Mării Negre, ajunge logodnicul fără voie al văduvei Saraboul, ceea ce-i prilejuiește lui Dumas o ingenioasă și convingătoare speculație de natură onomastică: „Cine-l va seduce pe Van Mitten, dacă nu această nouă metresă de care s-a îndrăgostit Michel, Jeanne Reboul, Reboul a sa, Saraboul în roman? Nu putea fi numită mai limpede. [...] Prin mijlocirea acestui roman, scriitorul își soma fiul să o ia de nevastă pe concubina sa, Thérèse – ceea ce a făcut, în sfârșit, în 1884, fără îndoială de conveniență și pentru a putea divorța ulterior [...] tatăl îi cere imperios fiului său să renunțe la Reboul a sa. El insistă: «Nu este soția care-ți trebuie» (II, cap. XV); vei fi «prea fericit să te întorci la prima soție, de teama celei de-a doua» (II, cap. XVI), printre alte amabilități la adresa viitoarei sale nurori" (Id.).

Compătimirea scriitorului se îndrepta, în acea perioadă, către soția abandonată la Avignon. O dovedește și scrisoarea din 1 decembrie 1884, adresată lui Simon, contabilul editurii Hetzel, prin care dispunea ca 200 de franci din cei 1000, reprezentând stipendiul lunar acordat lui Michel, din drepturile de autor, să-i fie trimiși, de atunci înainte, doamnei Thérèse Verne. Ulterior, și-a schimbat sentimentele față de Jeanne, care a avut o influență benefică asupra soțului său.

Demonstrația lui Olivier Dumas pare minată de faptul că, Michel cunoscând-o pe Jeanne Reboul în 1883, implicațiile evenimentului n-ar fi avut cum să transpară într-un roman care a început să fie publicat în „Magasin d'Education et de Récréation" la 1 ianuarie, în același an. Am văzut însă că, la 30 ianuarie, autorul lucra încă la cea de-a doua parte, care cuprinde și episodul cu văduva Saraboul. Și cum, potrivit obiceiului său, definitiva textele abia pe șpalturi, ar fi putut să scrie și să introducă paginile inspirate de noua ispravă a fiului său la scurt timp după ce a aflat despre ea.

Coperta „Les voyages au théâtre"

Conținea, într-adevăr, *Încăpățânatul Kéraban*, această zugrăveală eroicomică a tribulațiilor îndărătniciei, „piesa veselă" anticipată în scrisoarea din 31 martie 1882? Poate că da. Pentru ca extracția să aibă succes, ar fi trebuit însă ca Jules Verne să renunțe la decizia de a nu mai colabora cu d'Ennery, în pofida remarcabilelor rezultate obținute în urma dramatizării în comun a romanelor *Ocolul lumii în optzeci de zile, Mihail Strogov, Copiii căpitanului Grant*. O recunoaște, pe jumătate, el însuși, scriindu-i lui Hetzel, la o dată neprecizată, oricum după premiera din 3 septembrie 1883:

„Cea mai mare greșeală, în ceea ce privește piesa *Kéraban*, a fost aceea de a fi făcut să fie jucată de actori de *dramă*, în loc de a face să fie jucată numai de actori comici. E incredibil ca Larochelle* să nu-și fi dat seama de asta, înainte. N-am fi înregistrat această cădere, care a fost totală și mă va dezgusta pentru multă vreme de teatru, dacă nu cumva pentru totdeauna. D'Ennery n-ar fi acceptat această distribuție, eu m-am înșelat cu totul, greșeală, repet, pe care Larochelle n-ar fi trebuit s-o comită".

Nu peste multă vreme, tonalitatea corespondenței se schimbă:

„Dragul meu Hetzel,

Pot să fi fost foarte mâhnit de ceea ce s-a întâmplat cu *Kéraban*, dar nu sunt disperat și am reînceput imediat să lucrez. Oricât ar fi de exagerată animozitatea presei, asta constituie o lecție pentru mine și voi profita de ea. Văd că Larochelle luptă cu vigoare, refuzând să-i asculte pe clevetitori, apoi prin reclame și afișe. Vom vedea rezultatul când publicul va reveni la Paris. Larochelle îmi spune că ți-a propus un fel de publicitate pentru copii. Vei cântări dacă asta poate folosi cărții și, în același timp, piesei".

Dar nici Larochelle, nici Hetzel, n-au putut transforma un eșec într-o izbândă. În 1988, Robert Pourvoyeur sintetiza factorii care ar fi putut duce la acest insucces:

„ – o distribuție insuficient de «vioaie»;

– decoruri și mașinării, ca și balete, anunțate îndelung ca fiind excelente, dar până la urmă cu totul nesatisfăcătoare și la limita rizibilului;

– un nepotrivit tablou al Ramadanului, la început;

– o ambiguitate privind declarațiile lui Kéraban depre știință, datorată precedentei *Călătorii prin imposibil*" (104).

* Directorul teatrului Gaîté-Lyrique, unde a fost montată piesa.

Amiens, 12 7bre 83

552

Mon cher Hetzel

Je puis avouer être très attristé de ce qui s'est passé pour Keraban, mais je ne suis pas désespéré et je me suis immédiatement remis au travail; malgré tout ce qu'il y a d'exagéré dans cette animosité de la presse, ce n'en est pas moins une leçon pour moi et j'en profiterai.

Je vois que Larochelle lutte vigoureusement en faisant refuser du monde; mais par réclames et affiches. Nous verrons ce que cela produira quand le public sera revenu à Paris. Larochelle m'a dit qu'il vous propose un genre de publicité pour les enfants. Vous voyez s'il peut être utile au livre en même temps qu'à la pièce.

Eminentul vernolog a revenit asupra acestei chestiuni după patru ani, propunând o explicație mai subtilă și mai convingătoare: „Ceea ce frapează în roman este calitatea deosebită a dialogurilor, foarte vii, foarte amuzante, pline de spirit. Piesa este, în fond, romanul, fără alte elemente decât aceste dialoguri. Ori romanul a avut succes și piesa a căzut. Să fi fost pentru că lipsea [...] contrastul generator de amuzament dintre dialogurile vesele și chiar trăsnite și lucrurile serioase și pozitive, adică aparatul științific constând aici în descrierile tehnice și geografice ale locurilor străbătute?“ (105). Se limpezește și referirea la *Călătoria prin imposibil* din textul citat anterior: „Fără îndoială, neînțelegeri specifice proprii succesiunii celor două piese, *Călătorie prin imposibil* și *Încăpățânatul Kéraban*, au avut contribuția lor: în prima, Verne* denunța abuzurile științei și sublinia existența iraționalului; în a doua, el denunța atitudinea antiștiințifică, știința intervenind mereu ca să-i salveze pe eroi. Caracterul aparent contradictoriu al acestor două teze a făcut publicul să creadă că Verne apăra ideile reacționare proferate de Kéraban“ (Id.).

O ultimă precizare: „căderea“ piesei nu a avut repercusiuni asupra vânzării romanului. La 30 septembrie 1904, ultimul cont semnat de Jules Verne arăta că tirajul de 13.000 exemplare fusese epuizat. Un tiraj onorabil, în raport cu difuzarea altor „Călătorii extraordinare“, pe care posteritatea le situează net deasupra lui *Kéraban*. Printre ele se numără și *Castelul din Carpați*, figurând în contul amintit cu numai 9.000 exemplare!...

* ...și d'Ennery, coautorul piesei.

În Mediterana

Renunțând la *Ocolul Mediteranei*, Jules Verne nu și-a abandonat intenția de a plasa acțiunea uneia dintre „Călătoriile extraordinare" în ambianța celei mai frecventate mări interioare de pe glob. La 28 ianuarie 1882, el îi scria lui Hetzel: „...am înțeles că [...] Mediterana ar trebui să fie tratată într-un alt fel". Să fi prins contur încă de atunci, în mintea scriitorului, ideea materializată în *Mathias Sandorf* (1885)? Știm doar că primul titlu al romanului a fost *În Mediterana* și că redactarea lui a început chiar în 1883, anul apariției lui *Kéraban*. Iar în 1884 a avut loc a cincea și ultima croazieră a iahtului „Saint-Michel III", în Mediterana, parcă pentru a împrospăta impresiile acumulate în 1878. O seamă dintre imaginile înregistrate pe retina avidă a călătorului pot fi regăsite, de pildă, în descrierea unor construcții, accidente de relief sau monumente de pe țărmul tunisian: portul La Goulette, unde debarcă doctorul Antekirtt, munții Bou Kornine (nu Bon Kornin, cum apare numele în roman), Ressas (nu Rossas) și Zaghouan, colina Byrsa, calea ferată dintre Tunis și La Marsa, capela Saint-Louis, Muzeul Lavigerie...

Să mai spunem că romanul constituie un omagiu postum explicit adus prietenului și mentorului din tinerețe al autorului, cum arată dedicația tipărită în fruntea primului volum, apărut la 27 iulie 1885 (celelalte două fiind datate 17 august și 16 octombrie):

„Lui Alexandre Dumas

Vă dedic această carte, dedicând-o de asemeni memoriei povestitorului genial care a fost Alexandre Dumas. În această lucrare, am încercat să fac din Mathias Sandorf un Monte-Cristo al «Călătoriilor extraordinare»".

Înrudirea este, într-adevăr, evidentă – chiar dacă mobilurile eroilor diferă întrucâtva. Răzbunarea lui Monte-Cristo devine, la Sandorf, un act justițiar, trădarea afectând nu doar destinul unui om, ci reușita unei cauze.

Dar suspansul, complicarea deliberată a intrigii, loviturile de teatru caracterizează ambele romane, confirmând faptul că Jules Verne se află, așa cum îi mărturisea lui Hetzel, într-o perioadă mai dificilă, când caută să intereseze „prin combinare". Un exemplu grăitor: scena evadării celor doi conjurați, Mathias Sandorf și Etienne Bathory, cu tăierea barei de fier de la fereastra celulei, coborârea pe firul paratrăznetului, descărcarea electrică și prăbușirea în „vârtejul necunoscut Buco". O scenă care i-a plăcut atât de mult lui Michel, încât o regăsim, fără momentele finale, în *Pilotul de pe Dunăre*...

Romanul ne interesează mai ales pentru că în el apare primul castel din Carpați vernian:

„Contele Mathias Sandorf locuia, într-unul dintre comitatele Transilvaniei din districtul Făgăraș, într-un vechi castel de origine feudală. Construit pe unul dintre contraforturile nordice ale Carpaților orientali, care despart Transilvania de Valahia, castelul se ridica pe aceste culmi greu accesibile în toată măreția lui sălbatică, asemeni unuia din acele supreme refugii în care conjurații pot să reziste până în ultima clipă.

Minele din împrejurimi, bogate în minereu de fier și de aramă, exploatate în mod judicios, aduceau un venit considerabil proprietarului castelului Artenak. Domeniul cuprindea o parte a districtului Făgăraș, a cărui populație se ridică la nu mai puțin de șaptezeci și două de mii de locuitori".

Să mai adăugăm că Sandorf absolvise, printre altele, școala normală din Timișoara și că micul oraș din insula Antekirtta primise „numele transilvan Artenak, în amintirea domeniului de pe creasta Carpaților al cărui proprietar era contele Sandorf".

Ar trebui să ne mai întrebăm dacă „Artenak" are vreo semnificație onomastică ascunsă. Întrebare legitimă, de vreme ce alte două castele verniene se numesc Andernatt (*Meșterul Zacharius*, 1854 și 1874) și Andernak (*Călătorie prin imposibil*, piesă scrisă în colaborare cu Adolphe d'Ennery și reprezentată prima oară la 25 noiembrie 1882). Dar poate că scriitorul n-a făcut decât să consemneze variantele unei sonorități obsesive.

Castelul din Carpați

Prezența chipurilor, obiceiurilor și peisajelor românești în creația vernianã culminează cu o scriere ale cărei virtuți au fost subliniate de toți exegeții marelui povestitor. Pentru Simone Vierne, *Castelul din Carpați* este „un roman foarte straniu și foarte frumos" (28, p. 136), iar pentru Marie-Hélène Huet, „cea mai minunată *Călătorie extraordinară*" (15, p. 125). Jean Roudaut consideră că „nu este unul dintre romanele cele mai finisate ale lui Jules Verne", dar se arată convins de efectul asupra cititorilor: „este unul dintre cele mai tulburătoare" (113). În sfârșit, Jean Chesneaux afirmă că „opere cum ar fi *Castelul din Carpați, Insula cu elice, În fața steagului,* sunt de o vigoare a concepției și a scriiturii cu nimic mai prejos față de cea a primelor succese ale lui Jules Verne" (3, p. 235). Înainte de a încerca să deslușim temeiurile acestor judecăți de valoare, să ne reamintim subiectul romanului.

În preajma satului Werst, nu departe de pasul Vulcan, se înalță, pe podișul Orgall, un castel aparținând „din vremi imemoriale" seniorilor de Gortz. Ultimul reprezentant al acestei familii românești, baronul Rodolphe, a dispărut după ce participase la o răzmeriță împotriva asupririi maghiare. După moartea bătrânilor slujitori, castelul nu mai e locuit decât de fantomele închipuite de săteni. Și totuși, grație lunetei unui vânzător ambulant, ciobanul Frik zărește o șuviță de fum urcând din donjon.

Vestea îi îngrijorează pe săteni. Pădurarul Nic Deck, logodnicul Miriotei, fata birăului Koltz, hotărăște să lămurească misterul și pornește spre castel, cu toate că, în sala hanului din Werst, o voce venită nu se știe de unde îi ceruse să renunțe. Îl însoțește fanfaronul „doctor" Patak. Amândoi sunt martorii unor stranii fenomene luminoase și sonore, suferind accidente inexplicabile, care-l afectează grav pe Nic, întărind credința generală în prezența unor duhuri malefice între zidurile castelului.

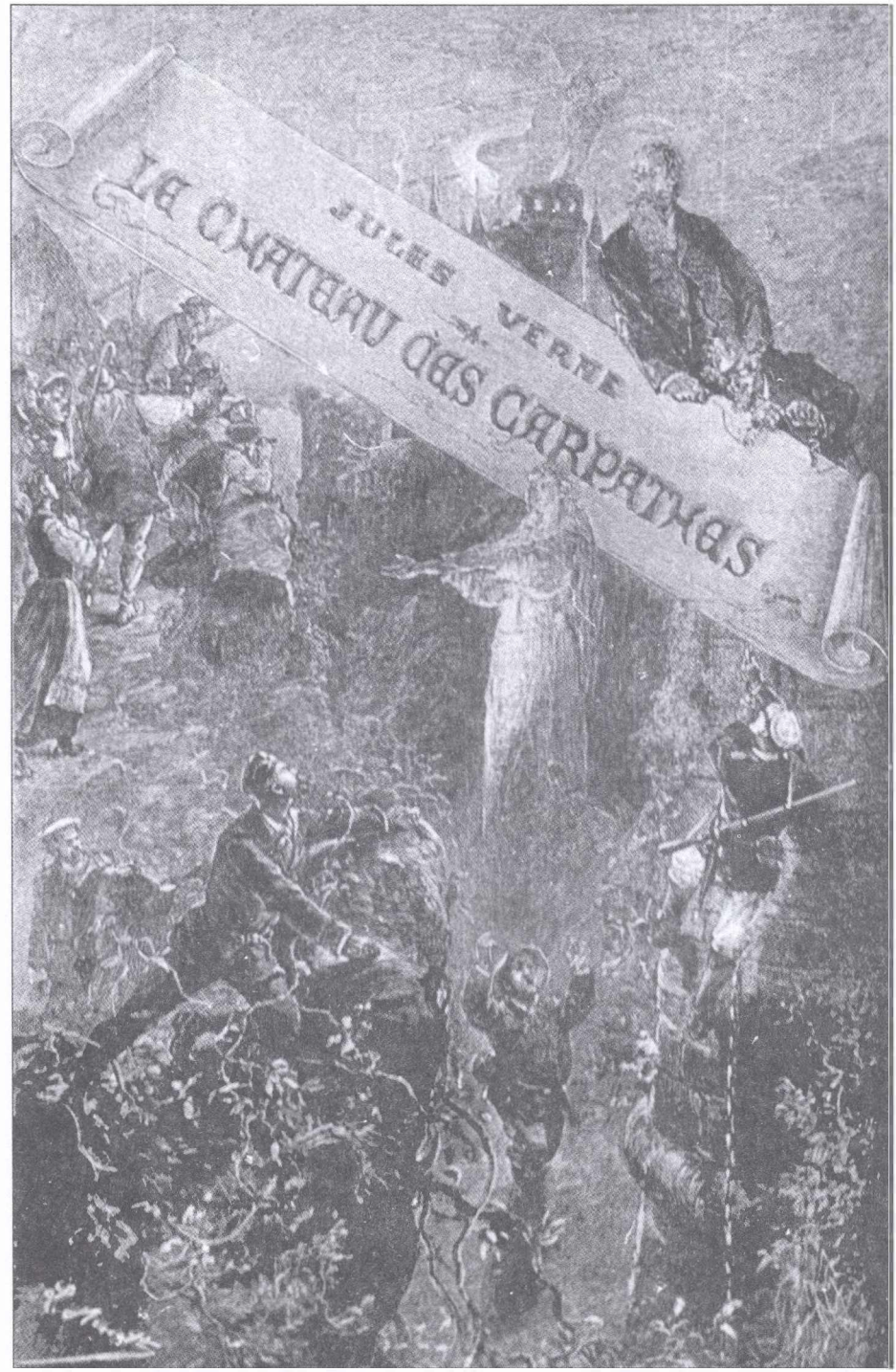

Coperta „Le Château des Carpathe"

„S-ar părea că-i un fum"

În această atmosferă tensionată, la Werst sosesc contele Franz de Télek, din Craiova și slujitorul său, Rotzko, aflați într-o călătorie prin Transilvania. Aflând că ultimul stăpân al castelului a fost Rodolphe de Gortz, Franz își amintește cum l-a întâlnit pe baron la Napoli, unde asistau amândoi la spectacolele de operă în care apărea celebra primadonă Stilla. Dacă Franz o admira atunci întâia oară, Rodolphe o urmărea de șase ani, fără a fi încercat să o cunoască. Pentru a se elibera de această prezență obsedantă, Stilla sfârșise prin a hotărî să renunțe la strălucita ei carieră. Și cum tânărul conte o ceruse în căsătorie, ea acceptase.

Rodolphe era mereu însoțit de bizarul Orfanik, care pretindea că este un geniu științific neînțeles. În seara reprezentației sale de adio, Stilla văzuse deodată chipul „înfricoșător de palid" al baronului, ochii lui „de flacără", avusese un șoc puternic și căzuse, neînsufletită*. O tragedie în urma căreia viața lui Franz fusese în mare primejdie, dar tinerețea, priceperea medicilor și îngrijirile lui Rotzko izbutiseră să-l salveze.

Întrebându-se dacă Rodolphe s-a întors la castel, dacă fenomenele sonore și luminoase se datorează lui Orfanik, nobilul craiovean pornește să cerceteze la fața locului, mai ales după ce, în sala hanului, i se păruse că aude vocea Stillei. Ajungând pe podișul Orgall, silueta cântăreței îi apare pe un bastion, în veșmântul purtat pe scenă în ultima seară. Convins că trăiește și e sechestrată de Rodolphe, Franz îl trimite pe Rotzko după ajutoare și pătrunde în incintă pe podul mobil, care se ridică în urma lui. Rătăcind prin galeriile interioare, prizonier, un timp, într-o criptă, el reușește să evadeze și surprinde o discuție între Rodolphe și Orfanik, din care află că, grație unei linii telefonice secrete, baronul știe tot ce se spune la hanul „Regele Matei"; întrucât polițiștii aduși de Rotzko urmează să atace în zori, castelul va fi aruncat în aer. De altfel, în acest Capitol XV autorul ține să ne dea „explicația anumitor fenomene care s-au produs în cursul acestei povestiri": Orfanik instalase linia telefonică, prin care transmisese avertismentul adresat lui Nic și cântecul Stillei, menit să-l ademenească pe Franz. Lui i se datorau „minunile" care-l înfricoșaseră pe Patak și accidentul pădurarului.

---

* "Un episod sugerat, poate, de moartea tragică a tinerei soții a lui Edgar Alan Poe", scrie I.O. Evans, într-o notă de subsol (12, p. 124). Dar ce legătură poate exista între decesul Virginiei Poe, măcinată de o ftizie netratată cum s-ar fi cuvenit, din pricina mizeriei și cel, accidental, al Stillei?

La porunca baronului, Orfanik pleacă la Bistrița*. Iar Franz, pătrunzând într-o încăpere din vârful donjonului, o vede pe Stilla în veșmântul de la ultima reprezentație și aude aria pe care o cânta înaintea șocului fatal. Se repede spre ea, crezând-o vie, dar Rodolphe o lovește cu un cuțit și cântăreața dispare, într-o cascadă de cioburi de sticlă. Franz își pierde cunoștința, baronul iese din donjon, cu o cutie sub braț și vrea să fugă, printr-un tunel neștiut, înainte de a arunca în aer castelul. Un glonț tras de Rotzko, aflat dincolo de ziduri, sfărâmă cutia. Rodolphe declanșează explozia, pierind sub dărâmături. Franz e găsit nevătămat, sub o boltă de piatră, dar nu recunoaște pe nimeni și repetă ultimele cuvinte ale cântecului Stillei.

Paginile finale clarifică deplin întâmplările al căror sens începusem să-l întrezărim în timpul lecturii. Aria din opera *Orlando* de Arconati și romanța lui Stefano fuseseră înregistrate cu ajutorul fonografelor, care „erau foarte perfecționate pe atunci, iar Orfanik le desăvârșise într-atât, încât farmecul și puritatea glasului nu sufereau nici o alterare". Cât despre imaginea primadonei, ea „Era un simplu artificiu optic". Baronul cumpărase un portret al Stillei, reprezentând-o în picioare, învesmântată în costumul alb al Angelicăi din *Orlando*. „Or, datorită unor oglinzi înclinate la un anumit unghi calculat de Orfanik, când un mănunchi puternic de raze lumina portretul așezat în fața unei oglinzi, Stilla apărea, prin reflexie, la fel de «reală» ca atunci când era plină de viață și în toată splendoarea frumuseții sale." Mai aflăm că în cutia sfărâmată de glonțul lui Rotzko era cilindrul cu ultimul cântec al Stillei, ceea ce explică gestul lui Rodolphe. Iar Franz avea să se vindece ascultând glasul iubitei sale înregistrat pe alte dispozitive fonografice, păstrate de Orfanik.

(În monumentala sa „contribuție la studiul imaginarului", *Jules Verne et le roman initiatique*, Simone Vierne consideră că vindecarea lui Franz este „destul de evident «adăugată»", vorbind despre „o versiune a deznodământului... ca de obicei, liniștitoare, avându-i în vedere pe tinerii cititori" – vezi 28, pp. 647 și 519. După câte știu, nu există o altă versiune, dar e posibil ca scriitorul să fi cedat injoncțiunilor lui Hetzel fiul, așa cum s-a întâmplat și în alte cazuri.)

* Victimă a unui lapsus, Georges Jacquemin afirmă că „refugiat într-o subterană, Orfanik face să sară în aer castelul" (83).

„Stilla era pe estradă, în picioare, cu părul despletit, cu brațele întinse..."

Acest sfârșit, în care ni se dezvăluie toate misterele, trădează înrudirea romanului cu un gen foarte la modă cândva. „...lectura *Castelului din Carpați* – scrie Mariella di Maio – se arată a fi extrem de interesantă cel puțin la două niveluri: primul, prin exemplara singularitate a textului – cu caracteristicile sale de roman negru sau gotic – față de totalitatea ciclului narativ căruia îi aparține; al doilea, prin imitarea unui gen, sau a unui mod narativ care are o tradiție foarte consolidată în ultimul deceniu al secolului al optsprezecelea, o tradiție care, chiar cu oportune diversificări, este inițiată de englezescul *gothic novel*" (57). Or, Jules Verne cunoștea romanul gotic, tradus și foarte citit în Franța, mai cu seamă în prima jumătate a secolului 19; în studiul *Edgar Poe și operele sale*, apărut în numărul din aprilie 1864 al revistei „Musée des familles", el amintește că „...Anne Radcliffe a exploatat *genul teribil*, în care totul se explică prin cauze naturale..." (122).

Des pomenitul Orfanik, aflat la originea acestor cauze în *Castelul din Carpați*, își are locul în galeria verniană de savanți nebuni, „sau mai curând pervertiți". Nuanțarea este opera lui Jean Chesneaux, care precizează că aceștia „n-au reușit să dobândească încrederea și stima confraților; ei își pun capacitățile tehnice, inteligența, știința lor inventivă în slujba visurilor nostalgice, a planurilor de revanșă dușmănoasă, a obsesiilor fantasmatice, a proiectelor megalomane iraționale" (3, p. 232). De la povestirea de tinerețe *O dramă în văzduh* (1851) până la *Stăpânul lumii* (1904), figuri atinse de aripa demenței apar frecvent în „Călătoriile extraordinare". Faptul se datorează nu doar necesităților compoziționale, tensiunii induse astfel în desfășurarea narațiunii. Mult mai preocupat de profilul psihologic al personajelor sale decât afirmau criticii și istoricii literari dinainte de 1950, Jules Verne a analizat cu pătrundere pricinile și manifestările unor comportamente deviante. Acolitul lui Rodolphe de Gortz este „un inventator de prima mână, în toate domeniile privind utilizarea practică a electricității. Dar admirabilele lui descoperiri nu fuseseră primite după cum meritau. În locul omului de geniu, lumea savantă nu voise să vadă decât un nebun. De aici, ura neîmpăcată pe care inventatorul, neacceptat și dat deoparte, o nutrea față de semenii săi". Un sentiment netemperat de recunoștință, devreme ce moartea binefăcătorului său „nu păru să-l miște pe savantul egoist și maniac".

Numele acestui straniu personaj a fost asociat celui al miticului cântăreț din Hellada, care a coborât în Infern ca să încerce – și aproape să reușească – să-și readucă soția, Euridice, pe pământ. „...Orfanik este Orfeu, magicianul muzicii și maestrul inițiatic", scrie Simone Vierne (28, p. 136). Iar Daniel Compère lămurește sensul acestei apropieri: „...fotografia* și fonograful îi îngăduie lui Orfeu-Orfanik să readucă o moartă din Infern" (6, p. 93).

Importanța acordată în roman muzicii, în speță muzicii italiene care, spune autorul, „își redobândise primul loc în arta compoziției", i-a determinat pe vernologi să se întrebe cine este „maestrul Arconati", a cărui capodoperă, *Orlando*, îi prilejuise Stillei cele mai mari succese. În 1937, Cornelis Helling insera, într-un articol din „Bulletin de la Société Jules Verne", opinia profesorului Mario Turiello, fostul asiduu corespondent al scriitorului, care, „cunoscându-i pe cei mai neînsemnați compozitori din țara sa, nu trebuise să efectueze cercetări, aceste două nume, Arconati și *Orlando*, fiind o pură invenție a lui Jules Verne, inutilă și inexplicabilă" (69). Reproducând această afirmație peremptorie, Marcel Moré crede că a dezlegat misterul: „...personajul a existat; dar nu este un muzician, este un conte care dăruise Bibliotecii Ambrosiene, în 1636, manuscrise ale lui Leonardo da Vinci, aflate, din vremea lui Napoleon, la Institutul Franței" (23, p. 59). Iar numele operei, *Orlando*, „are trei silabe, ca *Otello*, începe și se termină cu aceeași literă" (Id., p. 60). Așadar, inexistentul muzician Arconati ar fi, de fapt, Verdi.

Numai că, înainte de 1892, Jules Verne era mai bine informat decât Mario Turiello în 1937 și Marcel Moré în 1963: în muzica italiană există un Felice Antonio Arconati, autor, în secolul 17, al oratoriului *Lauda Jerusalem*. Există și *Orlando generoso*, operă din 1691 a lui Agostino Steffani, care a compus și madrigaluri. Or, al doilea compozitor pomenit în *Castelul din Carpați* este Stefano, a cărui romanță fusese interpretată de Stilla în concertul dat la teatrul San Carlo, înaintea reprezentației de adio. Se pare așadar că Jules Verne a combinat numele compozitorului și cel, trunchiat, al operei, oferind astfel comentatorilor romanului materia unor asertiuni fără acoperire și a unor exerciții de imaginație.

Revenind la ceea ce s-ar putea numi latura anticipativă, am văzut că ea este cvasiabsentă. Mai inventiv se arătase Jules Verne în *Pățaniile unui*

* Imaginea Stillei este picturală, nu fotografică.

chinez în China (1879), roman scris în 1878, când, la 11 martie, fonograful a fost prezentat Academiei de științe din Paris, fiind primit cu o neîncredere vehementă de medicul Jean Bouillaud: „Nu voi admite niciodată că un metal lipsit de valoare ar putea să înlocuiască nobilul aparat fonator folosit de om pentru a-și exprima gândurile!". În roman, tânăra Le U primește un plic de la Șanghai:

„Plicul nu conținea o scrisoare, ci una dintre acele hârtii cu șănțulețe oblice care, potrivite în aparatul fonografic, reproduc toate inflexiunile vocii omenești.

– Asta-mi place mai mult! exclamă, veselă, Le U. Cel puțin am să-l aud!

Hârtia fu așezată pe ruloul fonografului, pe care un mecanism de orologerie îl făcu imediat să se rotească și Le U, apropiindu-și urechea, auzi o voce binecunoscută...".

După mai bine de un deceniu, American Gramophon Company avea să transforme această idee într-o realitate palpabilă, utilizând discul de ebonită al lui Emil Berliner. Și se pare că scrisorile „vorbite" aveau ca destinatari mai ales imigranții chinezi...

În *Castelul din Carpați*, Jules Verne nu este preocupat de găsirea unor noi modalități de folosire a mijloacelor de comunicare, mulțumindu-se să „perfecționeze" telefonul: „Ceea ce se spunea, se cânta, se murmura chiar, putea fi auzit la orice distanță și două persoane despărțite prin mii de leghe discutau între ele ca și cum s-ar fi aflat una în fața celeilalte". Asteriscul pus la sfârșitul acestei fraze ne trimite la o notă de subsol cu următorul conținut: „Ele puteau chiar să se vadă în oglinzi legate prin fire, datorită inventării telefotului". Prefigurarea videotelefonului este desprinsă din povestirea *In the year 2889*, apărută în numărul din februarie 1889 al revistei americane „The Forum" doar sub numele lui Jules Verne, dar scrisă în colaborare cu Michel*. De altfel, „invenția" era împrumutată din romanul lui Albert Robida, *Le vingtième siècle* (1882), unde era numită telefonoscop.

Nota de subsol nu are însă nimic de-a face cu ceea ce se petrece în roman, ca și afirmațiile unor comentatori care se referă la „cinematograf

* Majoritatea vernologilor atribuie povestirea exclusiv lui Michel, bizuindu-se pe o scrisoare a lui Jules către Hetzel tatăl. Argumentelor pe care îmi sprijin opinia, expuse în altă parte (13, pp. 169-179), li s-au adăugat, între timp, altele. Voi reveni, cândva, asupra acestei chestiuni controversate.

în relief" (66), „televiziune" (123, p. 932), „prototip de televizor" (159, p. 18), „televiziune rudimentară" (26, p. 302). Sursa acestor interpretări fanteziste trebuie căutată în prima biografie întemeiată pe amintiri și documente familiale, publicată în 1928 de Marguerite Allotte de la Fuÿe, soția unui nepot de văr al scriitorului. După o suită de afirmații fără acoperire – „Franz recunoaște vocea Stellei (cu «e» – I.H.) și un telescop i-o arată rătăcind pe meterezele burgului", „pe o scenă luminată, Stella vine și se duce" – biografa conchide: „În acest roman, Jules Verne [...] a pus deci în slujba unei teme à la Villiers de l'Isle-Adam principiile fonografului, cinematografului, televiziunii, încă embrionare și ale căror consecințe nelimitate le prevede" (1, p. 244). Or, imaginea Stillei se caracterizează tocmai prin absoluta ei imobilitate – și textul nu lasă loc pentru dubii. Când Franz, aflat în fața castelului, era gata să urmeze sfatul lui Rotzko și să părăsească podișul Orgall, „o formă nedeslușită se ivi pe ridicătura de pământ a bastionului, acolo unde se ridica fagul legendar... Era Stilla, nemișcată, cu brațele întinse...". Iar când neconsolatul logodnic pătrunde în marea sală de la etajul superior al donjonului o vede pe Stilla, care „nu făcea nici o mișcare pentru a-l chema... nu-și dezlipea buzele pentru a-i vorbi!...". Vocea ei se frânge, ca la reprezentația de adio de la teatrul San Carlo, dar ea nu cade, cum căzuse pe scenă, „e tot acolo, în picioare, nemișcată...".

Cât de persistent poate fi ecoul unei interpretări abuzive o demonstrează și relativ recentele afirmații ale lui Michel Serres. Într-o lungă convorbire cu Jean-Paul Dekiss, el spune: „Am multă stimă pentru acest roman, *Castelul din Carpați* și din două motive. Primul este că, într-adevăr, apare pentru prima oară, la Jules Verne, o veritabilă anticipație, care nu există în altă parte. Este vorba despre televiziune. Aici e vorba despre o veritabilă anticipație" (129, p. 48). Iar mai târziu, recidivează: „De pildă, în *Castelul din Carpați* există un fel de iluminare de science fiction, căci în acea epocă nu exista un analog al televiziunii" (Id., p. 80).

Interlocutorul său nu încearcă să restabilească adevărul, fiind el însuși prizonierul erorii inițiale. În cartea sa, *Jules Verne l'enchanteur* (1999), Dekiss reia, aproape ad litteram, răstălmăcirea Marguerittei Allotte de la Fuÿe, într-o versiune interogativă: „Cum poate această femeie, moartă acum cinci ani, să se plimbe pe meterezele castelului?" (9, p. 292). Iar mai

„«Ea! ea!...» strigă el"

departe, îl creditează pe Jules Verne cu paternitatea ideatică a „primelor manifestări" ale unor invenții existente în 1892 (microfonul, fonograful, linia telefonică, arcul electric), aflate în curs de realizare (cinematograful), dar și nici măcar întrezărite: proiecția holografică, proiecții laser în ceață (Id., pp. 294-295). Și nu e vorba despre traducerea în termenii folosiți astăzi a unor „manifestări" numite altfel în roman, devreme ce Dekiss ne asigură că „Aceste invenții sunt cele care-i permit baronului de Gortz să terorizeze o populație superstițioasă" (Id., p. 295). Deci și proiecția holografică, și proiecțiile laser în ceață!... Astfel de viziuni hipertrofice asupra totuși modestelor isprăvi ale lui Orfanik mă determină să presupun că autorul lor a scris capitolul rezervat *Castelului din Carpați* bizuindu-se pe o memorie deficitară, sau pe spusele altora.

Nu putem să nu constatăm că Jules Verne se situează, de astă dată, sub nivelul realizărilor epocii. În 1892 și mai înainte existau destule aparate capabile să creeze iluzia mișcării, de la zootropul lui Horner și praxinoscopul lui Reynaud, la cronofotograful lui Marey. Scriitorul n-a dat însă importanță acestui aspect, cu toate că ține să precizeze: „În vremea aceea – atragem atenția în mod deosebit că întâmplarea s-a petrecut într-unul dintre ultimii ani ai secolului al 19-lea – utilizarea electricității, considerată, pe drept cuvânt, «sufletul universului», atinsese cel mai înalt grad de perfecțiune".

Pornind, probabil, de la apropierea sugerată de Marguerite Allotte de la Fuÿe, Marcel Moré scrie: „Apariția *Viitoarei Eve* fiind anterioară cu câțiva ani celei a *Castelului din Carpați*, Villiers este, evident, cel care i-a oferit lui Jules Verne ideea romanului său" (23, p. 197). O chestiune controversată, de vreme ce, într-o altă lucrare, se afirmă că *Viitoarea Evă* „a fost cu siguranță citită de Jules Verne" (29, p. 51), pentru ca, mai târziu, să se emită o opinie prudentă: „Nu e sigur că Jules Verne a citit romanul lui Villiers" (Id., p. 164). Cronologic vorbind, influența era posibilă, ediția princeps a *Viitoarei Eve* datând din 1886, iar primele versiuni, publicate în foileton, din 1880 (în „Le Gaulois") și 1881 (în „L'Etoile Francaise"). Moré semnalează și câteva similitudini: laboratorul lui Edison este apărat de o rețea de fire electrice, iar castelul lui Rodolphe de curentul electric care trece prin plăcile metalice de pe fundul șanțului și prin ferecăturile podului mobil; cântecul privighetorii este transmis telefonic de la New York la Menlo Park, ca și vocea Stillei de la castel la hanul din Werst; Edison a

înregistrat vocea Mariettei Alboni în timpul unei reprezentații, așa cum a făcut Orfanik cu vocea Stillei. Aș adăuga proiectarea de către Edison a fotografiei Aliciei Clary pe un ecran de pânză, în mărime naturală, așa cum procedează Orfanik cu portretul Stillei, ecranul fiind o oglindă... Dar „simplul artificiu optic" consună cu sofisticata creație „electro-umană" a lui Villiers doar în ceea ce privește sursa de energie folosită. E adevărat că, pe planul analogiilor posibile, Orfanik este un fel de Edison rudimentar, amândoi oferind unor făpturi apropiate simulacre ale femeii adorate sau iubite-disprețuite cu aceeași fervoare. Mobilurile autorilor sunt însă divergente. Ironia crudă a lui Villiers, tentativa de a include fenomenele oculte în sfera științei, nu au nimic de-a face cu nostalgia romantică a lui Jules Verne, cu efortul de a da o explicație rațională fiecărei întâmplări misterioase – chiar dacă romanul este pe alocuri, potrivit caracterizării lui Michel Butor, „la fel de neliniștitor ca o povestire de Arnim" (42).

Nostalgia romantică...

I s-a reproșat lui Jules Verne locul mărunt pe care-l rezervă în creația sa dragostei, formulându-se chiar acuzația de misoginism. Luându-i un interviu, în 1895, Marie Belloc a abordat și acest aspect, declanșând o reacție viguroasă:

„- Romanele dumneavoastră diferă, de asemenea, de cele ale aproape tuturor colegilor autori – am îndrăznit să observ – prin aceea că sexul frumos joacă un rol atât de neînsemnat.

– Neg asta *in toto*! a exclamat dl Verne, cu o anumită căldură. Gândiți-vă la *Mistress Branican* și la fermecătoarele tinere din unele dintre romanele mele. Ori de câte ori este necesară prezența elementului feminin, îl veți găsi fără îndoială acolo*... Apoi, zâmbind: Iubirea e o pasiune atotcuprinzătoare și lasă puțin loc pentru altceva în sufletul omului; personajele mele au nevoie de întrega lor inteligență și prezența unei tinere fermecătoare poate să le împiedice să facă ce au de făcut. Pe de altă parte, am dorit întotdeauna ca romanele mele să poată fi puse fără nici o ezitare în mâinile tuturor tinerilor și am evitat cu multă grijă orice scenă despre care un băiat ar gândi că sora sa nu trebuie s-o citească" (37).

* Într-un rafinat eseu structuralist, Michel Serres este mult mai categoric: „În opoziție cu ceea ce se spune mereu, în opoziție cu unele teze recente, femeia este totdeauna eroina și cheia «Călătoriilor extraordinare» (*Jouvences sur Jules Verne,* Paris, Editions de Minuit, 1974, p. 94).

Sunt expuse aici, cu limpezime, câteva principii directoare ale operei verniene – în primul rând, cel al subordonării invenției față de necesitățile compoziționale. Să nu uităm că însăși ideea de bază a „Călătoriilor extraordinare" obligă la o mai mare frecvență a personajelor masculine: exploratorul, savantul, inginerul, vânătorul etc., într-o vreme când aceste profesiuni constituiau apanajul cvasiexclusiv al bărbaților. Argumentul purității morale nu poate fi nici el minimalizat, dacă ne gândim că romanele apăreau mai întâi, de regulă, în „Magasin d'Education et de Récréation", destinat copiilor și adolescenților. O scrisoare din 4 martie 1892, adresată lui Hetzel fiul, se referă la această problemă în legătură

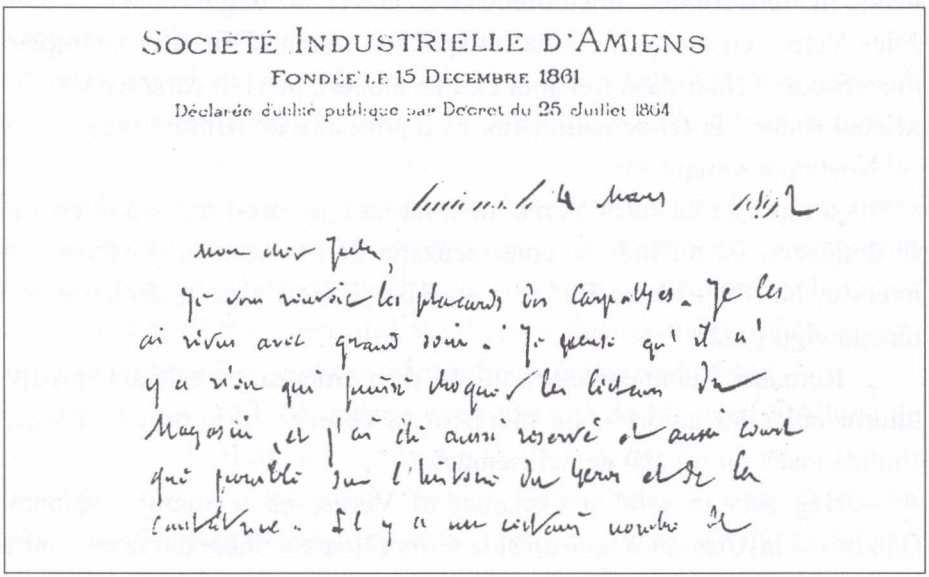
SOCIÉTÉ INDUSTRIELLE D'AMIENS
FONDÉE LE 15 DÉCEMBRE 1861
Déclarée d'utilité publique par Décret du 25 Juillet 1864

tocmai cu textul care ne preocupă: „Îți retrimit șpalturile *Carpaților*, le-am revăzut cu multă atenție. Cred că nu e nimic care să-i șocheze pe cititorii «Magazinului» și am fost cât se poate de rezervat și de succint în privința poveștii eroului și a cântăreței". Rezervat și succint, într-adevăr, ceea ce nu împiedică romanul să fie, în primul rând, o tulburătoare poveste de dragoste. Așa se și explică, după opinia mea, lipsa unui efort anticipator mai susținut – și nu, cum presupune Marcel Moré, pentru că autorul s-ar fi temut să nu fie învinuit de plagiat după *Viitoarea Evă*. Un sistem mai ingenios de reproducere a imaginii Stillei ar fi fost, oricum, *cu totul altceva* decît sublima andreidă a lui Villiers!

În centrul afectiv al romanului se situează relațiile dintre Gortz, Télek și Stilla, dar suntem departe de banalul triunghi amoros. Timp de șase ani, baronul asistă la toate spectacolele Stillei, fără să încerce s-o cunoască, dar „se părea că glasul cântăreței îi devenise la fel de necesar pentru a trăi ca și aerul pe care-l respira". Vrând să explice această obsesie, comentatorii au recurs la termenii psihanalizei și ai psihopatologiei. „Neliniștitorul protagonist al lui Verne – scrie Ross Chambers – sechestrându-se în castelul său din Carpați [...] și dedându-se la deliciile unei contemplări estetice pure în fața unei femei care nu e decât un joc de lumină și o voce dezincarnată, este [...] un zeu al neputinței, fiind, fără vreun echivoc posibil, un adorator al semnului estetic în întreaga lui gratuitate" (145, p. 36). În viziunea lui René Escaich, „Rodolphe de Gortz, unul dintre principalele personaje ale *Castelului din Carpați*, este mai mult decât un pasionat, este un maniac al muzicii" (11, p. 142). Michel Carrouges nu se îndoiește că baronul reprezintă „pasiunea tipic celibatară" (43). Philippe Mustière caracterizează adorația seniorului transilvan drept „maniacă și fetișistă" (93). Și mai departe merg J.-P. Picot și François Raymond. Primul afirmă că „Rodolphe devine un fel de necrofil estetic" (101), iar al doilea supralicitează: „Sumbrul proprietar al castelului din Carpați este un necromant, un veritabil Dracula, care se hrănește cu «vocea» prizonierei sale" (111). Supus acestui crescendo depreciativ, personajul romantic – bătălia pierdută pentru o cauză nobilă, însingurarea, transferul de sentimente, recursul la știința percepută ca magie – ajunge să fie privit ca un monstru.

Obsesia artistică a lui Rodolphe se întâlnește cu pasiunea nu mai puțin mistuitoare a lui Franz, aceasta din urmă având însă ca obiect nu atât primadona, cât femeia „de o neasemuită frumusețe, cu părul ei lung, auriu, cu ochii negri, adânci și înflăcărați, trăsăturile pure, carnația superbă, trupul pe care un Praxiteles nu l-ar fi putut modela mai perfect". Iată de ce dacă, după moartea Stillei, baronul se mulțumește cu vocea și, accesoriu, imaginea ei, tânărul boier craiovean trece printr-o criză aproape fatală, izolându-se apoi, timp de cinci ani, în propriul său castel. Călătorind prin Transilvania ca să-și aline durerea, el nimerește în plin mister – un mister legat în chip nelămurit de tragedia petrecută la Napoli. Încercând să-l dezlege, el reintră în atmosfera tensionată care părea să se fi risipit o dată cu dispariția cântăreței. Traumatizat de aparenta resuscitare a Stillei și de

a doua ei pieire, Franz se refugiază în demență. Un refugiu pe care-l va părăsi pentru că Jules Verne a fost nevoit, poate, să se supună exigențelor unei politici editoriale nu o dată potrivnică adevărului vieții și al artei.

În focarul acestor patimi divergente, dar la fel de excesive, se află o femeie incapabilă să le răspundă cu aceeași măsură. Reproducând în chip desăvârșit manifestările iubirii, cele mai puternice sentimente, Stilla nu le trăise niciodată. Asta înseamnă, potrivit lui Robert Pourvoyeur, că „interpreta transcende în mod obiectiv muzica, eliberând-o de orice subiectivitate; în viziunea lui Verne, ea dă muzicii o valoare absolută, o valoare în sine, independentă și separată de interpretă. Muzica devine un mesaj însuflețit de o viață proprie, ceea ce denotă deosebita profunzime a gândirii verniene" (103). Neputința de a iubi nu exclude însă tumultul unei sensibilități exacerbate. Stilla simte privirea imperioasă a lui Gortz mereu ațintită asupra ei. Prezența lui obsedantă îi devine intolerabilă, zdruncinându-i sănătatea. În această stare de spirit, ea primește cererea în căsătorie a lui Franz ca pe o soluție salvatoare. Dar ceea ce o ucide este nu numai șocul provocat de apariția în plină lumină a straniei figuri până atunci neștiute. Primadona realizează că despărțirea ei de scenă, de arta care o consacrase, va fi definitivă. În seara ultimei reprezentații, „se părea că glasul acesta, sugrumat din când în când, avea să se frângă, glasul care n-avea să mai fie auzit niciodată!".

Jean Roudaut insistă asupra consecințelor acestei despărțiri: „După moartea cântăreței, Rodolphe îi aduce lui Franz o acuză datorată, aparent, doar pasiunii: el ar fi ucis-o pe Stilla, vrând să o ia de soție. Dar e adevărat: Franz a văzut-o pe Stilla la teatru; vrând să o smulgă din acest loc de irealitate, insuflându-i dorința de a reveni de pe tărâmul rolurilor pe acela al ființelor, i-a provocat moartea; și îi va pricinui din nou dispariția, ca imagine, precipitându-se spre ea, pentru a o readuce la viață" (113). Simone Vierne adaugă: „În sfârșit, glonțul care sfărâmă fonograful vine de la cel care-l protejează pe Franz (Rotzko – I.H.) și Gortz strigă: „Vocea ei... vocea ei!... [...] Sufletul ei... sufletul Stillei... E sfărâmat... sfărâmat... sfărâmat...!" (29, p. 163). Textul îndreptățește această interpretare aparent paradoxală: tânărul peste măsură de îndrăgostit este autorul involuntar al dispariției ființei adorate. Încă un semn al complexității romanului care, dacă l-am crede pe Alain Buisine, „nu istorisește decât o lungă suită de catastrofe, ritmată de crize de demență și de explozii" (39).

Într-o scrisoare din 1863, referindu-se, foarte probabil, la relația dintre Axel și Graüben (*Călătorie spre centrul Pământului*), Jules Verne îi mărturisea lui Pierre-Jules Hetzel: „Ajung acum la lucrul cel mai grav. Sunt foarte neîndemânatic în exprimarea sentimentelor de dragoste. Mă înspăimântă până și să scriu cuvântul «dragoste». Îmi simt foarte bine stângăcia și recurg la subterfugii, fără succes. Așa că, pentru a evita dificultatea, am de gând să fiu foarte sobru în aceste scene. Îmi ceri să pun, în treacăt, *un cuvânt din inimă*! Numai atât! Dar acest cuvânt din inimă nu-mi vine, altfel s-ar fi aflat acolo demult!...".

Un pasaj din amintita misivă către Hetzel fiul, datată 4 martie 1892, sună ca un ecou al vechii destăinuiri: capitolul cu „povestea eroului și a cântăreței [...] a fost pentru mine cel mai greu de scris din întregul roman". Explicația trebuie căutată, însă, nu doar în dificultatea exprimării sentimentelor de dragoste și nici în faptul că romanul a apărut, mai întâi, în „Magasin d'Education et de Récréation". De altfel, meditația asupra condiției artistului supus geniului său tiranic, asupra hipertrofierii și posibilei disocieri a sentimentului erotic nu putea și nu poate fi înțeleasă, în profunzime, de foarte tinerii cititori. Ca și alte „Călătorii extraordinare", *Castelul din Carpați* necesită o explorare ulterioară primei lecturi. Descoperim atunci liniile de forță ale unei opere pe care istoria literară osificată o considera, în cel mai bun caz, minoră și întrezărim impactul unor evenimente dramatice, transfigurate prin puterea artei.

„Ce comoară supremă a pierdut Jules Verne? se întreabă Marguerite Allotte de la Fuÿe. În acești ani, el luptă împotriva unei disperări pe care n-o poate alina grija afectuoasă a celor din preajmă [...] În inima lui se desfășoară o tragedie mută, ale cărei vestigii le-a făcut să dispară.

Moartea a curmat o corespondență neprețuită.

Sirena, unica sirenă, a fost îngropată în cimitirul de mărgean.

Dar cititorii nu pot să cunoască din simțămintele intime ale unui scriitor decât ceea ce le dezvăluie el însuși; dacă trebuie neapărat să căutăm în opera lui Jules Verne amintirea slăvită a unei pasiuni secrete și, poate, mai ales intelectuale, o vom găsi în *Castelul din Carpați*, scris în acei ani. Coloratura lui romantică îl distinge de celelalte cărți și îngăduie astfel de supoziții" (1, pp. 242-243).

Nu doar coloratura romantică atribuie *Castelului din Carpați* un statut aparte în ansamblul creației verniene. Din scrisorile trimise editorului Louis-Jules Hetzel reiese interesul cu totul deosebit al autorului față de roman, faptul că, așa cum spune Charles-Noël Martin, „l-a vrut în mod evident perfect și de o înaltă calitate literară. Îi acorda un loc cu totul aparte în producția sa, datorită tocmai intenției secrete pe care a închis-o în el" (88). Câteva citate grăitoare: „Am retrimis ieri restul corecturilor. Te rog, te *implor* să dai dispoziții ca să-mi fie înapoiate cât mai curând posibil. Nu voi vedea *limpede* decât la a doua corectură și, până atunci, asta mă preocupă destul pentru a-mi stânjeni celelalte lucrări" (20 iulie 1891).

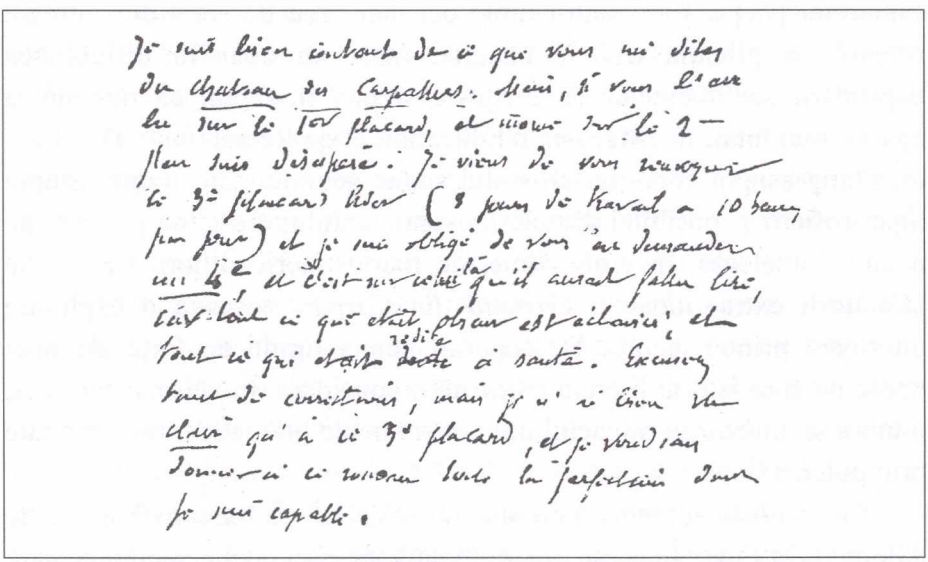

„Sunt foarte mulțumit de ceea ce-mi spui despre *Castelul din Carpați*. Dar dacă l-ai citit pe primul șpalt, sau chiar pe al doilea, sunt disperat. Ți-am trimis al treilea șpalt ieri (8 zile de lucru a câte 10 ore pe zi) și sunt obligat să-ți solicit un al patrulea, cel pe care ar fi trebuit să citești, căci tot ceea ce era obscur s-a clarificat și tot ceea ce se repeta a dispărut. Iartă-mă pentru atât de multe corecturi, dar n-am văzut *limpede* decât la acest al treilea șpalt și aș vrea să fac acest roman atât de perfect pe cât îmi e cu putință" (12 august 1891). „În două rânduri, în *Castelul din Carpați*, la sfârșitul scenei de la teatru și într-un alt loc, există cuvântul italian *innamorata*. Dar am observat că e scris cu un singur n (*inamorata*).

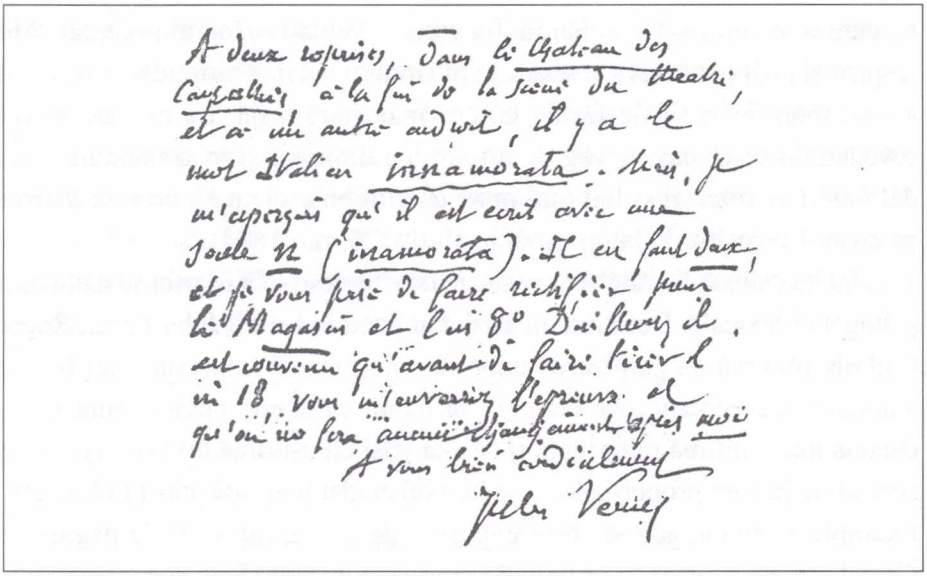

Trebuie să fie *doi* și te rog să dispui să se rectifice pentru *Magasin* și ediția în 8^{0}. De altfel, am convenit că înainte de a tipări ediția în 8^{0} îmi vei trimite corectura și că nu se va face nici o schimbare *după mine*“ (19 februarie 1892). „Îți retrimit astăzi corectura *Castelului din Carpați*. Am lucrat la ea două zile. Am fost foarte surprins văzând numărul de indicații sau rectificări

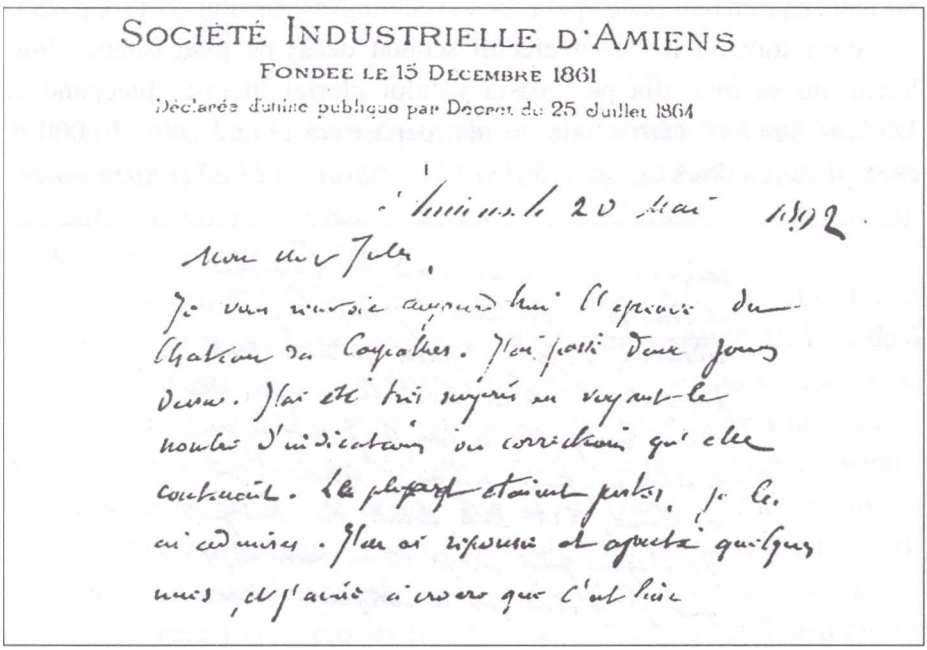

pe care le conținea. Cele mai multe erau îndreptățite, le-am acceptat. Am respins și adăugat câteva și sper că am isprăvit. [...] Acum trebuie ca toate aceste modificări să fie făcute cu cea mai mare grijă. La nevoie, le voi revedea. În orice caz, te rog, te implor, cu umilință și în genunchi, să nu dai *bunul de tipar* al volumului în 8^0, care trebuie să apară primul, înainte ca eu să-l fi recitit de la un capăt la altul" (20 mai 1892).

„Înalta calitate literară" consemnată de Charles-Noël Martin se datorează și bogăției lexicale. Definind un aspect al poeticii lui St.-John Perse, Roger Caillois observă că „utilizarea unor cuvinte rare dă impresia unui limbaj autonom și enigmatic. Ar însemna să uităm că aceste cuvinte sunt întotdeauna într-o infimă minoritate și că s-ar găsi cu ușurință texte totuși foarte accesibile în care proporția lor este în mod ciudat mai ridicată" (142, p. 20). Exemplele privind această frecvență sunt desprinse din primele pagini ale *Castelului din Carpați* și privesc descrierea ciobanului Frik și a turmei sale. „Cu toate acestea, încheie Caillois, cine l-ar considera pe Jules Verne un autor dificil?" (Id., p. 21). Evocând acest pasaj, J.-P. Collin atrage atenția asupra prezenței arhaismelor în „Călătoriile extraordinare", oprindu-se la un cuvânt din franceza veche întâlnit tot în *Castelul din Carpați* (47). Sunt argumente suplimentare care mă determină să conchid, împreună cu Marc Soriano, că romanul „este opera cea mai șlefuită a artistului..." (26, p. 293).

Acest travaliu n-a avut efectul scontat decât pe plan estetic. Jules Verne nu se mai afla pe creasta valului gloriei literare. Începând cu *Mathias Sandorf*, cărțile sale nu mai depășiseră pragul celor 10.000 de exemplare (cu două excepții: *Robur Cuceritorul* – 12.000 și *Raza verde* –

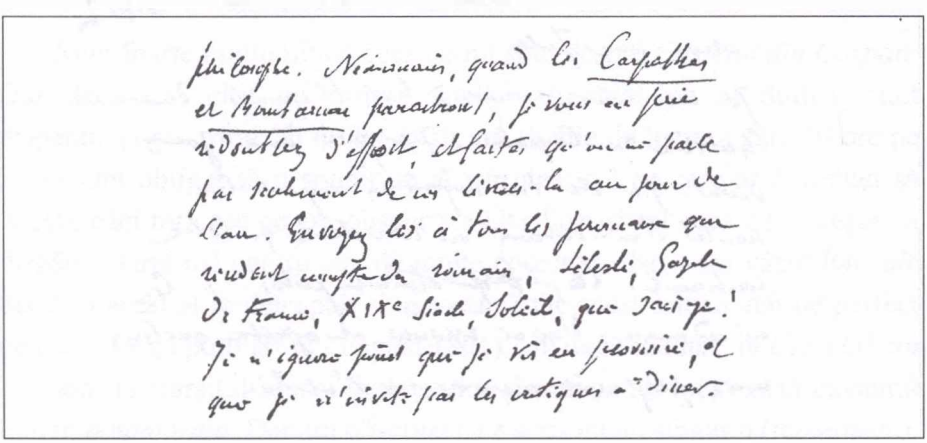

14.000). Conștient de această stare de fapt, el îi cerea lui Hetzel să se îngrijească de publicitatea necesară: „...când vor apărea *Carpații* și *Bombarnac*, te rog să-ți dublezi efortul și să faci astfel ca despre aceste cărți să nu se vorbească doar la 1 ianuarie. Trimite-le tuturor ziarelor care publică recenzii, Liberté, Gazette de France, XIXe Siècle, Soleil, mai știu eu care! Îmi dau seama că trăiesc în provincie și că nu invit criticii la masă." (14 iunie 1892). Semnificativă este și amărăciunea mărturisită față de lipsa de succes financiar a romanului:

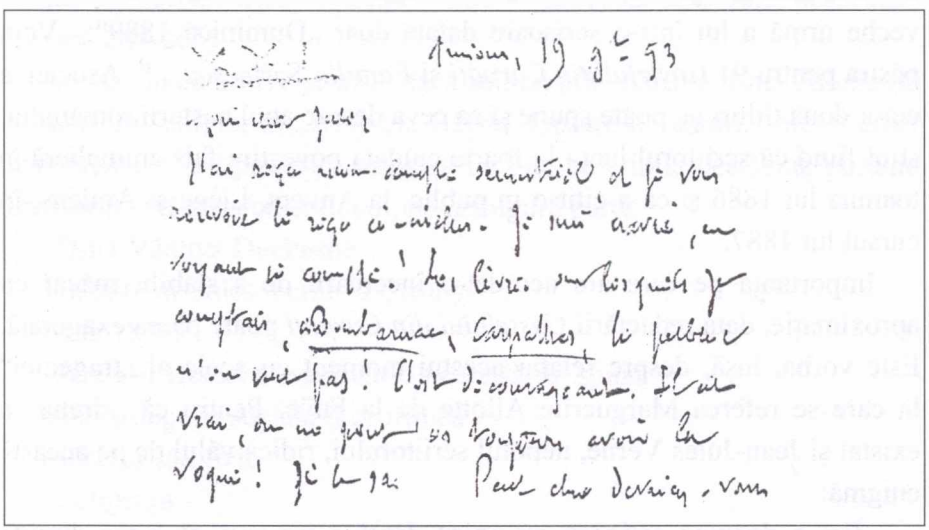

„Am primit contul semestrial și îți trimit confirmarea alăturată. Sunt consternat, văzând acest cont. Cărțile pe care contam, *Bombarnac, Carpații*, publicul nu le vrea! E descurajant. E adevărat că nu poți să fii mereu la modă!" (19 iulie 1893).

Grație aceleiași corespondențe, s-a putut stabili că romanul a fost redactat cu câțiva ani mai devreme de 1892, când a apărut. De astă dată vom parcurge etapele de-a îndăratelea, spre încă neștiutul cu exactitate punct de pornire. La 13 octombrie 1890, Jules Verne îi scria lui Hetzel: „Gândește-te totuși la *Castelul din Carpați*, care e pregătit, pentru Le Temps în loc de L'Illustration. Cred că i-ar conveni". La 13 iunie, o precizare foarte interesantă: „A trecut mult timp de când ți-am vorbit despre asta (un volum de nuvele – I.H.), ca și despre *Castelul din Carpați* (1 vol.), pe care l-aș fi propus lui „Le Temps" sau lui „L'Illustration".

Cum subiectul este foarte actual, mi-a fost mereu teamă să nu fie abordat de altcineva. Gândește-te la asta". Subiectul, de fapt ideea științifică, era reproducerea vocii cu mijloace mecanice. În 1889, Edison trimisese un model perfecționat de fonograf fizicianului Jules Janssen, care-l prezentase Academiei de științe din Paris. Subiectul era deci, într-adevăr, „foarte actual" – dar fusese abordat cu brio în *Eva viitoare* (1886); nu putem pune „teama" lui Jules Verne pe seama necunoașterii capodoperei lui Villiers?... Ceea ce ne interesează însă acum este faptul că prima versiune a romanului era gata cu „mult timp" înainte de 1890. Am găsit cea mai veche urmă a lui într-o scrisoare datată doar „Duminică 1889": „Vom păstra pentru 91 *Castelul din Carpați* și *Familia Șoricescu*...". Asocierea celor două titluri ne poate spune și ea ceva despre anul nașterii romanului, știut fiind că scriitorul lucra la foarte ciudata povestire fals animalieră în toamna lui 1886 și că a citit-o în public, la Anvers, Liège și Amiens, în cursul lui 1887.

Importanța pe care am acordat-o încercării de a stabili, măcar cu aproximație, data redactării *Castelului din Carpați* poate părea exagerată. Este vorba, însă, despre relația acestui moment cu acela al „tragediei" la care se referea Marguerite Allotte de la Fuÿe. Pentru că „sirena" a existat și Jean-Jules Verne, nepotul scriitorului, ridică vălul de pe această enigmă:

„Era o doamnă serioasă, un spirit deschis, cu care el putea discuta despre subiectele care-l interesau, având asigurată și posibilitatea materială de a lucra în liniște. Îmi amintesc că locuia la Asnières – în vremea aceea o reședință într-adevăr calmă și nezgomotoasă. Dacă se cercetează arhivele, se va găsi numele ei, căci am făcut imprudența de a-l comunica d-nei Allotte de la Fuÿe, care a lăsat scrisoarea în hârtiile ei. I-am scris că se numea Duchesne; adaug că îi uitasem numele și că fratele meu este cel care mi l-a amintit. Îl avansez deci cu prudență, pentru că am încercat zadarnic să aflu cine putea fi această doamnă Duchesne; o particularitate, totuși: acest nume aparține unor familii nanteze. Nu e deci exclus ca Jules Verne să fi reîntâlnit o veche cunoștință; doamna în cauză murind cu aproximativ douăzeci de ani înaintea lui Jules Verne, e de crezut că făcea parte din generația lui sau era poate chiar mai în vârstă. E neîndoielnic că între această doamnă și Jules Verne a existat o mare intimitate intelectuală,

că ea a fost o interlocutoare valabilă și că i-a unit o vie afecțiune. Veți spune că afecțiunea dintre un bărbat și o femeie se numește dragoste; sunt întru totul de acord, dar voi atrage atenția că dragostea are multe nuanțe și că iubirea dintre Laura și Petrarca n-a dus decât la efuziuni verbale.

[...] Această prietenie, oricât de amoroasă am vedea-o, rămăsese doar o prietenie, ceea ce o face, de altfel, mai interesantă; efectul pe care l-a avut asupra scriitorului a fost cu atât mai puternic.

Ultimul gând al d-nei Duchesne(?) trebuie să se fi îndreptat spre Jules Verne, căruia moartea ei trebuie să-i fi provocat o durere profundă" (27, pp. 264-265).

Nu știu în ce arhive se află, dacă se mai află, hârtiile d-nei Allotte de la Fuÿe. În schimb, în „Arhivele Hetzel. Dosare de autori. Jules Verne. Documente care-l privesc" am găsit un plic cu aripile desfăcute purtând următorul text scris cu creionul, pe o singură parte:

„D-na Văduvă Duchesne
Întâlnită de Jules Verne la Crotoy
pe la 1870.
Dacă D-l Hetzel a cunoscut-o poate să-mi spună
cărei categorii sociale îi aparținea -
aspectul său fizic
inteligența -
gusturile
Unde locuia?
Unde a fost înmormântată?"

Textul era încadrat de două adrese: „2 rue d'Anjou, Versailles (2 zile)" și „apoi la Nantes, 1 place de la Petite Hollande". La Versailles locuia o verișoară prin alianță, fiică a colonelului Maurice Allote de la Fuÿe, la care trăgea Marguerite când venea pentru câteva zile la Paris. Iar 1 place de la Petite Hollande era adresa nanteză a biografei.

Să fi răspuns Hetzel-fiul delicatelor întrebări? Dosarul 221 bis este mut în această privință. În schimb, corespondența cu Hetzel tatăl ne îndreptățește să afirmăm că anul 1870 a reprezentat un moment fierbinte în viața erotică a scriitorului. Iată un extras relevant dintr-o misivă trimisă în ianuarie sau februarie: „Lucrez din plin la Robinson. Găsesc lucruri *extraordinare* (sic). M-am lansat în treaba asta cu ardoare și nu pot să mă

mai gândesc la altceva, cu excepția Parisului unde sosesc totdeauna *furens amore** și de unde mă întorc în aceeași stare. O, natură!". Și post-scriptumul unei scrisori din mai: „Răspunzând acestor rânduri, dă-mi de înțeles că prezența mea este indispensabilă, necesară la sfârșitul lunii la Paris, pentru gravurile la *Un oraș plutitor*. Ceea ce, de altfel, e adevărat". Se pare că editorul n-a dat curs solicitării, de vreme ce Jules Verne a trebuit s-o repete: „Îmi spui că vei veni la Crotoy, întorcându-te de la Bruxelles. Foarte bine, dar nu uita că spre 25 ale lunii voi întreprinde marea mea călătorie la Paris, cu «Saint-Michel». În ultima mea scrisoare, te rugam chiar să dai de înțeles, scriindu-mi, că prezența mea la Paris este indispensabilă, pentru gravurile la *Un oraș plutitor*. Așa că susține-mă".

Honorine Verne a simțit că soțul ei trece printr-un moment dificil. La 15 august, ea îi trimitea aceluiași Hetzel aceste rânduri mișcătoare:

„În această dimineață, scrisoarea dumneavoastră a venit să mă umple de fericire și, poate, să readucă bucuria în casă, căci, după cum știți, de mai multe luni, Jules e trist și nu e în apele lui. Să-l obosească scrisul? Sau îi vine mai greu să o facă, în sfârșit pare descurajat. Și pune pe seama mea toate neplăcerile pe care i le provoacă această descurajare, observ că se apucă fără chef de lucru; abia așezat, se ridică, se plânge de această stare de lucruri și dă vina pe mine, ce să fac? Ce să spun? Plâng și sunt disperată. Când căsnicia îl plictisește și-l obosește prea mult, își ia vasul și iată-l plecat, cel mai adesea nu știu unde se află. Dumneavoastră [...] care vă străduiți atât să faceți din el un scriitor distins, credeți că trebuie abandonată ideea de a face un soț suportabil? Vă cer ietare că-mi deschid astfel inima în fața dumneavoastră, la începutul scrisorii; voiam doar să vă mulțumesc, dar marile bucurii te fac comunicativ. Poate că veți găsi un remediu pentru a ne ajuta să ieșim din această situație încordată și întristătoare.

Nu știu dacă Jules v-a vorbit vreodată despre toate acestea...

Vă voi ruga deci să păstrați tăcerea; dacă vreți să-mi scrieți, fie pentru a mă consola, fie pentru a-mi da sfaturi, scrieți-mi la Crotoy, post-restant, mă voi duce joi dimineața la poștă. Jules v-a anunțat plecarea lui? Ați primit o scrisoare de la el marțea trecută?

Răspundeți-mi în legătură cu asta, era foarte trist, poate că și-a deschis inima în fața dumneavoastră.

*Nebun de dragoste (în limba latină).

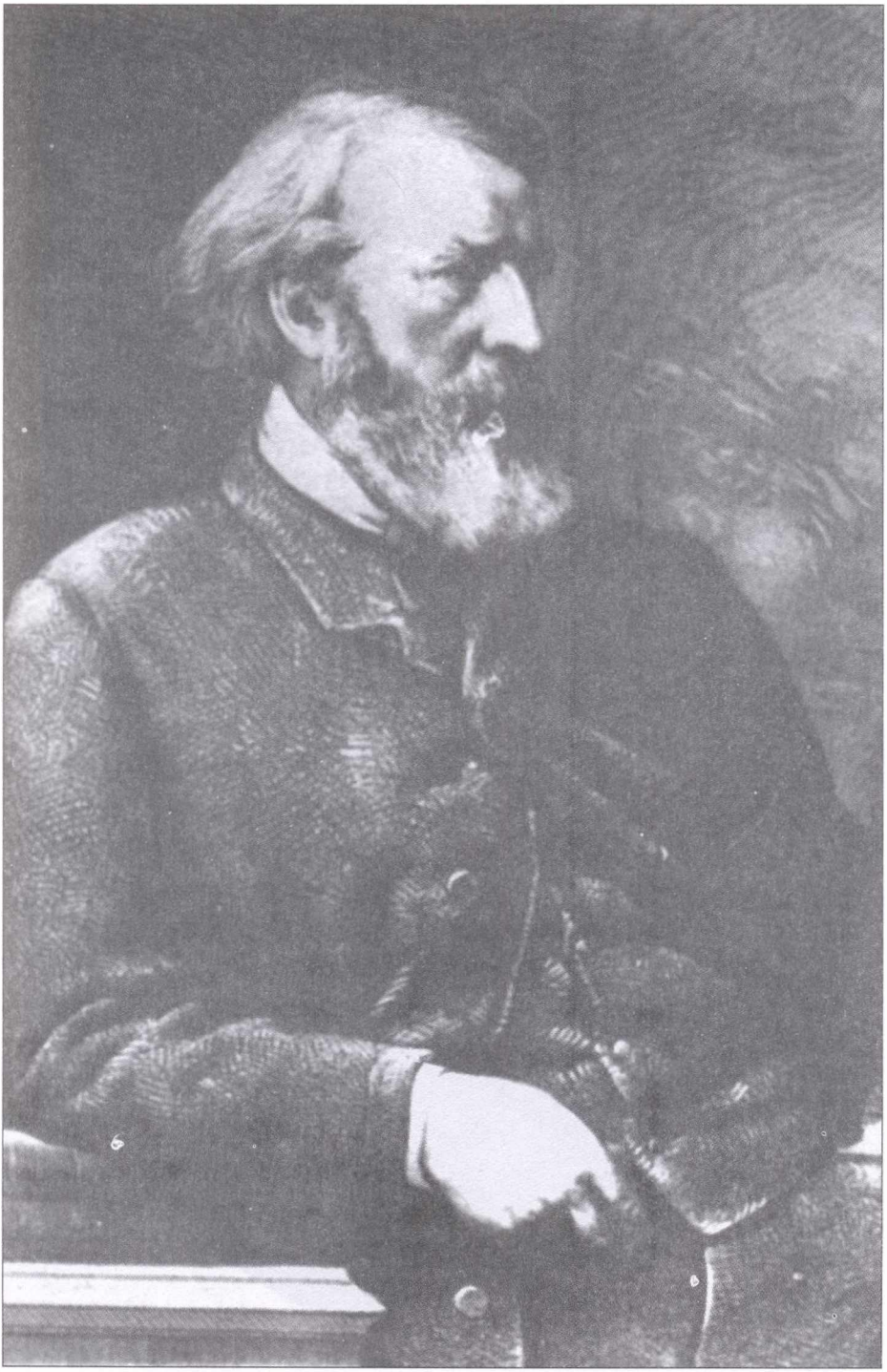

Pierre-Jules Hetzel

Honorine Verne

După părerea mea, cea mai mare greșeală a soțului meu este aceea de a fi părăsit Parisul. Aici e prea singur, se regăsește prea des cu el însuși...

La revedere, dragă prietene, iertați-mă și plângeți-mă, soțul meu îmi scapă din mâini, ajutați-mă să-l păstrez...".

Scrisoarea făcea parte din lotul donat Bibliotecii Naționale din Paris de d-na Bonnier de la Chapelle, nepoata lui Pierre-Jules Hetzel. Ea a dispărut când lotul a fost împărțit în două mari volume, prinse în legături solide. Neglijență? Sau gestul reprobabil al unui admirator fervent, care considera că viața scriitorului trebuie abordată doar dintr-un unghi hagiografic?...

Eminentul vernolog Charles-Noël Martin crede că a descoperit identitatea „sirenei" și contestă, cu o anume vehemență, relatarea lui Jean-Jules Verne, în teza sa de doctorat în științe și litere umane, *Recherches sur la nature, les origines et le traitement de la Science dans l'oeuvre de Jules Verne*:

„[...] Amintirile – *foarte* deformate – ale familiei, la patruzeci sau cincizeci de ani după faptele evocate, nu pot fi decât extrem de aproximative și nu au comune cu realitatea decât câteva detalii, cum ar fi numele și locurile, nimic mai mult.

Așa stau lucrurile și abia mai este necesar să pomenim versiunea, la fel de imaginară, a Margueritei Allotte de la Fuÿe: pe la 1885, o bogată văduvă (?) locuind într-o vilă (Asnières?) unde Jules Verne venea să discute cu această „sfătuitoare" și chiar să lucreze în liniște. Încă o dată, cât de diferită este realitatea, când se încearcă reconstituirea ei în mod științific!

Am regăsit-o pe doamna Duchesnes, care locuia, într-adevăr, la Asnières. Numai că ea a murit la 29 de ani și asta se întâmpla în 1865, mai exact la 13 decembrie. Și, minunată cheie, prenumele ei era *Estelle*, ceea ce ne lămurește în sfârșit originea straniei „Stilla", idealizată de Jules Verne, cincisprezece sau douăzeci de ani mai târziu, în *Castelul din Carpați*, scris probabil cu câțiva ani înainte de 1886, când face aluzie pentru prima oară la manuscrisul său.

[...]

Legătura lui Jules Verne cu Estelle Hénin, căsătorită Duchesnes, datează tocmai din perioada în care lui i-a venit brusc ideea de a-și duce familia departe de Paris, la Crotoy! N-am putut încă să verific dacă Estelle

era cântăreață*, Jules Verne putând s-o fi cunoscut în mediul teatral, pe care-l frecventa încă asiduu în anii 1860-'64, ceea ce ar asigura pe deplin identificarea cu Stilla, de pe acum foarte convingătoare, dacă n-ar fi decât prin vârsta dispariției lor: înainte de treizeci de ani" (22, nota 188).

L-am cunoscut pe Charles-Noël Martin și am stat de câteva ori de vorbă, în apartamentul său înțesat cu cărți din Bagneux (lângă Paris). În toamna anului 1982, după ce am descoperit misiva cvasitelegrafică a d-nei Allotte de la Fuÿe, i-am trimis o copie, așa cum îi făgăduisem, solicitându-i opinia. Mi-a răspuns la 17 octombrie, considerând că „Singurul lucru interesant, pe care Jean-Jules Verne nu-l spune în cartea sa, este «întâlnită la Crotoy pe la 1870»:, dar punând această posibilă întâlnire pe seama unei alte ipotetice relații amoroase a lui Jules Verne. Și scrisoarea continuă astfel: „...am fost de mai multe ori la Asnières, pentru a examina minuțios arhiva stării civile și a discuta cu doi notari: nu există o d-nă Văduvă Duchesnes la Asnières, nici pe la 1885, nici înainte, nici după. Unica d-nă Duchesnes este aceea despre care am vorbit, decedată în 1865, cu prenumele Estelle, ceea ce este totuși extrem de convingător pentru «La Stilla», cu atât mai mult cu cât ea a murit la 27 de ani**, așa cum spune el (Jules Verne – I.H.) despre «La Stilla»***. Iată de ce m-am hotărât să public acest rezultat, *în pofida lipsei altor dovezi* (sublinierea îmi aparține – I.H.)".

Nota 188 și scrisoarea nu m-au convins. A reține din amintirile „*foarte* deformate", „extrem de aproximative" ale lui Jean-Jules Verne doar *numele* și *locul*, sugerând că, în ceea ce privește *data*, nepotul scriitorului a greșit cu douăzeci de ani, mi se pare a fi o soluție arbitrară, menită să legitimeze descoperirea din arhiva stării civile. În definitiv, ceea ce știm cu certitudine, grație investigațiilor lui Charles-Noël Martin, este doar că la 13 decembrie 1865 murea, în orășelul de lângă Paris, în vârstă de 29 de ani, Estelle Duchesnes – cu „s" final, spre deosebire de grafia propusă de Jean-Jules Verne. Era ea amanta scriitorului? Martin răspunde afirmativ, întemeindu-se pe faptul că locuia la Asnières, pe asmănarea dintre prenumele Estelle și numele (artistic?) Stilla și pe „vârsta dispariției" persoanei reale

* Cu toate că nu are altă sursă de informații decât nota lui Martin, publicată sub titlul *Recherches sur les maîtresses de Jules Verne* (91), Jean Chesneaux vorbește despre „cântăreața Estelle Hénin, căsătorită Duchesnes" (3, p. 163).

** În nota 188, vârsta este de 29 de ani.

*** În roman, Stilla moare la 25 de ani.

și a personajului imaginar – cu toate că diferența de patru ani nu mi se pare neglijabilă. Posibilitatea unor coincidențe trebuie așadar luată în calcul, devreme ce alte dovezi lipsesc.

Spațiul acordat acestei discuții nu reprezintă o concesie făcută gustului pentru senzaționalul de factură joasă. Nu mă preocupă în mod deosebit natura relațiilor scriitorului cu misterioasa doamnă, chiar dacă interpretarea lui Jean-Jules Verne este, deliberat sau involuntar, cam idilică. Pentru că iată cum încheia Georges Bastard descrierea foarte avantajoasă pe care i-o făcuse *omului* Jules Verne în 1883, deci în perioada presupuselor „efuziuni verbale":

„Într-un cuvânt, o fizionimie deschisă și inteligentă, o atitudine vie și energică, gestul brusc și nervos al unui marinar, al unui breton și al unui om hotărât la orice, care se trădează în propriile sale opere. Un suflu de noblețe și de visare care-i animă toate cărțile și i-a adus un succes de bună calitate și o reputație de om cutezător, din partea femeilor. Femeia născocește cu ușurință, lăsându-se în voia fanteziei sale, personaje care-i ies din creier înarmate din cap până-n picioare, eroi frumoși și galanți, tipuri desăvârșite în ceea ce privește valoarea și curajul, pe care vrea să le întâlnească în ficțiuni și, mai mult încă, în viață. Jules Verne li s-a părut a fi acest tip visat de cavaler aventuros, nobil și plin de grație – și au luat foc. A primit avalanșe de scrisori, epistole amoroase și bilete parfumate. Cunosc chiar femei încântătoare, cinstite, se înțelege, care, fiind acum mame de familie, au ars cândva de dorința de a-i scrie direct, cu naivitate, pentru a-i cere fotografia. Tânăr, trecea drept un bărbat frumos. Astăzi, doamnelor, n-am auzit să se spună că ar arăta mai rău..." (35).

De fapt, suntem interesați să știm în ce măsură se susține opinia larg răspândită potrivit căreia *Castelul din Carpați* ar fi depozitarul amintirii dureroase a unei pasiuni secrete. Așadar, „unica sirenă" a dispărut, dacă acceptăm evaluarea lui Jean-Jules Verne, în 1884 sau 1885, inaugurând o cumplită „serie neagră": atentatul în urma căruia scriitorul avea să rămână aproape infirm (9 martie 1886), moartea editorului și prietenului său de peste douăzeci de ani, Pierre-Jules Hetzel (17 martie), moartea mamei sale (15 februarie 1887). Influența acestor evenimente tragice asupra vieții și operei lui Jules Verne nu poate fi subestimată. „Nici timpul, nici îndepărtarea nu-i alinaseră durerea. Ar fi trebuit să uite și nici vorbă despre așa ceva.

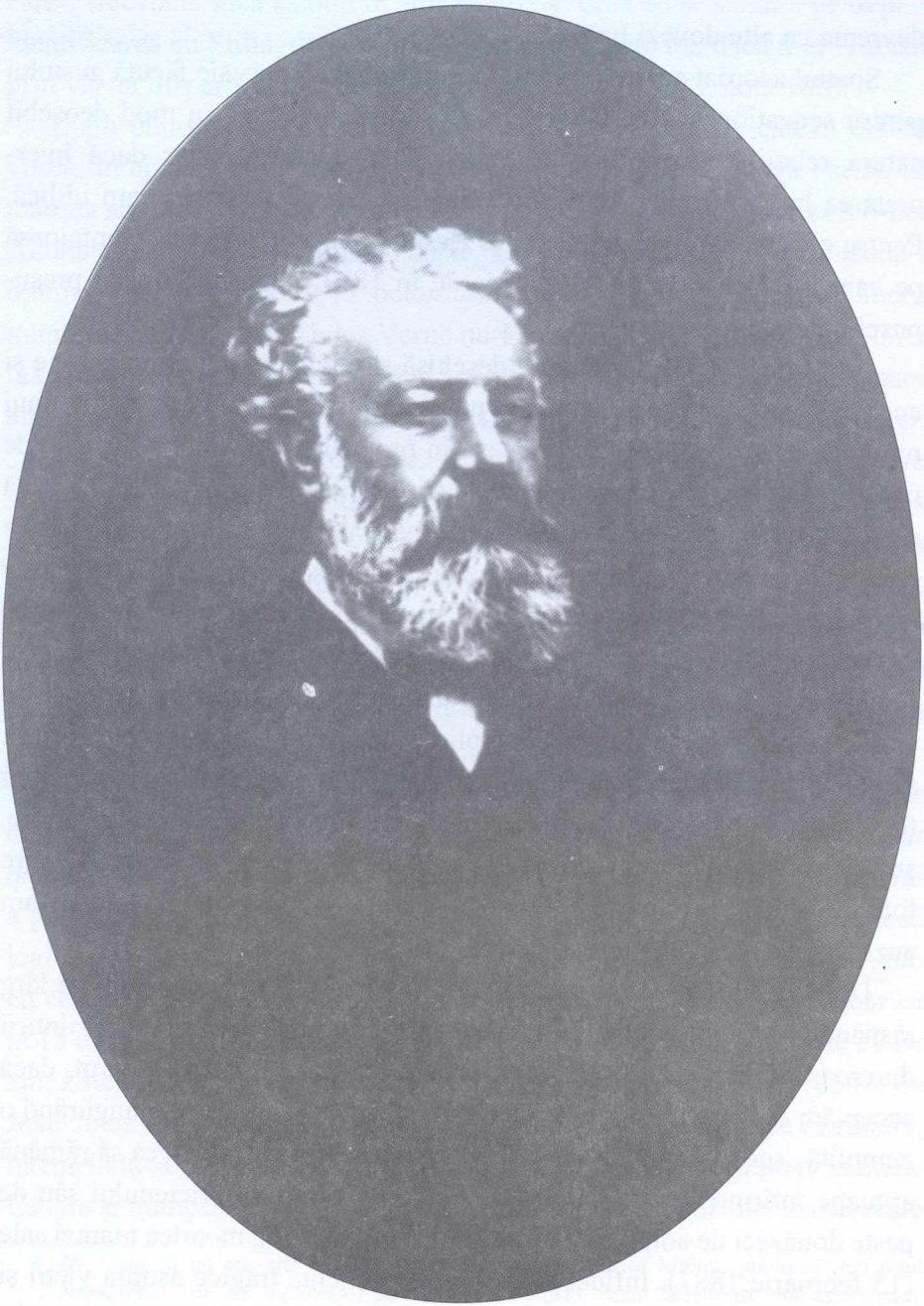

Jules Verne în 1883

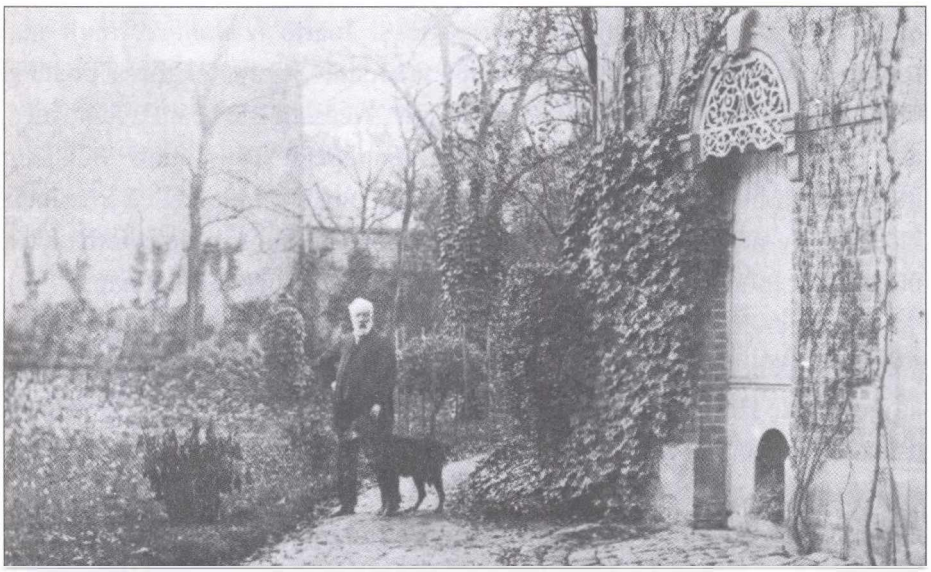

Jules Verne în 1886, după atentat

Amintirea Stillei era la fel de vie ca în prima zi, contopindu-se cu viața lui. Există răni care nu se închid până la moarte", scrie autorul *Castelului din Carpați*, referindu-se la destinul lui Franz de Télek. Iar Jules îi mărturisește fratelui său Paul, la 20 iunie 1894: „Caracterul meu este profund schimbat și am primit lovituri în urma cărora n-am să-mi revin niciodată".

Conceput și redactat în această stare de spirit, romanul are o altă tonalitate decât „Călătoriile extraordinare" care l-au precedat. Că scriitorul era în deplină cunoștință de cauză stă mărturie comparația cu *Claudius Bombarnac* pe care o face într-o scrisoare adresată lui Hetzel, la 13 februarie 1891: „În fine, va fi un roman fantezist și vesel, în vreme ce *Castelul*

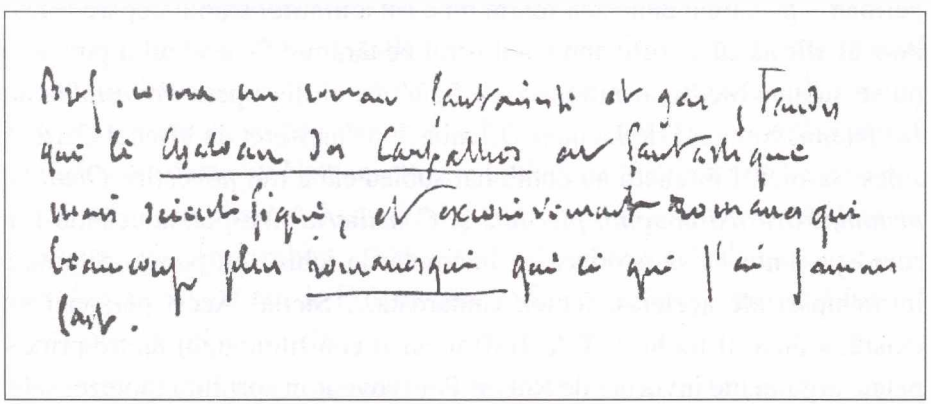

din Carpați este fantastic dar științific și foarte *romanesc*, mult mai romanesc decât tot ceea ce am făcut vreodată". Caracterizarea poate fi întâlnită și în deschiderea primului capitol: „Această istorie nu e fantastică, ea e doar romanescă". Sensul acestui termen repetat și subliniat? Mă alătur interpretării lui Charles-Noël Martin: „...nu e nici o îndoială că în mintea lui Jules Verne el are înțelesul pe care-l dăm acum termenului «romantic», punând accentul pe fantasticul implicat în romantismul à la Hoffmann" (88).

Apropierea fusese sugerată în 1950 de Jean-Jacques Bridenne: „Acțiunea *Castelului din Carpați* se desfășoară într-o atmosferă care ne amintește de Hoffmann și mai ales de *Ligeia, Morella, Casa Usher*, dar (o, crimă de lezocult!) moarta care apare este o imagine pre-cinematografică și cântecul său provine dintr-un cilindru de fonograf" (38). În treacăt fie zis, evocarea povestirilor scriitorului american mi se pare nepotrivită, aici; funciarmente străin de „solemnitatea macabră a lui Poe" – formula îi aparține lui Louis Vax (179, p. 18) – Jules Verne vorbește el însuși, în studiul din „Musée des Familles", despre „inexplicabilul, imposibilul produs al unei imaginații care ajungea uneori până la delir". Întorcându-ne la Hoffmann, numele lui este prezent, în roman, doar în formă adjectivală: „De fapt, negustorii ăștia de termometre, barometre și vechituri te duc totdeauna cu gândul la niște fărpturi aparte, cu un aer întrucâtva hoffmannesc". Există însă destule alte temeiuri care legitimează supozițiile lui Daniel Compère (48) și Robert Pourvoyeur (106), formulate în articole cu un conținut diferit și a căror apariție este atât de apropiată în timp, încât contaminarea nu pare a fi posibilă. Cei doi distinși vernologi consideră că autorul *Castelului din Carpați* s-a inspirat nu direct din proza scriitorului german – pe care o cunoștea foarte bine (în amintitul studiu depsre Edgar Poe, el afirmă că „Hoffmann s-a ilustrat pe tărâmul fantasticului pur, care nu se supune nici unui raționament fizic") -, ci din opera *Povestirile lui Hoffmann*, compusă de Jacques Offenbach pe un libret de Michel Carré și Jules Barbier. Libretiștii au combinat subiectele a trei povestiri: *Omul cu nisipul, Povestea imaginii pierdute* și *Consilierul Krespel*, aducându-l în scenă pe autor ca să istorisească întâmplările iubirii lui pentru diferitele întruchipări ale aceleiași femei, cântăreața... Stella! Acest personaj nu există în povestirile lui E.T.A. Hoffmann și constituie unul dintre principalele argumente invocate de Robert Pourvoyeur în sprijinul ipotezei sale.

Dacă adăugăm că Stella e iubită de doi bărbați, Hoffmann și bogatul consilier Lindorf, preferându-l pe cel dintâi, că ochii consilierului „aruncă fulgere" și că el are „un aspect satanic", „triumfând prin spaimă", elementele comune operei și romanului încep să capete o pondere deloc neglijabilă. Să mai amintim că negustorul ambulant din primul capitol al romanului pare o replică a lui Coppelius din operă, negustor de „barometre, higrometre, termometre, cu preț redus, dar cu bani gheață". În sfârșit, nu putem nesocoti alte potriviri semnificative: moartea eroinei la finalul unei arii interpretate cu pasiune, pierderea imaginii reflectate de oglinzi etc.

Putem deci împărtăși concluzia lui Daniel Compère: „Opera lui J. Barbier(?) i-a dat în mod cert lui J. Verne ideea de a scrie *Castelul din Carpați*..."?. Dacă „J. Verne a văzut opera la 26 ianuarie 1889, când era controlorul financiar* al teatrului din Amiens", cum ne încredințează exegetul francez, lucrul nu e posibil: romanul era gata, într-o primă formă, în 1889, probabil chiar mai înainte. Premiera pariziană a *Povestirilor lui Hoffmann* a avut însă loc la 10 februarie 1881, iar până la atentatul din 9 martie 1886, „urmând o sugestie a lui Hetzel, el (Jules Verne) a păstrat obiceiul de a veni să stea o săptămână din patru la Paris, ca să nu piardă contactul cu mediul favorabil bunului mers al activității sale literare" (98). Scriitorul ar fi putut deci să vadă opera cu destul timp înainte de a începe redactarea romanului, mai ales că unul dintre libretiști era vechiul său colaborator, Michel Carré. Offenbach, mort în 1880, nu era nici el un necunoscut pentru Jules Verne, de vreme ce scrisese partiturile operei-feerie *Le Voyage dans la lune* (1875) și a operei-bufe *Le Docteur Ox* (1877).

Înainte de a considera discuția încheiată, ar trebui totuși să avem certitudinea că romanul nu poate fi raportat la surse anterioare operei. Se impune, în primul rând, o confruntare cu povestirile care au stat la baza libretului. Să recitim, deci, *Omul cu nisipul* și vom constata că Giuseppe Coppola vinde nu numai ochelari și lorniete (Pourvoyeur), apărând mai întâi, în scrisoarea lui Nathanael către Lothar, ca „negustor de barometre". De altfel, cum observă Marcel Moré (23, p. 157), lornieta vândută lui Nathanael cu „Trei țechini... trei ducați..." mijlocește declanșarea acțiunii ca și luneta cumpărată de Frik cu „un florin și jumătate": prima îl face pe eroul povestirii lui Hoffmann să se îndrăgostească de Olimpia, păpușa

* Consilierul municipal Jules Verne veghea la buna desfășurare a spectacolelor, ceea ce este altceva.

mecanică a lui Spalanzani, iar a doua îi dezvăluie ciobanului fumul care se înalță din donjon, deci faptul că fortăreața de pe podișul Orgall e din nou locuită. *Povestea imaginii pierdute*, dar și *Aventura din noaptea de Silvestru* (Compère) i-ar fi putut sugera lui Jules Verne ideea „resuscitării" Stillei – în *Aventura*... apare un portret „despre care s-ar putea crede că a fost răpit unei oglinzi" – și ne oferă o analogie posibilă: „pierderea" imaginii o dată cu distrugerea ecranului reflectant. Mai departe. Eroina din *Consilierul Krespel* este o cântăreață fără egal, dar doctorul îi spune tatălui ei, consilierul: „Eforturile vocale sau o cauză naturală au făcut ca pieptul Antoniei să aibă un defect de alcătuire care dă cântecului său această forță minunată și aceste tonuri unice, depășind aproape sfera de cuprindere a vocii omenești. Dar ea ar putea plăti cu moartea acest dar ceresc; dacă va continua să cânte, nu va trăi mai mult de șase luni". Antonia făgăduiește că nu va nesocoti acest avertisment. Krespel o aude însă, într-o noapte, cântând, acompaniată la pian de logodnicul ei – și a doua zi o găsește moartă. Opera lui Offenbach reia motivul cântecului fatal, înlocuindu-l pe logodnicul-compozitor cu doctorul Miracle, întruchipare a diavolului... Dar izvorul inspirației verniene poate fi căutat și în altă parte.

În 1849, Alexandre Dumas publica *Les mille et un fantômes*. Mărturisind apetitul pentru ocultism al școlii romantice, volumul cuprinde și nuvela *Femeia cu colan de catifea*, al cărei erou este... Ernest-Théodore-Guillaume Hoffmann (al treilea prenume al scriitorului era, într-adevăr, Wilhelm; el l-a înlocuit cu Amadeus în semn de omagiu față de Wolfgang Amadeus Mozart). Elementele biografice reale – data și locul nașterii, talentul muzical etc. – slujesc drept suport unei istorii tenebroase, despre care autorul afirmă că i-ar fi povestit-o Charles Nodier. La Mannheim, tânărul Hoffmann îi cunoaște pe șeful de orchestră Gottlieb Murr și pe fiica acestuia, frumoasa Antonia. Punctele de contact cu *Consilierul Krespel* sunt evidente și voite: pasiunea pentru instrumentele vechi (Stradivarius, Amati), vocea miraculoasă a Antoniei, faptul că mama ei a fost de asemenea o mare artistă. Ceea ce ne interesează sunt însă deosebirile, fie ele și de detaliu. Eroina scriitorului german are ochii albaștri. Dumas vorbește despre „părul blond (care) adumbrea ochii și sprâncenele de catifea neagră". Iar Stilla ne este înfățișată „cu părul ei lung auriu, cu ochii negri...". Să vedem și cum stau lucrurile în ceea ce

privește scena morții. În *Consilierul Krespel*, Angela, mama Antoniei, „fusese cuprinsă de frig la ieșirea din teatru" și „murise în noaptea care ar fi trebuit să preceadă măritișul fiicei sale". Nimic romantic în această pneumonie galopantă. Pe când, în *Femeia cu colan de catifea*, mama Antoniei, cântând *Alceste* de Gluck în italiană, la a treia reprezentație, în timp ce interpreta admirabilul solo al lui Alceste, „când îl luă pe *re*, cu întreaga putere a vocii sale, păli, se clătină, își pierdu cunoștința: o arteră îi plesnise în piept...". Soțul său, șeful de orchestră, „scoase un strigăt teribil, care se contopi cu ultimul suspin al primadonei". Iată și scena morții Stillei, în racursiu: „Ea se clatină... ea cade [...] Stilla a murit... O arteră i-a plesnit în piept... Cântecul i s-a stins o dată cu ultimul suspin!". Poate fi vorba despre o simplă coincidență?

Les mille et un fantômes ne oferă și un alt prilej de meditație. Textul care dă titlul culegerii folosește un artificiu narativ fără pretenții de originalitate: invitat la masă de domnul Ledru, primarul comunei Fontenay-aux-Roses, autorul ascultă istoriile înfricoșătoare spuse de convivi. Ultima îi aparține unei femei „de treizeci și doi, treizeci și trei de ani, care trebuie să fi fost extraordinar de frumoasă înainte ca obrajii să i se fi scofâlcit, înainte de a fi devenit atât de palidă...". Poloneză din Sandomir, refugiată în Moldova în timpul războiului pentru independență din 1825, ea ajunge în castelul din Carpați al prințesei Smérande Brankovan. Iubită de cei doi fii ai acesteia, frați vitregi, Hedwige îl preferă pe seraficul Grégoriska tenebrosului Kostaki, șeful cetei de briganzi care-i atacase escorta. Kostaki îl pândește pe Grégoriska, se aruncă asupra lui și e străpuns de sabie, devenind vampir. Vrând să o salveze pe Hedwige de pofta lui de sânge, Grégoriska îl silește să se întoarcă în groapă, țintuindu-l în ea cu „o spadă sfântă, relicvă rămasă de la un bătrân cruciat care luase Constantinopolul cu Villehardouin și Beaudoin de Flandra". Dar învingătorul moare și el, pentru că, așa cum îi explică iubitei, „într-un astfel de duel, scumpă Hedwige, nu rana ucide, ci însăși lupta". Aflând cele întâmplate, prințesa îi spune tinerei poloneze că „neamul Brankovanilor e blestemat până la a treia și a patra generație și asta pentru că un Brankovan a omorât un preot". După opt zile, Hedwige pleacă în Franța, rămânând din această tragică aventură cu paloarea care l-a intrigat pe autor.

Cele patru capitole – *Les monts Carpathes, Le château de Brankovan, Les deux frères, Le monastère de Hango* – îl îndreptățesc pe Al. Piru să afirme că „Dumas știe destule lucruri despre români și dă în povestirea sa detalii de peisaj și moravuri surprinzătoare" (169). Iată câteva frânturi din relatarea Hedwigei: „Puteam deja să zărim vârful muntelui Pion (Ceahlău – I.H.), care întrece cu un cap întreagă această familie de uriași și pe al cărui versant sudic se află mănăstirea Sahastru", „Trecusem de turnurile ruinate de la Niantzo (Neamț – I.H.)... De unde ne aflam, puteam să urmărim cu privirea cursul Bistriței...". Al. Piru indică drept posibilă sursă documentară romanul contesei Dash, *Cantemir moldavul*, menționând și prezența la Paris, în acea perioadă, a multor români. Dar Dumas ar fi putut să găsească elementele de culoare locală necesare și în numeroasele cărți consacrate țărilor române încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Amintesc doar câteva, în ordine cronologică: Jean-Louis Carra, *Histoire de la Moldavie et de la Valachie* (1781), W. Wilkinson, *Voyage dans la Valachie et la Moldavie* (1831), Felix Colson, *De l'état présent et de l'avenir des principautés de Moldavie et de la Valachie* (1839), Raoul Perrin, *Coup d'oeil sur la Valachie et la Moldavie* (1839).

În anul apariției volumului *Les mille et un fantômes*, Jules Verne intră în grațiile lui Alexandre Dumas, care sprijină în chip hotărâtor pătrunderea tânărului nantez în lumea teatrului. Ecourilor ușor decelabile – înfățișarea și scena morții Stillei – le putem deci adăuga și influența mai subtilă privind orientarea spre o anumită zonă geografică relativ îndepărtată, chiar dacă locul acțiunii este altul decât cel în care își va situa scriitorul nostru castelul său din Carpați. Pentru că am ajuns aici, să lămurim o ciudată intervenție în cadrul discuției care a urmat, la Colocviul de la Cerisy, comunicării lui Jacques Neefs, *La Château des Carpathes et la question de la représentation*. Replicând unei observații privind existența în România a unui model al castelului din roman, Simone Vierne declara: „...nu trebuie să dăm crezare... românilor, care continuă să susțină că George Sand a fost în România și a văzut castelul – din Carpați, evident – pe care-l descrie în *Consuelo*, în vreme ce e sigur că nu-i adevărat" (94). Nu știu cine erau și mă întreb cine puteau fi românii care ar fi susținut o astfel de enormitate. Pentru că, în *Consuelo*, localizarea este foarte precisă:

„În ramificația occidentală a munților Carpați care desparte Boemia de Bavaria și căreia i se spune, în aceste ținuturi, Boehmer-Wald (pădurea Boemiei), se înalță încă, acum o sută de ani, o veche construcție foarte întinsă, numită, în virtutea nu știu cărei tradiții, *Castelul Uriașilor*. Cu toate că avea, de departe, înfățișarea unei bătrâne fortărețe, nu mai era decât un palat...".

Cine poate să creadă că George Sand a trebuit să vină în România pentru a descrie un castel situat între Boemia și Bavaria?... E de presupus, mai curând, că Simone Vierne a născocit pe loc întreaga poveste, dacă nu cumva s-a întâlnit cu vreun compatriot de-al nostru mai șugubăț...

Întorcându-ne la posibila influență a lui Dumas, ea trebuie înțeleasă, desigur, ca un prim și îndepărtat stimul. Interesul lui Jules Verne pentru „aceste provincii de la capătul Europei" (*Castelul din Carpați*) s-a cristalizat ulterior datorită în bună măsură însăși metodei sale de creație, mărturisită lui Edmondo de Amicis și descrisă de acesta în 1896: „... mai întâi citește multe relatări istorice și geografice despre țările respective, ca și cum n-ar trebui decât să le înfățișeze în mod amplu și amănunțit..."(31). Am văzut că relatări istorice și geografice despre țările Românești apăruseră din belșug în Franța secolului al XIX-lea. Cât despre Transilvania...

Principalele izvoare ale *Castelului din Carpați* sunt indicate chiar în prima pagină a romanului: „Dl de Gérando a descris și Elisée Reclus a vizitat aceste provincii de la capătul Europei". O trimitere prea succintă, care a dat naștere la numeroase rătăciri și aproximații. În prefața primei versiuni românești*, subintitulată „Roman din viața poporului românesc din Ardeal", dr. E. Dăianu scrie: „Jules Verne n-a umblat nicicând în părțile noastre. Datele, de care se servește, le-a scos din două cărți geografice. Una, geografia cea mare a celebrului Elisée Reclus, care a umblat în Ardeal, chiar prin valea Jiului, și alta o carte de Gerando Attila, care la timpul său a fost călăuzit pe Reclus în călătoria sa". Dar scriitorul nu și-a scos datele din cel de-al treilea volum al monumentalei *Nouvelle Géographie universelle*, consacrat Europei Centrale, ci din însemnările de călătorie publicate de Reclus în „Le Tour du Monde", sub titlul *Voyage aux régions minières de la Transylvanie occidentale* (172). Iar dl. de

* Jules Verne, *Castelul din Carpați*. Traducere autorisată de Victor Onișor, Sibiiu, 1897, „Tipografia", societate pe acțiuni.

LE TOUR DU MONDE

NOUVEAU JOURNAL DES VOYAGES

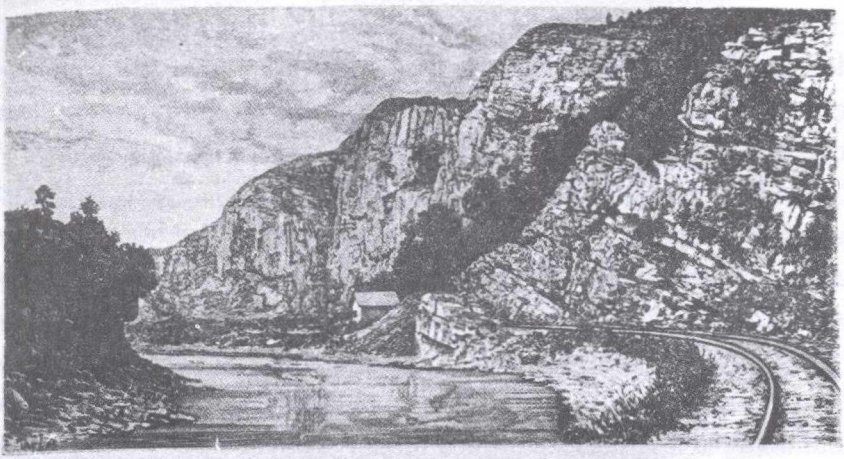

Le trou du Dragon. — Dessin de Taylor, d'après une photographie de M. Veress.

VOYAGE

AUX RÉGIONS MINIÈRES DE LA TRANSYLVANIE OCCIDENTALE,

PAR M. ÉLISÉE RECLUS.

1873. — TEXTE ET DESSINS INÉDITS.

I

La Porte de la Transylvanie. — La vallée du Sebes Körös. — La Montée du Roi. — Le château des Fées et le trou du Dragon. — Les forêts et le déboisement. — Csucsa et ses environs. — De Csucsa à Kolosvar.

Le train de chemin de fer dans lequel nous étions emportés venait de dépasser Nagy-Varad[1]. Les maisons éparses se rapetissaient peu à peu et ne semblaient plus que des points blancs au milieu de la verdure des jardins. La contrée devenait plus accidentée. Déjà quelques petites collines prolongeaient leurs croupes à demi boisées de chaque côté du chemin; une rivière joyeuse murmurait sur les cailloux; en face, vers la Transylvanie, s'étageaient les sommets bleus des montagnes de Bihar, tandis qu'en arrière on voyait encore la plaine hongroise, semblable à un immense linceul rouge, s'étendre sous la pourpre de l'Occident.

Cependant, la plaine magyare est fort belle, mais je la quittais avec plaisir pour entrer dans la montagne. Quand, pendant toute une journée, de l'aube au crépuscule, on a vu sans cesse le même paysage fuyant vers l'arrière du convoi et reparaissant à l'avant; quand les mêmes bosquets d'acacias, les mêmes champs de blé, les mêmes pâtis labourés d'ornières, les mêmes troupeaux errants, les mêmes villages aux blanches masures carrées, les mêmes mares où barbotent les oies, les mêmes potences obliques se balançant au-des-

1. Dans le cours de ce récit, je me servirai constamment, pour désigner les villes et les villages, de celui des trois ou quatre noms qui est employé par la majorité de la population locale. Nagy-Varad est une ville magyare; il est donc juste qu'elle garde son nom magyar. Si elle était allemande, le nom germanique de Gross-Wardein, que nous trouvons sur presque toutes les cartes, lui appartiendrait de droit.

Gérando nu este Attila și nici baronul Joseph-Marie, cum presupune Didier Coste, într-o notă, ce-i drept, dubitativă (50), ci Auguste, ginerele contelui Emeric Teleki, căruia i-a dedicat monografia *La Transylvanie et ses habitants* (151). Cercetarea atentă a acestor două texte ne va îngădui să aruncăm o privire în laboratorul de creație al lui Jules Verne.

Ginerele contelui Teleki nu-și ascunde opțiunea sentimentală, scriind, de pildă: „...legat de o familie maghiară, eram aproape cetățean al țării sale" (151, p. 229). Dar înrudirea nu-l determină să închidă ochii în fața unor adevăruri istorice fundamentale: „Valahii sunt, în Transilvania, cei mai vechi locuitori ai pământului. Ei ocupau țara și întemeiaseră un principat, când ungurii și-au extins dominația asupra munților vechii Dacii" (Id., p. 325). Sau, în altă parte: „Dedesubtul celor trei «națiuni unite» se află valahii, vechii stăpâni ai solului și cei mai numeroși locuitori, care nu posedă nici un teritoriu..." (Id., p. 53). El citează chiar un îndemn la care nu ne-am fi așteptat, date fiind circumstanțele: „«*Da pe moarte,* dă până la moarte» este un proverb (?) folosit printre valahi" (Id., p. 380).

Imperativele adevărului științific se conjugă, la Elisée Reclus, cu temeiuri afective mărturisite chiar din primul capitol al însemnărilor sale: „Mă simțeam emoționat. Puneam pentru prima oară piciorul pe un pământ locuit de români. Simpatia mea profundă pentru acest neam misterios făcea să-mi bată inima. De ce această emoție? mă întrebam. Oare pentru că națiunea română a fost nefericită și a îndurat, timp de multe veacuri, toate suferințele cuceririi și ale sclaviei? Oare pentru că limba ei are aceeași origine cu idiomurile latine ale popoarelor occidentale și instinctul marii familii vorbește în mine, fără știrea mea?". Mai departe, întâlnindu-se, la Ciucea, cu un român, autorul reia: „...mă gândeam cu tristețe la sărmanul său neam învins, disprețuit, la toate nenorocirile care îl mai așteaptă, poate! Ciudat destin au românii din Transilvania! Ei populează aproape întreaga țară și, totuși, nu se consideră că ar avea o existență politică; ei n-au alt drept decât pe acela de a fi oprimați și teritoriul lor este împărțit oficial între cele trei «națiuni», ungurii, secuii și sașii". Să adăugăm și această constatare, care consună cu aceea a lui Auguste de Gérando: „Aceștia, urmașii vechilor daci, alcătuiesc majoritatea populației în valea Someșului, ca și în cea mai mare parte a Transilvaniei" (op. cit.).

Jules Verne îmbină aceste fragmente și le înnobilează cu viziunea prefacerilor viitoare, într-un pasaj care începe prin a se referi la seniorii de Gortz:

„...ei aveau ca deviză faimosul proverb valah «*Da pe maorte*, dă până la moarte!» și și-au dat, și-au vărsat sângele pentru cauza independenței – acest sânge moștenit de la romani, strămoșii lor.

După cum se știe, atâta devotament, atâtea eforturi și sacrificii n-au dus decât la cea mai nedemnă opresiune a urmașilor acestui neam viteaz. El nu mai are o existență politică. Trei călcâie l-au zdrobit. Dar acești valahi din Transilvania nu-și pierd speranța că vor scăpa de jug. Viitorul le aparține și ei repetă cu o încredere de nezdruncinat cuvintele în care se concentrează toate aspirațiile lor: «Roman on péré! Românul n-ar putea să piară!»".

Această din urmă locuțiune era prezentă în numeroase volume și articole care tratau problemele românești. Rămânând la autorii citați, Jules Verne ar fi putut s-o întâlnească în marea lucrare geografică a lui Elisée Reclus: „...vechiul lor proverb: *Romoun no pere*! Românul nu va pieri!" (171, p. 248).

Față de insistența cu care este precizată în roman naționalitatea lui Rodolphe de Gortz și a lui Franz de Télek, „lectura" lui Jean-Paul Dekiss din *Jules Verne l'enchanteur* este pur și simplu stupefiantă: „Contele Franz de Telek, Mathias Sandorf și baronul de Gortz sunt toți trei de origine ungară" (9, p. 292). Nu e o alunecare de condei, de vreme ce, în aceeași pagină, citim: „...contele Franz de Telek cucerise inima Stillei, diva Operei din Napoli. Ea anunță că se va mărita cu el și părăsește teatrul, pentru a-l urma pe domeniile lui din Ungaria". Iar în *Tabloul tematic* al *Celor 62 de Călătorii extraordinare*, acțiunea romanului este rezumată astfel: „Un conte ungur caută o femeie fantomă într-un castel bântuit din Transilvania" (Id., p. 389).

Așadar, ultimul vlăstar al „Familiei conților de Telek, una dintre cele mai vechi și mai ilustre din România", al cărui castel strămoșesc era situat „la câteva mile" de Craiova, este „un conte ungur", iar domeniile lui din Oltenia se află în Ungaria!... Ungur ar fi și „ultimul reprezentant al seniorilor de Gortz", care s-a întors în Transilvania „ca să ia parte la una dintre sângeroasele răscoale ale țăranilor români împotriva asupririi maghiare"!...

Vreau să cred că nu e vorba de o siluire deliberată a textului vernian. Cum să ne explicăm, atunci, incredibila metamorfoză? Nu pot decât să formulez câteva ipoteze:

– autorul n-a citit romanul și a consemnat spusele unei persoane lipsite de discernământ;

– autorul a citit romanul în copilărie, și-a amintit doar intriga și a fost indus în eroare de numele protagoniștilor;

– autorul a avut la îndemână o versiune mutilată a romanului, din care lipseau referirile la biografia eroilor.

Îndatorirea elementară a istoricului literar este însă aceea de a cunoaște nemijlocit și în profunzime operele comentate. Iar Jean-Paul Dekiss nu și-a dat nici măcar osteneala de a consulta foarte utilul *Dictionnaire des Voyages extraordinaires* al lui Claude Lengrand, apărut înaintea cărții sale, în care prezentarea personajelor Rodolphe de Gortz și Franz de Télek începe prin a le defini originea: „Român" (18, pp. 123 și 232).

Vreau să fiu bine înțeles. N-aș fi închis ochii și n-aș fi căutat circumstanțe atenuante dacă fraza incriminabilă ar fi sunat astfel: „Contele Franz de Telek, Mathias Sandorf și baronul de Gortz sunt toți trei de origine română", răstălmăcirea naționalității nobilului maghiar părându-mi-se la fel de inacceptabilă. Pentru că dincolo de interpretarea în mod firesc subiectivă a unor întâmplări și comportamente, suveran trebuie să rămână adevărul textului.

Am păstrat deocamdată grafia din roman și din lucrările citate a numelor și cuvintelor românești, întrucât, așa cum vom vedea, până și erorile de transcriere pot fi semnificative. Dar, înainte de a continua, trebuie să menționez că scriitorul a luat de la Auguste de Gérando nu numai modul obiectiv de apreciere a situației, ci și un punct de vedere care ignora tendințele istorice reale. Când el spune, așadar, că „oricare ar fi fost organizarea ei politică, ea (Transilvania) a rămas aria de conlocuire a diferitelor neamuri care conviețuiesc fără să se contopească, valahii sau românii, ungurii, țiganii, secuii de origine moldavă și sașii, pe care timpul și împrejurările vor sfârși prin a-i «maghiariza», în folosul unității transilvane", nu face decât să reformuleze ideea lui Gérando, sintetizată în prefața monografiei sale: „În prezent, Ungaria și Transilvania sunt în mers. Ele au fost antrenate în mișcarea care împinge astăzi toate popoarele către un țel

comun. Fără îndoială, nu putem decât să fim de acord cu această mișcare, dar ea nu va izbândi decât cu condiția de a le apropia, de a le asimila". După cum referirile din roman la înapoierea unor personaje își au izvorul în afirmații ca aceasta: „Abia ieșiți din servaj, supuși unor bieți preoți ignoranți, țăranii valahi au toate superstițiile popoarelor semi-civilizate" (op. cit., p. 332). Coexistența pasajelor pătrunse de încrederea în destinul istoric al românilor din Transilvania și a unor idei aparținând potrivnicilor acestui destin e o expresie a inconsecvenței gândirii verniene. Deosebirea dintre tonul vibrant al frazelor celebrând aspirația spre libertate și expunerea neutră, lipsită de forță și mlădiere, a tezei desnaționalizării arată însă limpede care este opțiunea intimă a autorului.

Investigația mea pe tărâmul surselor documentare verniene neavând ambiția de a fi exhaustivă, mă voi mulțumi, în privința detaliilor, să pun în lumină câteva corespondențe. Descriind, de pildă, portul româncelor din Transilvania, Gérando evocă, printre altele, „*Catrintza* sau șorțul de lână [...] ornat cu dungi colorate" și, mai departe, „... o singură coadă de păr la capătul căreia ele leagă o panglică sau o monedă de argint" (op. cit., p. 353). Reclus vorbește și el despre „*Catrintza* cu șorț roșu și albastru pe care ele și-o leagă de mijloc [...]; bluză brodată cu arabescuri și strânsă cu o centură". Iar Miriota Koltz poartă „bluza brodată cu fir roșu la gât, la încheieturi și la umeri, fusta strânsă cu o centură [...] «catrinza», dublu șorț, cu dungi albastre și roșii, prins de mijloc", coada de păr fiindu-i „împodobită cu o panglică sau cu o monedă măruntă de metal".

În alineatul următor, Jules Verne ne asigură că nimeni n-o întrece pe Miriota în materie de povești și legende transilvănene: „Cunoaște legenda Stâncii Fecioarei, unde o tânără prințesă cam imaginară a scăpat de urmărirea tătarilor; legenda peșterii Balaurului, din valea «Urcușului Regelui»; legenda fortăreței Deva, construită «pe vremea zânelor»; legenda Detunatei, cea «lovită de trăsnet», vestit munte de bazalt asemănător unei gigantice viori de piatră la care cântă diavolul în nopțile furtunoase; legenda Retezatului cu vârful tăiat de o vrăjitoare; legenda Cheilor Turzii, pe care le-a tăiat cu o puternică lovitură de sabie sfântul Vasile". Și iată cum apar toate acestea în izvoarele folosite: „...(numită) Stânca Fecioarei din pricina unei tinere prințese pe care tătarii o asediaseră în castelul său și care ar fi fugit noaptea, căutându-și un refugiu pe această piatră"

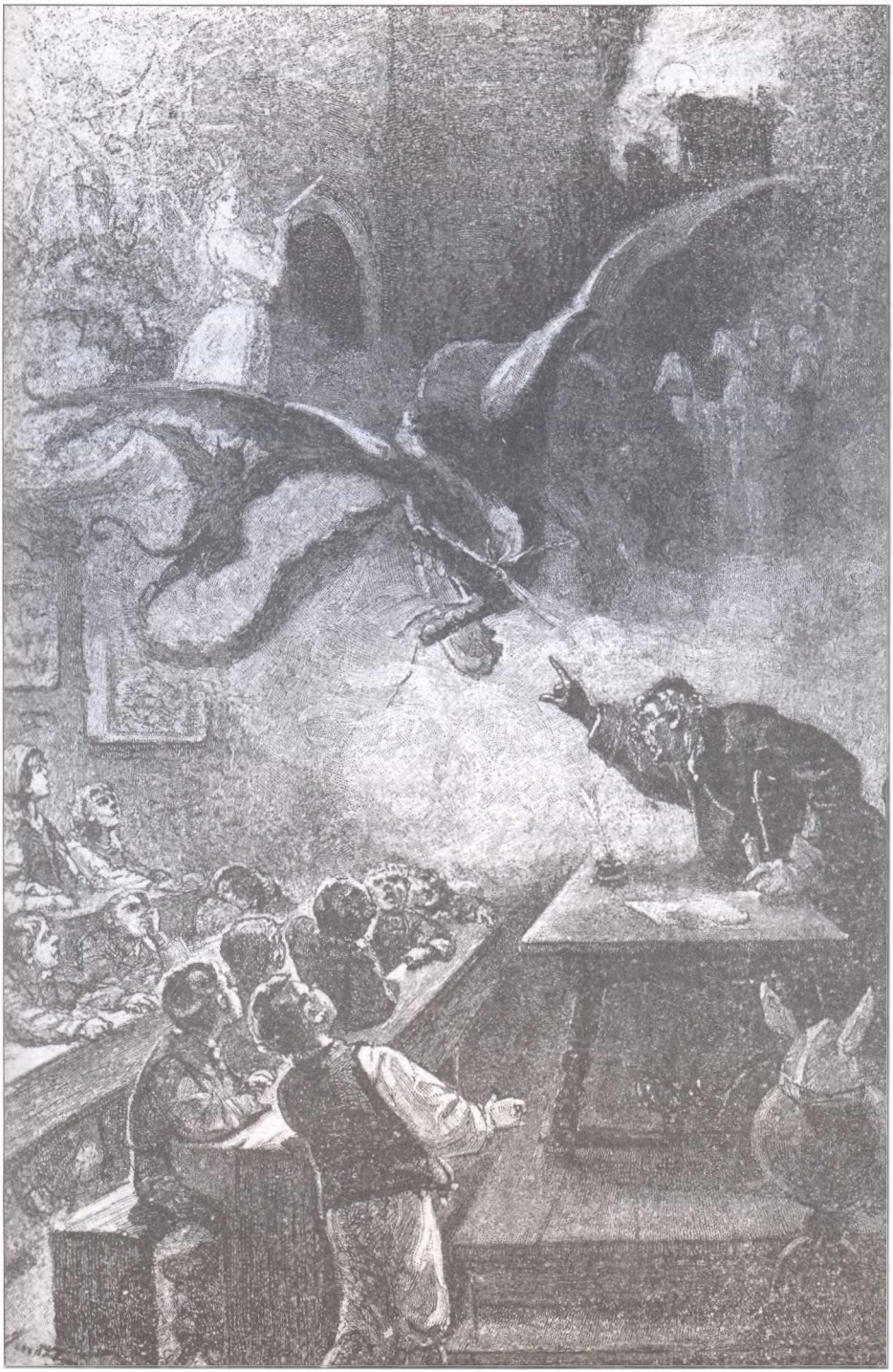

„Asta se învăța la școala dascălului Hermod"

(Reclus); mergând prin valea „Urcușul Regelui", „La un cot se ivește... castelul Zânei. Alături se deschide o peșteră; este ascunzătoarea Balaurului" (Id.); despre fortăreața Deva vorbesc și Gérando (op. cit., p. 366) și Reclus, acesta din urmă precizând: „...construită «pe vremea zânelor» spun țăranii"; Detunata apare și ea în ambele surse, cu sintagma explicativă „lovită de trăsnet", iar Reclus adaugă: „...vestitul munte de bazalt [...] Localnicii consideră că seamănă oarecum cu o vioară gigantică: pentru ei, este «Vioara neagră de piatră»"; Retezatul apare scris la fel, Retyezat și cu echivalentul francez la Gérando (p. 395) și Reclus; defileul despicat de sabia sfântului „Ladislas" este și el prezent (Gérando, p. 170 și Reclus).

Un ultim exemplu din această categorie, pentru a opera și o rectificare necesară. În capitolul IV al însemnărilor sale, Reclus se referă la „faimosul Rosza Sandor, al cărui nume s-a aflat pe toate buzele maghiare. El a fost cel mai îndrăzneț «betyar»* [...] Când a venit războiul pentru independență, el a încetat să mai fie brigand pentru a deveni erou [...] Redevenit simplu scelerat [...] Au trebuit să se decidă să-l bage iar pe marele om la pușcărie [...] temnița din Gherla". Crezând că Rosza Sandor era român, Jules Verne scrie că, după ce participase „la una dintre sângeroasele răscoale ale țăranilor români împotriva asupririi maghiare", baronul de Gortz, potrivit zvonurilor, „se alăturase din patriotism faimosului Rosza Sandor, un fost tâlhar de drumul mare, din care războiul de independență făcuse un erou de dramă. Din fericire pentru el, după terminarea luptelor, Rodolphe de Gortz se despărțise de banda compromițătorului «betyar» și procedase înțelept, căci fostul brigand, redevenit căpetenie de hoți, sfârșise prin a cădea în mâinile poliției, care se mulțumi să-l închidă în temnița din Gherla". Or, războiul pentru independență este cel declanșat de guvernul revoluționar maghiar din 1848 împotriva dominației Habsburgilor. E adevărat că din ceata de o sută de călăreți a lui Rosza Sandor făceau parte și români ca Mihăilă, Vasile Dreciu și alții (Cf. 182, p. 100), dar aceștia erau oameni de condiție modestă, care luaseră calea haiduciei pentru că nu mai puteau suporta exploatarea latifundiarilor din Transilvania. Baronul de Gortz n-avea

* Haiduc (în limba maghiară).

ce căuta printre ei și, oricum, nu patriotismul l-ar fi putut îndemna să se alăture faimosului „betyar"*...

În treacăt fie zis, răscoala țăranilor români împotriva asupririi maghiare, la care se referă Jules Verne, nu poate fi, cum presupune Mihai Stoian într-un foarte interesant articol (117), răscoala lui Horea. Acțiunea romanului se petrece la sfârșitul secolului al XIX-lea. Cu cinci ani mai devreme, în perioada tragicei dispariții a Stillei, Rodolphe avea „cincizeci spre cincizeci și cinci de ani", ceea ce pune sub semnul întrebării chiar participarea lui la luptele din 1848. Iar dacă ne amintim că răscoala lui Horea a avut loc în 1784...

Vom face un popas mai îndelungat în aria onomasticii, începând cu problemele de toponimie pe care le ridică romanul. Numele de localități, ape, munți apar mai ales în versiune sau grafie maghiară, așa cum erau însemnate pe hărțile vremii și cum le reproduc Auguste de Gérando și Elisée Reclus. La acesta din urmă, lucrul mi se pare mai puțin firesc, de vreme ce, potrivit propriei sale afirmații, printre cei care l-au însoțit în călătoria sa se afla și un cunoscător al limbii române. Într-un text publicat în 1910, în „Viața socială", Zamfir C. Arbore îi atribuie ilustrului geograf o explicație greu de acceptat. Prin 1877, spune Arbore, în timp ce stătea de vorbă cu Reclus în biroul acestuia, servitoarea aduse cartea de vizită a lui Mircea C. Rosetti (unul dintre fiii lui C.A. Rosetti), care stăruia să fie primit. Stăpânul casei fu de acord. Și Arbore continuă:

„Eram bucuros să văd un român în cabinetul nostru de lucru, unde până atunci defilaseră reprezentanții tuturor națiunilor, atât din Europa, cât și din Asia. Un român însă nu ne călcase pragul până în ziua aceea. Conversația noastră, firește, avu ca subiect țara românească.

E. Reclus se plânse că voind să scrie despre Transilvania locuită de o populație românească și voind ca toponomia geografică a acestei țări să fie în limba poporului care o locuiește, s-a adresat către societatea geografică din București, rugând-o să-l ajute în această lucrare.

– N-am primit însă nici un răspuns, continuă Reclus cu un surâs ironic, așa că am fost nevoit să recurg la izvoarele ungurești, cari mi-au fost puse la dispoziție, din Budapesta, cu cea mai mare amabilitate.

---

* Confuzia este perpetuată de Jean Chesneaux care, într-o carte relativ recentă (2001), enumeră printre „Faptele politice" consemnate în opera verniană „revolta țărănească din 1848 condusă în Transilvania de Sandor Rosza" (3, p. 268).

Vorbele acestea impresionară dureros și vădit pe M.C. Rosetti care, cu o galanterie și bunăvoință proprie numai românului, se declară la dispoziția marelui geograf, promițându-i întregul său concurs pentru a doua ediție a lucrării sale.

E. Reclus mulțumi cu căldură:

– E păcat însă că n-ați venit ceva mai înainte. Lucrarea mea este foarte mare și eu unul nu cred să mai văd a doua ediție a ei. E păcat că în lucrarea mea, așa cum se prezintă astăzi, localitățile pur românești poartă denumiri ungurești. *Mais... ce n'est pas de ma faute...*" (138).

Este vorba, evident, despre al treilea tom din *Nouvelle Géographie universelle*, consacrat Europei Centrale și apărut în 1878. Dar de ce să fi cerut Reclus ajutorul Societății Geografice Române, întemeiată abia în 1875, când străbătuse el însuși o bună parte a Transilvaniei în 1873? De altfel, însemnările din „Le Tour de Monde" cuprind și ele prea puține toponime românești, autorul justificându-se într-o notă de subsol: „În cursul acestei relatări, mă voi folosi în mod constant, pentru a desemna orașele și satele, dintre trei sau patru nume, de acela întrebuințat de majoritatea populației locale. Nagy-Varad este un oraș maghiar; este echitabil, deci, ca el să-și păstreze numele maghiar". Se întâmplă însă și ca, scrise după ureche și cu o grafie străină, denumiri neaoș românești să pară a fi altceva decât sunt, „Câmpul lui Neag" devenind, de pildă, sub pana călătorului francez, „Kampuluinyag"... Să nu ne lăsăm prinși în plasa unui reproș cu temei nesigur și a unei justificări doar parțial îndreptățite. În masivul op din 1878, Reclus declară, în pagina rezervată mulțumirilor: „Prietenul meu, dl Attila de Gérando, a fost ghidul meu devotat în patria sa maghiară...". Mai e cazul să căutăm o altă explicație?

Față de preponderența toponimelor maghiare, remarcăm două denumiri dintr-o altă arie lingvistică, importante pentru că se referă la zona în care se petrece acțiunea: satul Werst și podișul Orgall. Unele nume de persoane stau și ele sub aceeași zodie: Frik, Koltz, Deck, Gortz, Franz – ceea ce-l determină pe Robert Pourvoyeur să afirme că atmosfera „este mai curând germanică, fapt subliniat de numele principalelor personaje și locuri" (106). Într-adevăr, incontestabil maghiare sunt doar Patak și Télek, Hermod fiind împrumutat dintr-o altă povestire a lui Hoffmann, *Prinzessin Brambila – Ein Capriccio nach J. Callot* (1820), în care îl întâlnim pe

„Magul Hermod". Volker Dehs consideră că „magisterul" din Werst reprezintă „o parodie *ridiculizantă*" a personajului hoffmannian (56).

Mai departe. Nicolas nu ridică semne de întrebare, ca și Rodolphe: undeva este pomenit „Rodolphe le Noir", stăpânul palatului de la Curtea de Argeș, deci Radu Negru. Dar toate numele de persoane sunt, în viziunea autorului, românești, aidoma „ciudatelor nume păgâne, Florica, Daina, Dauritia, care se află la mare cinste în familiile valahe". Aici erorile de transcriere îi aparțin lui Gérando: „Anumite nume păgâne, ca *Florica*, Flora; *Daina*, Diana, *Dainitia*..." (op. cit., pp. 326-327) – diminutivul de alint fiind deformat încă o dată de Jules Verne... sau de zețar.

Tălmăcirea *Castelului din Carpați* nu a fost, așadar, o operație facilă. Prefațatorul ediției din 1897 scrie: „În original numirile de persoane mai toate, și cele de localități în cea mai mare parte, sunt maghiare, ceea ce dă un colorit unguresc romanului (vezi observația lui Robert Pourvoyeur – I.H.), colorit însă care în traducerea dlui Onișor dispare cu totul. Traducătorul nostru a fost atât de norocos, și atât de liber, de a schimbat numele ungurești cu de cele românești, pentru că Români sunt cei ce le poartă, și a dat astfel cărții o înfățoșare ca-și-când ar fi scrisă de un Român". În 1923, traducerea lui Ion Pas era precedată de o notă a editurii, care afirmă, printre altele: „Cititorii noștri vor urmări cu un deosebit interes și cu o legitimă curiozitate acest roman. Evident, sunt și multe bizarerii în el. Sunt caracterizări greșite, sunt denumiri exotice, sunt întrânsul lacune geografice. În traducerea pe care-o oferim, ne-am îngăduit să îndreptăm unele, să desființăm altele – și să lăsăm intacte câteva cu titlu de... curiozitate și document". Iar în 1967, Vladimir Colin preciza și el, în postfață, că au fost necesare corectarea ortografiei, restabilirea toponomiei românești și reconstituirea numelor „unor personaje de origine română, cărora romanul le atribuie sonorități cu totul bizare"*. Mi s-a părut util să întocmesc un tablou comparativ, în care am inclus și soluțiile propuse de traducătorul anonim al textului apărut în foileton în „Ziarul călătoriilor și al întâmplărilor de pe mare și uscat", între 5 noiembrie și 25 decembrie 1897, sub titlul *Castelul Carpaților* (ordinea numelor este aceea a apariției lor în roman):

* În ediția din 1980 a traducerii sale, Colin a adoptat câteva dintre soluțiile propuse de mine, cum specifica în postfață. Pornind de aici, am continuat tentativa de restabilire a toponomiei și onomasticii originare, în ediția din 1999, apărută la Editura Compania.

Jules Verne	*Onișor*	*Ziarul*	*Pas*	*Colin*
Frik	Bucur	Fric, Frik	Fric	Frig
Werst	Mătești	Werst	Werst	Verești
Orgall	Orgal	Organ	Orgal	Orgal
Koltz	Colțu	Kolț	Colț	Colț
Nic Deck	Niță Stan	Nic Deck, Nicu Dec	Nic Dec	Nicu Deac
Miriota	Măriuța	Măriuța, Miorița	Miorița	Miorița
Rodolphe de Gortz	Radu de Gorț	Radu Gorț	Radu Gorj	Radu Gorj
Hermod	Petrică	Hermod	Hermod	Hermod
Patak	Părăian	Patak, Patac	Patac	Pațac
Nyad	Niad	Niad	Nyad(?)	Niada
Franz de Telek	Emil Telesco	Francisc de Telec	Franz Telec	Frîncu Slătineanu
Rotzko	Costache	Roțca	Roșca	Roșca

În dorința legitimă de a da cărții un colorit românesc, Victor Onișor s-a îndepărtat uneori prea mult de textul original: Bucur, Mătești, Stan, Petrică, Emil, Costache. Ceilalți traducători au lăsat neschimbate numele socotite a nu avea echivalențe autohtone – Orgal, Hermod, Niad – și au transcris pur și simplu altele: Koltz=Colț; Gortz=Gorț, Gorj; Rotzko=Roșca. Metateza Miorița-Miriota era și ea evidentă, autorul însoțind numele cu explicația „adică mielușeaua"; ignorând explicația, Onișor (și, parțial, anonimul din „Ziarul călătoriilor…") au optat pentru Măriuța. Să ne oprim o clipă la acest din urmă caz, pentru a urmări meandrele unei încercări de interpretare biografico-semantică. Referindu-se la un text al lui Marcel Moré, Daniel Compère afirmă că, vrând să descifreze misterul *Castelului din Carpați*, exegetul „a căutat să afle identitatea muzei secrete a lui Jules Verne văzând în prenumele «Miriota» o deformare a numelui Berthei Marietti, care a jucat, în 1874, în adaptarea teatrală a romanului *Ocolul lumii în optzeci de zile*. Berthe Marietti ar fi deci femeia căutată" (49). Într-o notă de subsol din capitolul VIII al cărții *Nouvelles explorations de Jules Verne*, Moré citează, într-adevăr, numele Berthei Mariotti – cu *o*, ceea ce face din el, printr-o stranie coincidență, anagrama perfectă la Miriota. Dar aici nu este vorba despre fiica birăului Colț, ci despre posibilul model real al Stillei, relevându-se, în acest context, „consonanța italiană" a numelui Mariotti (23, p. 161). Necunoscând forma și sensul numelui românesc, Daniel Compère continuă: „Am preferat să

Miorița Colț

vedem în «Miriota» deformarea cuvântului «miroir», tânăra Miriota Koltz fiind reflecția Stillei, care nu mai există nici ea decât ca un portret proiectat cu ajutorul oglinzilor" (op. cit.). Câte speculații seducătoare se pot naște dintr-o eroare de transcriere!...

Cunoaștem, așadar, sursele livrești ale romanului, unul dintre stimulii posibili și am efectuat o rapidă trecere în revistă a problemelor de onomastică, asupra cărora voi reveni. Să încercăm acum să dăm un răspuns întrebării pe care și-o pune Robert Pourvoyeur, într-o notă de subsol din articolul citat: „...ce l-a putut determina pe Verne să plaseze atât de departe cadrul acțiunii romanului său" – cu toate că „atât de departe" sună ciudat, dacă ne gândim la cadrul acțiunii altor „Călătorii extraordinare", desfășurate în Africa, Asia, cele două Americi, Australia, regiunile arctice și antarctice.

În amintita scrisoare către MarioTuriello, datată 10 aprilie 1895, scriitorul reia mărturisirea făcută în 1889 corespondentului lui „Pall Mall Gazette": „Scopul pe care-l urmăresc este de a înfățișa sub această formă romanescă întregul nostru sferoid și eforturile mele au tins mai ales către asta. Meritul operei, dacă există un merit, este de a fi urmat până acum această cale și voi încerca să o urmez până la capăt". Iar în discuția cu Edmondo de Amicis este dezvăluită și metodologia acestei operații globale: „și-a propus (Jules Verne) să descrie în «Călătoriile extraordinare» întregul Pământ; trece deci de la o regiune la alta, într-o anumită ordine prestabilită, neîntorcându-se decât de nevoie și cât mai pe scurt posibil în țările pe care le-a străbătut". Or, Transilvania fusese numai evocată în *Mathias Sandorf* și constituia încă o pată albă pe harta periplurilor imaginare verniene.

De unde însă interesul față de românii transilvăneni tocmai în acea perioadă? Pentru a răspunde, trebuie să începem prin a ne referi la starea de spirit favorabilă mișcărilor de eliberare națională existentă în Franța. Ea s-a manifestat încă înainte de Marea Revoluție: un număr important de francezi a trecut oceanul ca să lupte alături de coloniștii americani împotriva armatelor engleze. 1789 a exaltat această pornire, iar 1848 i-a dat consistență, prin insurecțiile declanșate în Europa. Or, Jules Verne a fost profund marcat de ideile pașoptiste, printre care la loc de cinste se afla aceea a dreptului națiunilor la autodeterminare. Am văzut că multe lucrări apelau la acest drept în legătură cu națiunea română. Voi cita alte titluri,

apărute chiar în anii de gestație a *Castelului din Carpați*: Léon de Rosny, *La patrie des Romains d'Orient* (1884) și *Les Romains d'Orient. Apercu de l'ethnographie de la Roumanie* (1885), Abdolonyme Ubicini, *Les origines de l'histoire roumaine* (1886). Iată cum se referă Rosny la Transilvania: „...în această frumoasă și bogată regiune, întreaga țară aparține curajoasei populații care, sub povara celei mai funeste opresiuni, a trebuit să se refugieze pe câmpii, unde ar fi fost nimicită de secole, dacă, cu toate nenorocirile sale, n-ar fi opus necontenit ocupanților sentimentul indestructibil al originii și naționalității sale" (174, pp. 126-127). Sensul și cuvintele însești ne amintesc formulările memorabile întâlnite în *Castelul din Carpați*.

Climatul ardent datorat acestei nobile campanii justifică, din punct de vedere ideatic, opțiunea scriitorului. Ideile *Memorandului românilor din Transilvania și Ungaria* circulau, de altfel, cu mulți ani înaintea redactării acestui text programatic, de pildă în memorandul Partidului Național Român, publicat la Paris în 1883. Iar în 1891, când, cum am văzut, Jules Verne rescria romanul pe șpalturi, apărea, tot în limba franceză, *Memoriul studenților universitari români privitor la situația românilor din Transilvania și Ungaria*, comentat deosebit de favorabil în ziarele și revistele vremii. Printre ele, „Le Soleil", care avea să publice, în foileton, *Claudius Bombarnac*, roman îngemănat cu *Castelul din Carpați*, în marea ediție in-4. Ne este îngăduit să presupunem că Jules Verne a citit măcar prezentarea *Memoriului studenților*, într-un ziar a cărui „numeroasă clientelă" o aprecia într-o scrisoare adresată lui Hetzel la 31 august 1892.

Un posibil catalizator al interesului scriitorului față de spațiul carpatin îl constituie ipoteticele relații cu transilvăneanca Luise și cu soțul acesteia (trecem sub tăcere, deocamdată, numele de familie). Într-un articol din 1961, întemeiat, pare-se, pe datele furnizate de o descendentă a Luisei, Simion Săveanu afirma că aceasta din urmă s-a născut la Homorod, Rupea și că s-a căsătorit, la București, cu Oscar Favre; soțul îmbolnăvindu-se grav, pleacă amândoi la Paris și apoi la Amiens, unde-l cunosc pe Jules Verne prin intermediul fiicelor Honorinei. Favre moare după trei ani. Având de rezolvat o problemă de moștenire, Luise se întoarce în Transilvania, însoțită de scriitor, care a rămas o vreme și s-a documentat pentru *Castelul din Carpați* (114). Alexandru Culcer adaugă că numele de

Luise Teutsch

fată al Luisei era, probabil, Pildner și că vizita lui Jules Verne a avut loc între 1878 și 1885 (52). Noi elemente a adus Catinca Muscan, într-un interviu cu Lucia Angela Dudescu, nepoata în linie directă a Luisei (92). Într-o suită de discuții, pe care le-am avut începând din 1978, doamna Dudescu a adăugat noi detalii unui tablou încă neterminat. Vi-l înfățișez ca atare.

Luise Teutsch s-a născut la Homorod, la 15 mai 1845. Tatăl ei, de profesie învățător, a fost mutat în 1850 la Weisskirchen, azi Viscri, în județul Brașov, murind foarte tânăr. La 17 ani, Luise a plecat la București, lucrând probabil în atelierul de modă al mamei unei prietene din sat. La 19 ani, s-a măritat cu un elvețian, Bertschi, devenind văduvă după numai trei ani. În 1873, s-a măritat a doua oară, cu francezul Fabre, proprietarul unui hotel din Capitală. Din nou văduvă în 1878, a acceptat cererea în căsătorie a lui Gustave Müller, elvețian și el, care a cumpărat și hotelul. Între 1878 și 1881, soții Müller au stat la Amiens, unde locuia verișoara lui Gustave, Louise Berton, prietenă cu fetele din prima căsătorie ale Honorinei, soția lui Jules Verne. Aceasta este, probabil, filiera prin care l-ar fi cunoscut pe scriitor. Întorcându-se la București în 1881, familia Müller păstrează o susținută relație epistolară cu Jules Verne.

Eugénie Gaillac

În 1882 s-a născut Eugénie Jeannette Marie Rose, prima fiică a soților Müller. Ea a plecat la Amiens în 1896, locuind în casa Louisei Berton și frecventând familia Verne. Luându-și brevetul de institutoare în 1898, Eugénie a revenit în țară și s-a căsătorit cu inginerul Stéphane Gaillac, naturalizat în 1912. Fiica lor, nepoata

Luisei Müller, Lucia Angela, a fost găzduită și de ea de Louise Berton la Amiens – evident, prea târziu pentru a-l mai cunoaște pe Jules Verne. Ea a moștenit o mică pendulă de masă și două dintre cele șase navomodele care se aflau într-o vitrină încuiată din casa inginerului Gaillac: iahtul „Duncan" din *Copiii căpitanului Grant* și submarinul „Nautilus" din *Douăzeci de mii de leghe sub mări*. Potrivit tradiției familiale, pendula și navomodelele au fost dăruite soților Müller și Eugeniei de Jules Verne, iahtul fiind lucrat chiar de el, iar submarinul împreună cu Gustave Zédé, autorul planurilor primului submarin francez, „Le Gymnote". Printre daruri se numărau și mai multe „Călătorii extraordinare", în superba ediție ilustrată in-octavo, cu dedicațiile autorului. Din păcate, ele au dispărut în 1944, ca și scrisorile primite de la Amiens. Doamna Lucia Angela își amintea doar că acestea din urmă aveau o înfățișare ciudată, peste rândurile orinzontale fiind trasate altele, vertical, ca într-un joc de cuvinte încrucișate. Or, în dosarele lui Jules Verne au fost găsite câteva mii de logogrife și careuri de cuvinte încrucișate, compuse de-a lungul întregii sale cariere, ca o recreere necesară după efortul elaborării „Călătoriilor extraordinare".

Cunoscând obiceiul scriitorului de a da personajelor sale numele unor rude și cunoștințe – Uncle Prudent, din *Robur Cuceritorul*, vine de la unchiul Prudent Allotte de la Fuÿe; Briant, din *Doi ani de vacanță* – de la Aristide Briand, coleg de liceu cu Michel Verne; inginerul William Tersen, constructorul *Insulei cu elice* – de la medicul militar Gustave Tersen, retras la Amiens – am căutat un Müller în opera verniană. L-am găsit în ciudata povestire *Domnul Re-diez și domnișoara Mi-bemol*, apărută în numărul din decembrie 1893 al publicației „Le Figaro illustré". Dar poate constitui elevul Joseph Müller, din imaginarul orășel elvețian Kalfermatt, un semn al relației scriitorului cu Gustave?... Potrivit relatării Luciei Angela Dudescu, tatăl acestuia din urmă, Jean Müller, al cărui portret se afla pe unul din pereții camerei în care stăteam de vorbă, ar fi fost locotenent în gărzile elvețiene, la Palatul Fontainebleau. În urma investigațiilor întreprinse la rugămintea mea, doamna Cécile Compère, membră în Consiliul de administrație al fostului Centre de Documentation Jules Verne din Amiens, astăzi Centre International Jules Verne, mi-a scris, la 12 februarie 1993, că Jean a fost om de serviciu, devenind, în

1848, șeful oamenilor de serviciu de la Palat. De unde se vede că hiperbolele tradiției familiale trebuie tratate cu circumspecție. Întorcându-ne la povestirea *Domnul Re-diez și domnișoara Mi-bemol*, să notăm că ea a apărut la numai un an după *Castelul din Carpați* și că muzica joacă un rol important în ambele texte. Dar Müller e un nume la fel de comun ca Smith, sau Durand, sau Ionescu.

M-am lovit de această largă răspândire onomastică atunci când am încercat să dau de urma lui Gustave la București. Întrucât mi se spusese că soțul Luisei cumpărase, în 1878, hotelul lui Fabre, am cercetat în această direcție, aflând, de pildă, în legătură cu hotelul Broft: „Ziarele bucureștene din 1885 relatează că hotelul urmează a fi demolat în urma unui aviz în acest sens al comisiei de arhitectură de pe lângă primăria orașului. Antreprenorul hotelului, un oarecare Muller, hotărăște să se mute într-o casă învecinată cu Capșa" (166, pp. 61-62). „Un oarecare Muller", fără prenume... Iar „Almanach High Life de L'Indépendence Roumaine" își înștiința cititorii, în 1889, că „Grand Hotel Boulevard" este condus de dl John Muller și dna H. Horhn.

Discuțiile cu doamna Lucia Angela m-au îndreptat și spre o altă pistă: la întoarcerea de la Amiens, Gustave ar fi devenit proprietarul restaurantului „Elveția". Un local greu de identificat. Pe strada Câmpineanu se afla „Berăria Elvețiană", numită astfel pentru că era situată nu departe de fostul club al coloniei elvețiene de la grădina „Union", iar după desființarea grădinii, membrii coloniei se întâlneau la berărie (op. cit., p. 246). Și mai interesant este un pasaj dintr-un *Manual al călătorului* apărut la București, în 1879, în limba franceză: „*Restaurantul Union Suisse*, strada Stirbey-Vodă, aproape vizavi de stabilimentul dlui Guichard. Una dintre casele unde se găsește mâncare bună și ieftină. Dl Müller, proprietarul acestui restaurant, s-a gândit că clientela sa i-ar fi recunoscătoare dacă n-ar avea de plătit poleieli. Așa că nici un lux inutil: mâncare gustoasă, prețuri accesibile, serviciu de bună calitate" (140, p. 31). Din păcate, ca și în alte texte care se referă la restaurantul și grădina „Union Suisse", nu apare prenumele proprietarului.

Cercetările pe care le-am întreprins au dus la un singur rezultat mai aproape de așteptările mele: în *Anuarul Bucurescilor* pe anul 1891-1892 (autor Carol Göbl), printre băcani figurează și un Müller G. (!), a cărui

prăvălie se afla pe Calea Călărași 36. O inițială nu constituie decât o jumătate de argument. Cealaltă jumătate rezidă în faptul că, potrivit unei informații obținute de Simion Săveanu de la alți descendenți ai soților Müller, aceștia din urmă s-ar fi instalat, prin 1887-1888, într-un imobil de pe... Calea Călărași 58-60 (25, p. 53).

De ce atâtea eforturi pentru a regăsi, în Bucureștiul de acum peste un secol, dovada existenței unui personaj în definitiv insignifiant? Pentru că simțeam nevoia unei insule palpabile într-un ocean de incertitudini. Nimic din ceea ce am relatat până acum nu certifică relația dintre Jules Verne și familia Müller, în pofida existenței unor probe indirecte:

– am examinat îndeaproape pendula de masă și navomodelele aflate în apartamentul din strada Polonă 21 al doamnei Lucia Angela și al soțului său, arhitectul Radu Dudescu;

Lucia Angela și Radu Dudescu

– sunt în posesia Certificatului de studii primare și a Brevetului de capacitate pentru învățământul primar eliberate domnișoarei Eugénie Jeannette Marie Rose Müller, primul la Amiens, la 31 iulie 1897, al doilea la Lille, la 19 septembrie 1898 (dar referindu-se la certificatul din 23 iunie 1898 al Comisiei de examen întrunită la Amiens); documentele mi-au fost dăruite de doamna Lucia Angela înaintea morții sale, survenită în 1981;

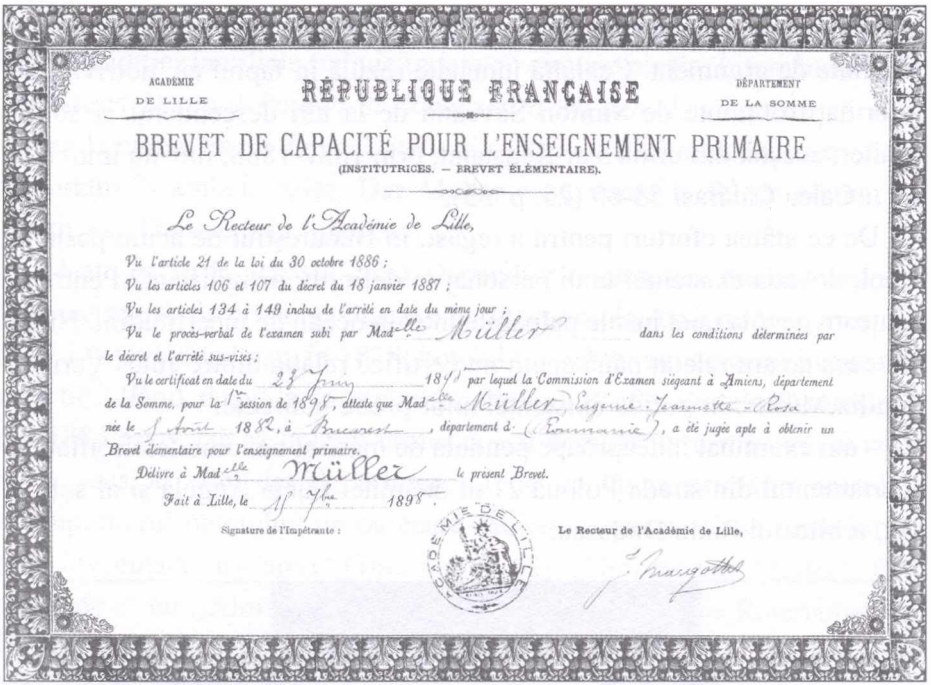

ACADÉMIE DE LILLE

RÉPUBLIQUE FRANÇAISE

DÉPARTEMENT DE LA SOMME

BREVET DE CAPACITÉ POUR L'ENSEIGNEMENT PRIMAIRE

(INSTITUTRICES. — BREVET ÉLÉMENTAIRE).

Le Recteur de l'Académie de Lille,

Vu l'article 21 de la loi du 30 octobre 1886 ;

Vu les articles 106 et 107 du décret du 18 janvier 1887 ;

Vu les articles 134 à 149 inclus de l'arrêté en date du même jour ;

Vu le procès-verbal de l'examen subi par Mad^elle Müller dans les conditions déterminées par le décret et l'arrêté sus-visés ;

Vu le certificat en date du 27 Juin 1899 par lequel la Commission d'Examen siégeant à Amiens, département de la Somme, pour la 1re session de 1898, atteste que Mad^elle Müller Eugénie Jeannette Rose née le 1er Avril 1882, à Bucarest, département de (Roumanie), a été jugée apte à obtenir un Brevet élémentaire pour l'enseignement primaire.

Délivre à Mad^elle Müller le présent Brevet.

Fait à Lille, le 15 7bre 1899.

Signature de l'impétrante :

Le Recteur de l'Académie de Lille,

– cercetând corespondența lui Jules Verne păstrată la Biblioteca Națională din Paris, Departamentul manuscrise, am găsit cinci scurte misive din 1899, 1901 și 1904, prin care scriitorul cerea secretarului de redacție al editurii Hetzel să expedieze șapte dintre romanele sale „domnișoarei Berton, directoare a școlii din foburgul Noyon, Amiens".

– câteva fotografii, primite și ele în dar, o înfățișează pe Louise Berton lângă Luise Müller și Eugénie Müller-Gaillac, sau împreună cu Lucia Angela Gaillac, în 1920, la Amiens și la Lausanne.

Deci:

– obiectele există, dar numai tradiția familială susține că ar fi aparținut lui Jules Verne și ar fi fost dăruite soților Müller și(sau) primei lor născute;

– Eugénie Jeannette Marie Rose Müller s-a aflat la Amiens în 1897-1898, dar nu știm dacă a frecventat sau nu familia Verne;

– Louise Berton îl cunoștea pe Jules Verne și era în relații cel puțin amicale cu familia Müller, dar nimic nu atestă, deocamdată, că prin ea s-ar fi stabilit legătura între scriitor și oaspeții din România.

Vom părăsi, un timp, această filieră, îndreptându-ne atenția către un alt ipotetic stimul al interesului lui Jules Verne nu numai față de Transilvania,

ci chiar față de regiunea în care se desfășoară acțiunea romanului. Iată ce scria, în 1980, Simion Săveanu: „...la Iscroni, un sat pe drumul spre Vulcan, a locuit pe vremuri soția unui fost proprietar din Valea Jiului, care ar fi fost în corespondență cu Jules Verne [...] Autoarea scrisorilor expediate în Franța și, de altfel, destinatara celor primite de la Amiens, avea 70 de ani la sfârșitul secolului trecut. Vorbea curent limbile germană, italiană și maghiară, fiind în același timp o bună pianistă. Ana Margarete Maderspach a locuit în actuala clădire a căminului cultural din Iscroni, edificiu ce se asemăna cu un mic castel" (25, p. 57). În 1983, Dumitru Dem Ionașcu preciza că „fiica castelanului din Iscroni [...] s-a aflat la Paris între anii 1875-1880" (79), iar în 1984 publica fragmente din jurnalul ei intim, pe care le reproduc împreună cu comentariul autorului:

„Ane Margarete Maderspach nota în 1883, mai 5, în jurnal: «Descrierea satului la marginea căruia locuiesc cu tata, de-acum bolnav, ocupându-mă de toate treburile domeniului și în mod aparte de doagele pentru butoaie și trimiterea lor la Roma și Viena, sunt sigură că i-a plăcut bunului meu prieten de la Amiens. Cred... Castelul nostru e ca o închisoare. Rece și neprimitor. Are șapte turnuri cu orificii de apărare și două ieșiri secrete – una spre biserică, cealaltă duce în munte pe sub râu. Sătenii, oamenii liberi, mulți veniți de peste munți, din Valachia, răzvrătiți, după cum înțeleg, dar ei n-o spun, sunt așa de blânzi, supuși și buni lucrători că n-am a mă plânge...».

[...] În 1886, când actul demențial, comis de un adolescent care trage asupra scriitorului, pare s-o impresioneze profund pe Ane Margarete, aceasta notează: «Ce descreierat! Ce nebun! Un om așa de blând, bun, inteligent să sufere din lipsa de minte a unui nebun...» (Jurnalul, p. 34). Furtuna din sufletul scriitorului nu-i, însă, atentatul din martie, din care rămâne șchiop pe viață. În acești ani (1886-1892), el luptă împotriva unei disperări, pe care nimeni și nimic nu le poate risipi. Revenim la *Jurnal*, august 1886: «Ce n-aș da să fiu la Amiens. Are nevoie... (cuvintele s-au șters din această frază)... tata are nevoie de mine, e foarte distrus... cred că o să piară... Am să-i răspund la epistolă poate...» (fila rămâne albă la pagina 51). Acum avem cele mai certe dovezi: Jules Verne n-a călătorit niciodată în România și n-a fost pe Valea Jiului. El însuși – marele Verne – avea să-i scrie din Amiens, cândva – 1891 – Anei Margarete, printre

altele: «Am sfârșit povestea ta de departe, apropiată mie și sufletului tău. Cum te-aș putea răsplăti...» (restul textului – probabil fragmente din scrisoare – este ininteligibil). În ianuarie 1893, la pagina 105, aflăm: «L-am primit... (sigur e vorba de *Castelul din Carpați*). Tata e încântat dar... Sunt bucuroasă că mi-ai respectat rugămintea...». Care rugăminte? Probabil că a existat o înțelegere între Ane Margarete și Jules Verne – pe care n-am aflat-o nici din jurnal – de-a rămâne în umbră. De-a nu i se dezvălui numele" (80).

O descoperire senzațională – dacă Jurnalul există, dacă traducerea (din ce limbă?) este exactă, dacă „bunul prieten de la Amiens" era Jules Verne, dacă... Așa cum arătam îndată după apariția fragmentelor, s-ar cuveni ca Jurnalul să fie încredințat unor specialiști care să-i certifice autenticitatea și să reconstituie cuvintele „șterse" sau „ininteligibile", ceea ce ne-ar îngădui, poate, să înlăturăm semnele de întrebare. Pentru că, așa cum încheiam atunci, „socotind că teoriile trebuie să se adapteze faptelor și nu invers, sunt gata să întâmpin cu căldură o posibilă revelație" (74).

Din păcate, acest apel, reiterat în 1992 (vezi 14, p. 109), n-a avut efectul dorit. Îl reînnoiesc acum, asigurându-l pe posesorul scrisorilor – dacă ele există – că numele său va fi menționat așa cum se cuvine.

Articolele lui Dumitru Dem Ionașcu – ca și acelea, anterioare, ale lui Liviu Burlec (40 și 41) – se referă și la amplasamentul „castelului din Carpați", de fapt al modelului său real. Să redeschidem romanul: „Acest vechi castel se înalță pe o culme izolată a pasului Vulcan, în partea superioară a unui podiș numit Orgall". În capitolul al doilea, se precizează că incinta castelului se află la „Opt sau nouă sute de picioare înainte de pasul Vulcan" și este descrisă panorama vizibilă de pe platforma superioară a donjonului: „În spate unduiește lanțul muntos înalt, atât de capricios ramificat, care marchează granița cu Valahia. În față se adâncește sinuosul defileu Vulcan, singurul drum practicabil între provinciile limitrofe. Dincolo de valea celor două Jiuri se ivesc târgurile Livezeni, Lonea, Petroșani, Petrila, îngrămădite în jurul puțurilor care slujesc exploatării acestui bogat bazin carbonifer. Apoi, în planurile îndepărtate, o admirabilă învolburare de culmi împădurite la poale, pline de verdeață pe coaste, sterpe în creștet, dominate de piscurile abrupte ale Retezatului și Parângului. În sfârșit, dincolo de valea Hațegului și de albia Mureșului se

academic dominant în acea perioadă. De altfel, în 1891, a fondat „Journal de la Photographie", fiind considerat părintele jurnalismului fotografic.

Printre localitățile vizitate în septembrie 1890 s-au numărat Tbilisi, Baku, Merv, Buhara, Samarkand, descrise în *Claudius Bombarnac*. Nu știm însă dacă Jules Verne s-a întâlnit cu cel căruia îi dăruise, în 1865, romanul *Cinci săptămâni în balon*. La curent cu ceea ce se petrecea în universul științei și tehnicii, el aflase, desigur, că Paul efectuase, în 1888 sau 1889, un zbor cu balonul „Jules Verne" al lui Emile Gravis, realizând câteva fotografii aeriene.

Rolul lui Paul Nadar în orientarea scriitorului spre locurile unde se desfășoară prima parte a aventurii feroviare rămâne, așadar, o simplă supoziție, până la eventuala descoperire a unor dovezi convingătoare. Cert este doar faptul că Jules Verne a început să se documenteze pentru *Claudius Bombarnac* în jurul datei de 10 noiembrie 1890, deci după întoarcerea fotografului din călătorie.

Transasiaticul nu este unica și nici prima linie ferată transcontinentală din „Călătoriile extraordinare". Înainte de a utiliza „Pacific Rail-Road", Phileas Fogg fusese pasagerul lui „Great Peninsular Railway", pe teritoriul Indiei. Jean Chesneaux scrie că „în *Robur Cuceritorul* sunt observate, de la înălțimea la care se afla «Albatrosul», lucrările intensive ale trans-saharianului..." (4, p. 68). De fapt, cum se precizează în romanul citat, „Era întuneric beznă. Așa că nu zăriră nici o frântură din calea ferată trans-sahariană aflată în construcție, potrivit proiectului lui Duponchel – lungă panglică de fier care trebuie să lege Algerul cu Tombuctu, prin Laghuat și Gardaia, urmând să ajungă mai târziu până la golful Guineei". Trecând peste această inadvertență, să reținem că, în *Claudius Bombarnac*, Jules Verne își imaginează racordarea Marelui Transasiatic la Marele Transafrican. Pasajul merită să fie reprodus:

„– Și cum ar putea fi unită Asia cu Africa printr-o cale ferată? întreabă maiorul Noltitz.

– Prin Rusia, Turcia, Italia, Franța și Spania. Călătorii vor merge de la Pekin la Capul Bunei-Speranțe fără transbordare.

– Și strâmtoarea Gibraltar? intervine Pan-Ceao.

La acest nume, sir Francis Trevellyan ciulește urechea. Îndată ce se vorbește despre Gibraltar, întregul Regat-Unit pare cuprins de aceeași tresărire mediterano-patriotică.

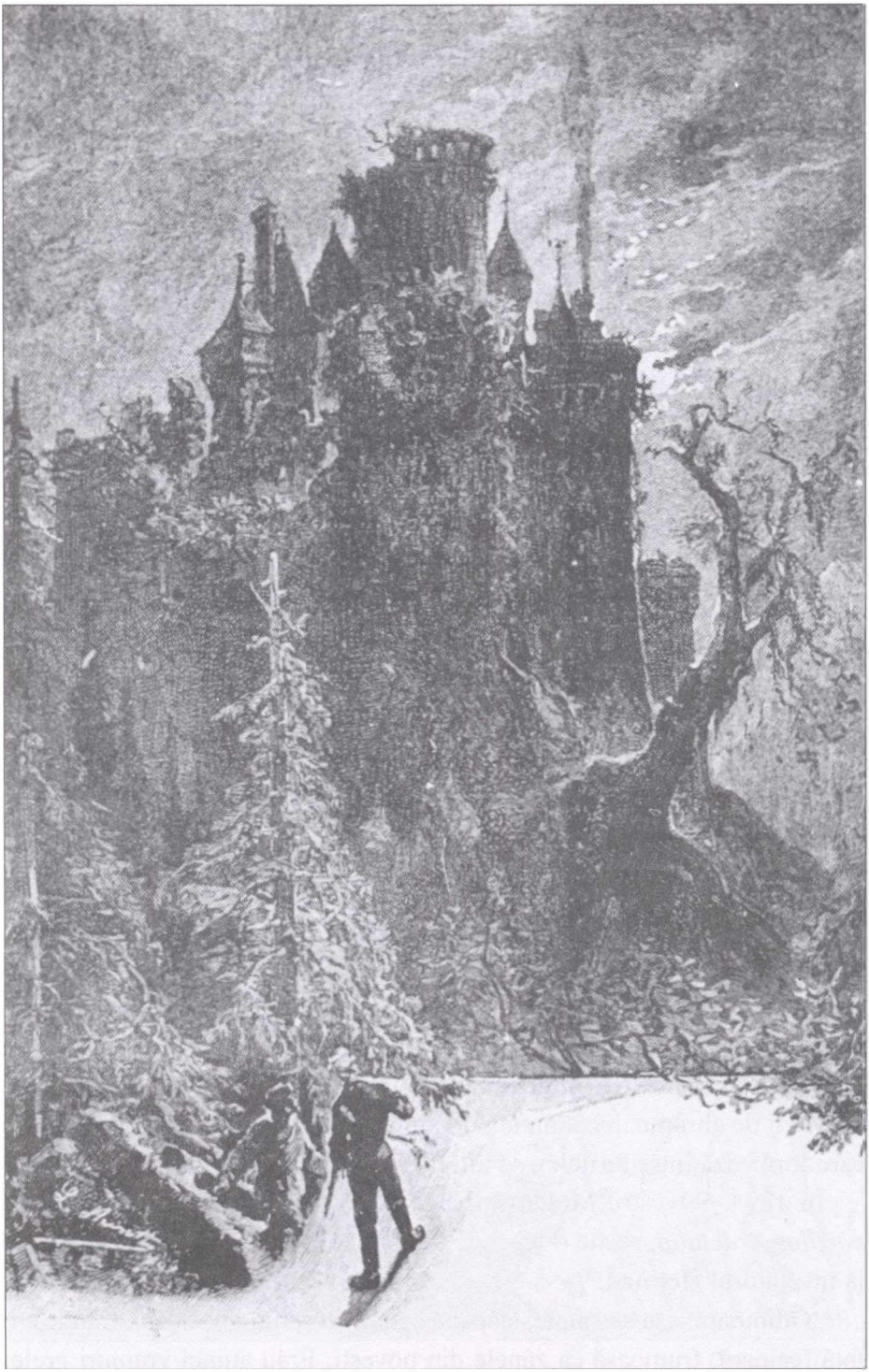

întrezăresc contururile înecate în ceață ale Alpilor Transilvaniei mijlocii". Este ceea ce se vede, într-adevăr, din preajma pasului Vulcan, dar pe dealul Gorganului (Orgall?) nu se afla, după cum mi-au spus localnicii, decât un pichet al grănicerilor unguri, distrus în 1918. Unde să căutăm, deci, modelul „castelului din Carpați", printre glorioasele ruine care împânzesc Transilvania?

Să ne întoarcem la însemnările de călătorie ale lui Elisée Reclus și să citim: „Neîndoielnic, valea Rua de Mora (Râu de Mori) a fost foarte populată odinioară. Trecătoarea prin care se pătrunde în ea dinspre câmpia Hațegului era păzită de o cetate ale cărei ruine se văd încă, pe un promontoriu acoperit de mărăcinișuri" (op. cit.). Este reprodus și un „Desen de Taylor, după o fotografie de dl Veress", cu legenda „Castelul Koltz". Cum acest din urmă nume a fost dat de Jules Verne birăului din Werst (și fiicei sale), mi se pare că misterul a fost dezlegat.

Cetatea Colț a fost construită, în secolul XIV, de un cneaz din familia Cândea (devenită Kendeffy). Cea mai veche descriere a ei pe care am putut s-o găsesc i se datorează istoricului turc Evlia Celebi, autorul importantei lucrări *Seyahatname*, tradusă parțial și în românește. La 15 iulie 1661, în timpul uneia dintre incursiunile armatei otomane în Transilvania, Celebi a făcut parte din unitatea trimisă să predea căpitanului cetății 121 de prizonieri. Iată pasajul care ne interesează:

„*Cetatea Colț*. Aceasta se află sub stăpânirea crailor Ardealului. Afară de Seidi pașa, nici un vizir n-a mai fost în această provincie. Această cetate e proprietatea ereditară a lui Zölyomioglu (?) și are o mie de ostași. Cetatea e construită în valea podișului Colț, pe malul râului Colț, pe o stâncă înaltă; e o cetate solidă în cinci colțuri și înaltă până-n cer. Are o singură poartă care privește către șesul Hațegului; e o cetate frumoasă cu unsprezece turnuri. Are multe întărituri înconjurătoare, dar toate laturile îi sunt atât de abrupte, încât nu te poți apropia. Spre sud, în spatele munților care formează întăriturile ei, se află Țara Românească" (144).

În 1894, Silvestru Moldovan, autorul cărții *Țara nóstră. Descrierea părților Ardélului*, relata o legendă pe care Miorița ar fi putut să o afle de la învățătorul Hermod:

„Odinioară, așa se spune, stăpâna cetății Colțului era Ileana Cândea, o fată fecioară, frumoasă ca zânele din povești. Erau atunci vremuri grele;

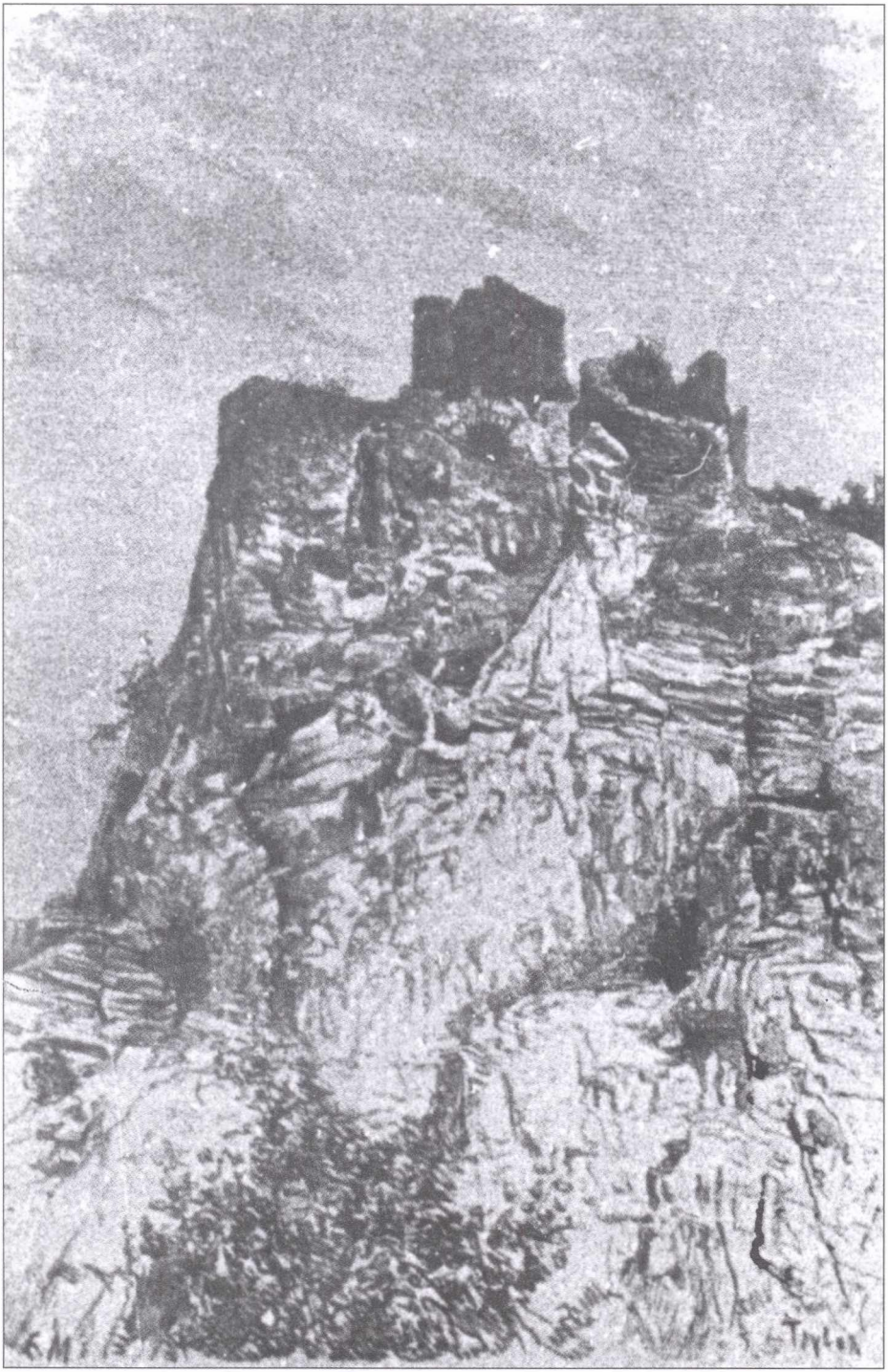

Desen lui Taylor

asupra strămoșilor noștri năpădiseră cete sălbatice de tătari. Românii s-au luptat cu ei vitejește și i-au alungat din hotarele lor, dar vai, mulți dintre ei au căzut prinși și au fost duși în robie. Între aceștia a fost și iubitul Ilenei. El a fost prins în focul luptei și răpit de tătari și nimenea nu știa unde se află. Ileana, care se topea de dorul lui, ședea adeseori pe zidul cetății și privea, privea înduioșată în depărtare, doar îl va zări venind acasă. Odată, șezând ea astfel pe zid și privind la cele două văi, cari îi păreau pustii și cernite de jale, o cuprinse un somn ușor și adormi. Și ce să vezi! În somn i s-a arătat iubitul și i-a spus că atunci va scăpa din robie, când ea va aduna atâta aur, cât să ajungă până acolo unde e ținut el prins.

Ileana nu știa cum să înțeleagă visul, nici nu prea credea în el. Dar iubitul ei i s-a arătat și a doua și a treia oară în vis. Acum Ileana se hotărî să lucre, să lucre mult ziua și noaptea, ca să câștige aurul trebuincios.

Și s-a apucat Ileana de tors și torcea, torcea cu mare sârguință, ziua și noaptea. Și din ce i se sporea tortul, dintr-aia se simțea îndemnată mai mult la lucru. Odată, într-o noapte înstelată, luminată de razele aurii ale lunii, șezând în foișorul cetății atârnat pe marginea stâncii, toarse mult până ce trecu de miezul nopții. Și ce să vadă? Tortul, ce l-a tors după miez de noapte, era din fire de aur și dacă torcea oricând după miezul nopții, se alegea tot fire de aur. Așa torcea ea noapte de noapte când odată, înspre cântători, cine-i prinde fusul, ce sfârâia în josul foișorului? Era iubitul Ilenei, care în momentul când firele de aur au fost atât de lungi, cât să ajungă până la locul unde era el prins, i-au pocnit lanțurile de pe trup și el a putut să alerge acasă, în brațele iubitoare ale ei" (158, pp. 34-35).

După acest intermezzo ficțional, vă propun spre lectură o descriere a cetății mult mai amănunțită decât aceea a lui Evlia Celebi, apărută în *Ghidul județului Hunedoara* din 1936, sub semnătura lui Octavian Floca și dr. Victor Șuiaga:

„Intrarea în cetate se face prin poarta așezată în partea de Nord. Cu toate stricăciunile suferite în cursul timpului, zidurile impozante din piatră de stâncă se păstrează încă până la înălțimea de 6-7 m, așa că ele nici nu permit trecerea în curte decât pe poarta de odinioară.

Planul cetății și aci ca și la biserica din față, a fost determinat de suprafața și configurația stâncii pe care a fost clădită. În linii mari ea are forma triunghiulară. Două din laturi sunt formate din ziduri puternice

prevăzute cu turnuri, iar a treia e lipsită de ziduri, căci prăpastia adâncă și dreaptă ce coboară până jos în fundul văii, nu necesită nici o apărare artificială. Primele două laturi, cea de Nord cu zidurile înalte de cca 7-8 m și cea de Sud întărită cu două turnuri poligonale, formează un obstacol de nepătruns.

În interiorul zidurilor avem o mică curte, un turn pătrat și două camere de locuit, destinate gărzii cetății.

Urmele de tencuială care se mai păstrează asemenea fac dovada că cetatea era în întregime tencuită.

Partea superioară a zidurilor nu se mai păstrează, așa încât nu ne-a rămas nimic din acoperișul, probabil din lemn, de odinioară. La fel a dispărut și podul din lemn, care putea să permită sau să oprească accesul prin poartă în interiorul cetății.

Luată în întregime, cetatea ne apare ca o construcție unitară, excepție face doar turnul pătrat din interior. Acesta nici nu face parte organică din restul clădirii, semn că a fost clădit separat. El ocupă partea culminantă a stâncii și are două etaje. Încăperea de jos, cu ușă, fără ferestre însă, servește ca depozit. Primul etaj, cu ferestre destul de mari spre Est și Vest, putea servi ca locuință. Al doilea era amenajat și rezervat apărătorilor.

Celelalte turnuri legate între ele printr-un zid foarte puternic erau și ele etajate. Cel de lângă poartă, cu două etaje, a fost construit pentru apărarea intrării. Celălalt avea în partea de jos un rezervor pentru apă, iar partea de sus servea la apărare.

Înălțimea totală a cetății, fără acoperiș, trebuie să fi fost de cca 8-9 m.

În forma această întărită, Cetatea Colții apare ca o cetate de necucerit. Singura parte pe unde inamicul s-ar fi putut apropia până sub zidurile cetății era cea de la Sud. Zidurile puternice și cele două turnuri poligonale măreau atât de mult suprafața, încât se puteau concentra aici un număr cât de însemnat de apărători, așa că nu putea exista nici un pericol nici aici.

Apărarea drumului de la poalele ei (cu care scop a și fost făcută), drum ce făcea legătura și trecerea din valea Hațegului peste Retezatul în valea Jiului Românesc la Câmpul-lui-Neag, deci cu celălalt versant al masivului, se făcea cu toată ușurința și cu multă siguranță" (150, pp. 358-361).

După patru decenii, cetatea clădită pe culmea unui deal stâncos, la peste 720 de metri desupra nivelului mării, mi s-a părut a avea același

aspect impunător, chiar dacă timpul își urmase lucrarea. La descrierea de mai sus trebuie să adaug doar că, potrivit arheologilor, pe laturile accesibile exista odinioară un șanț adânc, peste care se trecea pe podul mobil...

Autorul la Cetatea Colț, în 1978

A venit timpul să ne amintim cum arată castelul imaginat de Jules Verne:

„...o incintă de ziduri de culoarea gresiei, căptușite cu un hățiș de plante de stâncă, se rotunjește pe o lungime de patru-cinci sute de stânjeni, adaptându-se la denivelările podișului; la fiecare extremitate, câte un turn de colț, cel din dreapta, pe care creștea faimosul fag, purtând încă o mică gheretă cu acoperiș țuguiat; în partea stângă, zidurile sunt susținute de contraforturi și suportă campanila unei capele al cărei clopot crăpat sună când vântul bate cu putere, înfricoșându-i la culme pe oamenii din partea locului; în sfârșit, la mijloc, încoronat cu o platformă crenelată, un donjon masiv, cu trei rânduri de ferestre cu ochiuri plumbuite, al cărui prim etaj e împrejmuit de o terasă circulară...". Mai târziu, vom afla că incinta este „apărată de un șanț adânc, al cărui unic pod mobil era ridicat și lipit de poartă", că zidurile „dominau șanțul de la înălțimea a patruzeci de picioare" și că „Prin partea dreaptă, de altfel, ar fi fost imposibil să treci

peste incintă, nu numai pentru că acolo nu existau nici poartă, nici pod mobil, dar curtina, modelându-se după iregularitățile platoului, se ridica la o înălțime destul de mare".

Elementele comune cetății Colț și „castelului din Carpați" nu trebuie să ne dea iluzia unei descrieri după natură: ele aparțin oricărei fortărețe feudale care se respectă. Și apoi, dacă ruinele de lângă Suseni ne impresionează și astăzi, vechea incintă e departe de a avea o circumferință de 800-1000 de metri, cum precizează autorul în legătură cu burgul de pe podișul Orgall.

Prima încercare de a identifica modelul „castelului din Carpați" este, probabil, aceea a lui Sebastian Stanca. În *Monografia istorică a văii Jiului*, lucrare premiată în 1933 de Academia Română, el scria:

„A văzut resturile cetății (Cetatea Bolii) geograful francez Elisée Reclus, care a călătorit în Valea Jiului între anii 1851-1854, făcând o descriere amănunțită atât a ținutului, cât și a stâncii cu rămășițele cetății, în lucrarea sa monumentală *Nouvelle géographie universelle.*

Bazat pe această informație și-a brodit apoi Jules Verne romanul *Castelul din Carpați* localizat în Valea Jiului" (176).

Ați remarcat, desigur, erorile monografului: călătoria lui Reclus în Valea Jiului a avut loc în 1873, cetatea (doar pomenită, nu descrisă amănunțit) este Colț și nu Bolii, iar lucrarea în cauză – *Voyage aux régions minières de la Transylvanie occidentale* și nu volumul III din *Nouvelle Géographie universelle.*

În 1970, Simion Săveanu publica articolul *Pe urmele lui Jules Verne... în țara Hațegului*, subliniind, în încheiere, „coincidența frapantă dintre locul unde este construită cetatea Colț, modul ei de construcție și descrierea amănunțită a castelului din Carpați, descriere care ne duce spre culmea împădurită ce străjuiește drumul spre Vulcan, Lonea, Petroșani... Asemănarea dintre cele două castele indică aproape cu siguranță faptul că Jules Verne și-a plasat acțiunea celebrului său roman în cetatea Colț!..." (115). Am văzut cum stau lucrurile cu „modul de construcție". Cât despre amplasamentele cetății și „castelului", orice apropiere este exclusă. Coincidențele trebuie căutate pe un alt tărâm.

Numele de familie al birăului și al fiicei sale este, am mai spus-o, cel al cetății. Iată și două supoziții inedite până la apariția, în 1978, a studiului

meu *Castelul din Carpați* (70). Însoțitorul pădurarului Nicu Deac în expediția spre castel este doctorul *Patak* – în limba maghiară, *râușor*. (Nu întâmplător, primul traducător în românește al romanului l-a rebotezat Părăian!) Iar la poalele dealului pe care a fost clădită cetatea curge... Râușorul. Să se datoreze prezența acestui nume corespondenței scriitorului cu Ane Margarete Maderspach, castelana de la Iscroni?

Nefericitul logodnic al Stillei ne prilejuiește și el o (mai complicată) meditație onomastică. „Familia conților de Télek – scrie autorul – una dintre cele mai vechi și mai ilustre din România, a jucat un rol important chiar înainte ca țara să-și fi cucerit independența, pe la începutul secolului al XVI-lea. Participând la toate evenimentele politice, ea și-a înscris cu glorie numele în istoria acestor provincii. Acum, mai puțin favorizată decât faimosul fag al castelului din Carpați, care mai avea trei ramuri, casa Télek rămăsese cu una singură, ramura Télekilor din Craiova, al cărei ultim vlăstar era tânărul boier abia sosit în satul Werst". Ce să caute însă un astfel de nume în Țara Românească?... Încercând să rezolve incongruența, Victor Onișor și Vladimir Colin au recurs, cum am arătat, la soluții radicale: Emil Telesco, Frâncu Slătineanu. Cercetarea izvoarelor documentare ne oferă o altă cheie, după opinia mea singura care ne poate duce la dezlegarea enigmei. „Rămășițele pământești ale Elisabethei Morsinai sunt depuse într-un alt sat de pe domeniul Huniazilor, la Telek", scrie Auguste de Gérando (op. cit., p. 374)*. Nu era mai firesc, deci, ca așa să-l fi chemat pe stăpânul „castelului din Carpați", mai ales când știm că membrii familiei Cândea se numărau printre oamenii de încredere ai lui Iancu de Hunedoara? Și pentru că e vorba despre un nobil român, versiunea cea mai plauzibilă a numelui mi se pare a fi Francisc (de) Teleac, cum sună toponimul românesc al satului hunedorean. Autorul anonim al traducerii din „Ziarul călătoriilor" s-a apropiat foarte mult de această grafie, dar n-a îndrăznit să meargă până la capăt... Cât despre Radu Gorj (transcriere firească a lui Gortz), patronimicul este la fel de nepotrivit pentru o veche familie din Transilvania și întru totul la locul lui în țara Românească.

Așadar Jules Verne a încurcat numele protagoniștilor. Nu a făcut-o nici prima, nici ultima oară. De ce să ne mirăm că unui transilvănean i se

* Daniel Compère e convins că a găsit soluția: „Cât despre contele Franz de Telek, el își datorează fără îndoială numele muntelui Felek" (6, p. 77). Dacă ar fi citit cartea lui Gérando...

atribuie un nume muntenesc (și invers), când, în *Frumoasa Dunăre galbenă*, Miclescu și Dragoș i se vor părea autorului a fi nume ungurești?

Pentru că ne-am întors pe tărâmul onomasticii, să abordăm și grupul de toponime al căror înțeles părea ireductibil. Orgall ar putea fi, așa cum am sugerat, o transcriere după ureche a lui Gorgan (urechea Anei Margarete Maderspach?). Werst... În județul Brașov se afla localitatea Wert (Vărd), situată nu prea departe de Homorodul Luisei Teutsch-Müller. Iar Niad este, citit pe dos, „unul dintre ciudatele nume păgâne [...] care se află la mare cinste în familiile valahe": Dain(a), în transcrierea eronată a lui Gérando-Verne. Procedeul mai este folosit în „Călătoriile extraordinare", uneori într-un mod șocant, ca de pildă Servadac-Cadavres.

Încercarea noastră de a limpezi acest aspect, a cărui însemnătate nu trebuie subevaluată, nu va ocoli misterul numelui Stillei. Robert Pourvoyeur îl consideră, cum am văzut, derivat din Stella, primadona din opera *Povestirile lui Hoffmann*. Înaintea lui, Marcel Moré descoperise că interpreta unui rol secundar dintr-o altă creație a lui Offenbach, opera bufă *Docteur Ox* (1877), se numea Stella, comentând: „Stranie coincidență: Stella, Stilla! cele două nume, cel al realității și cel al fanteziei, sunt identice, în afara unei litere" (23, p. 162). Constatăm și că, rezumând romanul, Marguerite Allotte de la Fuÿe scrie invariabil Stella în loc de Stilla. Să aibă faptul o semnificație ocultă, sau face parte din suita de erori a biografei, de genul Rodolphe de Haz și Franz de Teck?... În sfârșit, într-un dialog imaginar dintre Jules Verne și prietenul său din tinerețe, celebrul fotograf și aeronaut Félix Tournachon, zis Nadar, Gilbert Prouteau sugerează că numele divei ar fi fost inspirat de cel al nepoatei lui Cain, Tsilla, din *Legenda secolelor* a lui Victor Hugo (24, p. 364). O sugestie mai îndreptățită decât pare la prima vedere, dacă ne gândim la frecvența anagramelor în „Călătoriile extraordinare": Nadar devine Ardan în dipticul selenar, Barnum – Munbar în *Insula cu elice* etc. Iar admirația lui Jules Verne față de autorul *Legendei secolelor* este deseori mărturisită în scrisorile adresate familiei și în cărți: „cel mai ilustru dintre poeții noștri", îl categorisește Aronnax, în *Douăzeci de mii de leghe sub mări*. Dar poate că toate aceste căutări sunt de prisos și ar trebui să prevaleze soluția cea mai simplă: Simone Vierne observă că eroina absentă a romanului se numește „în mod transparent Stilla, steaua teatrului San Carlo din Napoli" (29, p. 161).

Mai rămâne să elucidăm zgomotoasa problemă a vizitei lui Jules Verne în Transilvania. Nesocotind afirmația categorică a prefațatorului primei versiuni românești a *Castelului din Carpați*: „Jules Verne n-a umblat niciodată în părțile noastre", s-au ivit o seamă de speculații întreținute de unii descendenți ai soților Müller. La 1 aprilie 1961 – să fi ales redacția revistei „Magazin" anume această dată? – apărea articolul lui Simion Săveanu, *Jules Verne a vizitat și țara noastră*. Fructificând informații obținute dintr-o sursă deocamdată anonimă, autorul susține că, după moartea lui Oscar Favre la Amiens, Luise se întoarce în Transilvania, însoțită de scriitor, pentru a rezolva chestiuni legate de o moștenire (114). Dacă Simion Săveanu nu ne spune când s-a petrecut evenimentul, Pompiliu Voiculeț-Lemeny precizează: „*Le Château des Carpathes (Castelul din Carpați)* este unul dintre puținele romane pentru care autorul s-a documentat la locul acțiunii, călătorind în anul 1892 prin țara noastră și stând mai mult timp în ținutul orașului Petroșani, făcând cercetări atât asupra locurilor cât și a locuitorilor, studiind întreaga istorie a Transilvaniei" (124). Așadar, Jules Verne s-a documentat în 1892 pentru un roman care a început să apară, în „Magasin d'Education et de Récréation", la 1 ianuarie 1892 și a cărui primă versiune exista cel mai târziu în 1889!...

Campionul tezei documentării „la locul acțiunii" este însă Simion Săveanu, care o reia în câteva articole și în cartea intitulată, definitoriu, *Pe urmele lui Jules Verne în România*. În subcapitolul *Un voiaj incognito*, alcătuind „un punctaj cu elemente noi descoperite" ca rezultat al „investigațiilor de până acum", autorul consideră că ele constituie „o dovadă în plus în sprijinul subiectului acestei lucrări: vizita scriitorului în țara noastră" (op. cit., pp. 81-85). Să le analizăm pe rând:

„1. La București există o pendulă și patru micro-modele de iahturi care au aparținut romancierului francez și au fost dăruite prietenei sale Luiza";

La București se aflau, cum am arătat, o pendulă de *masă* – precizarea e necesară, întrucât Simion Săveanu vrea să ne facă să credem că Lucia Angela Dudescu i-ar fi spus „...mica pendulă pe care o vedeți pe perete..." (Id., p. 49) – și *două* navomodele; pe de altă parte, a include un submarin în categoria „iahturi" e un element cu adevărat nou...

În favoarea tradiției familiale, potrivit căreia navomodelele au fost lucrate de Jules Verne, poate fi invocată o informație consemnată de

Daniel Compère: „Dulgherul din Crotoy realizează, în 1868, o machetă a lui «Saint-Michel», pe care J. Verne o finisează pentru a o face întrutotul asemănătoare vasului său. El va construi și o machetă a lui «Nautilus»“ (7, p. 17).

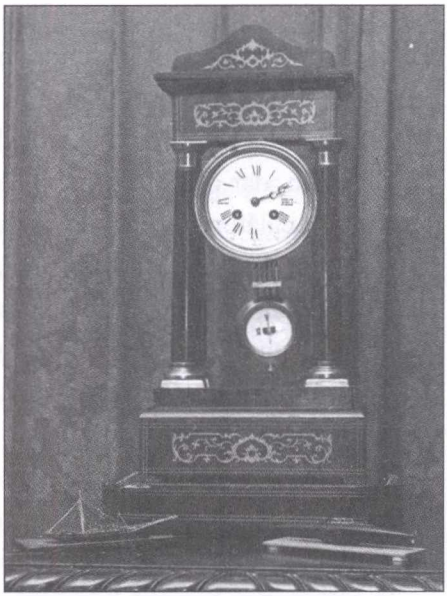

Pendula și navomodelele

Cât despre filiera prin care obiectele au ajuns la București, Simion Săveanu consideră drept hotărâtoare o frază din testamentul Luisei Müller: „Fiica mea Eugénie, care a murit, a primit încă în timpul vieții ei toate lucrurile mai prețioase de la mine: *un ceas de perete valoros astăzi...*“ (pp. 53-54); sublinierea îi aparține lui Simion Săveanu, ceea ce dovedește, în opinia mea, că domnia sa n-a văzut pendula de masă din apartamentul soților Dudescu.

„2. A corespondat cu soții Müller și cu alți prieteni din România“;

Singurele scrisori ale lui Jules Verne descoperite până acum în țara noastră sunt adresate unor cititoare din Galați și Focșani, cuprinzând numai amabilitățile de rigoare.

„3. Prozatorul a avut posibilitatea să vină pe teritoriul românesc între anii 1882-1884 sau 1884-1886, epoci despre care nu se știe unde a voiajat“;

În 1882, prozatorul era de mult celebru și nu era cu putință ca o absență mai lungă să treacă neobservată. Or, Simion Săveanu prespune că numai vizita în Transilvania a durat o lună, la care ar trebui să se adauge drumul dus-întors și zilele petrecute la București. În biografia lui Jules Verne nu există o asemenea pată albă.

Dezvoltându-și ipoteza, autorul a uitat că, potrivit scenariului său, la călătorie, începută *la Amiens*, a participat și Luise. Or, în 1882 aceasta se afla *la București*, unde, la 5 august, s-a născut Eugénie Jeannette Marie Rose, în 1884 urmând gemenele Angèle și Georgette. Disponibilitatea nu prea tinerei mame pentru drumuri lungi și obositoare mi se pare mai mult decât îndoielnică.

De altfel, a include anul 1884 printre cei în care „nu se știe unde a voiajat" scriitorul denotă o cunoaștere să spunem aproximativă a biografiei verniene. Pentru că între 13 mai și 18 iulie a avut loc a cincea și cea mai celebră croazieră în Mediterana, la bordul lui „Saint-Michel III".

Un ultim, dar deloc neglijabil, detaliu. Imaginându-și modul în care s-a desfășurat „călătoria incognito realizată de Jules Verne", Simion Săveanu scrie: „Anul 1882. Un iaht sub pavilion francez a coborât pe Dunăre până în fața Giurgiului, unde a aruncat ancora. După formalitățile vamale de rigoare, un bărbat în jurul vârstei de 55 ani însoțit de o femeie mai tânără au intrat pe teritoriul românesc". Făcând abstracție de precizările de mai sus, mă întreb cum ar fi ajuns „Saint-Michel III" *să coboare pe Dunăre*, știut fiind că portul său de croazieră, Le Tréport, era situat pe țărmul francez al Mării Mânecii!

„4. Atras de necunoscut, a trecut Bosforul, a străbătut Dobrogea și a călătorit de-a lungul coastelor Mării Negre";

În altă parte, Simion Săveanu se întreabă: „Cum ar fi putut altfel să descrie atât de minuțios toate așezările situate de-a lungul malurilor acestei mări, în povestirea *Keraban încăpățânatul*?" (Id., pp. 59-60). Am reprodus la locul cuvenit scrisoarea lui Jules Verne către editorul Hetzel, din care reiese limpede că ocolul Mării Negre a fost făcut *pe hartă*.

„5. Fratele lui a navigat pe Marea Neagră și este foarte probabil că a fost și în țara noastră";

Paul Verne a participat, ca marinar, la războiul Crimeei (1854-1855). Acel „foarte probabil" nu este decât o apreciere lipsită de orice suport real. Și apoi, cum ar putea constitui vizita (imaginară) a lui Paul în țara noastră „o dovadă în plus" în ceea ce privește vizita (la fel de imaginară) a lui Jules?

„6. Michel Verne, fiul său, a prospectat mine în România timp de mai mulți ani și a mers cu vaporul pe Dunăre";

Michel a efectuat prospecții miniere în Rusia, Silezia, România între 1898 și 1902 (Cf. 27, p. 325). Călătoria pe Dunăre a avut loc și ea în această perioadă, dând naștere incidentului pe care-l voi relata în al șaptelea capitol al cărții noastre. Faptele nu au, evident, nici o legătură cu presupusa vizită a scriitorului.

„7. La Reșița a lucrat un membru al familiei Verne, neidentificat încă, iar la Iscroni locuia Ana Margarete Maderspach, despre care tradiția amintește că ar fi corespondat cu scriitorul";

Prima parte a acestui pasaj este semnificativă pentru modul în care, sub pana lui Simion Săveanu, semnele de întrebare se transformă în certitudini. Mai înainte se afirmase doar că printre funcționarii francezi ai STEG-ului, Uzinele Reșița de astăzi, era menționat, prin 1860, „un oarecare G. Verne" (op. cit., p. 56), autorul continuând: „Dar cine a fost G. Verne, nu se știe încă precis, deoarece printre rudele romancierului n-am găsit nici un nume asemănător..." (Id., p. 57). Pentru binele cauzei, „un oarecare" devine „un membru al familiei Verne"!

În legătură cu Ane Margarete Maderspach, ca prezumtivă corespondentă a scriitorului, m-am pronunțat anterior.

„8. Poetul și dramaturgul Hajdu Zoltan susține că a văzut într-o veche revistă ilustrată un document extrem de prețios: o imagine fotografică care-l înfățișa pe Jules Verne în momentul când voiaja în Transilvania";

Hajdu Zoltan ar fi văzut fotografia în copilărie și nu-și amintea „nici măcar titlul acelei publicații" (Id., p. 61). În aceste condiții, ceea ce ar fi constituit o dovadă hotărâtoare nu e decât o fata morgana.

„9. Mentorul literar al romancierului a scris o poveste a cărei acțiune se petrece într-un cadru din Moldova";

Am arătat că nuvela lui Alexandre Dumas ar fi putut constitui un prim stimul al interesului viitorului romancier pentru o anumită zonă geografică. Atât și nimic mai mult.

„10. Jules Verne a dovedit un atașament nemaîntâlnit la vreun alt autor străin pentru România și poporul ei".

Am dat câteva exemple, dintre multele posibile, care infirmă această aserțiune. Jules Verne s-a înscris în curentul de simpatie acționând, mai ales în Franța, în favoarea împlinirii aspirațiilor naționale ale românilor transilvăneni.

Să recapitulăm: prezența la București a unor obiecte dăruite (conform tradiției familiale) la Amiens; corespondența (dispărută, dacă a existat) cu soții Müller; participarea lui Paul Verne la războiul Crimeei; prospecțiile efectuate de Michel Verne în România, în jurul anului 1900; un nume (G. Verne) aflat (prin 1860!) pe lista funcționarilor francezi de la Reșița; corespondența Anei Margarete Maderspach cu scriitorul (conform tradiției locale și fragmentelor neautentificate publicate de Dumitru Dem Ionașcu); amintirea despre o fotografie dintr-o revistă fără nume; o nuvelă

a lui Dumas; atașamentul scriitorului față de România și de români. Nimic din toate acestea nu ne oferă „o dovadă în plus" privind vizita în țara noastră. Simion Săveanu însuși conchide, cu o dezarmantă candoare: „Un singur element lipsește la ora aceasta pentru ca viziunea călătoriei lui Jules Verne în România să nu mai pună nici un fel de probleme: un document care s-o ateste" (op. cit., p. 85).

Din „punctajul" reprodus anterior este omis un „argument" utilizat de câteva ori în volum: Jules Verne n-ar fi putut să înfățișeze atât de viu și de amănunțit peisajele, costumele, obiceiurile românești, dacă nu le-ar fi cunoscut nemijlocit. (Opinia este împărtășită de Liviu Burlec, în articolele la care m-am referit.) Fără a trece sub tăcere existența principalelor surse documentare ale *Castelului din Carpați*, Simion Săveanu este convins că „numai din lectura scrierilor acestora sau din eventuale discuții purtate cu acești autori (Auguste de Gérando și Elisée Reclus – I.H.) n-ar fi putut rezulta o acțiune atât de realistă, cu detalii de peisaj inexistente în nici una din lucrările amintite" (Id., p. 73). Să vedem în ce măsură se susține această nouă afirmație categorică.

Întrebându-se cine a construit „castelul din Carpați", Jules Verne răspunde: „...îndrăznețul artist a rămas neștiut, de n-o fi cumva românul Manole, cel atât de glorios cântat de legendele valahe, care a clădit la Curtea de Argeș celebrul castel al lui Radu Negru". Simion Săveanu comentează: „Partea finală a citatului reprodus reflectă din plin cunoștințe uimitoare pentru un străin și ele nu puteau fi asimilate decât dacă ar fi călătorit prin acele locuri sau i-ar fi povestit cineva despre ele" (Id., p. 67). E adevărat că nici Gérando, nici Reclus nu se referă la legenda meșterului Manole; Jules Verne a întâlnit-o în „Cozeriile geografice" din „Le Tour du Monde", intitulate *De Paris à Bucarest* și folosite de el, cum vom vedea, ca principală sursă pentru *Frumoasa Dunăre galbenă*. În numărul din 1866 al revistei, M. Lancelot nota: „În drum spre Argis (sic.), am citit emoționanta legendă pe care și-au transmis-o generațiile în legătură cu construcția bisericii". Urmează legenda, în versiunea lui „Basile" Alecsandri. Jules Verne preia și grafia lui Lancelot: Argis, Manoli etc.

Constatând prezența unor „cuvinte românești, așa cum erau ele pronunțate de localnici", Simion Săveanu o consideră drept „o nouă mărturie în sprijinul temei pe care o dezbat: vizita prozatorului pe pământul românesc"

(Id., p. 69). Cuvintele citate sunt: cucuruz, mămăligă, voievozi, barăci, balauri, catrință, șerpi de casă, zmei... Pentru a nu transforma aceste pagini într-un obositor studiu comparativ, voi spune doar că *toate* aceste cuvinte se găsesc în sursele documentare amintite. Câteva exemple: „porumbul, zis *cucuruz* în regiune" (Reclus, *Voyage*...); „*mammaliga*, adevărată *polenta* italiană" (Gérando, *La Transylvanie*..., vol. I, p. 346); „Voievodul Huniade" (Reclus, op. cit.); „baracă" (id.); „șerpi de casă" (Lancelot, „Le Tour...", 1869).

Am văzut că legendele evocate succint într-o pagină a romanului sunt desprinse și ele din Gérando și Reclus. Simion Săveanu crede că pasajul respectiv „denotă cunoașterea folclorului transilvănean" (op. cit., p. 69) și adaugă la șirul „dovezilor" care ar pleda pentru vizita incognito a scriitorului „descrierea vestitului «Târg de fete» de pe muntele Găina, care avea loc în fiecare an, sau băncile de piatră puse de localnici la răscrucile de drumuri, locuri de odihnă și de astâmpărare a setei călătorilor" (id.). În context, se lansează o altă idee fără acoperire: „...scriitorul, de câte ori a reprodus ceva luat de la Reclus a pus fragmentul între ghilimele" (id., p. 70). Pentru o deplină și, sper, definitivă lămurire, voi așeza de astă dată textele față în față:

„...tinerii vin în grabă, de la o depărtare de mai multe leghe, la «târgul de fete» care se ține în iulie, în ziua consacrată protectorilor sfântul Petru și sfântul Pavel. Ele sunt acolo cu sutele, tinere și bătrâne, frumoase și urâte, însoțite de membrii familiei și de prieteni, gătite cu podoabele lor, așezate pe lăzile lor cu veșminte..." (Elisée Reclus, *Nouvelle Géographie universelle. Tome III, Europe Centrale*, Paris, Librarie Hachette et Cie, 1878, p. 352).

„În fiecare an, la sărbătoarea sfântului Petru, se deschide «târgul de fete». În ziua aceea, se adună toate fetele din comitat. Au venit în cele mai frumoase căruțe, trase de cei mai buni cai; și-au adus zestrea, adică veșminte țesute, cusute, brodate de mâinile lor, închise în lăzi viu colorate; sunt însoțite de familii, prietene, vecine. Și atunci vin tinerii... (Jules Verne, *Le Château des Carpathes*, Paris, Librairie Hachette, 1923, pp. 84-85).

„Din loc în loc, vase cu apă proaspătă sunt puse pe un fel de dolmene așezate în acest scop la marginea drumului. Atâta bunăvoință față de străinul care trece nu constituie o mărturie în favoarea valahului desconsiderat? [...] bănci de piatră."

„De sărbătoarea Sfântului Petru, se deschide târgul de fete"

„Această stâncă era una dintre băncile de piatră acoperite cu sipică și saxifragă, întâlnite deseori la răscruce de drumuri în provinciile valahe. Călătorul poate nu numai să se odihnească, dar și să-și astâmpere setea cu apa dintr-un vas pus pe bancă, apă împrospătată în fiecare zi de țărani."

„...uriașii stâlpi de granit sau de șist neșlefuit, ridicați la răscruci de drumuri [...] în Transilvania, o mică piatră fixată transversal pe creștetul lor amintește că e vorba despre o cruce; acolo unde această piatră lipsește, o crestătură orizontală ajunge pentru a sfinți stâlpul" (Elisée Reclus, *Voyage...*).

„La marginea băncii se înălța o tulpină de granit, vestigiu al unei cruci ale cărei brațe nu erau marcate, pe stâlpul vertical, decât printr-o crestătură pe jumătate ștearsă" (Jules Verne, *Le Château...*, p. 70).

Fragmentele n-au fost puse între ghilimele, pentru că Jules Verne n-a transcris, ci a prelucrat informațiile oferite de Reclus. Un alt exemplu frapant al metodei de lucru a scriitorului îl constituie înmănunchierea într-un singur pasaj a datelor despre minele și minereurile Transilvaniei, date risipite pe multe pagini ale însemnărilor marelui geograf:

„La Praid [...] se vede chiar un adevărat munte de sare pură, al cărui dom țeșit nu are mai puțin de șapte kilometri de jur împrejur [...] Turda [...] rocile sale furnizează în medie douăzeci de mii de tone de sare gemă pe an."; „Minele de la Rimetea [...] numeroase zăcăminte de plumb, de galenă, de mercur, de fier."; „Hunedoara [...] zăcămintele sale de fier, odinioară neglijate, au căpătat o mare importanță datorită descoperirii calităților extraordinare pe care le are minereul, pentru fabricarea oțelului."; „Minele bazinului sunt foarte ușor de exploatat în întreaga vale lacustră în care curg astăzi cele două Jiuri."; „Această cantitate este de cel puțin două sute cincizeci de milioane de tone."

„...mine de sare gemă la Turda, cu o producție anuală de peste douăzeci de mii de tone; muntele Praid, al cărui dom are o circumferință de peste șapte kilometri și conține numai clorură de sodiu; minele de la Rimetea, care produc plumb, galenă, mercur și mai ales fier [...] minele de la Hunedoara și minereurile lor care se transformă în oțel de calitate superioară; mine de huilă, ușor de exploatat în primele straturi ale acestor văi lacustre [...] vastă pungă cu un conținut apreciat la două sute cincizeci de milioane de tone..." (Jules Verne, *le Château...*, p. 29).

Confruntarea textelor cere, desigur, mai mult efort și este mai puțin spectaculoasă decât însăilarea unor fabulații despre „documentarea la fața locului". Ea ne îngăduie să înțelegem semnificația unui pasaj din scrisoarea trimisă de Jules Verne lui Hetzel, la 20 iulie 1991:

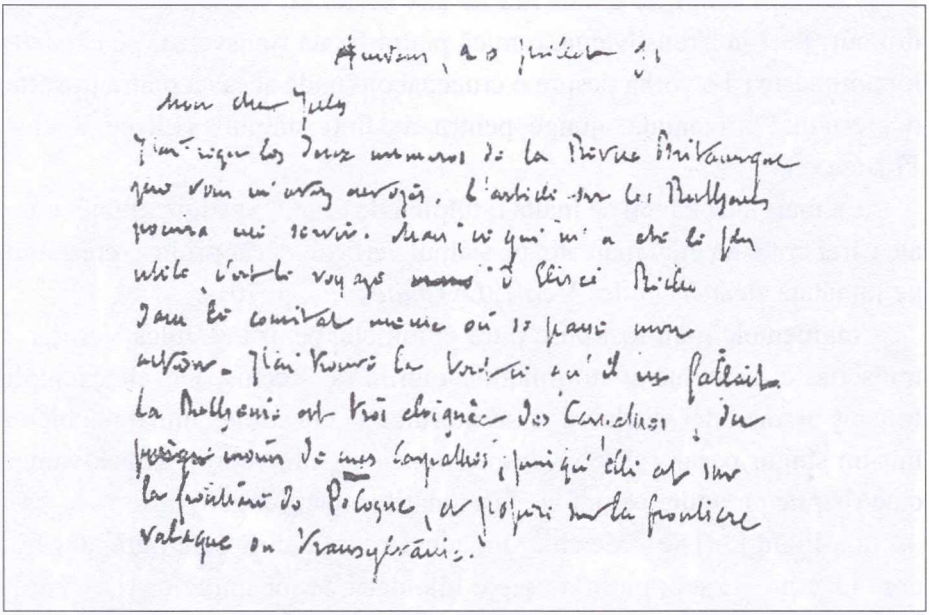

„Am primit cele două numere din «La Revue Britannique» pe care mi le-ai trimis. Articolul despre ruteni îmi va putea fi de folos. Dar de cea mai mare utilitate mi-a fost călătoria lui Elisée Reclus chiar în comitatul unde se petrece acțiunea romanului meu. Am găsit în ea tot ceea ce-mi trebuia. Rutenia se află foarte departe de Carpați, cel puțin de Carpații *mei*, de vreme ce este situată la granița cu Polonia, iar eu operez la granița valahă cu Transilvania".

Aș adăuga, ca o admirabilă concluzie la discuția de până acum, aprecierea formulată de Hervé de Rauville într-un panegiric publicat după două săptămâni de la moartea lui Jules Verne: „...el avea darul – rar chiar la cei mai mari scriitori – de a da senzația *lucrului văzut* atunci când descria țări, scene și moravuri pe care le cunoștea doar pentru că le studiase în lucrările altora, sau chiar pur și simplu pentru că le inventase" (109). Ne vom întâlni îndată cu o altă manifestare a acestui dar al zeilor.

Însemnările unui reporter

Un atribut spectaculos al domniei regelui-abur îl constituie creșterea vitezei de deplasare a oamenilor și a mărfurilor, datorată extinderii ariei și performanțelor unui nou și revoluționar mijloc de locomoție. În 1829, locomotiva lui Robert Stephenson, „Rocket", remorca un convoi cântărind treisprezece tone cu douăzeci și șase de kilometri pe oră. În 1832 avea loc inaugurarea primei linii ferate franceze, între Saint-Etienne și Lyon. Iar la începutul lui aprilie 1847, Jules Verne urca pe Loara în piroscaf, până la Tours, de unde lua trenul spre Paris, ca să-și dea examenele la Facultatea de drept. Corespondența cu părinții nu consemnează impresiile acestei călătorii a tânărului de 19 ani. Să recurgem, deci, la idolul său literar, Victor Hugo, care îi scria soției, cu un deceniu în urmă, după ce străbătuse în același mod spațiul dintre Anvers și Bruxelles: „E o mișcare magnifică, pe care trebuie să o simți ca să-ți dai seama de ea. Iuțeala e uimitoare. Florile de pe drum nu mai sunt flori, sunt pete sau mai curând linii roșii și albe; nu mai există puncte, totul devine linie; lanurile de grâu sunt mari plete galbene, lucernele sunt lungi cosițe verzi; orașele, clopotnițele și copacii dansează și se amestecă nebunește la orizont..." (Cf. 168, p. 26). În 1842, Paul de Kock considera că „Drumul de fier este adevărata lanternă magică a naturii" (id., p. 18). Iar Benjamin Gastineau hiperboliza, într-un text din 1861: „Înaintea creării drumului de fier, natura nu mai palpita: era o Frumoasă-din-pădurea-adormită, o statuie rece, o vegetală, un polip; până și cerurile păreau imuabile. Drumul de fier a însuflețit totul, a pus în mișcare totul. Cerul a devenit un infinit activ, natura – o frumusețe în acțiune" (id., p. 29). Mașina se integrează firesc în peisaj, se transformă într-un element regenerator al naturii care abia începuse să cunoască efectele poluării industriale.

Această stare de spirit se manifestă vizibil și în „Călătoriile extraordinare". Pierre Macherey sesizează prezența unor imagini emblematice în

Copiii căpitanului Grant și *Ocolul lumii în optzeci de zile*: „...fumul se răsucește în jurul esențelor cu numele cele mai rare, trenul ia în stăpânire pădurea, deșertul, locuindu-le, împodobindu-le ca un templu..." (87). În temeiul acestei comuniuni secrete, cursierul de fier e capabil de performanțe aproape magice. În drumul lor pe „Pacific Rail-Road", Phileas Fogg și însoțitorii lui ajung la un pod suspendat peste torentul Medicine-Bow, care amenință să se prăbușească, având mai multe grinzi rupte. S-ar impune o transbordare, dar pasagerii americani acceptă soluția cea mai nebunească: „Locomotiva fluieră prelung. Mecanicul făcu trenul să dea înapoi cam o milă, ca un săritor care își ia avânt. Apoi, scoțând un alt fluierat, locomotiva porni înainte, mai întâi încet, pe urmă repede, din ce în ce mai repede, până ce viteza deveni înfricoșătoare; nu se mai auzea decât urletul mașinii, ca un nechezat metalic; pistoanele făceau douăzeci de curse pe secundă, osiile roților fumegau în lagăre. Gonind cu o sută de mile pe oră, trenul nu mai apăsa pe șine. Viteza mânca greutatea... și trecură! Trecură ca fulgerul, fără să vadă podul. Sau mai degrabă săriră de pe un mal pe celălalt...".

Viteza care mănâncă greutatea nu e decât o metaforă investită cu autoritatea unei false teorii științifice. Poate că Jules Verne și-a amintit versurile lui Hugo din *Voix intérieures*:

„O poètes ! le fer et la vapeur ardente
Effacent de la terre, à l'heure où vous rêvez,
L'antique pesanteur, à tout objet pendante,
Qui sous les lourds essieux broyait les durs pavés".

Drumul de fier apare și în *Încăpățânatul Keraban*: călătorul îndărătnic trebuie să aștepte trecerea trenului pe linia Cernavoda-Constanța și își vede apoi trăsura sfărâmată de o locomotivă, pentru că nu a vrut să se retragă de pe șine, spre a-i face loc lui Safar. Cu toată aversiunea lui față de acest mijloc de locomoție netradițional, Keraban e silit să-l folosească de la Poti la Tiflis, unde e dus să-și plătească amenda.

Tiflis este și punctul de plecare al lui Claudius Bombarnac, eroul-povestitor eponim al unui roman pe care Marc Angenot îl consideră a fi „feroviar de la prima până la ultima pagină" (32). Jules Verne a început să-l așternă pe hârtie în 1890, după cum reiese din scrisoarea trimisă lui Hetzel la 13 februarie 1891: „...pentru 92, îți rezervasem *Castelul din*

Carpați, 1 vol. Și romanul la care lucrez acum, de asemenea 1 vol. – călătoria *expresului trans-asiatic* de la Tiflis la Pekin, să-l numim, dacă vrei, *Însemnările unui reporter*, sau *Claudius Bombarnac* (este numele reporterului), sau *Cele 13 zile ale lui Bombarnac* etc. În sfârșit, va fi un roman fantezist și vesel...". La 12 august, editorul primește vestea că „... al 2-lea roman, *Bombarnac, Carnetul unui reporter*, în fine *Călătoria prin Asia centrală* este în întregime terminat...". Ceea ce nu-l împiedică pe autor să expedieze, la 12 octombrie, manuscrisul „aproape integral", iar la 16 decembrie să precizeze: „...îți trimit pe calea ferată ultimele capitole manuscrise ale lui *Bombarnac*...".

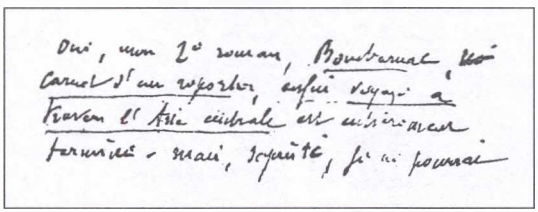

S-ar putea crede că nimic nu mai stătea în calea apariției grabnice a romanului. Dar Hetzel fiul moștenise obiceiul tatălui său de a formula aprecieri, obiecții, sugestii – și Jules Verne era totdeauna gata să taie, să înlocuiască, să adauge, când aceste operații se arătau a fi profitabile textului. O dovadă ne este oferită și de această scrisoare din 14 februarie 1892, pe care o reproduc in extenso:

„Dragul meu Jules,

Îți trimit astăzi o parte din șpalturile lui Bombarnac și te rog stăruitor să le dai la corectat cât mai curând posibil și să mi le retrimiți.

Noul rol al lui Faruskiar, ca administrator al Cie, aduce în roman schimbări pe care nu le poți bănui. Dar cum această modificare îmi place foarte mult, cum o găsesc extrem de modernă, nu dau îndărăt din fața acestei remanieri și sper s-o duc la bun sfârșit. Repet, asta schimbă lucrurile în profunzime, dar cartea va câștiga.

Atenuez simțitor rolurile Caterna, cel puțin la capitolul glumă, și le readuc la nivelul pe care nu trebuie să-l depășească.

Cât despre baronul german, e altceva, îl păstrez așa cum e. Reflectând, am înțeles că nu e posibil un roman cu un tip care vrea să facă Ocolul Lumii în 49 de zile și îl face în 300. În a 50-a zi, el ar fi pierdut pariul și urmarea n-ar mai face doi bani, căci n-ar mai fi decât o călătorie oarecare. Am renunțat deci la asta.

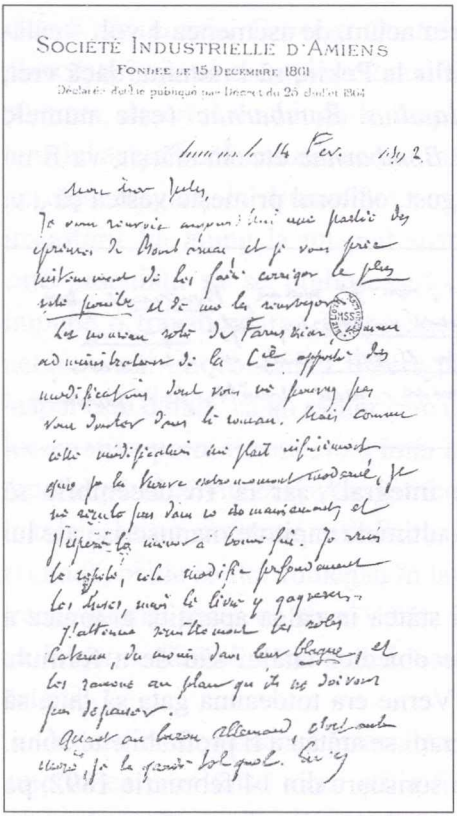

SOCIÉTÉ INDUSTRIELLE D'AMIENS
FONDÉE LE 15 DÉCEMBRE 1801
Déclarée d'utilité publique par Décret du 25 Août 1863

Amiens le 14 Fev. 1892

Mon cher Jules,

Je vous renvoie aujourd'hui une partie des épreuves de Bombarnac et je vous prie instamment de les faire corriger le plus vite possible et de me les renvoyer.

Les nouveaux retards de Faruskiar augmentent considérablement la [illegible] apportée des modifications dont vous ne pouvez pas vous douter dans le roman. Mais comme ces modifications me plaisent infiniment que je la trouve votre nouveau manuscrit, je me résigne sans doute aux manuscrits et j'espère la nouvelle bonne fin. Je vous le répète, cela modifie profondément les choses, mais le livre y gagnera.

J'attends vos nouveaux les volumes Cahuna, du moins dans leur [illegible] et les ramène au plus vite je dois vous les demander.

Quant au baron allemand, c'est [illegible] je la grande bataille. Bien à

réfléchissons, j'ai compris qu'il n'y avait pas de moyen possible avec un bonhomme qui aurait fait le tour du Monde en 49 jours, et le fait en 300. Au 50e jour, il aurait perdu tout fait et la suite ne vaudrait plus rien, car il ne serait plus qu'un voyage quelconque. J'y ai donc renoncé.

Vous voudrez bien me renvoyer le nouveau manuscrit pour voir si le baron allemand, car j'ai de la peine à le lire sur vos notes.

N'oubliez pas de m'envoyer les volumes qui vous avez notés sur votre carnet.

Encore une fois, je vous prie de presser les corrections, afin que je ne perde pas le fil de mes nouvelles idées.

A vous de tout cœur

Jules Verne

Te rog să-mi scrii încă o dată numele pe care l-ai imaginat pentru baronul german, căci mi-e greu să-l citesc în notele dumitale.

Nu uita să-mi trimiți volumele pe care le-ai notat pe carnet.

Încă o dată, te rog să-i grăbești pe corectori, ca să nu pierd firul noilor mele idei.

Al dumitale din toată inima,

Jules Verne".

Despre modificări este vorba și în scrisoarea datată 1 martie:

„Da, probabil am dezvăluit *prea devreme* trecutul lui Faruskiar și de asta *mă grăbesc* atât să revăd șpalturile. Nu voi divulga secretul decât mai târziu, după sosirea la Kașgar și prezentarea administratorului Marelui Transasiatic. – Prefer ca baronul german să-și păstreze rolul de călător angajat în ocolul lumii; i se potrivește. Dacă, mai târziu, voi fi obsedat de acest subiect, îl voi trata în cu totul alt mod. – Am văzut că Zeitung și-a reînceput farsele și voi profita. Claudius Bombarnac va putea să creadă mai întâi că în ladă se află

croitorul Zeitung, personaj prea puțin interesant și pe care-l cunoaște pentru că l-a văzut la Paris. Dar el își va da seama că se înșeală văzându-l pe Kinko, personaj foarte interesant de care se va atașa. Așa va fi mult mai bine".

„Sosisem la Tiflis"

Ecourile acestui permanent schimb de opinii pot fi depistate cu ușurință în romanul apărut la 21 noiembrie 1892. Reporter al ziarului „XXe Siècle"*, Claudius Bombarnac primește o depeșă prin care i se cere să se îmbarce în „Marele Transasiatic" și să trimită redacției relatări despre incidentele survenite de-a lungul celor 6000 de kilometri de cale ferată, parcurși în treisprezece zile, de la Uzun-Ada la Pekin. Incidentele se lasă însă așteptate, pentru că interesul cititorilor parizieni nu poate fi trezit de sfărâmarea uneia dintre cutiile cu dinți artificiali pe care Fulk Ephrinell le transportă în Imperiul Celest, sau de pierderea pălăriei baronului Weisschnitzerdörfer, călătorul hotărât să facă ocolul lumii în treizeci și nouă de zile. Iar singurul lucru cu adevărat senzațional nu poate fi comunicat ziarului: într-o ladă purtând inscripțiile *Oglinzi – Fragil – A se feri de umezeală* și adresa *D-șoara Zinca Klork, bulevardul Cha-Coua, Pekin, provincia Petcili, China* se află... o fiară care sforăie. „Dar în ce scop – se întreabă reporterul – domnișoara Zinca Klork, această tânără femeie frumoasă – trebuie să fie frumoasă, această româncă – e sigur româncă, își expediază o fiară într-o cutie cu astfel de inscripții?" Foarte curând, „fiara" se dovedește a fi un bărbat: „Acest om căruia-i disting perfect trăsă-

* În 1892, la Paris apărea ziarul „XIXe Siècle".

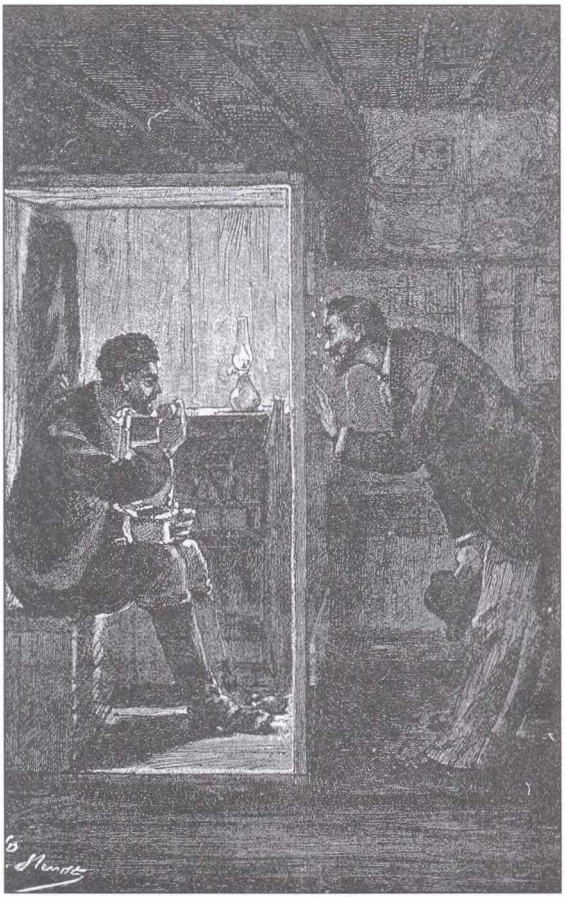

„Mănâncă liniștit, bravul băiat"

turile pare să aibă 25-26 de ani. Poartă barbă neagră. E un adevărat tip de român – ceea ce-mi confirmă ideile despre corespondenta sa românсă. Are o privire blândă, cu toate că fizionomia lui denotă o mare energie...". Bombarnac hotărăște să intre în legătură cu el: „Îi voi spune că sunt francez și un român știe că poate avea totdeauna încredere într-un francez".

Trenul își continuă cursa. Într-o stație, i se atașează un vagon plumbuit, sosit de la Teheran cu trupul neînsuflețit al marelui mandarin Ien-Lu. Reporterul se grăbește să telegrafieze știrea ziarului său. În aceeași stație, se urcă noi pasageri: seniorul mongol Faruskiar și un conațional de rang inferior, Ghangir. Mereu în căutare de senzațional, Bombarnac își închipuie că Faruskiar ar putea fi temutul bandit Ki-Tsang, care operează în regiunea străbătută de Marele Transasiatic.

După o tentativă ratată, reporterul îl contactează pe pasagerul clandestin. Reproduc esențialul primei discuții:

„– Cum te numești?

– Kinko (probabil Cincu – I.H.).

– Kinko?... Excelent nume!

– Excelent?...

– Pentru articolele mele! – Ești român, nu-i așa?

– Român din București...

– Dar ai trăit probabil în Franța…

– Patru ani la Paris, ca ucenic tapițer în foburgul Saint-Antoine.

– Și te-ai întors la București?…

– Da, ca să lucrez pe cont propriu, până când mi-a fost imposibil să mai rezist dorinței de a pleca…

– A pleca?… În ce scop?

– Pentru a mă însura!

– Să te însori… cu domnișoara Zinca…

– Zinca?…

– Da, domnișoara Zinca Klork, bulevardul Cha-Coua, Pekin, China!

– Știți deci…

– Desigur… Adresa e pe lada dumitale…

– Adevărat!

– Cât despre domnișoara Zinca Klork…

– E o tânără româncă… Am cunoscut-o la Paris, unde învăța meseria de modistă… Fermecătoare…

– Eram sigur de asta… nu e nevoie să insiști.

– S-a întors și ea la București… apoi i s-a propus să fie directoarea unei case de modă la Pekin… Ne iubeam, domnule, ea a plecat… și a trecut un an de când suntem despărțiți!… Mi-a scris acum trei săptămâni… Îi mergea foarte bine acolo… Dacă puteam să mă duc și eu, mi-aș fi făcut o situație… N-am fi întârziat să ne căsătorim… Ea pusese ceva bani de-o parte… Eu aș fi câștigat curând cât ea… și am pornit la drum… și eu… spre China…

– În cutia asta?…

– Cum altfel, domnule Bombarnac? îmi răspunde Kinko, roșind. N-aveam decât suma necesară pentru a cumpăra o ladă, ceva provizii și a mă lăsa expediat de un prieten îndatoritor…. Biletul Tiflis-Pekin costă o mie de franci… Dar îndată ce-i voi câștiga, Compania va fi despăgubită, vă jur…".

Reporterul îi promite discreție și sprijin, urmând ca, după ce acest lucru va fi posibil, să publice un mare articol în foileton, cu titluri palpitante: „Îndrăgostitul din cutie!… Zinca și Cincu!… O mie cinci sute de leghe prin Asia Centrală, într-un vagon de bagaje!!!".

Trenul ajunge în Pamir și călătoria devine mai bogată în întâmplări. Faruskiar împușcă o panteră care se pregătea să sară pe o platformă.

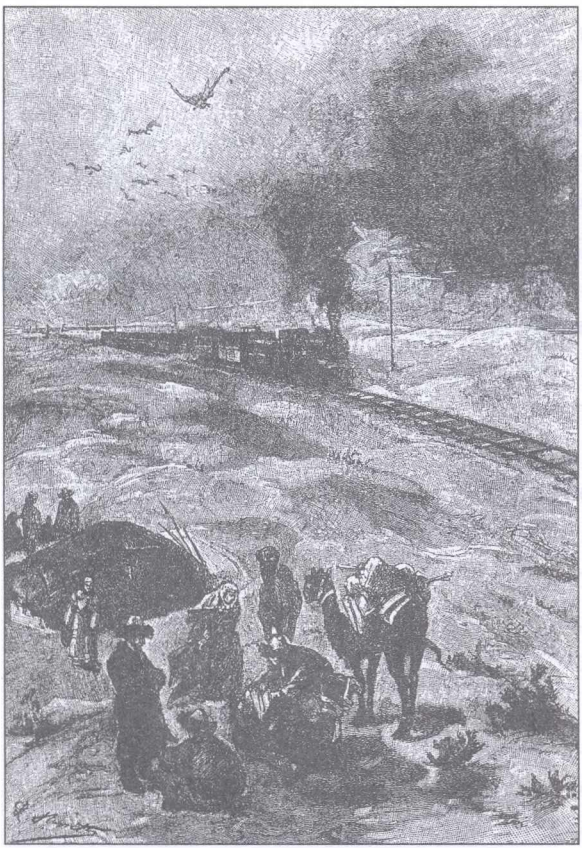

„Este Kara-Kum, «deșertul negru»"

O bară de legătură se rupe și vagonul funerar rămâne undeva, în urmă; seniorul mongol se evidențiază din nou prin insistența cu care cere să se pornească îndată după el. Suspiciunile reporterului dispar când, la intrarea pe teritoriul chinez, se află că Faruskiar este unul dintre administratorii Companiei Marelui Transasiatic.

La Khotan, Bombarnac găsește o depeșă care-l așteaptă de mai multe zile: ziarul său îl înștiința că trenul transportă nu trupul unui mandarin, ci tezaurul împăratului Chinei – aur și pietre prețioase în valoare de 15 milioane de franci. Și ceea ce trebuia să se întâmple se întâmplă: în timp ce pasagerii asistă la preliminariile căsătoriei lui Fulk Ephrinell cu Horatia Bluett, reprezentanta unei firme producătoare de peruci din Londra, Marele Transasiatic este atacat de banda lui Ki-Tsang. După o împotrivire înverșunată, pasagerii încep să cedeze. Dar Faruskiar îl ucide pe Ki-Tsang și bandiții fug. Reporterul trimite ziarului o telegramă în care exaltă eroismul administratorului.

Călătoria se apropie de sfârșit. Făcându-i o ultimă vizită lui Kinko, Bombarnac surprinde o discuție între Faruskiar și oamenii lui. Ei au pus la cale deturnarea trenului spre un viaduct în construcție, urmând ca, după prăbușirea care n-ar fi lăsat nici un supraviețuitor, să-și însușească tezaurul imperial. Mecanicul și fochistul sunt uciși. Mongolii sar din tren. Reporterul îl pune la curent pe Kinko și amândoi ajung pe locomotivă, dar

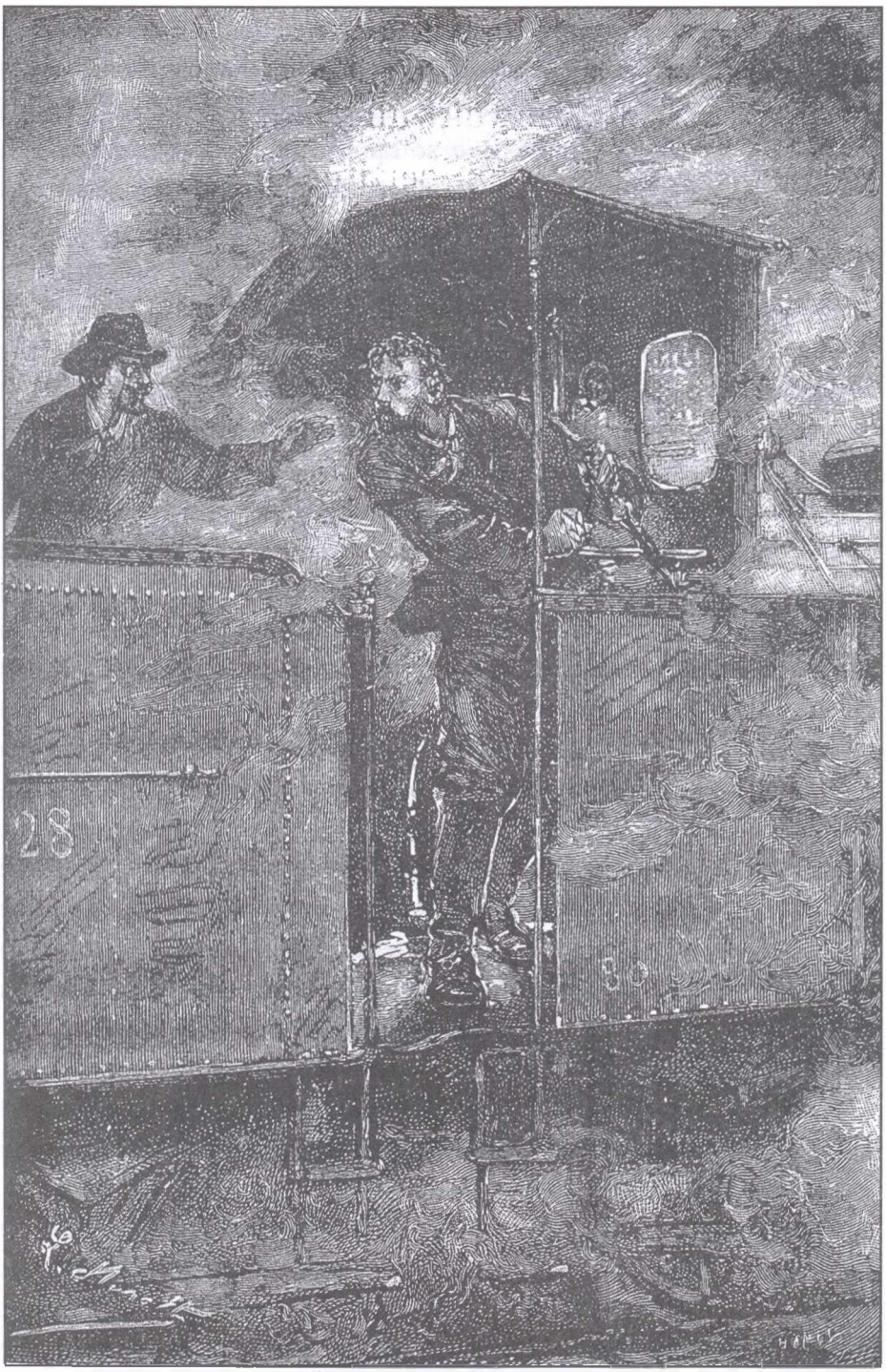

„Îl văd prinzându-se cu amândouă mâinile de supape"

nu știu cum să o oprească. Tânărul apelează atunci la un mijloc disperat: el face să crească presiunea aburilor și-i cere lui Bombarnac să-i avertizeze pe pasageri că vagoanele din față trebuie abandonate. Cazanul explodează și Marele Transasiatic se oprește la două sute de pași de prăpastie. Dar Kinko a dispărut. Profund mișcat, reporterul comentează: „...grație sângelui rece, energiei, devotamentului tânărului român, am scăpat toți de această catastrofă [...] Așadar, printre tovarășii noștri de călătorie se afla un erou [...] Era acest român, acest om modest, neînsemnat, acest sărman logodnic pe care logodnica sa îl va aștepta zadarnic, pe care nu-l va revedea niciodată!... Ei bine, voi ști cum să procedez ca să i se facă dreptate... Voi spune de ce-a fost în stare...".

După întârzierea pricinuită de evenimente, trenul ajunge în stația terminus și Bombarnac o vizitează pe Zinca Klork pentru a-și îndeplini trista îndatorire de a-i anunța moartea logodnicului. Zinca, „o blondă de 22-23 de ani, cu ochii negri caracteristici tipului românesc", e gata să-și piardă cunoștința, când în stradă se aud zgomote, strigăte și... vocea lui Kinko! Proiectat de explozia cazanului pe terasament, scăpând nevătămat printr-o minune, pasagerul clandestin așteptase ca agitația să se liniștească și se întorsese în ascunzătoare. Iar acum, lada fiind transportată la destinație, un accident de circulație o făcuse să cadă și să se desfacă, dezvăluindu-și conținutul. Kinko e condamnat la șase luni de închisoare, dar cei care-i datorează viața intervin în favoarea lui, ziarele cer să fie absolvit de pedeapsă. Împăratul îl grațiază și-i trimite o sută de mii de franci, drept mulțumire pentru salvarea tezaurului. Romanul se încheie cu căsătoria tinerilor. Iar povestitorul primește acest răspuns la ultima sa depeșă:

„Claudius Bombarnac Pekin China

Direcțiunea ziarului «XXe Siècle» îl însărcinează pe corespondentul său Claudius Bombarnac să prezinte complimente și omagii eroicului senior Faruskiar".

Poanta finală este un comentariu ironic implicit la adresa loviturilor de teatru care încearcă să învioreze relatarea unei călătorii amenințate de monotonie. Conștient de posibilă reacție a cititorilor, Jules Verne îl pune pe unul dintre pasagerii Marelui Transasiatic, actorul Caterna, să i se adreseze lui Bombarnac, tocmai în legătură cu metamorfoza lui Faruskiar:

„...scrieți asta într-un roman și veți vedea dacă nu se va spune că e neverosimil!". Reporterul îi dă dreptate, subliniind însă că „oricât ar fi de neverosimil, așa stau lucrurile".

Introducându-ne încă o dată în intimitatea procesului său de creație, scriitorul citează faptul divers care i-a sugerat ideea omului-colet: „În 1889, 1891 și 1892, un croitor austriac, Hermann Zeitung, a călătorit de la Viena la Paris, de la Amsterdam la Bruxelles, de la Anvers la Christiania, într-o ladă și doi logodnici din Barcelona, Errès și Flora Anglora, au împărțit aceeași cutie... de conservă*, traversând Spania și Franța". Întreprinzând investigații limitate, am găsit această însemnare, într-o amplă lucrare consacrată Parisului în secolul al XIX-lea: „19 ianuarie 1890. Un croitor vienez, Hermann Zeitung, sosește cu trenul de la Viena la Paris, închis într-o ladă. El se transformase în colet, neavând cu ce să-și plătească voiajul. Din nefericire pentru el, în momentul în care iese din ladă este văzut de impiegați și dus la comisarul de poliție" (185, p. 413). Regăsim în roman modul de a călători, lipsa de bani, descoperirea fraudei în ultimul moment. Sub pana lui Jules Verne, aceste elemente capătă alte dimensiuni și sunt înnobilate de mobilul romantic al călătoriei și de eroismul pasagerului clandestin.

Implicarea afectivă a autorului rezultă și din registrul total diferit în care sunt exploatate alte evenimente de dată relativ recentă, mediatizate mult mai amplu decât escapada croitorului vienez. Trimisul ziarului „XXe Siècle" îi trece în revistă pe tovarășii de călătorie, într-o discuție cu șeful trenului, Popov:

"– Am ajuns la german, am continuat eu.
– Baronul Weisschnitzerdörfer?
– Mi se pare că merge până la Pekin.
– Până la Pekin și mai departe, domnule Bombarnac.
– Mai departe?
– Da... face ocolul lumii.
– Ocolul lumii?
– În treizeci și nouă de zile.

* Joc de cuvinte intraductibil: în limba franceză, „de conserve" înseamnă și „de conservă" și „împreună".

Așadar, după domna Bisland, care a făcut acest faimos ocol în șaptezeci și trei de zile, după miss Nellie Bly, care l-a făcut în șaptezeci și două, după onorabilul Train, care l-a făcut în șaptezeci, acest german pretinde să-l facă în treizeci și nouă?...

E adevărat, mijloacele de comunicație sunt acum mai rapide, direcțiile mai rectilinii și, utilizând Marele-Transasiatic, care face ca Pekinul să se afle la cincisprezece zile de capitala prusiană, baronul poate să scurteze cu jumătate durata vechiului parcurs, prin Suez și Singapore.

– Nu va ajunge niciodată! am exclamat eu.

– De ce? a întrebat Popov.

– Pentru că întârzie mereu. La Tiflis era să piardă trenul, iar la Baku pachebotul...

– Dar n-a ratat plecarea la Uzun-Ada...

– Nu contează, Popov, aș fi foarte surprins dacă germanul i-ar întrece pe americani și pe americane, în acest meci între «globe-trotteri»!"

De astă dată, documentarea lui Jules Verne lasă de dorit. Doar durata călătoriei lui Nellie Bly este consemnată corect, poate pentru că tânăra făcuse o escală la Amiens, cum vom vedea mai târziu. Elizabeth Bisland, de la magazinul „Cosmopolitan", a pornit la drum în ziua de 14 noiembrie 1889, odată cu Nellie Bly, de la cotidianul „World", cele două publicații fiind rivale, dar s-a întors după șaptezeci și șase de zile. Iar George Francis Train a făcut ocolul lumii în șaizeci și șapte de zile, între 18 martie și 24 mai 1890. În memoriile sale, apărute în 1902, acest personaj excentric pretinde că ar fi efectuat prima sa călătorie circumterestră în optzeci de zile, între sfârșitul lui august și jumătatea lui octombrie 1870, ceea ce i-ar fi oferit lui Jules Verne ideea celebrului său roman, datând din 1873. O pretenție care se înscrie, deocamdată, pe orbita ficțiunii, în așteptarea dovezilor – mărturii ale contemporanilor, articole de ziar, etc. – care ar putea să-i confere statutul de realitate incontestabilă.

Revenind la Cincu, transcrierea firească a lui Kinko și la logodnica lui, Zinca, iată două surse posibile pentru aceste nume. În *Le Kéroutza*, Stanislas Bellanger se referă la „Zinnka", ibovnica haiducului „Tounso" (141, p. 148). Iar numele polcovnicului din acel timp al județului Ilfov era Mihalache Cincu (Cf. 170, p. 401).

Naționalitatea celor doi logodnici ar putea fi considerată întâmplătoare, dacă autorul-povestitor nu și-ar manifesta atât de explicit simpatia față de tânărul bucureștean și față de români, în general. *Claudius Bombarnac* datează, de altfel, din 1892, ca și *Castelul din Carpați*. Similitudinile dintre cele două romane nu se rezumă la atât. Cuplul Cincu-Zinca Klork* pare un avatar al cuplului Nicu Deac-Miorița Colț: bărbații sunt la fel de curajoși, iar femeile aparțin aceluiași tip de fizionomie, Jules Verne mărturisindu-și încă o dată predilecția pentru blondele cu ochi de culoare închisă. Semnalez și o „coincidență" biografică. Din discuția reporterului cu Cincu, reiese că acesta din urmă a cunoscut-o pe Zinca, acum în vârstă de 22-23 de ani, cu 5-6 ani în urmă, când învăța meseria de modistă. Or, la 17 ani, Luise Teutsch începea și ea să lucreze într-un atelier de modă.

Un alt cuplu din *Claudius Bombarnac* ne amintește două dintre pasiunile statornice ale autorului: teatrul și verișoara lui, Caroline, pentru care – pretinde Marguerite Allotte de la Fuÿe – micul Jules fusese gata să pornească spre fabuloasa Indie, în căutarea unui colier de coral (1, p. 27). Chiar dacă episodul e învăluit într-un abur de legendă familială, obiectul fixației sentimentale din copilărie și adolescență reapare în roman. Este vorba despre Caroline (singurul personaj din „Călătoriile extraordinare" cu acest nume!), soția actorului Adolphe Caterna, actriță ea însăși, „o blondă destul de drăguță, cu ochi albaștri, tenul cam ofilit, părul buclat sub pălăria legată cu panglici, costumul de călătorie lipsit de gust în croiala demodată, ca și în culoarea țipătoare". Modul în care este înfățișată această „dugazon" a scenelor provinciale îndreptățește opinia formulată de Luce Courville: „Scriind numele Carolinei, Jules Verne se gândește, desigur, la prima lui dragoste și, resentiment sau luciditate, trasează, cu o peniță binevoitoare, dar în ascuns ironică, o eboșă de caricatură" (51).

Un eveniment ale cărui semnificații și consecințe au o cu totul altă anvergură decât voiajurile frauduloase ale lui Hermann Zeitung i-a oferit scriitorului cadrul și pretextul acțiunii. În 1888 fusese inaugurat drumul de fier care unea orășelul Uzun-Ada, de pe țărmul Mării Caspice, cu miticul Samarkand. Construit cu extraordinară rapiditate de unități ale armatei ruse, sub conducerea generalului Anenkov, Transcaspianul trezise admi-

* N-am reușit să „traduc" acest patronimic.

rația Europei. Era, de altfel, o perioadă fastă pentru marile proiecte și realizări feroviare. Lesseps și Cotard propuseseră să lege în acest fel Rusia de India. Se vorbea despre viitorul Transsiberian. Iar colonelul Bogdanovici visa la o cale directă între Petersburg și Pekin, via Irkuțc. La curent cu toate aceste planuri, Jules Verne a elaborat o variantă proprie, prelungind Transcaspianul pe teritoriul Chinei.

La festivitățile prilejuite de inaugurarea din 1888 fuseseră invitați și câțiva francezi, printre care Napoléon Ney, nepot al mareșalului din epoca de glorie a primului imperiu. La întoarcere, el publicase imediat o amplă relatare a călătoriei spre Samarcand (162). Într-un articol din „La Vie du Rail", B. Grangier susținea că scriitorul s-a inspirat din această relatare pentru *Claudius Bombarnac* (Cf. 118). Dar numele lui Napoléon Ney nu apare în roman, care se referă la alte surse. Autorul cunoaște dările de seamă ale inginerului Boulangier despre „opera prodigioasă a generalului Anenkov" și despre drumul pe calea ferată până la Merv, împrumutând de la el descrierea unui prânz excelent în vagonul-restaurant al Transcaspianului și a câinilor rătăcitori care „au devorat un general". Buhara este văzută, parțial, prin ochii lui Arminius Vambéry (178). Este citată „intrepida călătoare" doamna de Ujfalvy-Bourdon – și lectura atentă a monumentalului său volum *De Paris à Samarkand* (177) mi-a îngăduit să recunosc numeroasele pasaje folosite în *Claudius Bombarnac*, chiar atunci când nu sunt puse între ghilimele. Cercetarea cărții lui Ney este, de altfel, edificatoare. Chiar dacă obiectul descrierii coincide, unghiul de vedere și detaliile sunt diferite, provenind dintr-un alt izvor.

Să fi contribuit la inflamarea imaginației verniene și impresiile proaspete ale lui Paul Nadar, fiul celebrului fotograf și aeronaut Félix Tournachon zis Nadar, prietenul din tinerețe al scriitorului? În septembrie 1890, el participase la călătoria organizată de Compagnie Internationale des Wagons-Lits et des Grands Express Européens prin Transcaucazia și Turkestanul rusesc, de la Tbilisi până la Samarkand. Fotograf ca și tatăl său, experimentase cu acest prilej noile aparate Eastman-Kodak, de format mic, care foloseau peliculă suplă cu gelatină, în locul fragilelor plăci de sticlă.

Paul s-a întors la Paris cu peste 200 de clișee, în care portretele, peisajele, monumentele de arhitectură apar eliberate de canoanele stilului

– Da… Gibraltarul? reia maiorul.

– Se va trece pe dedesubt, am răspuns eu. Mare lucru un tunel de cincisprezece kilometri! Nu va fi un parlament englez care să se opună, cum face în legătură cu tunelul dintre Calais și Dover! Totul se va înfăptui într-o zi, totul…".

Această anticipație într-o anticipație ne stimulează dorința de a circumscrie perioada în care se desfășoară acțiunea romanului. Un prim indiciu îl constituie chiar numele ziarului al cărui corespondent este Claudius Bombarnac: „Secolul XX". Autorul oferă cititorului atent și alte puncte de sprijin, afirmând, de pildă, că Transsiberianul „este în curs de realizare, chiar foarte avansată"; or, lucrările de construcție a celui mai lung drum de fier au demarat în 1895 și s-au încheiat în 1904!… Putem deci conchide că Marie-Hélène Huet nu avea dreptate când declara, în 1973: „Doar trei povestiri sunt situate în viitor: *Amiens en l'an 2000, La Journée d'un journaliste américain en l'an 2889* și *L'Eternel Adam*" (15, p. 9). Lista ar fi trebuit oricum să mai cuprindă *Insula cu elice,* manuscrisul romanului *Parisul în secolul XX* nefiind încă descoperit.

La 6 aprilie 1893, Jules Verne i se plângea lui Hetzel: „Sunt mâhnit văzând că toate ziarele publică recenzii ale unor cărți oarecare, fie și numai câteva rânduri, iar despre ale noastre nimic, în afara zilelor de sfârșit de an. *Bombarnac* n-a avut nici măcar șansa de a fi semnalat de critică". O ignorare nejustificată, *Claudius Bombarnac* fiind, cum pe drept cuvânt conchide Charles-Noël Martin, „un foarte frumos roman, bine construit, perfect echilibrat, instructiv și captivant, căci există în el mișcare și diversitate" (89).

Frumoasa Dunăre galbenă

Succesul naște, cvasiobligatoriu, contestarea. Marea audiență a „Călătoriilor extraordinare" i-a adus lui Jules Verne nu numai îndoiala unora în ceea ce privește însăși existența sa fizică (vezi mobilul vizitei la Amiens a lui Edmondo de Amicis), ignorarea de către istoria literară conformistă, sau absența de sub cupola Academiei Franceze, unde au somnolat destui „nemuritori" de o clipă.

În a doua jumătate a lui 1876, scriitorul și editorul său, Pierre-Jules Hetzel, erau somați să plătească, în termen de trei zile, suma de 10.000 de franci domnului Léon Delmas. Motivul? Dl Delmas publicase în 1863, sub pseudonimul Pont-Jest, o nuvelă care ar fi fost plagiată în *Călătorie spre centrul Pământului*. Dar să vedem ce spune principalul împricinat, într-o scrisoare nedatată către Hetzel: „...am recitit *Capul lui Mimer*. Închipuiește-ți că eroul dlui de Pont-Jest nici măcar nu merge în interiorul Pământului. El se mulțumește să descopere un cap într-un sicriu, în vârful unui munte, apoi moare și asta-i tot. Nu-i nici o urmă de legătură între subiectul lui și al meu. Singura asemănare, cam ciudată, este că amplasamentul sicriului este indicat de umbra proiectată de o nuia la lumina Lunii, în timp ce, la mine, umbra proiectată de un pisc la lumina Soarelui este cea care indică locul unde se află deschiderea pentru a coborî în interiorul Pământului. Și uite-așa! Nuvela d-lui de Pont-Jest se sfârșește cam acolo unde începe cartea noastră!". Somația a fost urmată de o citație, dar, firesc, procesul a fost pierdut de reclamant.

La fel s-au petrecut lucrurile în 1896, când chimistul Eugène Turpin, inventatorul melinitei, s-a recunoscut în personajul Thomas Roch, din romanul *În fața steagului*. Asemeni lui, Roch inventase nu doar un super-exploziv, ci și un detonator și un proiectil autopropulsat. Asemeni lui, se izbise de obtuzitatea celor chemați să aprecieze importanța acestor invenții

pentru apărarea națională. Și dacă Turpin fusese închis, fiind învinuit de divulgarea într-o carte a unor secrete militare, Roch își pierduse mințile, ajungând la ospiciu și devenind apoi unealta unor piraţi lipsiți de scrupule. Acuzația de defăimare nu era deci gratuită, dar tribunalul s-a lăsat convins de argumentele dlui Droz, consilier juridic al Editurii Hetzel și, mai ales, de elocința lui Raymond Poincaré, strălucit reprezentant al baroului parizian, la ale cărui servicii apelase Jules Verne. Viitorul prim-ministru și președinte al Republicii Franceze avea să fie implicat și în cel de-al treilea proces prilejuit de o „călătorie extraordinară" (1910-1911), inculpat fiind de astă dată, alături de editor (Louis-Jules Hetzel, fiul lui Pierre-Jules, decedat în 1886), Michel Verne. Grație acestui episod, a devenit cunoscut titlul versiunii originale a *Pilotului de pe Dunăre*, roman apărut abia în 1908.

M-am referit la proces și în prima mea carte consacrată marelui scriitor (13, pp. 111-113), întemeindu-mă pe comunicarea prezentată de Piero Gondolo della Riva la Colocviul Jules Verne de la Amiens (11-13 noiembrie 1977) și publicată în „Bulletin de la Société Jules Verne" (67). Vernologul italian intrase în posesia copiilor corespondenței Editurii Hetzel din perioada 1909-1912 și reproducea, în comunicare, patru scrisori, cea mai importantă dintre ele – proiectul de răspuns al lui Michel Verne către Jackel Semo – fragmentar. După 1980, am putut consulta Arhivele Hetzel, la Biblioteca Națională din Paris, Departamentul manuscrise. Și iată ce am descoperit, la cota N. a. fr. 17010:

„Arhivele Hetzel
Dosare de autori
L X X I X
Jules Verne
Procesul SEMO"

Cele 182 de pagini ale dosarului înmănunchează piese de maximă importanță pentru înțelegerea nu doar a desfășurării procesului, ci și a fazelor elaborării romanului aflat în discuție. Selecția mea începe cu această scrisoare:

„R. Cassin
avocat
12, rue Caumartin

Paris, 21 Decembrie 1909

Domnului J. Hetzel
Librar Editor
18, rue Jacob Paris

Domnule,

Am onoarea să vă informez că sunt împuternicit de firma Jackel Semo, din Rusciuc, să urmăresc pe cale judiciară compensarea considerabilului prejudiciu care i-a fost adus, și din pricina căruia continuă să sufere, prin publicarea romanului *Pilotul de pe Dunăre*, semnat Jules Verne, publicat de dumneavoastră în foileton în „Le Journal" și în volum, în mai multe țări și în mai multe limbi, în care Jackel Semo este numit bandit și înfățișat ca atare.

Detaliile furnizate pe seama lui, privind îndeosebi religia și orașul natal, ca și locurile unde este plasată acțiunea, îl vizează atât de direct, încât e cu neputință să se nege că este vorba despre clientul meu. De altfel, nu poate fi nici o îndoială în această privință: domnul Jackel Semo s-a aflat în contact cu fiul lui Jules Verne în timpul unei călătorii a acestuia din urmă la Belgrad și atunci au făcut schimb de cărți de vizită.

Lucrarea pare astfel să fie opera fiului, care l-a cunoscut personal pe domnul Jackel Semo și nu a lui Jules Verne însuși.

Vă stau la dispoziție pentru a conferi despre această chestiune, înainte de a începe urmărirea judiciară.

Vă rog să primiți, Domnule, distinsele mele salutări.

R. Cassin*".

Cât de întemeiată era învinuirea formulată în scrisoare? La paginile 128 și 131 ale *Pilotului de pe Dunăre*, primul tiraj, se poate citi: „...această gabară care, cu încărcătura incompletă, ar fi trebuit să aibă un calaj de cel mult un picior, se afunda în apă aproape șapte picioare. Acest fapt da naștere unor dificultăți reale în navigația pe Dunăre și făcea necesară prezența unui excelent pilot. Banda dispunea de un asemenea pilot în persoana lui Jackel Semo, un israelit originar și el** din Rusciuc".

La 28 decembrie, Hetzel îi trimitea lui Michel o copie a scrisorii. A doua zi, Michel îi răspundea (citez esențialul): „Evident, știrea pe care

* Foarte tânăr atunci (născut în 1887), René Cassin avea să devină și el celebru: coautor al „Declarației universale a drepturilor omului", președinte al Curții europene a drepturilor omului, laureat al Premiului Nobel pentru Pace, în 1968.

** ...ca și eroul romanului, Serge Ladko și șeful bandei de contrabandiști, Ivan Striga.

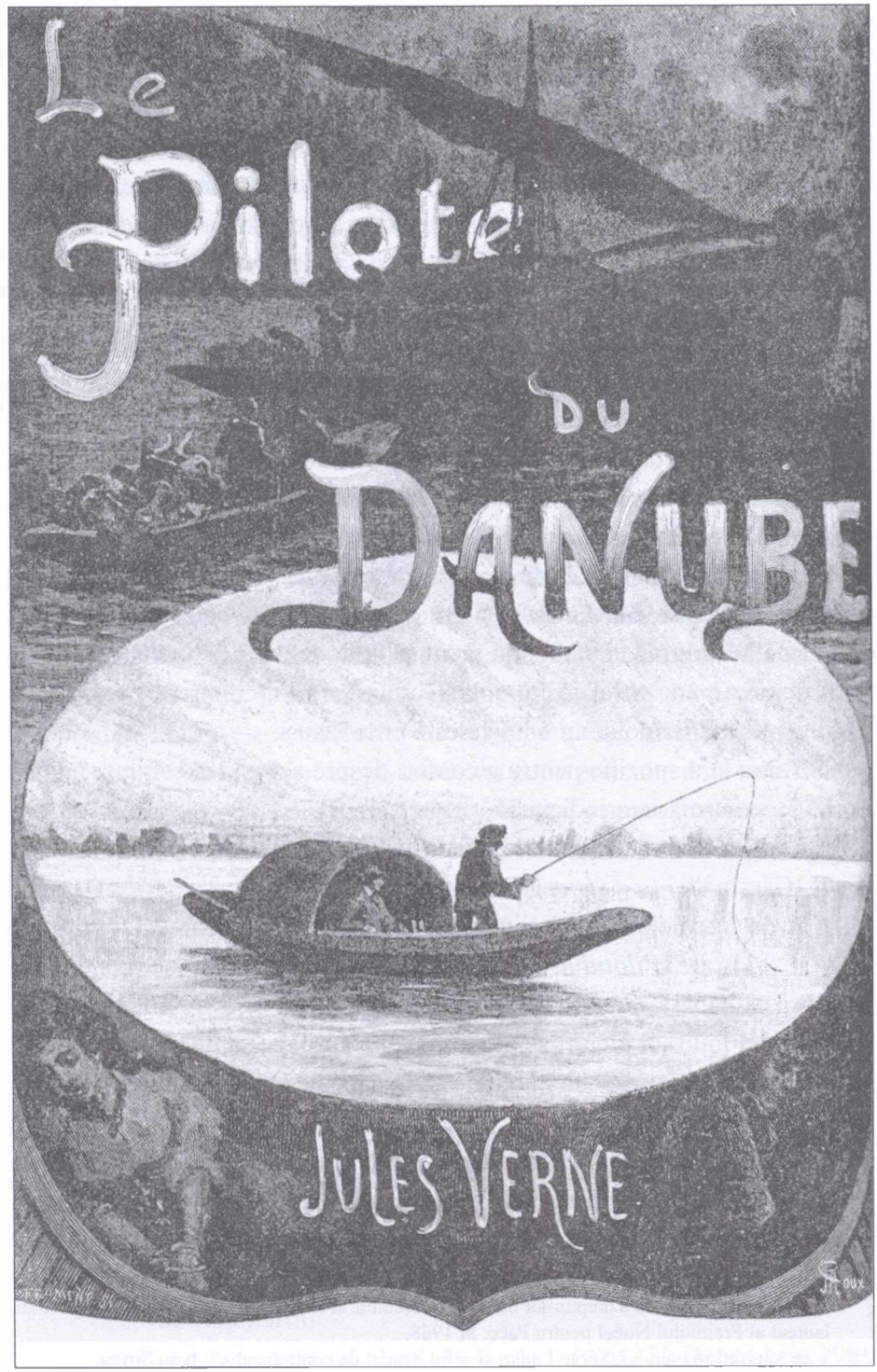
Le Pilote
du
Danube
Jules Verne

mi-o dai e foarte agasantă, dar nu trebuie să exagerăm". Editorul a hotărât, totuși, să schimbe numele personajului înainte de a primi citația și a acceptat sugestia lui Michel ca pilotul să se cheme Yacoub Ogul, ceea ce, dat fiind numărul egal de litere, prezenta avantajul retipăririi unui singur rând.

Lucrurile nu s-au oprit însă aici. La 9 februarie 1910, Semo fixa cuantumul compensației la 20-25.000 de franci. Tratativele n-au dat nici un rezultat. La 22 aprilie, Hetzel primea notificarea oficială, cuprinzând cererea de a se elimina numele lui Jackel Semo din roman. La 30 aprilie, Michel întocmea un proiect de răspuns, pe care-l supunea lui Hetzel:

„Cât despre răspuns, cred că ar trebui să dea dovadă de cea mai deplină sinceritate și să declare:

– 1. Că e adevărat că l-am întâlnit pe dl Semo pe Dunăre și că am făcut schimb de cărți de vizită.

– 2. Că nu-mi amintesc nimic despre detaliile pe care pretinde că mi le-a dat, fapt pe care-l contest categoric, până la proba contrarie.

– 3. Că este cel puțin exagerat ca, pornind de la această întâlnire, să se susțină caracterul apocrif al cărții, alegație împotriva căreia protestez în modul cel mai categoric.

– 4. Că adevărul este mult mai simplu și că rolul meu s-a mărginit, după întoarcerea din călătorie, la a-i cita tatălui meu, care căuta nume bulgărești, pe cel al dlui Jackel Semo.

– 5. Că e imposibil ca folosirea acestui nume să-i fi adus cel mai mic prejudiciu dlui Semo, personajul imaginar care-l poartă jucând doar un rol episodic și foarte șters. Că, de altfel, acest personaj a murit, în roman, în 1876 și că are o cu totul altă profesie decât aceea a reclamantului. Că, prin urmare, nu e posibilă nici o confuzie, cu toate similitudinile datorate dorinței de a respecta culoarea locală.

– 6. Că folosirea numelui Semo n-a avut un alt motiv și că, oricum, nici tatăl meu, nici eu, n-am avut intenția de a-i dăuna veritabilului Semo, cu care n-am fost în contact decât câteva ceasuri, pe care nu-l cunosc într-o altă ipostază și căruia i-am păstrat cea mai plăcută amintire.

– 7. Că deplâng faptul că dl Semo s-a putut înșela în această privință și că, îndată ce am aflat despre nemulțumirea lui, inexplicabilă pentru noi, ne-am grăbit să-i dăm satisfacție spontan. Că numele lui nu mai figurează în *Pilotul de pe Dunăre*".

Nu știm dacă Hetzel s-a declarat de acord, dacă răspunsul a fost redactat și trimis celui în cauză. Presupunând că gestul a fost făcut, el n-a avut efectul scontat. La 26 mai, Jackel Semo se adresa Tribunalului Civil al Senei, cerând drept despăgubiri 50.000 de franci. În această situație, împricinații au apelat la tandemul care câștigase procesul cu Eugène Turpin, furnizându-i datele necesare întocmirii pledoariilor. Într-o notă trimisă lui Droz, la 23 decembrie 1911, Hetzel explica astfel schimbarea titlului inițial, *Frumoasa Dunăre galbenă*:

„Romanul fusese scris, în ciornă dar în întregime, potrivit metodei autorului, pe la 1880. Data arată că (titlul – I.H.) era ca o reminiscență a celebrului vals al lui Strauss, *Frumoasa Dunăre albastră*, care făcea furori pe atunci, de unde glumele lui Jules Verne care, vorbind cu cei doi Hetzel, tatăl și fiul, despre creația lui, spunea că Dunărea e desigur frumoasă, dar, transportând mult pământ aluvionar, nu putea să aibă această culoare.

Mai târziu, când s-a pus problema (în 1908) publicării acestei opere, rămasă inedită, titlul devenise cam inactual...".

Inactual și demonetizat prin apariția, în 1904, a cărții lui Gaston Lavergnolle, *Frumoasa Dunăre blondă. Amintiri și impresii de călătorie...*

În dosarul LXXIX se află și *Nota redactată de domnul Michel Jules Verne cu privire la Pilotul de pe Dunăre*, șapte pagini dactilografiate, din care am desprins:

„Această din urmă lucrare a fost scrisă, prima oară, la o dată pe care n-aș putea s-o precizez. Manuscrisul autograf al acestei prime versiuni, intitulată *Frumoasa Dunăre galbenă*, este alăturat prezentei note. În afara câtorva părți comune, această versiune este cu totul diferită de textul publicat. Asta se datorează faptului că romanul, în prima sa formă, nu-l satisfăcea pe tatăl meu, care a socotit că trebuie să-l reia aproape în întregime.

Această dublă versiune a unei aceleiași lucrări nu este un fapt unic. În afară de *Goana după meteor, Pilotul de pe Dunăre și Naufragiații de pe „Jonathan"*, există cel puțin un precedent în trecut. *Douăzeci de mii de leghe sub mări* a fost și el scris de două ori și chiar, dacă nu mă înșel, de trei ori. Lucrul este ușor de verificat raportându-ne la manuscris, aflat în proprietatea Prințului Roland Bonaparte, căruia i l-am dăruit în semn de omagiu.

Dar, în epoca în care a fost compus *Douăzeci de mii de leghe sub mări*, tatăl meu era tânăr și putea să-și asume efortul de a scrie de mai multe ori,

de mână, aceeași lucrare. În cazul *Pilotului de pe Dunăre*, circumstanțele erau foarte diferite. Când tatăl meu a considerat că a venit momentul să-și reia cartea de la capăt, acțiunea timpului se făcea simțită din plin. Mâna refuza aproape să-l mai asculte și slăbirea vederii îl adusese la o stare de cvasi-cecitate. Aceste fapte sunt de notorietate publică. De altfel, ele sunt dovedite de cele două scrisori autografe alăturate prezentei note. Acesta este motivul pentru care tatăl meu s-a hotărât să dicteze *Pilotul de pe Dunăre*, așa cum făcuse, de altfel, înainte, cu câteva dintre operele a căror publicare socotise nimerit să o întârzie.

Pentru aceste dictări, eram secretarul său cel mai indicat și, cum am spus, prima dintre ele a justificat achiziționarea unei mașini de scris Dactyle. Așa am ajuns să-i înmânez, ca un simplu document, cartea de vizită a domnului Jackel Semo.

La moartea tatălui meu, m-am aflat deci în prezența unei serii de opere, dintre care patru existau în două forme distincte, o formă manuscrisă, reprezentând versiunea respinsă de tatăl meu și o formă dactilografiată, reprezentând versiunea pe care o considera definitivă, în afara unor modificări de detaliu pe care avea de gând să le efectueze pe șpalturi, moartea lui obligându-mă să le iau asupra mea. Voi atrage atenția că faptul poate fi dovedit în mod efectiv prin compararea manuscriselor cu textele publicate, texte care, în anumite cazuri, n-au decât foarte puține raporturi cu prima versiune [...]

Din cele de mai sus, trebuie deci să conchidem: 1. Că, situația *Pilotului de pe Dunăre* fiind aceeași ca a *Vulcanului de aur*, a *Goanei după meteor* și a *Naufragiaților de pe „Jonathan"*, această situație a avut aceleași cauze, 2. Că, dacă *Pilotul de pe Dunăre* este apocrif, există cvasi-certitudinea că și celelalte trei opere sunt la fel, 3. Că nu se poate imagina ce interes am fi avut, o terță persoană sau eu însumi, să ne dăm osteneala de a reface aceste patru lucrări, devreme ce posedam manuscrisele autografe și că n-aș fi fost atât de imbecil încât, având în mână un text manuscris de o autenticitate inatacabilă, să născocesc un altul, conținând o particularitate suspectă.

Rezultă din acest raționament, care mi se pare irefutabil, că folosirea numelui domnului Jackel Semo este tocmai o dovadă a autenticității *Pilotului de pe Dunăre*, rescrierea celor patru romane devenind un fapt

dintre cele mai firești îndată ce este atribuită autorului însuși, a cărui dorință de perfecționare e de ajuns pentru a explica totul.

S-ar fi putut întâmpla să nu fiu în măsură să stabilesc altfel decât prin această dovadă indirectă autenticitatea *Pilotului de pe Dunăre* și, în consecință, a tuturor operelor postume, căci în definitiv nimic nu ne putea face să prevedem, pe tatăl meu și pe mine, acuzația formulată astăzi și nu se obișnuiește să se recurgă la martori pentru astfel de lucruri.

Se întâmplă, totuși, să fiu în stare să furnizez o dovadă directă a faptelor citate mai sus.

Într-adevăr, dacă eram ocazional secretarul tatălui meu, această funcție era departe de a acoperi întreaga mea activitate și aveam, la Paris, diferite preocupări care mă împiedicau uneori să mă deplasez la Amiens. În acest caz, s-a întâmplat ca, în mod excepțional, să fiu înlocuit de dactilografe aflate în serviciul meu, îndeosebi când se iveau piedici consecutive. Astfel, d-șoara X..., locuind la Paris, pe strada..., stenodactilografă, angajata unei Societăți al cărei Administrator Delegat eram atunci, a făcut, atât în 1903, cât și în 1904, mai multe călătorii la Amiens, unde a stenografiat textul tatălui meu și, în mod expres, câteva capitole din *Pilotul de pe Dunăre*, a cărui a doua versiune a fost redactată în 1904. În acest dosar se află o scrisoare a d-șoarei X... atestând acest fapt. În cursul anului 1903 și anterior acestei date, o altă dactilografă a fost trimisă de asemenea de mine, dar în mod cu totul excepțional. Din păcate, am uitat numele și adresa acestei dactilografe, dar, dacă se consideră absolut necesar, nu mi-ar fi poate cu totul imposibil să o regăsesc și să-i solicit mărturia.

Cu titlul de dovezi complementare, alăturez o scrisoare a mamei mele și una a dlui X..., strada..., Paris, care o confirmă pe aceea a d-șoarei X... și fac, presupun, de prisos mărturia stenodactilografei pe care am pierdut-o din vedere".

Să întrerupem examinarea dosarului aflat la Departamentul manuscriselor, pentru a face bilanțul descoperirilor prilejuite de lectura documentelor reproduse mai sus. Deci, textul *Pilotului de pe Dunăre* (1908) diferă substanțial de cel al primei versiuni a romanului, intitulată *Frumoasa Dunăre galbenă* și datând, afirmă Hetzel fiul, de pe la 1880. De aici, bănuiala – întărită de prezența unui nume inexistent în manuscris – că romanul publicat în 1908 aparține lui Michel și nu lui Jules Verne.

Răspunzând acestei acuze, Michel se referă la o versiune intermediară, pe care tatăl său ar fi considerat-o definitivă, cu excepția unor modificări de detaliu, operate înaintea trimiterii la tipar. În lipsa acestei versiuni, sunt invocate două mărturii scrise, anexate la Notă, care vor fi prezentate la proces. Dar înainte de a aborda faza finală a odiseei literaro-juridice, să vedem despre ce este vorba în *Frumoasa Dunăre galbenă*, pentru a putea aprecia în cunoștință de cauză asemănările și deosebirile față de *Pilotul de pe Dunăre*.

Manuscrisul autograf al acestei prime versiuni nu se află în dosarul LXXIX. Am putut să-l examinez mai târziu, datorită amabilității colegiale (și confidențiale) a unui distins vernolog francez. Iar acum versiunea în cauză stă la îndemâna tuturor celor interesați, prin grija Societății Jules Verne, care a tipărit-o în 1988, cu o prefață și note de Olivier Dumas. Este textul la care mă voi referi în continuare.

Așadar, membrii „Undiței Danubiene", societatea pescarilor din țările riverane marelui fluviu, și-au dat întâlnire la 25 aprilie 186., pentru a participa *La concursul de la Sigmaringen*. Președintele societății, ungurul Miclesco (sic), toastează și „pentru valahi, pentru moldoveni, pentru basarabeni". Concursul este câștigat, la ambele categorii – număr de pești și exemplarul cel mai greu – de ungurul Ilia Krusch, un bărbat de cincizeci de ani, cu ochi albaștri, primit foarte de curând în societate.

Un ziar vienez anunță că dublul laureat se află *La izvoarele Dunării*, de unde va coborî până la vărsare, cu barca sa de pescar. Krusch îi confirmă lui Miclesco această intenție.

O Comisie internațională, alcătuită din reprezentanți ai statelor „mărginite sau traversate de Dunăre", printre care valahul Kassilick(?), moldoveanul Titcha(?) și basarabeanul Choczim, se întrunește la Viena pentru a lua măsurile impuse de activitatea unei bande de răufăcători de-a lungul fluviului. Șeful contrabandiștilor pare să fie un anume Latzko, de origine sârbă. La propunerea lui Titcha, cuantumul recompensei acordate pentru capturarea lui Latzko este ridicat la 2000 de florini. Comisia trece apoi la alegerea șefului poliției internaționale, a cărei sarcină constă în anihilarea bandei. Candidații cu cele mai multe șanse sunt trei polițiști din Ungaria, Bavaria și Moldova. Prin vot secret, este desemnat ungurul Karl Dragoch (sic).

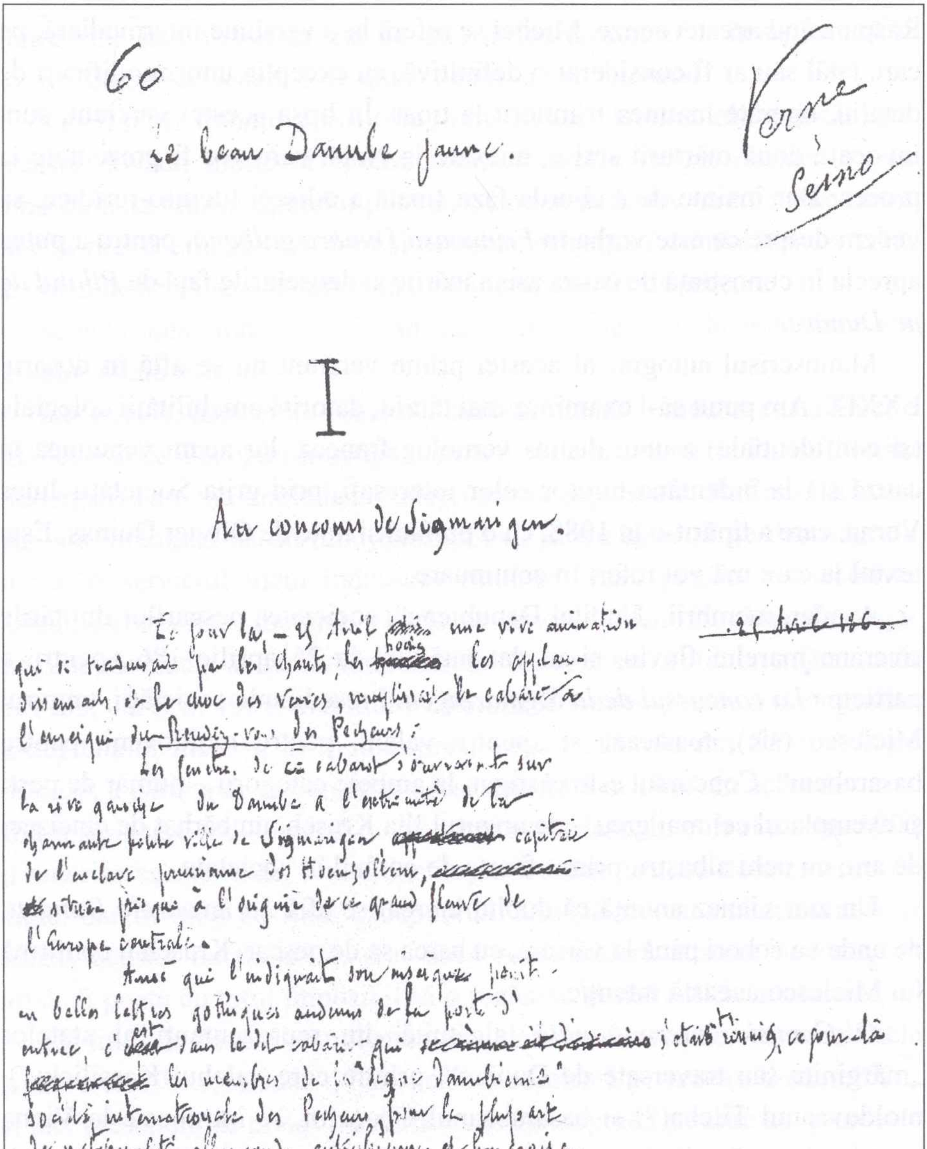
60

Le beau Danube jaune.

Verne
Seino

I

Au concours de Sigmaringen.

Ce jour là — 25 Avril une vive animation
qui se traduisait par les chants, les hoch les applau-
dissements, et le choc des verres, remplissait le cabaret à
l'enseigne du Rendez-vous des Pêcheurs.
Les fenêtres de ce cabaret s'ouvraient sur
la rive gauche du Danube à l'extrémité de la
charmante petite ville de Sigmaringen capitale
de l'enclave prussienne des Hohenzollern,
située presque à l'origine de ce grand fleuve de
l'Europe centrale.
Ainsi que l'indiquait son enseigne peinte
en belles lettres gothiques au dessus de la porte d'
entrée, c'est dans le dit cabaret qui s'étaient réunis, ce jour-là
les membres de la "Ligue Danubienne"
Société internationale des Pêcheurs pour la plupart
de nationalité allemande, autrichienne et hongroise.
On y buvait de la bonne bière de Munich et du
et du bon vin de Hongrie à pleines chopes et à pleins verres.
Et pendant ces séances la grande salle [illegible] le
[illegible] continu des longues pipes, disparaissait au milieu
des volutes de fumée odorante. Si les sociétaires ne
s'entrevoyaient même plus ils s'entendaient de reste
et [illegible] ne pas s'entendre à moins d'être sourds.

Prima pagină a manuscrisului

Ilia Krusch parcurge prima etapă, *De la izvoarele Dunării la Ulm*, a periplului care urmează să-l poarte prin „două ducate, Baden și Hohenzollern, două regate, Wurtemberg și Bavaria, două imperii, Austro-Ungaria și Turcia, patru principate, Serbia, Valahia, Moldova și Bulgaria". Întâmpinat cu căldură de marinari și de oamenii de pe țărm, laureatul „Undiței Danubiene" vinde cu prețuri avantajoase peștii prinși pe drum. În timp ce vizitează orașul Ulm, este urmărit de un necunoscut, până și în catedrala descrisă – ține să amintească autorul – de „un călător francez, dl Duruy". A doua zi, în zori, necunoscutul îl abordează, se prezintă ca fiind dl Jaeger, de naționalitate austriacă și-i propune să-l însoțească în călătorie, oferindu-i 500 de florini. Krusch ezită dar, până la urmă, acceptă.

De la Ulm la Ratisbona, navigația se desfășoară fără incidente. Krusch pescuiește, Jaeger privește cu mare atenție ambarcațiile și vehiculele de pe țărmuri. La sugestia celui din urmă, hotărăsc să rămână 24 de ore la Ratisbona.

Jaeger citește presa locală și străină, trece pe la Oficiul poștal, unde, la post restant, îl așteptau două scrisori, din Belgrad și din Ismail, având ca adresă inițialele X.K.Z. și se întâlnește cu un bărbat căruia-i recomandă să nu arate că l-ar cunoaște, dacă-l va vedea împreună cu Ilia Krusch. La resurantul unde ia masa de prânz, surprinde o discuție în cursul căreia se lansează ipoteza că Latzko și Krusch ar putea fi una și aceeași persoană... Călătoria continuă *De la Ratisbona la Passau*, prilej pentru călători de a admira peisajul. La fiecare oprire, Jaeger are scurte conciliabule cu oameni care par să-l aștepte și găsește scrisori adresate lui, la oficiile poștale. El îi explică lui Krusch că a fost reprezentantul unei firme comerciale din Budapesta, ceea ce a dus la crearea unor multiple relații.

Primit cu un entuziasm debordant la Passau, Krusch este „salvat" de agenții de poliție trimiși în acest scop de Jaeger. Timp de trei zile, barca este antrenată de curent *De la Passau la Linz,* acest din urmă oraș neprezentând vreun interes pentru cei doi navigatori.

De la Linz la Viena, circulația pe Dunăre devine tot mai intensă. Krusch își dovedește calitățile de pilot și-i spune lui Jaeger că a exercitat această profesiune timp de cincisprezece ani. Într-un târgușor unde-și vinde peștii prinși în ajun, el află că Latzko ar fi fost arestat. Jaeger se arată foarte interesat de această știre...

...din păcate falsă. *La ieșirea din Micii Carpați*, polițiștii conduși de Dragoch încearcă să captureze două căruțe încărcate cu marfă de contrabandă. Dar răufăcătorii conduși de Latzko sunt mai numeroși. După un schimb de focuri, oamenii legii sunt nevoiți să se retragă. Iar mărfurile din căruțe sunt îmbarcate pe o șalandă care începe să coboare pe Dunăre.

La Viena, Jaeger se desparte de Krusch dimineața, făgăduind că se va întoarce seara. Dar, la ora stabilită, un comisionar îi înmânează pescarului o scrisoare: tovarășul de călătorie trebuie să părăsească imediat capitala și-i urează drum bun, urmând să se reunească mai târziu. Krusch navighează deci singur *De la Viena la Pressburg și Budapesta*, în acest ultim loc de popas fiind așteptat nu numai de un grup de cetățeni ostili, ci și de câțiva polițiști.

După două nopți petrecute în închisoare, pescarul este dus la primărie, unde s-a întrunit Comisia internațională. Între timp, locuitorii orașului s-au împărțit în *Kruschiști și antikruschiști*, cei din Pesta fiind pro, iar cei din Buda contra. Interogat de președintele Comisiei, Krusch află că el ar fi, de fapt, banditul Latzko! La cererea lui, i se promite că se vor efectua investigații la Racz, orașul său natal, pentru a i se stabili identitatea. Drept rezultat, laureatul „Undiței danubiene" este pus în libertate și își reia călătoria.

De la Pesta la Belgrad, nici un incident de semnalat. Krusch speră că Jaeger își va face apariția și i se pare că-l zărește pe o stradă din Peterwardein. Dar fostul reprezentant de comerț îl așteaptă pe un chei din Belgrad.

Tandemul reconstituit navighează *De la Belgrad la Porțile de Fier*, asistând, la Orșova, la controlul sever al tuturor ambarcațiilor care coboară pe Dunăre. Printre ele, o șalandă remarcată de cei doi, în etapa Linz-Viena, datorită abilității cu care era pilotată.

Nicopole, Rusciuc, Silistra sunt următoarele popasuri ale bărcii lui Krusch. Lângă ultimul dintre cele trei orașe, o furtună puternică îl obligă pe pescarul-laureat să se adăpostească într-un mic golf. Șalanda aruncă și ea ancora. Noaptea se aud strigăte de ajutor...

Pilotul șalandei a căzut în fluviu și n-a mai putut fi salvat. Dimineața, patronul îi propune lui Krusch să-l înlocuiască, în schimbul unei importante sume de bani, până la Marea Neagră. Și cum eroul nostru refuză, este dus cu forța pe bordul șalandei, împreună cu Jaeger. Navigația continuă, în aceste condiții, *De la Silistra la Galați*. Jaeger este convins că echipajul șalandei

face contrabandă și se întreabă dacă proprietarul ei nu e însuși Latzko. Iar Krusch constată că nava se afundă în apă mai mult decât s-ar cuveni, în raport cu încărcătura obișnuită a unei astfel de ambarcații. Alte motive de suspiciune sunt păstrarea unei distanțe prudente față de alte nave și de cele două țărmuri, mutenia marinarilor și mai ales faptul că oaspeții fără voie sunt închiși într-o cabină, pe timpul nopții... ceea ce nu-l împiedică pe Jaeger să dispară.

Convins că tovarășul său de călătorie s-a înecat, Krusch surprinde o discuție între paznici, aflând că mărfurile de contrabandă vor fi transbordate pe un alt vas și că „patronul" este, într-adevăr, Latzko. În timp ce navighează *De la Galați la Marea Neagră*, el hotărăște să împiedice, cu orice preț, reușita planului banditesc. Și când vasul complice se arată la orizont, pilotul face să eșueze șalanda pe un banc de nisip. Lovit puternic de Latzko, își pierde cunoștința – dar avizoul vămii de la Chilia sosește și-i neutralizează pe contrabandiști. Oamenii legii sunt conduși de... Jaeger, de fapt Karl Dragoch, șeful poliției Comisiei internaționale. Așa că mărfurile sunt recuperate din fundul dublu al șalandei, Latzko și acoliții săi vor fi condamnați la ani grei de temniță, iar Dragoch cunoaște un adevărat triumf, ca și Ilia Krusch, câștigător, pe deasupra, al recompensei de 2000 de florini.

Vom reveni asupra acestei călătorii pe Dunăre, agrementată cu o intrigă vag polițistă. Să nu uităm însă că textul pe care l-am rezumat constituia o piesă la dosarul procesului intentat de Jackel Semo editorului Hetzel și lui Michel Verne, fiind pus la dispoziția reclamantului chiar de către Michel. Și cum ceea ce ne interesează cu adevărat este nu modul în care a ajuns numele negustorului din Rusciuc în paginile unui roman semnat de Jules Verne, ci problema paternității versiunii finale, vă ofer, spre comparație, o succintă prezentare a *Pilotului de pe Dunăre*.

Așadar, membrii Ligii* Danubiene s-au reunit sâmbătă 5 august 1876 *La concursul de la Sigmaringen*, al cărui dublu laureat este pescarul ungur Ilia Brusch. Acesta, un bărbat de mai puțin de treizeci de ani, purtând ochelari negri, anunță zgomotoasei adunări intenția sa de a coborî pe fluviu, de la izvor până la Marea Neagră.

* Într-o notă de subsol, Olivier Dumas explică astfel schimbarea numelui societății: „...din pricina unei lecturi greșite a cuvântului bătut la mașina de scris, Michel Verne scrie «Ligue» în loc de «Ligne», care e totuși mai logic pentru o asociație de pescari și nu pentru o acțiune întemeiată pe interese politice" (33). Și în manuscris, primul termen al sintagmei este, într-adevăr, „Ligne" = Undiță și nu „Ligue" = Ligă.

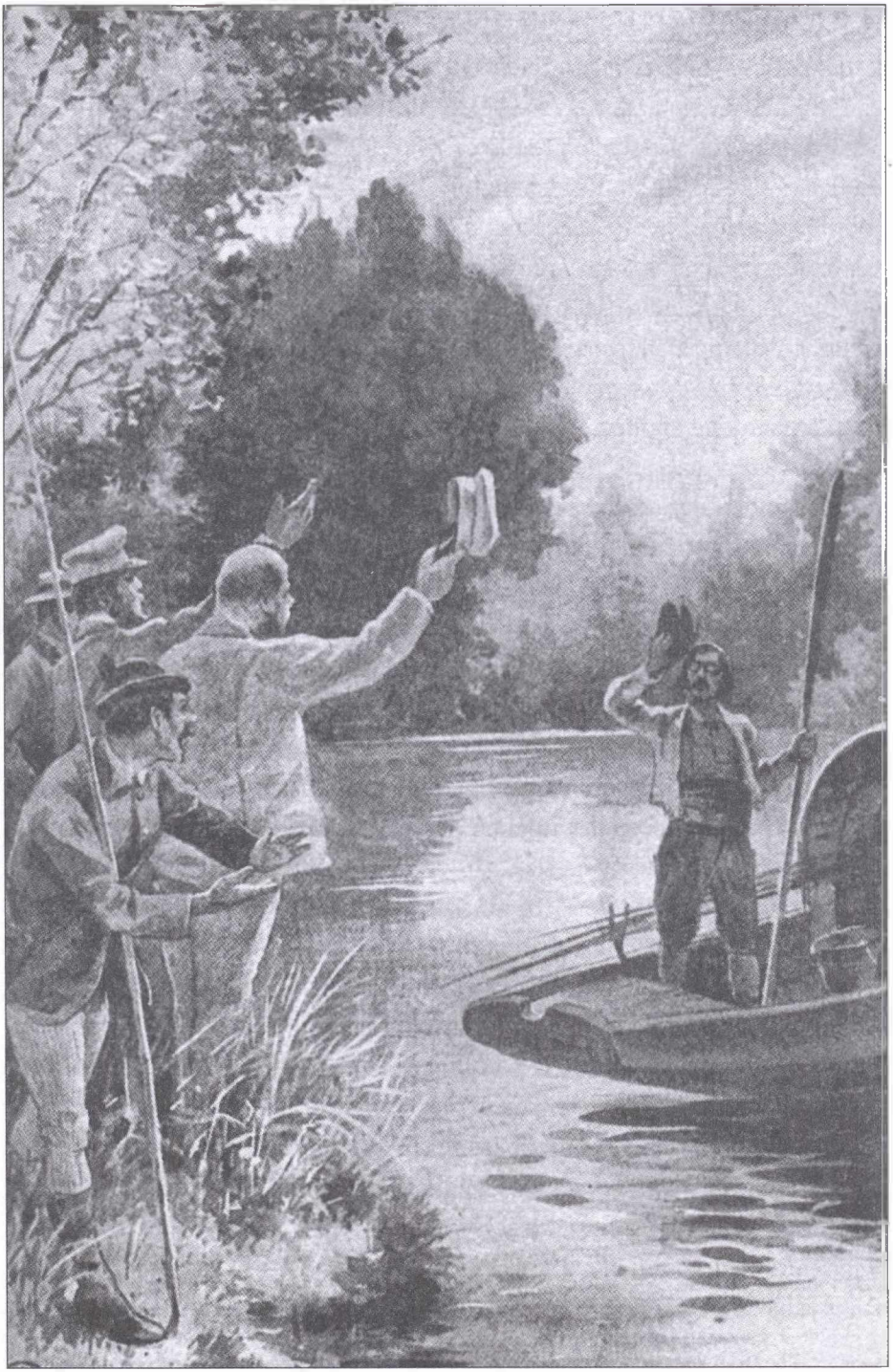

„Ilia Brusch salută pentru ultima oară"

Ziarele din țările riverane, printre care și „Românul“ din București, popularizează îndrăznețul proiect. Dar lumea este preocupată de jafurile, însoțite uneori de crime, care se petrec pe ambele maluri ale Dunării, determinând statele interesate să creeze o poliție internațională, sub ordinele detectivului ungur Karl Dragoch. Un membru al Ligii emite ipoteza că Brusch ar putea fi unul dintre răufăcători. În discuție se amestecă un necunoscut, care se prezintă drept Jaeger, din Viena. El află de la președintele Ligii, ungurul Miclesco, că Brusch a fost primit foarte de curând în societatea pescarilor danubieni. La 10 august, un grup numeros se deplasează *La izvoarele Dunării*, unde asistă la plecarea lui Brusch în lunga lui călătorie.

Se pare că proaspătul laureat nu urmărește doar să stabilească un record original: el vâslește cu putere, îndată ce e sigur că nu-l urmăresc priviri indiscrete și refuză să accepte ca însoțitor în călătorie un necunoscut, cu toate că acesta îi oferise o mie de florini. E nevoit însă să revină asupra hotărârii sale, când necunoscutul îl scapă de un jandarm intransigent. În finalul capitolului, *Pasagerul lui Ilia Brusch* se recomandă drept Jaeger, din Viena.

„Actele dumneavoastră, vă rog“

Popoarele din Peninsula Balcanică se ridică

împotriva stăpânirii turcești. Conducătorul conspiratorilor bulgari de la Rusciuc este *Serge Ladko*. Pilot și pescar valoros, el se însoară cu Natcha Gregorevitch, al cărei tată fusese ucis de turci. Rivalul său, Ivan Striga, care-i seamănă numai la înfățișare, fiind temut și urât de toți (spion otoman? contrabandist?), jură să se răzbune. Răscoala izbucnește în mai, fără succes. Aflat în străinătate, pentru a procura arme, Ladko nu se mai poate întoarce acasă. Dar când nu mai primește vești de la Natcha, pune la cale o stratagemă grație căreia să o revadă, fără a cădea în mâna turcilor.

Navigația se desfășoară fără incidente. Aflăm că Jaeger e, de fapt, *Karl Dragoch*. Detectivul a recurs la acest subterfugiu pentru a verifica dacă Ilia Brusch este sau nu unul dintre răufăcători, dar și pentru a supraveghea incognito mișcarea navelor pe fluviu.

La Ratisbona, Dragoch trece pe la Oficiul poștal, unde-l așteptau mai multe scrisori, se întâlnește cu unul dintre agenții săi și, la restaurantul unde ia masa de prânz, aude iar că Brusch ar putea fi șeful bandei. Parcă pentru a-i întreține suspiciunea, pescarul vâslește mereu, spre a iuți lunecarea bărcii. Într-o repriză de pescuit, cârligul undiței îi smulge ochelarii, lăsând să i se vadă *Ochii albaștri*, foarte vii. Întrebat de Dragoch de ce poartă ochelari, răspunde că are vederea slabă și că nu suportă lumina zilei…

La Viena, doi necunoscuți îl văd pe Dragoch în barca lui Brusch și conchid că detectivul și pescarul sunt una și aceeași persoană. Dragoch se întâlnește, în oraș, cu agentul de la Ratisbona, supravegheat fiind de cei doi. La rândul său, îl urmărește pe Brusch până la dugheana unui tăinuitor de obiecte furate, dar, când se reunesc la cină, laureatul afirmă că nu și-a părăsit locuința plutitoare. *Vânători și vânaturi* contribuie astfel la adâncirea misterului general.

Dragoch observă că părul negru al lui Brusch este blond la rădăcină… Într-o discuție despre răufăcătorii de pe malurile Dunării, pescarul recunoaște că e de origine bulgară, asemeni șefului bandei, al cărui nume se pare că ar fi Ladko. Rămas singur în barcă, detectivul descoperă *Portretul unei femei* tinere și frumoase; în partea de jos a fotografiei, o dedicație în limba bulgară: „Iubitului meu soț, Natcha Ladko". Parcă anume pentru a întări convingerea lui Dragoch că „Brusch" este Ladko, agentul său îl înștiințează că, în timpul nopții, s-a comis un nou jaf –

noaptea în care pescarul nu fusese la bordul ambarcației... Detectivul pleacă să ancheteze cazul, rugându-l pe „Brusch" să-l aștepte cel puțin douăzeci și patru de ore.

După ce constată că jaful de la vila contelui Haguenau a fost efectuat de profesioniști ai crimei, Dragoch dă de urma căruței încărcate cu prada și încearcă s-o captureze. Dar bandiții sunt mai numeroși decât polițiștii, aceștia din urmă fiind siliți să se retragă. Iar pescarul a dispărut, împreună cu barca lui. *Cele două eșecuri ale lui Dragoch* îl determină pe detectiv să solicite, telegrafic, întărirea controlului navelor de pe Dunăre și arestarea falsului Ilia Brusch, învinuit de tâlhării și crime.

„Brusch" este, într-adevăr, Serge Ladko. Patriotul bulgar a decis ca, sub numele de împrumut pe care l-a adoptat pentru perioada exilului său voluntar, să participe la concursul de la Sigmaringen, să-l câștige și să pornească în mult trâmbițata călătorie pe Dunăre, putând astfel să se oprească fără riscuri la Rusciuc și să-și revadă soția. În acest scop, s-a deghizat, răzându-și barba, vopsindu-și părul și punându-și ochelari negri. Așteptându-l pe Jaeger-Dragoch, el este făcut *Prizonier* de bandiții care cred că au de-a face cu șeful poliției internaționale și dus la bordul unei nave.

Nava este șalanda tâlharilor conduși de... Ivan Striga, în al cărei fund dublu sunt ascunse obiectele jefuite. Pilotată de un israelit din Rusciuc, ea coboară pe fluviu până la Marea Neagră, unde prada este preluată de un vapor complice. La bord se mai află, sub pază, o femeie. Găsind în barca lui „Brusch" fotografia Natchei Ladko, Striga vrea să vadă cine e prizonierul. Dar acesta, după ce fusese, timp de o săptămână, *În puterea unui dușman*, reușește, în ultima clipă, să evadeze.

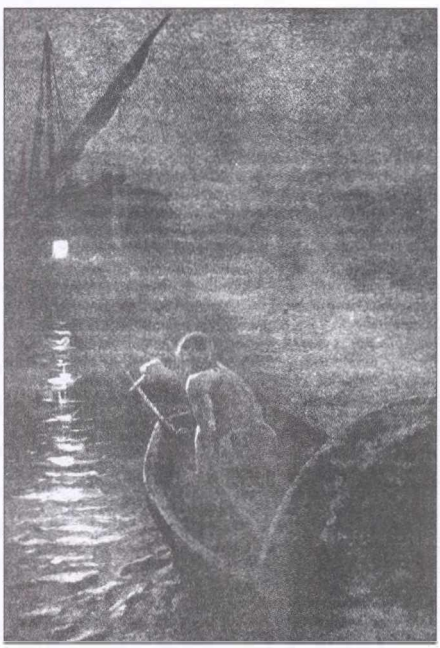

„Frânghia tăiată biciui apa"

Plonjând în Dunăre, Serge Ladko își regăsește barca, legată cu o parâmă de șalandă, reluându-și imediat

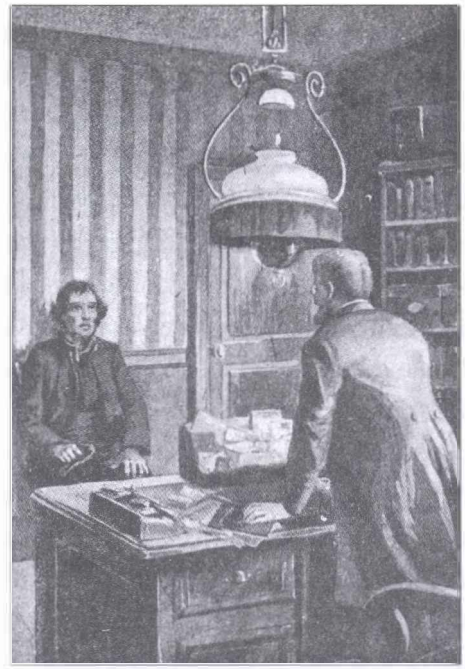

„Nu știați că am aflat atât de multe"

Copleșit de aceste împrejurări inexplicabile, Ladko află, dintr-un ziar oferit de un gardian compătimitor, despre masacrul săvârșit de turci în Bulgaria. Disperat, el se hotărăște să evadeze. Făcând o adevărată echilibristică *Între cer și pământ*, reușește să ajungă dincolo de zidul închisorii, unde este întâmpinat de... Jaeger/Dragoch.

Navigația în doi este reluată. Detectivul nu mai crede cu tărie în vinovăția pescarului, iar acesta este preocupat doar de soarta neștiută a soției sale. Vâslind cu furie, fiind tot mai *Aproape de țintă*, el îi mărturisește lui Dragoch că n-a avut niciodată intenția de a ajunge călătoria întreruptă de captivitate. Abia ajuns la Semlin, este arestat, *În numele legii*.

Aflat în posesia datelor furnizate de Dragoch, judecătorul Izar Rona îl învinuiește pe Ladko de toate crimele săvârșite de Striga, sub numele pescarului patriot. Ladko susține că e Ilia Brusch și că faptul poate fi dovedit la Szalka, localitatea sa de reședință. Judecătorul recurge la *O comisie rogatorie*, pentru a-i verifica identitatea. Dar comisarul de poliție din Szalka îl găsește la adresa indicată pe Striga, care se dă drept Brusch.

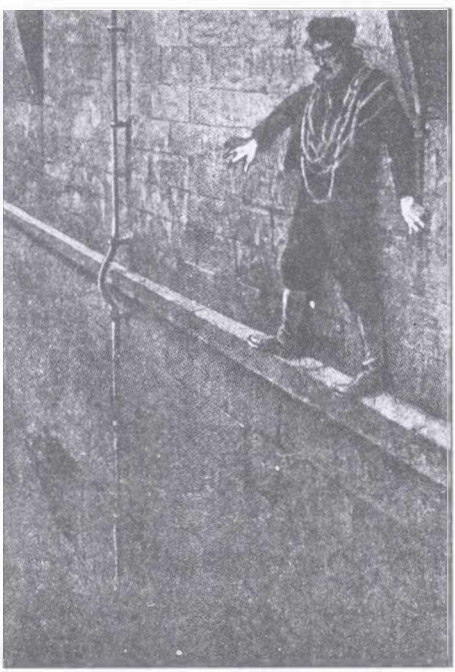

„Între marginea zidului și lanț erau aproape doi metri"

la Marea Neagră și că se va opri la Rusciuc. Când debarcă pe țărmul bulgăresc, la adăpostul întunericului, detectivul îl urmărește, deghizat.

La Rusciuc, Dragoch dă peste principalul acolit al lui Striga, Titcha, de la care, îmbătându-l, află adevăratul nume al șefului bandei și faptul că Natcha este prizonieră pe șalandă. Condus de Titcha la *Casa goală* a lui Ladko, detectivul îl găsește acolo pe tovarășul său de călătorie, copleșit de durere și-l determină să fugă înaintea venirii turcilor în căutarea cărora pornise banditul.

Barca zboară pe urmele șalandei. Dragoch și-a dezvăluit identitatea, Ladko știe că Natcha e în mâinile lui Striga. În sfârșit, ei descoperă șalanda, ancorată în brațul Chilia. Noaptea, Ladko îl răpește pe Yacoub Ogul, se întoarce *Înot* la barca sa și-l lasă pe banditul-pilot în paza detectivului.

Dragoch îl duce pe prizonier la Chilia, unde șeful poliției refuză să coopereze: „Acest braț al Dunării aparținând atunci în indiviziune României și Turciei, era îndreptățită temerea că o intervenție ar fi putut da naștere unor reclamații foarte nedorite din partea Sublimei Porți, într-un moment când vuiau surd amenințări de război. Dacă funcționarul român ar fi putut răsfoi cartea destinului, ar fi văzut că acest război, declarat din vremuri imemoriale, avea să izbucnească în mod necesar câteva luni mai târziu și asta l-ar fi făcut, fără îndoială, mai puțin timid...". Dragoch pleacă în căutarea avizoului vămii de la Sulina. Între timp, Ladko, *Pilotul de pe Dunăre*, își oferă serviciile patronului șalandei imobilizate în locul unde dispăruse Ogul. Acceptat de nevoie, el conduce nava spre Marea Neagră, dar, la apariția vaporului complice, o face să eșueze pe un banc de nisip, îl ucide în luptă

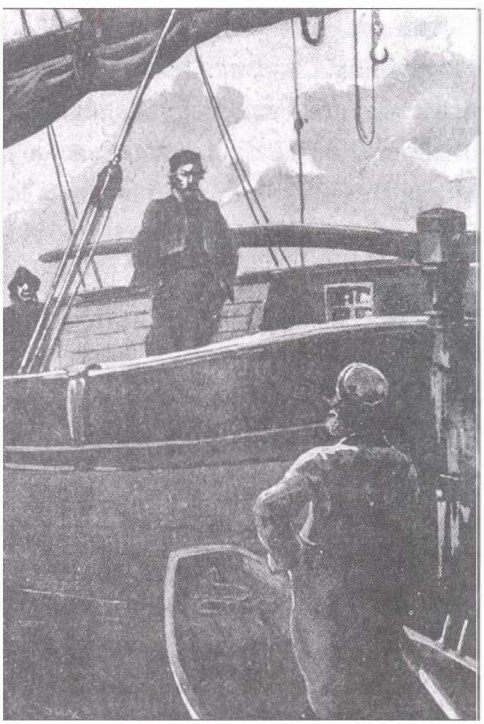

„Sunt pilot"

dreaptă pe Striga și-i ține la respect pe ceilalți bandiți, până la sosirea avizoului. Apoi o regăsește pe Natcha, închisă într-o cabină.

În *Epilog*, aflăm că fericitul cuplu se stabilește mai întâi „în orașul românesc Giurgiu", iar după războiul pentru independență, la care Serge participă activ, se întoarce la Rusciuc, având trei fii. Karl Dragoch rămâne prietenul familiei, instruindu-l pe cel mai mic dintre băieți pentru a face carieră în administrația judiciară. Mezinul este proprietar al unor bănoase crescătorii de sturioni. Iar primul născut se pregătește să-i urmeze tatălui său: „prin el se va perpetua rasa Piloților de pe Dunăre".

Alăturarea la care am recurs ne îngăduie să formulăm o concluzie netă: canavaua (călătoria pe marele fluviu) e aceeași; broderiile diferă. Evident, nu toate deosebirile sunt semnificative. Schimbarea inițialei numelui patronimic al eroului (Brusch în loc de Krusch), suprimarea enumerării băuturilor tari care însoțesc cafeaua pescarilor întruniți la Sigmaringen, sau a episodului disputei declanșate de atribuirea unuia dintre premii, dispariția capitolului *O Comisie internațională* și comprimarea severă a altora – aș putea cita încă destule intervenții de același calibru – n-ar fi afectat structura intimă a textului. Numai că, de la prima versiune până la cea publicată, s-a modificat însăși finalitatea aventurii fluviale. Ungurul Ilia Krusch nu vrea decât să stabilească un nou record (după cel înregistrat la concursul „Undiței Danubiene"), navigând de la izvoarele Dunării la Marea Neagră și întreținându-se, pe tot acest parcurs, exclusiv din pescuit. Bulgarul Serge Ladko adoptă o falsă identitate pentru a ajunge la Rusciuc și a afla care este soarta preaiubitei sale Natcha. Drept consecință, croaziera asezonată cu descrieri turistice, isprăvi pescărești* și delicii gastronomice, cărora li se adaugă o poveste cu contrabandiști menită să dinamizeze o acțiune cvasiinexistentă, devine o (melo)dramă patriotico-sentimentalo-polițistă, abundând în lovituri de teatru. Ni se propune și o justificare teoretică a acestei strategii narative: „N-ar fi deci rațional să respingem *de plano* un fapt, sub pretextul că pare anormal sau neverosimil.

* Mi s-a părut amuzant să reproduc aici opiniile unui matelot de pe „Saint-Michel I" (primul vas cumpărat de Jules Verne) despre autorul acestui roman, în care pescuitul joacă un rol atât de important:

„Pe de altă parte, Sandre și Alfred îl adoră pe Verne.

– N-are decât un defect, îmi spunea Sandre, nu știe nimic despre pescuit și nu crede în pește decât când îl ține în vârful furculiței. Cum e posibil ca un om atât de superior să fie atins de o asemenea infirmitate?" (140).

Trebuie să fim mai modești și să admitem infinita varietate a combinațiilor hazardului". Ceea ce se traduce, în roman, printr-o intrigă stufoasă, caracterizată și prin cadrilul travestiurilor.

Pentru că am ajuns aici, trebuie să atrag atenția asupra modului în care travestiurile operează, de astă dată involuntar și pe tărâmul onomasticii. Miclescu și Dragoș nu sunt nume ungurești, ca de altfel și Ilia Brusch. Iar Ladko nu e un nume bulgăresc, cum declară însuși purtătorul lui! Michel, care călătorise între 1898 și 1902 în Ungaria, România și Bulgaria, n-a înlăturat aceste erori, contribuția lui – „Jackel Semo" – aflându-se la originea procesului la care vom reveni imediat.

Pentru a ne afla în posesia tuturor argumentelor utilizate în bătălia juridică desfășurată în fața completului de judecată prezidat de Charles des Etangs, voi reproduce două dintre scrisorile invocate în Nota lui Michel. Am desprins întregul pasaj din pledoaria lui Raymond Poincaré:

„Paris, le juillet 1909

Domnule,

Conform dorinței dumneavoastră, mă grăbesc să vă confirm:

1. Că, în primele zile ale anului 1903, mi-ați remis un manuscris intitulat *Vulcanul de aur*, pe care l-am copiat la mașina de scris, pe foi duble;

2. în cursul anilor 1903 și 1904, am făcut, din dispoziția dumneavoastră, mai multe drumuri la Amiens, unde am stenografiat, după dictarea tatălui dumneavoastră, câteva capitole ale unui roman intitulat *Pilotul de pe Dunăre* și ale unui alt roman intitulat «Mazellanie» (de fapt, *En Magellanie* – I.H.), care a fost tipărit ulterior sub titlul «Naufragiații de pe Jonathan»".

Și Poincaré continuă astfel:

„Pe deasupra, d-șoara Sauvaget s-a întâlnit, în timp ce mergea să lucreze cu dl Jules Verne, cu dl Marchiz de Clermont-Tonnerre, care o stima în mod deosebit".

Iată scrisoarea marchizului:

„Conform dorinței dumneavoastră, vă confirm cu plăcere că, la începutul anului 1904, fără să pot preciza data, am avut cinstea de a conduce cu mașina, la Gara de Nord, pe d-șoara Sauvaget, care efectua atunci lucrări de dactilografie pentru mine și că ea mi-a spus, în acel moment, că se duce la Amiens pentru a înregistra stenografic o dictare a dlui tatăl dumneavoastră.

Vă autorizez să folosiți această scrisoare în modul care vă va conveni și vă rog să fiți încredințat, Dragă Domnule, de sentimentele mele de foarte afectuoasă prietenie".

La audierea din 2 ianuarie 1912, primul a luat cuvântul dl Vainfeld, avocatul reclamantului. Pledoaria sa însumează cincisprezece pagini, „dactilografiate după stenograma lui Felix Harang, stenograf-judiciar acreditat pe lângă Tribunalul Civil al Senei". Am ales câteva fragmente care mi s-au părut a avea o legătură directă cu problema în discuție:

„Când clientul meu a aflat despre utilizarea numelui său în cartea lui Jules Verne, a căutat explicația acestui fapt.

El și-a amintit că se întâlnise cu fiul lui Jules Verne, dl Michel Jules Verne, pe un vapor austriac. Dl Michel Jules Verne se angajase într-o dispută cu un impiegat; necunoscând bine limba acestuia, lăsa să-i scape cuvinte franțuzești; dl Jackel Semo s-a apropiat și s-a oferit să-i servească drept interpret. În urma acestui incident, dl Jackel Semo a făcut schimb de cărți de vizită cu dl Michel Verne. Acesta i-a spus că este om de afaceri și că mergea în Serbia, pentru a obține concesiuni.

Călătoria, care trebuia să dureze trei sau patru zile (probabil ore – I.H.), a durat, din pricina ceții, 36 de ore. În acest răgaz, dl Jackel Semo i-a povestit tovarășului de drum că străbunicul său navigase pe tot cursul Dunării, în etape scurte, până la Rusciuc.

Când a citit acest roman, dl Jackel Semo a conchis că dl Michel Jules Verne, vrând să profite de notorietatea tatălui său, a publicat sub numele acestuia un roman ale cărui nume sunt împrumutate din conversația pe care a avut-o cu dl Jackel Semo.

[...] Am văzut manuscrisul lui Jules Verne, ori el nu seamănă decât de departe cu *Pilotul de pe Dunăre* [...] Pe deasupra, am căutat în manuscrisul lui Jules Verne și nu am găsit numele Jackel Semo.

O dată cu manuscrisul, mi-au fost communicate două scrisori, una a d-șoarei Sauvagé (sic), cealaltă a marchizului de Clermont-Tonnerre.

Din scrisoarea d-șoarei Sauvagé pare să rezulte că, în 1903, Jules Verne a dictat el însuși acestei tinere fete, care era dactilografă, câteva capitole. Or, Tribunalul știe că, în ultimii ani ai vieții sale, Jules Verne era orb. Tribunalul știe foarte bine că, pentru a dicta câteva capitole, ar fi fost nevoie de o persoană care să poată citi manuscrisul, o persoană care să

poată face rectificările. Or, este de neconceput ca Jules Verne, care era orb și, în consecință, nu putea să-și recitească manuscrisul, să-l fi dictat.

[...] Clientul meu este convins că romanul *Pilotul de pe Dunăre*, apărut sub numele lui Jules Verne, a fost scris de dl Michel Jules Verne, sau că acesta a furnizat elementele necesare, întrucât constituie (romanul – I.H.) aproape reproducerea conversației pe care clientul meu a avut-o cu el".

Replica lui Raymond Poincaré se întemeiază foarte de aproape pe *Nota* lui Michel. În schimb, pledoaria lui Droz conține un adaos demn de menționat:

„În anii care i-au precedat moartea, dl Jules Verne nu mai locuia la Paris, locuia la Amiens; el era obosit, bolnav, nu mai afla odihnă și mulțumire decât în continuarea muncii sale. Așa că, foarte des, dl J. Hetzel, care avea legături de prietenie cu Jules Verne, mergea să petreacă împreună cu el o zi, câteodată patruzeci și opt de ore. Or, nu o dată, ci de multe ori dl Jules Verne i-a relatat dlui Hetzel aventurile *Pilotului de pe Dunăre*, vorbindu-i despre ezitările sale în ceea ce privește dezlegarea cutărei sau cutărei situații, introducerea în povestire a cutărei sau cutărei peripeții. În consecință, cartea era completă, terminată în întregime, cum vi s-a explicat, de către Jules Verne și lucrarea trebuie considerată ca avându-l pe Jules Verne drept autor".

Argumentele apărătorilor celor doi împricinați au apărut și de astă dată mai convingătoare, după cum reiese din ultimul document pe care vi-l voi prezenta parțial, pentru a nu ne rătăci în hățișul terminologiei juridice:

„9 ianuarie 1912

Roger Giry

Doctor în drept

Avocat de prima instanță

Domnule,

Am onoarea să vă informez că tribunalul a decis că dl Semo a primit reparațiile pe care era în drept să le pretindă în urma somației sale, că, în consecință, cererea sa era lipsită de temei.

Alegațiile dlui Semo vizându-l pe autorul *Pilotului de pe Dunăre* sunt considerate ca fiind calomnioase: el este condamnat la un franc despăgubiri față de dumneavoastră și de dl Michel Verne.

Tribunalul ordonă eliminarea acestor alegații [...] Dl Semo este condamnat la plata cheltuielilor de judecată.

Este un succes complet, pe care sunt fericit să vi-l fac cunoscut".

Destinatarul scrisorii, Hetzel, s-a grăbit să-i trimită în aceeași zi lui Michel o depeșă prin care-i anunța acest mic triumf.

Spațiul acordat unui proces încheiat acum peste nouă decenii, cu o sentință fără echivoc, este justificat de implicațiile cazului pe planul istoriei literare. A dictat într-adevăr Jules Verne d-șoarei Sauvaget noile capitole ale romanului care avea să apară sub titlul *Pilotul de pe Dunăre*, lui Michel revenindu-i doar efectuarea „unor modificări de detaliu"? Sau trebuie să considerăm afirmațiile peremptorii ale editorului și ale fiului, ca și mărturiile stenodactilografei și a marchizului, drept tot atâtea plăsmuiri menite nu atât să explice prezența numelui Jackel Semo, cât să autentifice versiunea finală a romanului în cauză, poate și celelalte „Călătorii extraordinare" postume?

Înainte de a formula un punct de vedere, este necesar să cântărim temeinicia aserțiunilor dlui Vainfeld, care contestă nu numai paternitatea julesverniană a *Pilotului de pe Dunăre*, ci și capacitatea scriitorului de a-și exercita profesia „în ultimii ani ai vieții sale". Or, a susține că romanul „constituie aproape reproducerea conversației" dintre Jackel Semo și Michel Verne – călătoria străbunicului „pe tot cursul Dunării, în etape scurte, până la Rusciuc", informațiile despre obiceiurile, religiile, legendele țărilor riverane*, numele locurilor și ale personajelor – înseamnă a nu ține seama de faptul că toate aceste elemente aparțin primei versiuni. Să elucidăm deci, mai întâi, chestiunea datei la care a fost redactată *Frumoasa Dunăre galbenă*.

Dacă Michel este evaziv, Hetzel ne orientează spre anul 1880, invocând și derivarea evidentă a titlului din cel al valsului lui Johann Strauss. Autorul ține să sublinieze această filiație, chiar în a doua pagină a manuscrisului, vorbind despre reputația concursurilor organizate de „Undița Danubiană", „pe cursul superior, ca și pe cursul inferior al celebrului fluviu, galben și nu albastru, cum îl cântă faimosul vals al lui Strauss". Cât despre culoarea Dunării, pe care Jules Verne n-a avut prilejul s-o vadă în realitate, numeroase impresii de călătorie o descriau în același fel. Voi da un singur exemplu, desprins din cartea lui Charles de Mouy, *Lettres du Bosphore. Bucarest-Constantinople-Athènes* (1879): „În dimineața aceea, fluviul rostogolea ape galbene și nisipoase..." (160, p. 18).

Textul primei versiuni ne oferă și indicii cronologice care par să confirme data propusă de editor. Capitolul IV, *De la izvoarele Dunării la Ulm*,

* Pledoaria se referea și la acest aspect.

începe astfel: „Așa pornise această coborâre a marelui fluviu care avea să-l plimbe pe Ilia Krusch prin două ducate, Baden-Baden și Hohenzollern, două regate, Wurtemberg și Bavaria, două imperii, Austro-Ungaria și Turcia, patru principate, Serbia, Valahia, Moldova și Bulgaria"*. O enumerare aparent anodină – dar să deschidem o carte de istorie și vom constata că o parte a Bulgariei, până atunci pașalâc turcesc, dobândește statutul de principat prin tratatul încheiat la Berlin, în iulie 1878; cât despre țara noastră, ea devine regat în 1881. Așadar, *Frumoasa Dunăre galbenă* ar fi fost redactată *după 1878* și *înainte de 1881*. Se adaugă un element de natură statistică. În capitolul XV, *De la Silistra la Galați*, despre acest din urmă oraș se spune, printre altele, că are „nu mai puțin de optzeci de mii de locuitori", cifră întâlnită și în lucrarea lui A. Beauré și H. Mathorel, *La Roumanie* (1878). O evaluare hipertrofică, de vreme ce în *Annuaire général de Roumanie* pe anul 1882 populația orașului este estimată la 36.107 locuitori...

Revenind la proces, pârâții și apărătorii lor ar fi putut să spulbere iluzia lui Jackel Semo privind rolul discuției cu Michel în geneza și elaborarea romanului printr-o trimitere la sursele documentare folosite de autor. „Călătoriile extraordinare" nu constituiau însă, atunci, obiectul studiilor aprofundate de mai târziu și nimănui nu i-ar fi dat prin gând să recurgă la un astfel de argument. O vom face noi, considerând că problema depășește sfera de interes a istoriei literare.

Așa cum se întâmplă și cu alte romane verniene, o notație fugară ne dezvăluie principala sursă de informații a scriitorului. Intrând în catedrala din Ulm, dublul laureat al concursului de pescuit admiră „tabernacolul pe care un călător francez, dl Duruy, a putut să-l asemuiască unui bastion cu gherete și balcoane..." (p. 45 în *Frumoasa Dunăre galbenă*; p. 28 în *Pilotul de pe Dunăre*). Victor Duruy, istoric și om politic francez, călătorise în 1860 *de la Paris la București*, publicând sub acest titlu însemnările sale, în prestigioasa revistă „Le Tour du Monde", între 1861 și 1863**. În acest din urmă an, i s-a încredințat ministerul instrucției publice,

* În *Pilotul de pe Dunăre* sunt înșiruite doar trei principate: Hohenzollern, Serbia și România (Bulgaria fiind pur și simplu omisă, cu toată naționalitatea eroului și popasul lui la Rusciuc), iar o notă de subsol precizează: „Aceste două principate au fost ridicate ulterior la rangul de regat, România în 1881 și Serbia în 1882".

** În 1864, aceste însemnări au fost înmănunchiate în volumul *Causeries de voyage. De Paris à Bucharest* par Victor Duruy. *Première partie. De Paris à Vienne.*

fiind împiedicat să-și încheie relatarea. Redacția s-a adresat atunci pictorului D. Lancelot, care-l însoțise pe Duruy, ilustrându-i însemnările. Și călătoria a continuat, în paginile revistei, în 1865, 1866 și 1868.

Pasaje din „cozeriile geografice" ale tandemului Duruy-Lancelot pot fi recunoscute, evident prelucrate, în roman. Am ales două exemple al căror interes pentru noi nu va mai trebui demonstrat. Iată cum descrie Lancelot trecerea prin Porțile de Fier:

„Depășim locul de vărsare al Cernei, râu fermecător care-și rostogolește apele limpezi printr-o trecătoare încastrată în Carpații transilvani, înainte de a le contopi cu valurile galbene ale Dunării* și [...] ne aflăm în mijlocul Porților de Fier.

Acesta este deci faimosul defileu, odinioară spaima navigatorilor! [...]

Porțile de Fier prezintă, pe o distanță de trei kilometri, aspectul unei vaste rupturi care s-ar fi produs brusc într-o masă enormă de stânci, făcând să se prăbușească de fiecare parte în albia fluviului blocurile de piatră care s-ar fi sudat unul de altul datorită greutății lor, astfel încât să formeze un pavaj gigantic și inegal. Distanța dintre cei doi pereți poate fi de două sute de metri, iar înălțimea lor de două ori pe atât".

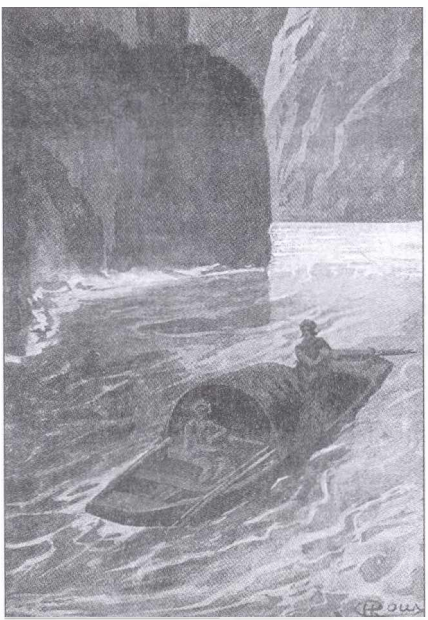

La Porțile de Fier

Și acum, prelucrarea verniană:

„...depășind locul de vărsare al Cernei, care vine din Carpații transilvani, ei (Krusch și Jaeger/Dragoch – I.H.) ajunseră la intrarea faimosului defileu al Porților de Fier.

Este o trecere destul de primejdioasă, care a fost bogată în catastrofe. Pe o distanță de aproape o leghe, între ziduri înalte de patru sute de metri, fluviul se scurge, sau mai curând se precipită printr-o albie care nu măsoară mai puțin de jumătate în lățime. La picioarele acestor pereți sunt îngrămădite stânci enorme căzute de pe creste, de care valurile se sparg cu o violență

* Are rost să mai căutăm în altă parte sorgintea metaforei verniene?

extraordinară. Începând de aici, ele dobândesc acea culoare galben închis care ne îngăduie mai cu temei să-l numim (fluviul) frumoasa Dunăre galbenă, marele fluviu al Europei centrale".

Al doilea citat. Lancelot:

„Târgușoarele valahe, așezate în mijlocul unor peisaje ceva mai plăcute, încep cu câteva case risipite, apoi se grupează, se aliniază și se pierd sub copaci. Dar țărmurile Bulgariei sunt aproape pustii [...] din când în când pot fi zărite, mergând cu o încetineală sporită de distanță, femei adăpostite sub imense umbrele roșii. Curbura acestor umbrele, în formă de cupolă maură, nu lasă să se vadă decât partea de jos a fustelor albe".

Jules Verne:

„Pe solul Valahiei, târgușoarele și satele nu sunt deloc rare și se succed la adăpostul copacilor, câteodată scăldate de apele Dunării. Ilia Krusch putu chiar să observe că, de această parte, pescuitul cu undița era la mare cinste. Nobilul exercițiu era practicat de bărbați, dar și de femei, pe care o mare umbrelă roșie, de formă maură, le apăra de averse, ca și de razele soarelui".

Efortul recombinării elementelor textului primar îi joacă de astă dată o festă scriitorului, care unifică detalii surprinse de călător pe ambele maluri ale fluviului...

O paralelă atentă a însemnărilor din „Le Tour du Monde" cu textul primei versiuni a romanului ne obligă să constatăm că împrumutul a mers cam departe. Până și titlurile multor capitole sunt identice: *De la Ratisbona la Passau, De la Passau la Lintz, De la Lintz la Viena*... Se pare că Michel a remarcat această înfeudare față de o operă străină. O ipoteză pentru care pledează faptul că, în *Pilotul de pe Dunăre*, au fost sacrificate sau condensate cu precădere pasajele transplantate din relatarea lui Duruy-Lancelot.

Asta nu înseamnă că „Toate detaliile geografice din *Frumoasa Dunăre galbenă* se regăsesc deci în relatarea din «Tour du Monde»" (61). Pentru simplul motiv că voiajul lui Lancelot pe Dunăre se încheie la Giurgiu, iar cel al tandemului Krusch-Dragoch la Chilia. Relatarea din „Le Tour du Monde" n-avea deci cum să-i ofere scriitorului datele necesare unei astfel de descrieri:

„În după-amiaza zilei de 17 iulie, șalanda ajunse la Galați, un oraș românesc situat la șapte sau opt leghe mai jos de Brăila, în unghiul drept pe care-l face Dunărea pentru a-și relua ultimul curs către est. El n-are mai

puțin de optzeci de mii de locuitori. Este sediul Companiei europene de navigație la gurile Dunării. Porto-franco în care se varsă Prutul, el exportă grâu, porumb, secară, orz, ovăz, in, piei, seu. Comerțul său se cifrează la cincizeci, șaizeci de milioane de franci anual. Grecii sunt numeroși. Legătura cu Constantinopolul este asigurată de Lloyd. El este alcătuit din două orașe, cel vechi, cu pavaj de lemn, străzi întortocheate, cel nou, etajat pe înălțimile care domină fluviul".

În căutarea sursei, am parcurs multe lucrări, unele pomenite în al doilea capitol al cărții noastre. Am ajuns, în cele din urmă, la ghidul lui Adolphe Joanne și Emile Isambert, *Itinéraire descriptif, historique et archéologique de l'Orient*, apărut în 1861, din care citez:

„Acest mare oraș este alcătuit din două așezări cu un aspect destul de diferit: prima, vechiul oraș, vecină cu fluviul, este inegală, neîngrijită, cu străzi întortocheate și cu pavaj de lemn, numit pod în limba valahă. Așezarea modernă este etajată pe înălțimile care domină Dunărea..." (152, p. 441).

Celelalte componente ale descrierii le-am aflat în... *Grand Dictionnaire Universel du XIXe Siècle*, la pagina 937:

„Principalele articole de export sunt: grâul, porumbul, secara, orzul, ovăzul, sămânța de in, pieile, seul etc. [...] Mișcarea anuală a comerțului reprezintă o valoare de 50 la 60 de milioane de franci [...] Grecii formează elementul cel mai numeros".

Întregul pasaj nu se mai află în *Pilotul de pe Dunăre* – ca și altele, mai puțin întinse, consacrate peisajului danubian românesc. Noua tramă include, în schimb, o destul de amplă referire la destinul istoric al țării noastre.

Discuția de pe vaporul austriac i-a oferit, se pare, lui Michel doar un nume, pe care l-a introdus în versiunea finală a romanului. Să vedem cum stau lucrurile cu cealaltă alegație a dlui Vainfeld.

E adevărat că, după 1900, cataracta de care suferea i-a dat mult de furcă lui Jules Verne. Dar de aici până la cecitatea proclamată de avocatul lui Jackel Semo e un drum lung, neluat în seamă de o arguție interesată. Mărturie stau scrisorile olografe trimise, chiar în acei „ultimi ani", lui Jules Hetzel și lui Mario Turiello, ultima fiind datată 5 martie 1905*. Dovada peremptorie o constituie aceste rânduri din 12 decembrie 1904:

* ...deci cu nouăsprezece zile înaintea morții.

„Dragul meu Jules,

Îți trimit astăzi, în două pachete, șpalturile *Invaziei mării*. Dacă mai e timp pentru a mi le retrimite, le voi revedea, dacă nu, te rog să ai grijă de modul în care sunt efectuate corecturile".

Un „orb" capabil nu numai să-și redacteze manu proprio scrisorile, dar și să corecteze șpalturile unui roman!... Ceea ce nu înseamnă decât că scriitorul, cu toată vederea lui slăbită, ar fi putut să recitească *Frumoasa Dunăre galbenă* și să-i dicteze d-șoarei Sauvaget câteva capitole – nu că a și făcut-o.

Charles-Noël Martin citează *Pilotul de pe Dunăre* printre operele postume care au constituit obiectul contractului încheiat între Michel Verne și Jules Hetzel, în noiembrie 1905 (21, p. 258). Dar editorul precizase, în nota trimisă avocatului Droz, că *Frumoasa Dunăre galbenă* fusese rebotezată în 1908. Motivul invocat: „titlul devenise cam inactual", este minor. Schimbarea se datorase, în primul rând, restructurării textului, în urma căreia în centrul atenției nu se mai afla călătoria pitorească pe Dunăre, ci tribulațiile bărbatului hotărât să-și revadă cu orice preț soția, supusă atâtor primejdii. Pledoariile celor doi avocați ai pârâților sunt într-un flagrant dezacord, domnișoara Sauvaget pretinzând, în scrisoarea prezentată de Poincaré, că în 1903 și 1904 stenografiase „câteva capitole ale unui roman intitulat *Pilotul de pe Dunăre*", în vreme ce Hetzel susținea, prin Droz, că acest titlu data din 1908. E limpede că Michel nu se consultase, în această privință, cu editorul său, înainte de începerea procesului. Completul de judecată ar fi trebuit să sesizeze incongruența, care punea sub semnul întrebării paternitatea julesverniană a romanului. Dar prestigiul de care se bucura scriitorul a făcut ca probele stânjenitoare să nu fie luate în seamă, așa cum se întâmplase, într-un alt context, și în procesul Turpin. A venit însă momentul să spun că punctul de pornire al acestei discuții, includerea *Pilotului de pe Dunăre* printre operele postume menționate în noiembrie 1905, stă sub semnul unei erori: în contract, titlul manuscrisului este *Frumoasa Dunăre galbenă*.

Cum se explică scrisoarea stenodactilografei? Pentru a răspunde, trebuie să evocăm împrejurările în care a fost ea redactată și remisă lui Michel. În decembrie 1909, René Cassin, avocatul lui Jackel Semo, îi notifica lui Jules Hetzel, cum am văzut, nu doar plângerea privind utilizarea infamantă a numelui clientului său, ci și supoziția că „Lucrarea (*Pilotul de pe Dunăre*

– I.H.) pare astfel să fie opera fiului lui [...] și nu a lui Jules Verne însuși". Or, în același an 1909, publicarea în foileton a romanului postum *Naufragiații de pe „Jonathan"* îi făcuse pe cititorii cotidianului „Le Journal" să conteste faptul că el ar fi opera scriitorului. În replică, Michel a pretins că s-ar afla în posesia unor texte „dictate" de tatăl său. Atunci a convins-o pe domnișoara Sauvaget, probabil cu argumente sunătoare, să iscălească o ticluire care să autentifice *Naufragiații de pe „Jonathan"*, dar și *Pilotul de pe Dunăre*, romane modificate de el în mod substanțial. S-ar putea spune că a fost un gest premonitoriu: scrisoarea datează din iulie 1909, iar procesul a fost declanșat la 26 mai 1910.

O altă mărturie, de astă dată cinstită, părea să susțină alegația lui Michel. Într-un opuscul din 1935, B. Kiszely Magda, care a cercetat biblioteca lui Jules Verne la Toulon, unde se afla în păstrarea văduvei lui Michel, scrie, în legătură cu sursele *Pilotului de pe Dunăre*: „Pentru partea ungară a călătoriei, Jules Verne utilizează, de astă dată, o hartă geografică a Ungariei (Stieler: *Handatlas*, p. 26). Pe această hartă, el marchează, cu un creion roșu și albastru, locul unde se desfășoară un moment important al acțiunii (furtul din vila contelui de Haguenau, în apropiere de Esztergom)" (16, p. 54). Un moment care există doar în versiunea finală a romanului. Bibliotecile tatălui și fiului au fost însă comasate, cum arată prezența unor cărți apărute după 1905. Și chiar dacă lucrarea lui Stieler i-ar fi aparținut lui Jules Verne, creionul roșu și albastru n-a putut fi mânuit decât de Michel, ținând seama de faptele enumerate mai sus.

Cercetări relativ recente au arătat și că data redactării manuscrisului sugerată de Jules Hetzel nu stă în picioare. În 1988, Olivier Dumas preciza că „scriitura corespunde unei perioade mai târzii, fiind asemănătoare celei a ultimelor romane: *Vulcanul de aur* și *În Magellania*. Scriitura unui roman din anii 1880 diferă net de cea a acestora din urmă, literele fiind mai mici, ferme și rotunjite". Ulterior, Piero Gondolo della Riva a găsit pagina pe care Jules Verne a notat datele compunerii ultimelor sale romane și a constatat că *Frumoasa Dunăre galbenă* a fost scris între 1 ianuarie și 29 martie 1901 (Cf. 10, p. 249).

Așa se sfârșește istoria adevărată a acestui roman care înfățișează o călătorie, poate mai puțin „extraordinară", de la izvoarele Dunării până la Marea Neagră.

Portret în oglinzi

Încheind cercetarea acestui important segment al „Călătoriilor extraordinare", firesc este să ne întrebăm cum l-au privit conaționalii noștri pe autorul lor – publiciști anonimi sau onești, literați, personalități ale culturii române. Cea mai veche mențiune pe care am izbutit s-o aflu aparține prestigioasei reviste „Convorbiri literare". La 1 ianuarie 1873, în paginile mensualului ieșean apărea această însemnare:

REVISTĂ BIBLIOGRAFICĂ ESTERNĂ.

Jules Verne. Cinq semaines en ballon.
Aventures du Capitaine Hateras.
Voyage au centre de la terre.
De la terre à la lune, et autour de la lune.
Une ville flottante et les forceurs de blocus.
Avertures de trois Russes et de trois Anglais.
Vingt-mille lieues sous les mers.

Toate aceste votume formează o serie intreagă de scrieri, publicate de d. Jules Verne (ediţiuni ilustrate, grand in 8^{0} chez I. Hetzel, editor, 18, Rue Jacob, Paris) sub titlul atrăgĕtor de *Voyages extraordinaires.* In adivĕr autorul imbrăţoşază in cercetările sale universul intreg, descriind in mod interesant şi instructiv tot odată cele ce ştiinta modernă cunoaşte despre cer, pămĕnt şi mare. Sperăm că aceste scrieri vor găsi şi intre Români cetitori numeroşi.

Nesemnată, nota ar putea fi opera lui George Panu, care scria, în *Amintiri de la „Junimea" din Iași*:

„Ziceam că autorul care mi-a luminat mai mult sistemul de estetică pozitivă a fost Jules Verne. Nici atunci, cu atât mai mult acuma, nu pot lua

pe Jules Verne, care în definitiv nu-i decât un vulgarizator al științei, drept un autor literar, nici scrierile lui nu le pot considera ca adevărată literatură. Aceasta nu împiedică însă ca Jules Verne să nu fie unul din cei întâi care a tras efecte literare dramatice din principii de știință absolut seci.

Nu-și poate închipui cineva ce impresie colosală au produs asupra spiritului meu, în 1870, romanurile care apăruseră până atunci și care au rămas și până acum fondul geniului lui Jules Verne: *Voyage au centre de la terre, De la terre à la lune, Cinq semaines en ballon, Autour de la lune* etc., au făcut deliciile mele nopți întregi. Citeam aceste lucruri cu un îndoit interes: întâi cu interesul care se degajează din ele, independent de sistemul de credință, și al doilea cu plăcerea omului care avea o teorie, a cărei realizare în parte, în foarte mică parte, mi-o dădea Jules Verne.

Ieșit proaspăt din liceu, niciodată nu-mi trecuse prin cap că principii aride ca acela al căderii corpurilor, al gravității, al atracției și toate celelalte cu privire la electricitate, lumină, căldură etc., puteau să fie exploatate pentru a pune în mișcare personajele unui roman, fie chiar cu o intrigă cam copilărească.

Dar romanul care confirmă credința mea, și anume, că cunoștințele pozitive moderne prezintă o platformă mult mai largă pentru artă și literatură și că imaginația omului modern întrece mult pe a omului antic, a fost: *De la terre à la lune*. Cum am spus demult, eu fusesem în liceu admiratorul și al literaturii italiene clasice. Dante, Petrarca, Ariosto și Tasso îmi erau familiari. Cetind *De la terre à la lune* a lui Jules Verne mi-am adus aminte că un poet, cu câteva sute de ani înaintea lui, Ariosto, a tratat același subiect ca și Jules Verne. În epopeea sa: *Orlando furioso*, Ariosto are un cântec, *Suirea lui Astolfo în lună*. Și atunci m-am gândit să recitesc din nou această ascensiune.

Am recitit din nou pe Ariosto și am rămas izbit de superioritatea lui Jules Verne față de acel faimos poet. Notați că Jules Verne nu e poet; el este, o mai repet, un răspânditor al științelor pozitive, pe când Ariosto este unul din cei mai mari poeți ai Italiei, cu o imaginație, desigur, mult mai fecundă și mai strălucită decât la mulți poeți chiar moderni.

Și cu toate aceste, când comparezi modul cum ambii prezintă suirea în lună, ești izbit de superioritatea unuia față cu celălalt, superioritate datorită numai cunoștințelor celor două epoce. Așa, mi-aduc aminte cum făceam

deosebirea pe atunci între acești doi autori și cum se întărea în mine ideea, cum că cunoștințele moderne, vaste și variate, sunt un material mult mai propriu pentru dezvoltarea imaginației.

Să dau câteva exemple apropo de Ariosto și Jules Verne, exemple pe care le-am prezentat la „Junimea", cu ocazia altor discuții tot pe acea temă.

Astolfo din *Orlando furioso* se suie la lună într-un car cu patru cai roșii ca focul... Este concepția veche a lui Apollon care străbate cerul cu cursierii săi de foc.

După credințele de la începutul veacului al XVI-lea – cel puțin Ariosto se face ecoul lor, sau poate chiar este invenția lui (nu am timp să controlez) – în spațiul interplanetar domnește un foc etern. Cum face Ariosto ca Astolfo cu caii săi să treacă prin focul etern? Natural că recurge la miracol, acest expedient antic și modern încă în credințele religioase și populare prin care se înlătură toate imposibilitățile și se aplanează toate greutățile pentru eroi. Astolfo avea cu dânsul un bătrân evanghelist care permite ca carul să treacă fără să fie atins de flăcări.

Acest lucru Ariosto îl spune în două versuri numai, el așa de prolix. Pentru ce? Pentru că neștiind nimic asupra acelor regiuni și neavând măcar ipoteze, cum avem astăzi asupra spațiilor interplanetare, nu putea nici să zică, nici să inventeze altceva decât focul etern, admis pentru infern.

Cetiți toată partea din Jules Verne în care este descris voiajul înainte de a sosi în lună, și veți vedea câte detalii, câte observații, câtă imaginație științifică. Îmi aduc aminte – căci n-am cetit demult pe Jules Verne – cum el exploatează legile fizice aplicate într-un mediu îndepărtat de pământ; cum, de exemplu, paharele când stau la masă rămân suspendate în aer namaiavând greutate; cum aruncând pe fereastră un câine mort, acesta începe a se învârti împrejurul bombei ca un satelit etc.

Ariosto nu știe nimic din interiorul lunei, decât că și ea are fluvii, lacuri, câmpuri, munți, văi și s-ar părea că crede că este locuită. Atât. Ce sărăcie față de cunoștințele precise, pe care Jules Verne le intercalează asupra lunei, cu ocazia voiajului inventat de dânsul" (165, pp. 264-267).

Aș fi preferat, desigur, ca George Panu să fie mai puțin tributar opiniilor establishmentului literar francez, care părea să ignore însăși existența celebrului său contemporan. Iar când n-o ignora, Albert Thibaudet îi amintea numele în treacăt și Gustave Lanson îl utiliza ca termen de

comparație jignitoare pentru ambii scriitori implicați: „(Zola) N-a fost nici măcar un vulgarizator ca Jules Verne". Unele dintre observațiile junimistului vădesc, totuși, înțelegerea specificului creației verniene și a inovației pe care o aduce ea în beletristica secolului al XIX-lea: „unul dintre cei întâi care a tras efecte literare dramatice din principii de știință absolut seci", „principii aride [...] exploatate pentru a pune în mișcare personajele unui roman...".

În deceniul opt apar și primele traduceri. „Alegătorul liber" publică, în numerele 88-90 (3-10 septembrie) din 1875, la rubrica *Varietăți*, povestirea *O dramă în aer*. La 25 ianuarie stil vechi, 6 februarie stil nou, Nr. 4, Anulu XII, 1876, în „Familia", tipărită atunci la „Buda-Pesta", debutează foiletonul *Caletoria de pe pamentu in luna*, „După Jules Verne", însoțit de această notă în josul paginii: „Facemu atenti pe cetitorii nostri la acésta scriere. Autorulu ei tratéza sciinti'a in forma de romanu, de aceea operile sale sunt fórte cetite si traduse in tóte limbile culte. Dintre tóte inse 'de la terre la lune' a facutu efectu mai mare. Publicatiunea, ce începem noi acuma, e unu estractu copiosu din acestu romanu. Red". Am reprodus textul fără nici o modificare și voi proceda în același fel pe mai departe, din motivul precizat în nota de la pagina 13.

La 29 Febr. st. v., 12 Mart. st. n., revista își înștiințează cititorii, la rubrica *Literatura*: „Jules Verne scrie érasi unu romanu nou. Acest'a e intitulatu: «Mihaiu Strogoff», si contine caletori'a aventurósa a acestuia din Petersburg pana la Kirgizi".

Publicarea primei părți a dipticului lunar vernian se încheie în Nr. 16, când aflăm și numele traducătorului: Iosifu Holodanu, pseudonimul lui Iosif Vulcan, directorul „Familiei". A doua parte, *În giurulu lunei*, apare în numerele 48-52, având același traducător.

Se pare că romanele au fost bine primite de cititori, de vreme ce hebdomadarul literar bucureștean „Globul" se decide să le reia, într-o nouă tălmăcire, inserând în primul său număr, datat 6 august 1877, această prezentare:

„Începem ciclul romanelor noastre mai mari cu traducerea *autorizată* a uneia din operile cele mai escelente ale celebrului scriitor francez Jules Verne.

Prin «călătoriele sale extra-ordinară» învățatul și spiritualul autor a inaugurat un nou gen de scrieri, care a produs în timp de câțiva ani o

Jules Verne în 1877

adevărată revoluțiune, nu numai în literatura beletristică, dar mai cu osebire în gustul lumei cetitoare de pe pământul întreg.

Cu un stil elegant și încântător, *Jules Verne* tractează într-un mod speculativ diferite discipline ale sciințelor pozitive și se încearcă, pe baza teoriei și a observațiunilor, a da soluțiuni ipoteselor cari preocupă lumea sciințifică.

Jules Verne nu face sciință, ba de multe ori își permite licențe și comite chiar eresii sciințifice. Scopul său însă și l-a ajuns; căci a procurat savantului o lectură din cele mai plăcute în ore de repaos, și a atras și pe cetitorul diletant, pe care-l instruesce într-un mod nesimțit, pentru ca să-l poată înțelege mai bine. Și astfel scriitorul frances a reușit să răspândească gustul sciințelor pozitive în cercurile cele mai întinse ale lumei cetitoare.

Am crezut dar că nu putem inaugura mai bine seria romanelor într-o foaie beletristică română, decât prin una din operele lui Jules Verne, *Din pământ în lună*. Sperăm că cetitorii noștri ne vor mulțumi pentru această alegere".

Romanul a apărut până la 26 noiembrie, fiind urmat, între 3 decembrie 1877 și 28 aprilie 1878, de *In giurul lunei*. Versiunile românești, nesemnate, îi aparțineau, probabil, lui B.V. Vermont, administratorul revistei și unul dintre cei mai activi traducători din epocă.

Nu vom părăsi anul 1877 fără a menționa cele două traduceri din „Timpul", publicate în foileton, la rubrica *Partea literară*. Între 25 martie și 9 iulie a apărut, în 37 de episoade, cu întreruperi datorate și războiului ruso-turc, *Ocolul pamentului în 80 de zile*; într-o amuzantă tentativă de autohtonizare, traducătorul anonim îl transformă pe Jean Passepartout în Ioan Vântură-Lume. Iar la 6 septembrie a început publicarea romanului *Mihail Strogoff sau Curierul țarului*, fără să fie indicați autorul și traducătorul. În privința ultimului, era o practică des întâlnită în epocă. Dar omiterea numelui lui Jules Verne reprezenta nu doar o ilegalitate, ci și o nesocotire a intereselor ziarului, dacă nu cumva se evita astfel plata drepturilor de autor. După 37 de episoade, apariția a încetat, fără nici o explicație, lăsându-i pe cititori să se întrebe ce avea să se întâmple cu eroul, care fusese capturat de tătari.

Au urmat, în 1879, *Necasurile unui chinesu în China* („Românul", 39 de episoade, între 24 Iuliu și 30 Octobre, „Tradus din franțuzesce de

Fr.D.", adică Frédéric Damé), *Ocolul lumii în opt-deci de dile* („Jurnalu pentru toți", 1 Iuniu-23 Augustu, „Traducțiune de D.B.M.") și *Aventurele a 3 Ruși și 3 Englesi în Africa australă* („Jurnalu pentru toți", 26 Augustu-8 Noembre, același traducător). „Jurnalu pentru toți" fiind un „Magasin bihebdomadar ilustratu", foiletoanele erau însoțite de reproduceri ale gravurilor din ediția Hetzel.

În 1880, *Doctorul Ox* (Foița „Stelei României"; la Biblioteca Academiei Române există doar numerele ziarului din perioada 1 Aprilie-7 Maiu, fără traducător).

În 1882-1883, *Nenorocirile unui kinez*, „dupe Jules Verne", titlu schimbat ulterior în *Nenorocirile unui chinez în China* („Literatorul", numerele 8-12, traducere de Th.M. Stoenescu).

În 1884, *O Fantasie a doctorului OX* (Foița „Amaradiei", doar primele două capitole, la 23 august și 22 septembrie, traducere de M.C.).

În 1885, *Arhipeleagul în foc** (Foița ziarului „România", 20 ianuarie-21 martie, fără traducător).

În 1887, *Un căpitan de cincisprezece ani* (Foița ziarului „România", 75 de episoade, până la 8 iulie, fără traducător). La 9 iulie, la rubrica *Știri și fapte* din prima pagină a aceluiași ziar, un anunț: „Terminându-se foiletonul ce'l publicam, începem astăzi reproducerea romanului *Casa cu vapor***, datorită tot penii fecundului scriitor Jules Verne. Romanul acesta conține o interesantă călătorie făcută prin India septentrională, țara tigrilor". Au apărut 71 de episoade, până la 24 octombrie, fără traducător.

În 1838, Foița ziarului „România" găzduiește *Cele cinci sute de milioane ale damei Begum* (39 de episoade, între 10 Maiu și 5 August, cu întreruperi pricinuite și de greva lucrătorilor tipografi, fără traducător) și *Revoltații de pe „Bounty"* (între 6-7 și 14-15 August, fără traducător).

În 1889, *Gazeta viitorului* („Tribuna", 9/12 Aprilie, fără traducător). Sunt fragmente din povestirea apărută în numărul din februarie al revistei americane „Forum", sub titlul *În anul 2889*. Iscălită doar „Jules Verne", era rodul colaborării scriitorului cu fiul său, Michel.

În 1889-1890, *Arababura**** (Foița ziarului „România", 42 de episoade, până la 16 martie, fără traducător).

* *Arhipeleagul în flăcări.*
** *Casa cu aburi.*
*** *Sans dessus dessous.*

În 1891, *Un oraș plutitor* („Ilustrațiunea română", între 16 iunie și 8 decembrie).

În 1892, din nou *Gazeta viitorului* („Gazeta Bucovinei", 3-15 Septembrie și „Gazeta Poporului", 22 Noiembrie, fără traducător) și *Doctorul Trifulgas** („Revista ilustrată", Vol. I, fără traducător).

Această selecție îndreptățește constatarea că, în ultimele decenii ale secolului 19, prezența „Călătoriilor extraordinare" în presa românească a devenit tot mai vizibilă. O prezență care culminează, din unghiul tematic al cărții noastre, cu amintita apariție, în 1897, a romanului *Castelul Carpaților* (sic), în „Ziarul Călătoriilor și al întâmplărilor de pe mare și uscat". E adevărat că lipsesc câteva titluri de mare rezonanță: *Călătoriile și aventurile căpitanului Hatteras, Călătorie spre centrul Pământului, Copiii căpitanului Grant, Douăzeci de mii de leghe sub mări, Insula misterioasă*, un motiv plauzibil constituindu-l dimensiunile lor, care ar fi făcut practic imposibilă publicarea în foileton. Acestea și alte opere verniene au devenit accesibile publicului în prima jumătate a secolului 20, când editurile au publicat numeroase traduceri semnate de G.M. Amza, Ana-Maria Bottez, Elisa Caplescu, E.C. Decusară, Const. A.I. Ghica, Jean Popescu Hârșova, Ion Pas, M.H. Perera, Constantin Pestrianu, George B. Rareș, N. Săftoiu, nume uitate astăzi, care merită măcar această înșiruire. Lucrarea a fost dusă la bun sfârșit după cel de-al doilea război mondial, când au văzut lumina tiparului aproape toate componentele acestui corpus unic în istoria literaturii universale.

Fluxul traducerilor a fost însoțit, firesc, de cel al textelor consacrate lui Jules Verne. Periodicele românești fac cunoscute publicului și zvonurile care circulă pe seama scriitorului. Ne-o dovedește această însemnare din „Românul", datată 9 iulie 1888:

„Uă operă nouă a lui Jules Verne

Aflăm că Jules Verne cunoscutul scriitor francez a dis unor amici că ar avea intențiunea d-a alege de scena viitoarei sale scrieri orașul Viena și de eroul operei sale pe clopotarul (păzitorul) turnului sântului Ștefan. Se înțelege că autorul va atribui eroului său felurite întâmplări romantice. El a comunicat amicilor lui că a studiat diferite cronice vieneze în care a găsit destule evenimente misterioase și foarte interesante, a cărora descoperire o

* *Fritt-Flacc.*

va atribui păzitorului turnului. Îndemnarea la această operă i-a procurat-o, după cum însuși afirmă, doamna Baroneasă Ruttenstein (Constancia Geiger)" (137).

N-am reușit să descopăr sursa acestei pseudoinformații în presa franceză și n-am întâlnit niciunde numele pretinse egerii. Iar „opera" nu există.

La rubrica *Varietăți*, hebdomadarul ieșean „Era nouă" din 27 mai 1890 publică un articol care se referă la un eveniment amplu mediatizat în epocă:

„Încungiurul lumei în 72 de zile

Phileas Fogg, eroul romanului lui Jules Verne, *Încungiurul lumei în 80 de zile*, a fost întrecut cu mult. În câțiva ani, dacă se vor mai amesteca mult americanii – și mai ales americanele -, încunjurul lumei astfel precum și l-a închipuit amintitul romanțier, nu va mai avea decât un interes arheologic. Phileas Fogg va fi pentru strănepoții săi ceiace e diligența față cu drumul de fer, corabia cu pânze față cu pachebotul transatlantic, sau vaporul (aburul – I.H.) față cu electricitatea.

Îndrăsnețul anglo-saxon a cărui aventuri ni le-au povestit Jules Verne a întrebuințat 80 de zile ca să-și câștige rămășagul. O tânără americană de 19 ani, miss Nelly Bly, n-a întrebuințat decât 72 de zile pentru a încungiura globul, și încă a pierdut 12 zile așteptând pachebotele ce au avut gloria de a o purta. În realitate, ea a putut să parcure în 60 de zile 42.000 de chilometri.

.....

Într'o zi, miss Nelly Bly, care esercita pe lângă ziarul *World* din New york, funcțiunea de reporteră, propuse redactorului să facă încunjurul lumei pe socoteala jurnalului. Confraților din America le place mult a încuraja întreprinderile aventuroase, căci să nu uităm că Stanley a plecat întâiaș-dată, în explorările sale din Africa centrală, ca corespondent al ziarului *New-york Herald*. Propunerea d-rei Bly era dar agreabilă, și a fost primită deîndată.

La 14 noembre trecut, tânăra călătoare se sui în pachebotul hamburghez *Augusta-Victoria*, din care debarcă la Southampton la 22, dar cu o zi întârziere. De aici se repezi la Amiens, unde-și espuse planul seu lui Jules Verne în persoană. Istoriograful lui Phileas Fogg îi spuse că în mai puțin de 79 zile nu-și va putea îndeplini proectul seu de încungiur al pământului*, dar miss Bly stărue în prevederile sale, adecă în cele 72 de zile".

* Replica atribuită de ziarele franțuzești lui Jules Verne poate fi întâlnită și într-o însemnare din „L'Indépendence roumaine" (125).

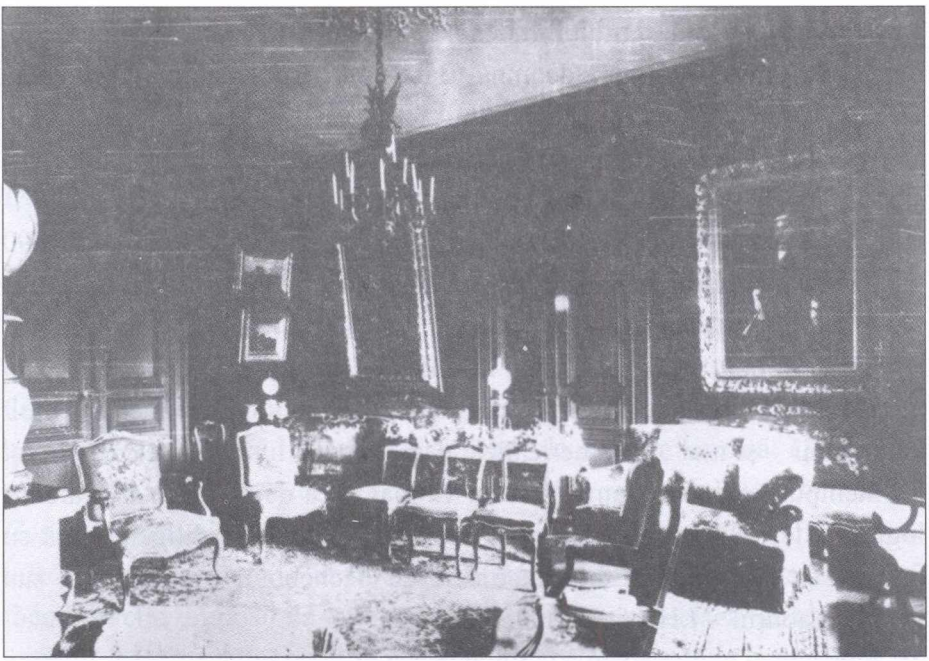

Salonul în care a fost primită Nellie Bly

Articolul, semnat Lux, înșiră apoi etapele călătoriei – Calais, Brindisi, Colombo, Hong-Kong, Yokohama, San Francisco – și „intrarea *regală*" în New York, „cu toate că faptul s-a petrecut în liberala Americă" (86).

În cartea publicată la întoarcerea din călătorie, Nellie Bly afirmă că vizita la Amiens s-ar fi datorat solicitării soților Verne, adresată corespondentului ziarului „The World" la Londra. „O, cât aș vrea să-i văd!", ar fi exclamat ea, regretând că nu dispune de timpul necesar. La care corespondentul, Tracey Greaves, ar fi replicat: „Dacă poți să te lipsești două nopți de somn și de odihnă, cred că e posibil" (161, p. 31).

Robert Sherard, corespondentul aceluiași ziar la Paris, a consemnat versiunea reală a întâmplării, chiar în anul morții lui Jules Verne: „S-a crezut că ar fi o bună publicitate pentru călătorie dacă, în drumul prin Franța spre Brindisi, tânăra fată putea să se întâlnească cu Jules Verne la Amiens. Mi s-a cerut să pregătesc întâlnirea. La început, bătrânul domn nu înțelegea deloc ce rost ar fi avut o astfel de întâlnire și a fost necesar să fac un efort pentru a-l convinge să accepte. A fost cu atât mai dificil pentru mine, cu cât îmi dădeam seama că abuzam de bunăvoința lui, în propriul nostru interes" (175, p. 315).

Cât despre scepticismul pe care l-ar fi manifestat cu privire la efectuarea ocolului lumii în 72 de zile, scriitorul a ținut să pună la punct această născocire, în două scrisori apărute în presa timpului, la 15 și 16 decembrie 1889. Iată pasajul în chestiune din cea de-a doua, republicată în „Journal d'Amiens", la 20 decembrie: „Vă rog să-mi permiteți să restabilesc adevărul în legătură cu tânăra și fermecătoarea americană care m-a vizitat la Amiens – între două trenuri. Miss Bly încearcă să călătorească în jurul lumii nu în 79, sau 75, sau 72 de zile, ci 70, răstimpul maxim care i-a fost acordat. Or, contrar relatărilor din ziare, i-am spus că această călătorie mi se părea foarte *realizabilă* în acest răstimp, dacă nu se iveau nici întârzieri, nici accidente maritime" (130).

Răstălmăcirea spuselor sale nu l-a făcut pe Jules Verne să-și schimbe buna impresie pe care i-o făcuse concurenta lui Phileas Fogg. La sfârșitul scurtei întâlniri, el ciocnise cu ea un simbolic pahar cu vin, urându-i (cu ajutorul lui Sherard, care slujise drept interpret) „Good luck, Nellie Bly". Reprezentarea grafică a acestui moment a apărut în „The World", la 8 decembrie 1889.

„Tânăra și fermecătoarea americană" nu l-a uitat pe cel care o primise cu căldură și o încurajase la debutul temerarului său periplu. Într-o

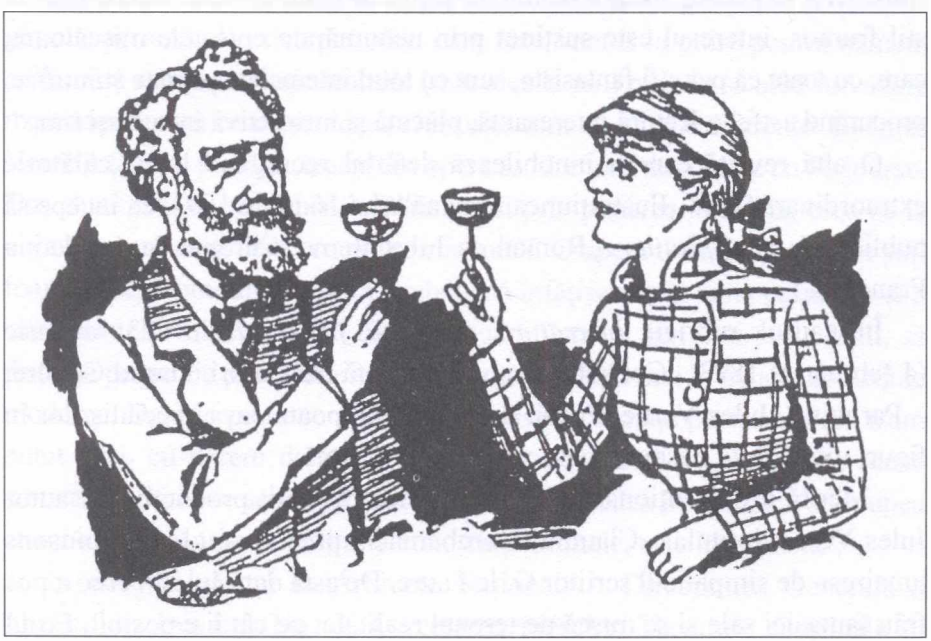

convorbire cu Marcel Hutin, reprodusă în „L'Echo de Paris" la 24 mai 1901, Jules Verne dezvăluie un fapt rămas până atunci neștiut: „Miss Bly, devenită doamna Stewart, a venit să mă vadă, acum câțiva ani, aflându-se cu soțul ei, un foarte bogat american, la Boulogne-sur-Mer. Am felicitat-o pentru doborârea recordului lui Phileas Fogg, cu mult timp înaintea construirii căii ferate transsiberiene. Astăzi nu mai e o mare ispravă să dai ocol lumii instalat comod într-un vagon."

Tabloul prezenței scriitorului în publicațiile românești din 1890 este întregit de un text apărut în *Calendarul ilustrat Bucurescian.* Trecând în revistă *Principalii scriitori francesi contimporani*, autorul anonim menționează:

„Între aceștia, un loc însemnat îi se cuvine lui *Jules Verne* (născut la 1828). El este creatorul unui nou gen de literatură: vulgarizarea sciințelor sub formă de romane. Scrierile sale au avut edițiuni nenumărate încă de atunci când aceasta se întâmpla rar la romane. Cel mai renumit din ele, *Le tour du monde en 80 jours*, pus pe scenă, a fost unul din marile succese ale teatrului modern, ceea ce a îndemnat dramatisarea câtorva din romanele lui. Afară de aceasta, toate au fost traduse în principalele limbi, înlesnind astfel tuturor citirea lor. Ele au un merit foarte mare; contrar romanelor în genere, ele pot fi citite de toți și de toate vârstele. Scrise într-un stil frumos, interesul este susținut prin nenumărate episoade mișcătoare, care, cu toate că par a fi fantasiste, sunt cu totul întemeiate pe date științifice, procurând astfel o lectură interesantă, plăcută și instructivă în același timp".

O altă revistă care-și înnobilează debutul recurgând la o „călătorie extraordinară" este „Ilustrațiunea română". La 16 iunie 1891, ea începe să publice *Un oraș plutitor*, „Roman de Jules Verne. Curonat de Academia Franceză."

În cadrul rubricii *Literatura modernă franceză* din 23 ianuarie (4 februarie) 1893, „Constituționalul" prezintă trei autori: Grand Carteret – Parquin – Jules Verne. Primii doi mai spun poate ceva specialiștilor în figuri uitate. Iată pasajul consacrat celui din urmă:

„Merită a fi menționat aci și noul roman al mult productivului autor Jules Verne, intitulat «Claudius Bombarnac», precum și «Les Robinsons lunaires» de simpaticul scriitor G. le Faure. De astă dată Jules Verne a pus frâu fantasiei sale și se mișcă pe terenul realității pe cât îi e posibil. Eroul

romanului său este un reporter care, fiind trimes de foaia sa, a călătorit de la Tiflis la Peking, spre a repurta asupra liniei ferate transasiatice și a țărilor de acolo. O impresie urâtă în această carte interesantă face numai împrejurarea că autorul se folosește de ocasiune spre a aduce Rusiei exageratele sale omagie și a arăta Germaniei tot disprețul său".

Nimic despre calitățile romanului și, mai ales, nimic despre faptul că adevăratul său erou este un român. „Impresia urâtă" se datorează orientării politice junimiste a cotidianului.

În 1879, poligraful G. Baronzi, caracterizat de G. Călinescu drept „un vulgarizator productiv ca o uzină" (143, p. 330), prezenta Comitetului Teatrelor o piesă diferită, cel puțin ca intenție, de numeroasele lui comedii bulevardiere. Ion Ghica, Directorul General al Teatrelor, a încredințat manuscrisul spre lectură lui I. Calenderu. Iată referatul acestuia:

„Domnule Director,

Am citit comedia în trei acte a Domnului G. Baronzi intitulată «Uă lună pe cer și alta pe pamênt» și iată aprețierea ce am putut face. Piesa este luată din scrierea D. Jules Verne «Cinq semaines en ballon»; ca scriere literară are un contestabil merit; ca operă teatrală mă îndoiesc să poată izbuti. Mai întâiu nu are din ceea ce poate interesa pe public, nici acțiune dramatică nici scene comice; o urmare de dialoguri asupra unor chestiuni de geografie și de navigațiune aeriană. Acestea pot oferi oare care interes la citire pentru oameni culți, dară o representație teatrală (mai ales la noi) trebuie să aibă în vedere mulțimea pentru care asemenea chestiuni sunt cu totul indiferente. D. Jules Verne a făcut o piesă de teatru din opera sa «Le tour du monde en 80 jours». Dar chiar aceasta n'a reușit la Paris decât prin punerea în scenă, ceea ce la noi nu putem avea decât cu multe cheltuieli. O operă teatrală după cum știți foarte bine, Domnule Director, trebuie să înfățișeze sau lupta patimilor și a simțămintelor omenești sau caractere care, într-un gen mai puțin înalt, să distragă pe public prin scene amuzante, precum sunt mai în genere comediile moderne. Dară în piesa ce ați bine-voit a-mi încredința pentru a o citi n'am putut găsi, cu părere de rău, nici intrigă, nici caractere, nici chiar scene amuzante. Rămâne acum, Domnule Director, a vedea însivă dacă opiniunea ce mi-am putut forma, în limita cunoștințelor mele, este întemeiată".

În dosarul păstrat la Arhivele Naționale – Direcțiunea Generală a Theatrelor, Dosarul No. 3, Cercetarea pieselor Theatrale Originale și

Traduceri, Anul 1879 – se află și Procesul Verbal No. 32, care consemnează decizia Comitetului Teatrelor de a respinge piesa, în temeiul Memoriului lui I. Calenderu. Se reia argumentul costului prohibitiv: „...asemenea piese pentru a avea o întreagă reușită ar necesita cheltuieli enorme astfel cum chiar piesa «Le tour du monde en 80 jours» nu a putut reuși în Paris decât printr'o măreață punere în scenă cea ce la noi ar fi dacă nu imposibil dar a atrage dupe sine cheltuieli enorme". Abia după treisprezece ani, diriguitorii Teatrului Național se vor încumeta să treacă peste această opreliște, „măreața punere în scenă" fiind însă de sorginte străină, după cum aflăm din *Cronica* apărută pe prima pagină a cotidianului „L'Indépendence roumaine", la 11/25 februarie 1893:

„Teatrul Național e pe cale de a monta o piesă care face ocolul lumii de douăzeci de ani și care se numește – fără îndoială din această cauză – *Ocolul lumii în 80 de zile*. Dl Sever Moschuna a tradus-o din franceză și, cum mașinăriile și decorurile sunt de mare amploare, au fost închiriate de la un impresar din Coburg, care l-a însărcinat pe unul dintre reprezentanții săi să vegheze la manevrarea complicată a acestui mare spectacol.

Sunt puțini tinerii din generația actuală care să nu fi citit celebrul roman al lui Jules Verne, din care provine piesa lui d'Ennery*. Am fost toți captivați, acum douăzeci de ani, de aventurile extraordinare ale lui Phileas Fogg, cutreierând lumea și trecând prin mii de peripeții, urmărit de implacabilul agent de poliție Fix, ca de umbra sa. Câte amintiri plăcute ne readuce în minte *Ocolul lumii* și cât de minunat era timpul în care, feriți de grijile luptei pentru existență, izolați în fericirea copilăriei, atât de facilă și atât de deplină, urmăream cu interes pățaniile comice ale excelentului Passepartout, în vreme ce aventura cu frumoasa indiană trezea în noi primele presimțiri ale dragostei.

Din fericire pentru noi, redevenim cu ușurință copii, copii mari. Seara, când munca zilnică s-a sfârșit, când am lăsat grijile în birourile noastre, cum se lasă veșmintele incomode la vestiar, nu mai suntem aceiași oameni: dacă un actor ne atrage la teatru, plângem cu actorii și râdem cu ei, așa cum plângeam odinioară împărtășind suferințele eroilor romanului. Așa se va întâmpla, cu siguranță, sâmbăta asta, la prima reprezentație: nu

*Jules Verne semnează, împreună cu d'Ennery, această piesă, ca și *Copiii căpitanului Grant, Mihail Strogov* și *Călătorie prin imposibil*, contribuind efectiv la realizarea acestor opere dramatice.

vom plânge, cu toată emoția puternică provocată de aventura Aoudei, dar vom râde de zăpăceala lui Niculescu, în rolul lui Passepartout, care a fost botezat în românește *Sfredeluș*. Aproape întreaga trupă a Teatrului Național va juca în piesă, cu Nottara și d-na Ar. Romanescu în frunte. Este pentru prima oară că se prezintă la București ceea ce se numește o piesă de mare spectacol cu un decor atât de colosal, mașinării atât de numeroase și o manevră atât de complicată.

Trebuie să mulțumim comitetului pentru această plăcută surpriză, într-un moment în care nu o mai așteptam" (97).

Semnată cu pseudonimul Numa, *Cronica* a fost urmată, în L'Indépendence roumaine", de însemnările infatigabilului Claymoor (Mihai Văcărescu, fiul poetului Iancu Văcărescu), din rubrica sa *Carnet du High-Life*. La 13/25 februarie, el reproducea afișul Teatrului Național, care prezenta conținutul celor 14 tablouri și distribuția. Iar la 18 februarie/2 martie, comenta astfel cea de-a patra reprezentație:

„Majestatea Sa Regele și Altețele Lor Regale, Prințul și Prințesa de România au asistat la această frumoasă reprezentație. Cu siguranță, scena noastră cunoaște un mare succes. Ea se află într-un moment norocos. De la galerie până la parter, mulțimea aplaudă la fiecare schimbare a decorurilor. Cele mai admirate sunt: – Plecarea din Suez. – Ceremonia funeraliilor rajahului. – Calea ferată a Pacificului. – Grota șerpilor și priveliștea Liverpoolului.

Dna Aristizza Romanescu este o foarte plăcută văduvă din Malabar, care-și joacă rolul perfect, ca de obicei și trezește veritabile emoții în scena rugului. Îmblânzitoarea de șerpi, dna Welner, dacă face să înceteze șuieratul reptilelor sale, provoacă în schimb aplauzele publicului. Dl C. Nottara interpretează în mod foarte spiritual rolul englezului excentric. Dar cei care provoacă veselia generală sunt d-nii Niculescu, care-l joacă pe servitorul Passepartout și Catopol, în agentul de poliție. Ni se promite un nou punct de atracție. Curând va fi și un balet.

Este ceea ce lipsea pentru a întregi piesa" (46).

Temerile privind recuperarea chiriei pentru mașinării și decoruri – Ioan Massoff menționează suma „exorbitantă" de 800 lei pentru fiecare reprezentație (156, p. 313) – s-au dovedit a fi neîntemeiate. Aristizza Romanescu își amintea, în 1904:

„...Direcția (Teatrului Național – I.H.) primise, din partea unui german, propunerea de a «monta» *Ocolul pământului*, cu decorurile și toate accesoriile lui. Încântată de perspectiva unui câștig, nu numai că a acceptat, dar și-a dat și silința de a face cea mai bună distribuție: nu lipsea nici un societar. 15 reprezentații în șir, cari au adus 50.000 de lei.

Nu mi-aduc aminte de ce, cu o rețetă de 3500, seria s-a întrerupt și s-a dat *Traian* și *Andrada*, tragedie de Ventura și Leonescu, scrisă anume pentru soția celui d'intâi" (173, pp. 305-306).

Maliția marei actrițe pare îndreptățită.

Decizia Comitetului de a include piesa în repertoriul Teatrului Național a fost explicată astfel de Massoff, în volumul III al cuprinzătoarei sale lucrări, *Teatrul românesc. Privire istorică*:

„Salturile făcute de teatru în ceea ce privește alegerea pieselor erau cu adevărat ametitoare, iar motivele invocate pentru a îndreptăți aceste salturi se cam învechiseră: necesitatea de a «împăca toate gusturile», de a se da spectacole menite să atragă un public cât mai numeros pentru ca teatrul să poată «trăi» și să-și îngăduie «luxul» unor spectacole de artă, puțin cercetate de public. Alegerea piesei cu «mare spectacol», în 5 acte și 14 tablouri, *Ocolul pământului în 80 de zile* nu a fost totuși o greșeală, într-o perioadă când nu se pomenea de reprezentații teatrale pentru tineret [...]

Ocolul pământului în 80 de zile este un fel de dramatizare a celebrului roman al lui Jules Verne, mai mult o feerie aranjată de autorul romanului în colaborare cu binecunoscutul Adolphe d'Ennery [...] Spectacolul e însoțit de muzica lui Franz Suppé. Din pricina marilor cheltuieli [...] s-au majorat și prețurile biletelor; totuși feeria s-a jucat, mai întotdeauna cu săli pline, de douăsprezece ori în șir, în luna februarie (1893 – I.H.), când «carnavalul bătea în plin» – lună socotită «rea» pentru teatru. Așadar, exista un public pentru teatru!" (156, pp. 313-314).

Merită să fie reprodusă și nota care se referă la condițiile neștiute de spectatori, necesare desfășurării reprezentațiilor:

„*Pentru Ocolul pământului în 80 de zile* s-a cerut cu împrumut de la Ministerul de Război 20 de costume complete de marinari, 21 de mantale, 21 de perechi de cizme de infanterie, pantaloni, căști jandarmerești. Împrumuturile acestea, de efecte și muniții (? – I.H.), ca și trimiterea de soldați pentru figurație au luat, la un moment dat, o întorsătură tragi-

comică, cei de la teatru neavând grijă să înapoieze la timp efectele împrumutate, după cum deseori le restituiau deteriorate; astfel, comandantul garnizoanei București înștiințează Teatrul să se înapoieze de urgență cele 32 de mantale și pantaloni luate de la regimentul 21 infanterie, «deoarece oamenii au rămas dezbrăcați». În zadar comandantul garnizoanei București, colonelul Tell, a dispus că «nu mai este permis a se da oameni sau efecte militare pentru reprezentațiile teatrale»; Teatrul a intervenit la Ministerul de Război și împrumutul a continuat" (Id., p. 530).

Reprezentarea „feeriei" lui Jules Verne și Adolphe d'Ennery se află, așadar, la originea unei practici care a devenit, ulterior, o obișnuință: recurgerea la soldați și efecte militare pentru montările teatrale și mai ales cinematografice de mare anvergură.

Succesul înregistrat la București a trezit ambiția fostei capitale moldave. La 12 martie 1893, ziarul ieșean „Ecoul Moldovei" își înștiința cititorii, în cadrul rubricii *Din localitate*:

Cu începere de sâmbătă 13 Marte. orașul nostru va avea rara ocasiune să vadă marea fierie *Ocolul pământului în 80 zile*, piesă cu mare spectacol în 5 acte și 15 tablouri de A. d'Ennery și Jules Verne, tradusă de d-nu S. I. Grosman, musica de François de Supée, și jucată de toată trupa. Printre frumoasele tablouri cele mai de admirat sunt: Un cheu al canalului de suez. Un bungalov într'o pădure din India. Necropola Rajahilor si Serbare de moarte; hotel la Calcuta. Peșterea șerpilor la Borneo. O tavernă la San-Francisco, Un tren atacat de Indieni pe linia ferată «Pacificul» Scara giganților. O sală de mâncare pe vaporul «Henrieta» Vederea Vaporului «Henrieta» pe ocean. Explosia cazanelor. Oceanul în întregul lui și arestare pe o scândură de scăpare. Intr-un hotel din Livepool. Un sacrificiu. înșelat cu o zi O serbare în cludul excentricilor și câștigul prinsoarei de un milion. Trei căsătorii.

Decorurile sunt lucrate în atelierul pictorului F. Tuchemeyer din orașul Coburg și dirigiate de d-nu Iahones Heidenreich.

Se vor da 6 reprezentațiuni cu această frumoasă fierie, în care publicului iașan i se procură deosebita plăcere de a vedea și admira arta decorativă și mecanismul scenic în toată splendoarea lor.

„Evenimentul" din 12 martie preciza, în *Cronica Iașului*, că „La reprezentațiile acestei piese Teatrul-Circ Sidoli va fi iluminat cu lumină electrică." Se pare că spectatorii n-au fost zgârciți cu aplauzele, devreme ce un spectacol cu *Complicii* lui Goethe a fost precedat de *Ocolul crâșmei în 80 de minute*, „Monolog-parodie cu cântec zis de d. Gh. Dimitrescu" („Evenimentul" din 19 martie).

Din păcate, „publicul iașan" n-a avut „deosebita plăcere de a vedea și admira arta decorativă și mecanismul scenic în toată splendoarea lor" decât de două ori. Motivul îl aflăm din „Ecoul Moldovei", care își informa cititorii, la 25 martie: „Vroind artiștii să continue, aflăm că au fost împiedecați de poliție de a mai juca piesa, în urma retragerei autorizației de către Comitetul Teatral motivata de părere ce ar fi avut-o că nu întrunește condițiunile estetice."

Piesa a ținut afișul Teatrului Național din București încă un deceniu, dar spectacolul s-a degradat, din vina Direcției și a actorilor. Dacă, la premieră, publicul aplaudase „cea mai bună distribuție", ulterior s-a recurs la compromisuri care au dus la repetate eșecuri. În 1900, notează Faust Mohr, „Nevoia variației repertoriului obligă direcțiunea să reia *Ocolul pământului în 80 de zile*. Dar piesa e prost jucată: într-o mulțime de roluri apar băieții de la Conservator – câte unii în 4-5 roluri! – căci actorii mai de seamă refuză să joace roluri «mici». Cronicarii dramatici se ridică cu vehemență împotriva acestei deficiențe, dar fără efect..." (157, p. 24). Situația se repetă în 1901. Întrucât interpretul principal al piesei *Fiul pădurilor* de Friedrich Halm se îmbolnăvise, în locul celei de-a treia reprezentații s-a jucat *Ocolul pământului* „cu cele mai multe roluri încredințate băieților din Conservator. Rezultatul: 180 de lei la cassă!" (Id., p. 31).

Se pare că direcțiunea a învățat ceva din acest fiasco, aplecându-și urechea la filipicele cronicarilor dramatici și determinându-i pe câțiva dintre „actorii mai de seamă" să-și interpreteze rolurile. La 8 decembrie 1901, „Zig-Zag" publica acest anunț:

„Teatrul Național
Societatea Dramatică
Duminică 9 Decebrie
Representație populara cu prețuri reduse

La orele 2 p.m. se va juca
Ocolul Pământului
în 80 de zile
Piesă cu mare spectacol în 5 acte și 14 tablouri
de A. d'Ennery și Jules Verne
tradusă de d. Sever Moscuna
cu următorii artiști în rolurile principale:
P. Liciu, G. Achille, Al. Catopol, Brezeanu, Cuțarida, I. Constantiniu,
Paciurea, Th. Petrescu, D-na Costescu și d-rele Mihăilescu,
Gerlach, V. Marinescu, etc"

Încheind acest lung intermezzo teatral, reiau trecerea în revistă a articolelor din presa noastră.

Unicul număr al revistei „Aurora literară" din Tecuci, apărut la 14 februarie 1893, consacra rubrica intitulată *Celebrităţile Secolului* lui Jules Werne (cu dublu v!). Textul se referă și la dramatizările „Călătoriilor extraordinare", fără a-l pomeni pe d'Ennery:

„Jules Werne născutu în anul 1828, e unul din contimporanii scriitori Francesi, ale cărui opere celebre, au produs un echo puternic în analele literaturei Francese.

El aparţine acelei classe celebre de scriitori, cari vulgarizează sciinţele sub forma de romane.

Spiritul său fantastic, a ajuns la apogeul său în celebra sa operă: un tour du monde en 80 jours, care a și fost dusă pe scenă unde a primit din partea publicului cunoscător ovaţiunile cele mai călduroase.

Spiritul său fantastic, imaginaţiunea sa aprinsă, au făcut ca operele sale să fie epuizate și scoase în mai multe ediţiuni.

Dramatizarea operelor sale au un succes splendid.

Prin scrierile sale cele vestite, dânsul e colaborator la una din cele mai mari reviste din Paris: Magasine d'educatiune et de recréation și în care se poate ceti cu amănunţitul operele sale celebre".

Caracterizat prin sărăcia limbajului și numeroasele agramatisme, acest galimatias se datora, probabil, directorului efemerei publicaţii, avocatul Pascal Corodeanu.

Anii 1894-1896 ne oferă o paranteză epistolară. La Biblioteca Academiei Române, Departamentul Manuscrise, se află o carte de vizită

trimisă, la 2 mai 1894, domnișoarei Elise Christodorescu, din Focșani. Cele câteva rânduri sunt purtătoare ale unui mesaj convențional:

„Domnișoară, regret profund că nu pot să vă răspund în limba dumneavoastră, devreme ce mi-ați scris cu atâta amabilitate într-a mea. Dar, în fine, în franceză ca și în română, mă declar și vă rog să mă considerați

foarte respectuosul dumneavoastră servitor,
Jules Verne".

Nu e lipsit de interes să menționez că, potrivit ștampilei poștei române, plicul a ajuns la destinație la 6 mai. Amiens-Focșani în patru zile, acum o sută zece ani!...

Mai consistente sunt scrisorile păstrate la Biblioteca „V.A. Urechea" din Galați, adresate domnișoarei Antonia Schwartz (la 21 martie și 10 aprilie 1895) și doamnei Rovena Schwartz (la 3 ianuarie 1896). Iat-o pe cea din 21 martie:

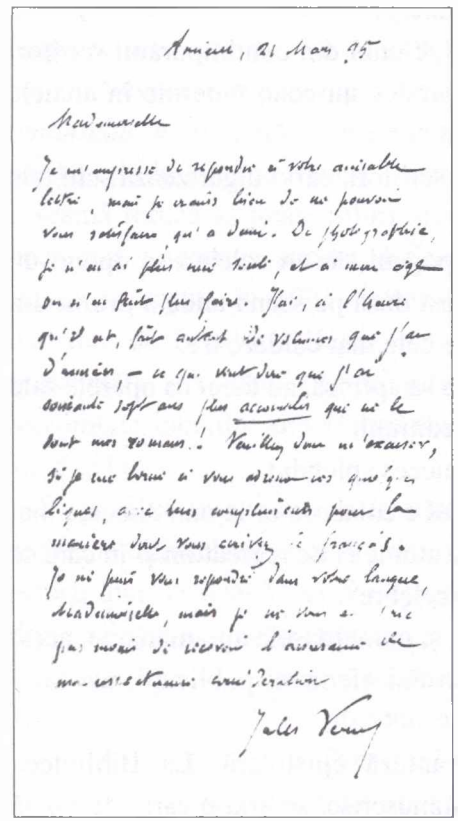

„Domnișoară,

Mă grăbesc să răspund amabilei dumneavoastră scrisori, dar mă tem că nu pot să vă dau satisfacție decât pe jumătate. Nu mai am nici o fotografie și la vârsta mea nu se mai poate să faci altele.

La ora actuală, am scris atâtea cărți câți ani am – ceea ce înseamnă că am șaizeci și șapte de ani mai împliniți decât sunt romanele mele! Binevoiți deci să mă iertați dacă mă mărginesc la a vă trimite aceste rânduri, cu complimentele mele pentru felul în care scrieți franțuzește. Nu pot să vă răspund în limba dumneavoastră, Domnișoară, dar nu vă rog mai puțin să primiți asigurarea respectuoasei mele considerații.

Jules Verne".

Refuzul politicos de a trimite fotografia solicitată nu era rezervat corespondentelor din România. Până și Mario Turiello, tânărul italian cu care Jules Verne s-a aflat timp de mulți ani într-o susținută relație epistolară, a primit o scrisoare, datată 26 octombrie 1894, conținând acest pasaj: „Cât despre portretul pe care mi-l cereți, n-am nici unul la dispoziție, nici măcar unul și, vă mărturisesc, la vârsta mea sunt prea puțin dispus să mă proțăpesc în fața obiectivului unui fotograf".

Toate aceste scuze (reiterate și în celelalte răspunsuri trimise Antoniei și Rovenei Schwartz) sunt, de fapt, pretexte fără acoperire. În acei ani și chiar mai târziu, scriitorul s-a „proțăpit" destul de des în fața obiectivelor unor fotografi, îndeosebi din Amiens. O dovadă se află în pagina următoare.

În 1897, apariția versiunii românești a *Castelului din Carpați*, semnată de Victor Onișor, a fost amplu și contradictoriu comentată în Transilvania. După o prezentare elogioasă, în numărul din 19-31 octombrie, „Familia" publica, la 16-28 noiembrie și 23 noiembrie-5 decembrie, diatriba lui Ilarie Chendi, cu subtilul neutral „Recensiune". Dizertând mai întâi pe tema traducerilor, în general și a celor în românește, criticul trece la cestiune:

„*Jules Verne*, bărbatul științelor empirice, romansierul cu vioiciune parisiană, răsfoind prin filele celebrului geo- și etnograf Elisée Reclus, dă cu ochii de niște pagini, pe cari citește despre un popor de rassă latină, care locuește în Carpații cei romantici, trăind o viață primitivă, dar idilică, tulburată numai de dușmanii cari vor să-l răpună, luându-le drepturile... Fantasia romansierului *productiv* se aprinde, iute își găsește un sat (îl botează Micești*), îndată îl colonizează cu popor de-acesta, așează satul la picioarele Carpaților, inventează în apropiere și un castel faimos, spaima satului și – iată e gata romanul, *roman din viața poporului român***! Iar pentru ca să fie scris în *milieu*-ul original, asemenea celorlalte romane ale sale, îi mai dă coloritul științific, arătând ce minuni pot produce invențiile lui Edison...

Putem deci deosebi două părți în romanul lui Verne: una conținând puțina acțiune din îngustele cadre ale Micești lor, iar a doua cea cu minunile «științifice», cari n-au absolut nimic de-a face cu viața «poporului român».

---

* Satul a fost botezat Micești de traducător – poate pentru că în această localitate de lângă Alba-Iulia s-a celebrat căsătoria lui Elie Dăianu, directorul ziarului „Tribuna" și prefațatorul versiunii românești, cu d-șoara Netti Totoian (Cf. „Familia", 25 mai-6 iunie 1897). În volum numele devine Mățești.

** și acest subtitlu îi aparține traducătorului.

Jules Verne în 1895

În partea primă autorul voiește să zugrăvească un sat românesc, să deie un tablou fidel geografic și cultural al poporului român, să-i presinte modul lui de viață, moravurile și credințele lui. După o escursie* istorico-geografică, autorul ne presintă pe un cioban român, «urmaș degenerat al vechilor Daci» (traduce dl Onișor). Acesta e păstorul primarului Colțu din Micești. Păstorul acesta are meritul de a nutri întreg satul cu superstițiuni, el duce în sat toate poveștile și faimele despre strigoi, bălauri și duhuri necurate.

Satul, sau opinia publică a locuitorilor este vecinic preocupată de «Castelul din Carpați», un castel părăsit de pe platoul Orgalului de la stânga pasului Vulcan. În acest castel picior de micește an n-a pătruns și nici un semn de viață nu s-a mai dat acolo, de vre-o câțiva ani. Castelul – crede păstorul Bucur și cu el satul întreg de la alfa până la omega – este vizuina smeilor și a strigoilor, loc necurat și afurisit de Dzeu. Atât e de mare superstițiunea lor și groaza, ce rezultă din această morbidă închipuire, atât de puternică, încât seara pe uliță nu mai vedeai pe nime, *ba o parte a locuitorilor voia de frică chiar să emigreze din Micești...* «Cine s-ar fi apropiat și numai ca un pătrar de milă (de acest Castel) ș-ar fi primejduit sufletul atât pentru lumea aceasta, cât și pentru cealaltă» – zice Verne că era *credința* poporului. «De altmintrelea – continuă Verne – cum se și putea ca în satul Mitești (sic) să nu esiste astfel de credințe în lucruri supranaturale? Popa, care are să se îngrijească de starea sufletească a credincioșilor săi și dascălul, care e primul factor în creșcerea copiilor, *propagă cu atât mai vârtos aceste povești, cu cât și ei le cred.*» Și mai la vale: «*Lucruri de aceste se învățau și în școala dascălului Petrică*».

Astfel scrie Jules Verne despre un sat românesc în anul Domnului 1893**, iar casuri de aceste în romane și alte scrieri streine se iau întotdeuna ca *pars pro toto*. Dl Dăian (scriitorul prefațelor) dă lui Verne atributul de «filo-român»... Să vedem mai departe cum se manifestă acest filo-românism.

«Civilisația e tocmai ca și aerul și apa. Peste tot locul, unde numai își află cale sau măcar o mică deschizătură, străbate și schimbă moravurile existente. Însă trebuie să recunoaștem, că în această parte de miazăzi a Carpaților *nu s-a găsit încă o deschizătură, pe unde să poată pătrunde. Cum se și poate altfel în acele locuri, unde oamenii se nasc, cresc și mor,*

* În loc de „excurs".

** Ediția princeps a apărut în 1892.

fără a fi ești de pe hotarul satului» (p. 38). Asta e sat românesc în anul 1893, desenat de un «filoromân». Seamănă mai mult cu un sat de Botocuzi!

Trecând peste contrazicerea că acest sat uitat de Dzeu totuși avea o casă «parterre» cu ușa de *sticlă* către stradă (birtul), ne oprim la o altă minune. Mai era în Micești și un doctor. Iată-l: «N-avea nici un fel de cunoșcință nici în medicină, nici în nimic... dar, se pare că și atâta era de-ajuns poporației nepretențioase... această poporație fără cultură» (p. 46 și 48).

Aceste citate ajung pentru a ne face ideie despre viața românească și stările românești cum zugrăvește Verne în fondul romanului său. Ele nu sunt de felul acela, încât să ne arate pe autor de filoromân. Abstrăgând de la însemnătatea politică a acestui cuvânt, Jules Verne ar fi fost filoromân în casul când ar fi pătruns mai adânc viața poporului nostru, când ar fi fost capabil a o aprecia cu temeinicie, când – cunoscând prin autopsie sau prin studiu profund – adevăratele noastre datini și credințe, s-ar fi inspirat de ele; când de poveștile noastre nu s-ar fi bătut joc, presentându-le ca resultante din o bolnavă fantasie, cu un cuvânt, când romanul său voind să fie roman din viața poporului românesc, ar fi fost mai aproape de realitate. Putea fi bunăoară un roman cultural-istoric; putea să-și ieie de obiect legendele și basmele noastre, însă nu o singură însușire, superstiția, care deși esistă în poporul nostru, nu este atât de monstruoasă, cum o arată Jules Verne și care nu e ceva propriu românesc, ci e inherentă tuturor ginților și mai ales claselor de jos ale popoarelor din toată lumea.

O astfel de caricaturisare a vieții și moravurilor noastre suntem obișnuiți a ceti numai la nuveliștii patroți Mikszath Kalman și Jokay Mor, cari n-au pretenția de-a fi «filo-români».

Însă să nu ne pripim în a osândi.

Am văzut că Verne n-a scris lucrurile aceste de la sine, ci mânecând din cercetările lui Reclus asupra noastră. Verne nu cunoaște din intuițiune poporul românesc, căci altfel n-ar putea să ne prezinte bunăoară o caricatură de cioban, credul și fricos. Ciobanii noștri, fiii naturii, cari dau piept cu elementele și cu fearele sălbatice, n-au nimic comun cu ciobanul care se teme și de «umbra castelului». Românul curagios, care de copil încă duce noaptea boii la câmp, nu e de fel înrudit cu tremuricele din Micești.

Și apoi ce va să zică non-sensul cu emigrarea locuitorilor din satul lor, de frica duhurilor necurate?

Crezut-a «filoromânul» nostru că pe la noi se află onorabili cetățeni din Abdera, cari să emigreze din cauza înmulțirii broaștelor? Sau eventual și mai onorabili Sași din orașul Schilda, cari să ieie lumea în cap, de frica șoarecilor?... Voia Verne să creieze în Micești un al treilea centru al idioției?...

Nu. El și-a muiat penelul în culorile lui Reclus și ajutorat de fantasie a construit un tablou, care însă cel puțin e bizar. E mare deosebire, între a scrie sau a zugrăvi din proprie intuiție și convingere și între a-ș împrumuta obiectul din isvoare, cari nici nu se apropie de desăvârșire [...]

Această fără îndoială slabă parte a romanului – falsele culori în care este arătată viața poporului nostru – *nu* ne vom explica-o de provenită din anume tendințe și porniri nouă dușmănoase, ci din necunoștința stărilor faptice din partea autorului. «Die Kunst ist schauen und empfinden»*. Verne însă n-a văzut și n-a simțit decât numai prin mijlocirea unui mediu nedesăvârșit.

«*Castelul din Carpați*» însă *n-a* fost scris pe seama Românilor, ci a Francezilor. Și pentru ca să-i amuseze pe aceștia, autorul nu ș-a făcut chestie de conșciință cum să ne presintă pe noi. Cu cât mai creduli, mai naivi și mai superstițioși ne presintă, cu cât mai mult ne îmbracă în hainele legendare orientale, cu atât mai mare *efect* își asigură romanului său.

Francezii și alți cetitori străini îl vor găsi foarte *interesant*, și vor afla destulă distracție în aceste minuni ale veacului. Nici chiar noi nu ne putem emancipa de tot de sub puterea fantasiei lui Verne, ne distrage încâtva romanul – deși pe socoteala noastră, căci este scris cu verva proprie Francezilor. Ne interesează a vedea fantasmele acele de toată categoria ce se succed și se strecoară prin imaginația bieților Micești, hăulirea aceea a duhurilor necurate, cântecul acela înfiorător, care maltratează așa de fără milă claviatura nervilor celor adunați în birtul din Micești.

...P-aci-p-aci să zâmbim și noi de atâta naivitate. Ne abținem însă, căci nu ne simțim nici câtuși de puțin edificați. Cele ce cetim, nu evoacă în noi o mai înălțătoare emoție sufletească, un sentiment estetic deosebit. Nu, căci nu sunt nici adevărate, nici frumoase; nu întrunesc principalele cerințe ale artei".

Chendi relatează intriga, până la capăt și își reia comentariul:

„Acest fel de roman (cum e partea a doua din «Castelul din Carpați» și cum sunt aproape toate romanele lui Jules Verne) se numește *roman*

* „Arta este văz și simțire" (în limba germană).

scientific. Tractează știință în mod poporal, are tendința de a fi instructiv. S-ar putea mai corect zice roman didactic".

Urmează o dizertație despre „didactic" în literatură, apoi:

„Romanele lui Jules Verne aparțin acestei categorii. În toate găsim înjghebată o mare cantitate de știință. Deosebirea între el – care e fără îndoială un scriitor de mare talent – și între alți romancieri este, că formele în cari își îmbracă materialul, sunt *interesante*. Materialului sec îi dă viață organică, științei îi dă rolul de a distrage. Succesele ce Verne a secerat prin romanele sale sunt datorite exclusiv formei. Trăinicie însă nu ș-a asigurat romanelor sale. Deja astăzi ele au roluri secundare, care în literatură stau mult *îndărătul* acelor romane, cari desfășură înalte probleme sociale și cari stau la nivoul artei.

Peste romanul «Castelul din Carpați» s-a trecut deja la ordinea zilei. Francezii cari vor să-și facă o idee despre românii din Transilvania sau despre invențiile lui Edison, n-au trebuință să o cetească în acest roman. Cu invențiile s-au învechit și *prescris* și romanul. Iar abstrăgând de la aceste două părți ale romanului, rămâne superstiția esagerată și puțina acțiune în giurul celor două relații de dragoste, cari singure însă nu captivează. Dacă n-ar fi modul interesant de povestire, romanul acesta astăzi n-ar mai avea nimic ce l-ar ridica peste romanele de anticuar.

Această interesantă espunere și faptul că se tractează despre Români, l-ar fi îndemnat pe dl Onișor, ca să ne fericească cu traducerea romanului. E chestie de gust a judeca, dacă am avut trebuință de această traducere sau nu. Eu sunt de părere că *nu*. Causa – cele espuse mai sus. Însă după ce odată s-a tradus, mă voi esprima pe scurt și asupra traducerei.

Dl V. Onișor s-a achitat incontestabil cu multă dibăcie de sarcina ce a luat asupra-ș. Întrunește unele condiții dintre cele ce am precisat la început: scrie o bună românească și interpretează fidel. Păcat că nu a fost mai cu gust la alegerea materialului. În ce privește limba, i s-ar putea observa, că putea să folosească o limbă mai poporală, fiind că romanul pentru popor e scris. Trebuia pe urmă să se ferească de unele provincialisme.

Un lucru nu îi pot ierta dlui traducător. Dsa s-a făcut naș și a rebotezat o mulțime de nume din roman – *a romanisat fără nici un scrupul*. Nu cred că cel ce l-a autorisat să traducă romanul, i-a dat autorisația să traducă resp. să romaniseze și numele. Romanisarea aceasta i-a impus romanului

un colorit strein de original. Cetitorului i s-au sugerat impresii, cari cetind originalul, *nu* i s-ar fi sugerat. O astfel de procedură însă nu este îngăduită. Voiește cineva a se face cunoscut un product al literaturei streine, poftească și ne deie o traducere *întocmai*, căci numai astfel ne școm face o justă judecată despre original. Așa numitele *localisări* trebuie condamnate cu toată hotărârea.

.....

O altă imputare ce i-o fac dlui Onișor este cu privire la prefața scrisă de dl dr. Daian. O prefață scrisă de un *al treilea* e un lucru puțin obișnuit. Se poate presupune despre un bun traducător, că însuș va fi capabil să-și scrie vre-o câteva cuvinte de recomandație și de esplicare. Biografia și scrierile lui Jules Verne le găsea și dl Onișor în vre-un lexicon universal sau în vre-o literatură franceză – dacă nu cumva le cunoștea din lectură. Iar faptul că lași să-ți facă o prefață un director de tipografie, admite presupunerea, că traducerea și în deosebi prefața recomandătoare, este scrisă în prima linie în interesul tipografiei. Am avea deci încă un cas de natura multor altora: *o întreprindere mai mult materială decât literară...* Numai astfel se pot esplica unele lucruri din prefața dlui Daian că: *„«În privința politică (!!) Verne ni se arată ca un adevărat filoromân».* (Politică? Cum a putut scoate domnul cu prefața o tendență sau «privință» *politică* din puținele reflexiuni ca «dă pe moarte», cari n-au nimic de-a face cu fondul romanului?) Numai astfel se poate esplica greșeala comisă poate într-adins, de-a numi în prefață productul lui Verne «roman românesc». (De când sunt identice noțiunile «roman românesc» și «roman din viața poporului român»?)

Sunt sigur că dl Onișor n-ar fi recomandat romanul cu atâta stăruință bătrânilor, copiilor etc. etc.

Cu un merit însă se poate «măguli» dl Daian. S-a îngrijit de un tipar perfect, cum la puține cărți se poate observa. Partea technică a lucrării merită toată lauda.

Însă – atâta tot!“ (45).

Ce se poate spune despre „recensiunea“ lui Ilarie Chendi? În primul rând, că face o notă discordantă în ansamblul aprecierilor pozitive cu care a fost întâmpinat romanul. După peste un secol, motivația acestei atitudini rămâne neclară. Idiosincrasia criticului la autor, operă și prefațator se

manifestă în cele mai variate forme: sarcasm, viziune maniheistă asupra personajelor, omisiune voluntară, concepție mecanicistă despre traducerea literară, proces de intenție etc. De-a dreptul ilară mi s-a părut afirmația că o dată cu „învechirea" invențiilor, romanul și-a pierdut valabilitatea – ca și cum fonograful ar avea alt rol decât acela de a cultiva monomania castelanului din Carpați... Dar poate că toate acestea se datorează negativismului funciar al criticului, despre care George Călinescu spunea că face „dovadă de un spirit polițist și cam agresiv..." (143, p. 638).

Interpretarea reducționistă a operei verniene este un lucru obișnuit în epocă, dar nimeni n-a mers atât de departe ca Ilarie Chendi, toți ceilalți comentatori subliniind meritele incontestabile ale scriitorului și ale romanului în cauză. Înainte de a le da cuvântul, voi încheia repedea ochire asupra anului 1897 cu un articol de sezon, apărut la 21 decembrie în ziarul „Dreptatea" și semnat Hermes:

„Jules Verne

Se apropie anul nou. Copiii între 10 și 15 ani vor căpăta un nou transport de povești și romane morale, legate luxos, cu scoarțe aurii și ilustrații colorate. *Spărgătorul de nuci, Cotoiul încălțat, Din viața peilor roși*, și mai cu seamă romanele Jules Verne, vor înveseli din nou imaginația vie a tinerilor cititori.

E de actualitate credem să reproducem câte ceva despre celebrul scriitor Jules Verne, pe care un colaborator al ziarului Francez *Le Temps* l-a intervievat acuma în vederea anului nou.

Jules Verne va împlini 70 de ani la primăvară. E viguros încă, și dacă un vechiu accident i-a paralizat puțin piciorul, în schimb spiritul său a păstrat o vioiciune juvenilă."

Anul 1898 începe cu articolul lui D.P. Barcianu, *Castelul din Carpați*, publicat în „Foia Pedagogică", la 15 ianuarie:

„Înainte cu vr'o 25 de ani scrierile lui Jules Verne erau foarte la modă și în cercul cetitorilor tineri și-au mai păstrat mult din atracțiunea lor de odinioară, chiar până în ziua de azi. Între anii șasezeci și șaptezeci, când își începu Verne cariera sa de scriitor, științele naturale căpătară prin descoperiri epocale ceva anterioare și contimporane, ca ale lui Liebig în chimie, Helmholz și Meyer în fisică, Edison asupra electricității și prin teoriile lui Darwin asupra «Originei speciilor» și «Descendența omului»,

Jules Verne și Honorine în 1897

un avânt extraordinar și metodul de cercetare al științelor exacte, cu observările exacte și amănunțite asupra fenomenelor și corpurilor naturale și cu experimentele variate și combinate după observările făcute, pentru a primi prin ele răspunsuri asupra adevărurilor legilor naturale, a fost adoptat și aplicat la cercetări științifice în specialități de ale științei ca filosofia, psichologia, filologia ș.a., cari până aci credeau a nu puté aștepta vr'o lumină pentru sine dela experiment și dela studiul naturei.

Pentru-ca resultatele uriașe, dobândite pe terenul diferiților rami ai sciinței, să nu rămână mărginite numai la numărul restrâns al învățaților, ci să devie avere comună a omenimei și să fie spre folosul tuturor, trebuiau îmbrăcate, pe cât se putè, în o formă potrivită astfel, ca să fie înțelese și apreciate după adevărata lor valoare chiar și de oamenii cu mai puțină învățătură, de oamenii din popor. Astfel s-a născut pe urma literaturii științifice o bogată literatură de popularizare a sciinței. Dar pe când cei mai mulți se mărgineau numai pe lângă obiectul scientific, de care se ocupau, reducându-l la formele cele mai simple, la resultatele cele mai bătătoare la ochi și îmbrăcându-l în o limbă accesibilă mulțimei, Jules Verne a apucat pe o cale nouă, pe aceea a romanului. Cum făcură mai înainte De Foe și Campe* în al lor «Robinson», astfel și Verne ne presentă în număr mai mare și pe un fond de acțiune mai bogat și mai fantastic, totdeauna anumite persoane, cari sub ochii cetitorului lucră, se sbuciumă, se luptă în contra a tot felul de împregiurări protivnice, de greutăți, de pedeci ce li se pun în calea lor spre descoperiri și invențiuni de tot felul. Autorul pentru a deștepta și a ține viu interesul cetitorului, creează prin fantasia sa, ca în poveștile poporale, întâmplări și situațiuni, fel și fel, ciudate și minunate, cari însă, în deosebire de ale poveștilor, au un fond real, fiind bazate pe resultate de ale sciinței moderne și aflându-și o deslegare firească prin sciința în gradul de desvoltare, în care se află acum, sau în gradul unei perfecțiuni presupuse pentru viitor. De multe ori întreaga această chindisitură de minunății e țesută pe canavaoa unei simple istorii de dragoste, ținute însă totdeauna între marginile celei mai stricte bunecuviințe. Astfel deci romanele lui Verne nu ne înfățișează conflicte între simțămintele inimei, sau ciocniri ale patimilor omenești, pentru a ne da vr'o analisă aprofundată

* Ioachim Heinrich Campe publicase, în 1779, un roman inspirat de capodopera lui De Foe, intitulat *Tânărul Robinson*.

psichologică a vr'unui personagiu sau o deslegare a vr'unei probleme sociale, ci distrându-ne, deșteaptă în noi curiositatea scientifică și prin ea ne dă impulsul și plăcerea de a ne instrua. Că felul acesta de popularisare a sciinței a avut mare succes, dovadă e, că romanele lui Jules Verne, care s-au succedat în curs de vr'o 20 de ani nu numai în limba franceză, ci și mai în toate limbile europene, în cari au fost traduse, au apărut în o mulțime de edițiuni".

Ideea că romanele lui Jules Verne ar constitui doar un anumit fel de popularizare a științei, idee împrumutată de la istoricii literari francezi ai timpului, este lipsită de temei. După cum afirmația privind inexistența conflictelor între sentimente, între „patimile omenești", nu rezistă confruntării cu trăirile complexe ale unor personaje ca Hatteras sau Nemo. Dacă autorul articolului și cei ale căror judecăți le preia ar fi avut dreptate, „Călătoriile extraordinare" ar fi încetat să mai captiveze atâtea generații de cititori după ce „descoperirile și invențiunile de tot felul" și-au pierdut aura de nou și de insolit, devenind prezențe banale în viața noastră de fiecare zi. Dar poate că explicația acestei aprecieri generalizatoare constă pur și simplu în necunoașterea operelor care o infirmă, opere netraduse încă în românește.

D.P. Barcianu are însă meritul de a fi înțeles că accelerarea progresului științific și tehnic de la mijlocul secolului 19 a creat impulsul necesar pentru apariția unei noi forme de expresie artistică, sortită unei dezvoltări prodigioase: ea se va numi, peste multe decenii, science fiction. Să vedem însă ce scrie el despre cartea pe care și-a propus să o prezinte cititorilor „Foii Pedagogice":

„Romanul «Castelul din Carpați», care aparține și el grupei amintite de scrieri, urmăresce scopul de a lupta contra credințelor deșerte în stafii și lucruri supranaturale, adese ori atât de păgubitoare progresului moral și cultural al omenimii, deși *sciința*, care se ocupă cu cunoascerea firii, și năravurilor și obiceiurilor popoarelor, a graiului poporal, al psichologiei poporane, așa numita *folkloristica* (dela cuvântul englez «folk» popor) le consideră ca obiecte vrednice de studiat, conținând adese ori prețioase indicii asupra stărei culturale a unui anumit popor, asupra înrudirei popoarelor, asupra isvoarelor comune ale culturii omenesci și asupra mersului, care ea l-a luat în trecerea sa dela popor la popor.

Pentru a ilustra tesa sa, J. Verne și-a ales de astădată o regiune locuită de români, împrejurimea pasului Vulcanului din com. (comitatul – I.H.) Hunedoarei, și persoanele active earăși sunt mai toate dintre români. Ar fi putut tot așa de bine să aleagă și o altă regiune, situată cu totul afară de liniile mari de comunicațiune, d. e. din Francia-de-Sud sau de Nord etc., căci credințe deșarte se află destule și în poporul de rând francez sau italian, spaniol, german chiar, nu numai la români. Amintind ceva despre originea lor, despre luptele și vitejia lor din trecut, despre cântecele și legendele lor poporale, despre soartea lor dureroasă din present și despre încrederea lor neclintită într-un viitor mai bun*, îi presentează totuși pe o treaptă de cultură, cum vor fi fost cândva pe la sfârșitul veacului trecut sau și mai înainte, exagerând unele stări de lucruri, pentru a-și înlesni clădirea sceneriei de fantasie, menite a pune mai în evidență efectele credinței deșarte și a înlesni combaterea lor cu armele sciinței moderne.

Povestirea se învârte în jurul unui «castel» vechiu, așezat pe un platou din apropierea Retezatului, proprietate străveche a unui român: baron de Gorț. În acest castel părăsit de mulți ani și prin urmare în mare parte ruinat se arată de odată misterioase semne de vieață, revenind proprietarul său în trânsul, fără a fi prevestit pe cineva. Voind să trăească acolo, retras, numai amintirei unei vestite cântărețe italiene, ce o iubise cândva, pentru a nu fi molestat de curiositatea locuitorilor dimprejur, pune pe secretarul său, un mare meșter în construirea și combinarea de tot felul de aparate și mașinării, să-i înzestreze castelul cu ele. Și efectele acestora, nestrăbătute de mintea naivă a țăranilor, dau nutremânt credințelor deșarte, ce se învârt în jurul castelului. Toate aceste minunății, atribuite de oamenii din popor duhurilor necurate, se dovedesc în urmă a fi efectul bateriilor și sârmelor electrice, telefonului, fonografului, oglinzilor reflectoare etc., așezate de secretarul proprietarului cu scopul indicat mai sus. Se înțelege toate aceste sunt întrețesute de o mulțime de amănunte, fantastice adeseori, dar interesante și cu totul probabile și verosimile, fiind dată baza reală a descoperirilor mai nouă scientifice și a aparatelor fisicale, pentru demonstrarea adevărului lor.

Traducerea dlui Onișor, este preste tot reușită, dar fiind vorba de oameni din popor și încă presentați pe o treaptă destul de inferioară de cultură,

* Chendi n-a văzut mai nimic din toate acestea...

cuvinte ca: «absență, castel, condițiune, guturai, în fine, supranatural» ș.a. de felul acestora nu se prea potrivesc în gura lor, alterând oarecum coloritul local și creând contradicere între graiul și felul lor de a fi. Are apoi traducătorul mai multe întorsături, cuvinte, locuțiuni, cari sau nu sunt românești, sau sunt provincialisme, cari cu cea mai multă luare aminte puteau fi cu înlesnire încungiurate, precum dovedesce preponderența pasagelor bine traduse. Astfel de cuvinte și întorsături sunt d. e.: el își fluera câinii (pag. 3), totul e sfătuit (59), te las în pace de a mă mai urma (80), îi era imposibil să-și nimicească simțurile de auz și vedere (88), lumină intensivă, de unde ies *lustri* de o vioiciune orbitoare (92), cloambe (186), heteroclit (148), a sgrăpsi pământul cu unghiile (159), încărcat de un miros de vechiu (202) ș.a.

Dar scăderile aceste nefiind prea multe, nici de cele cari să altereze esența, să fim îngăduitori și mulțumitori dlui Onișor, pentru că ne-a dat această lucrare a lui J. Verne în limba noastră, în o formă, care face cu putință să fie, așa credem, cu plăcere cetită de tinerimea noastră mai matură, dar și alți cărturari. În tot casul preferim a vedè în mâinile tinerimei și prin biblioteci școlare poporale cărți de cetit de cuprinsul «Castelului din Carpați», decât traduceri de romane de colportagiu, sau romane de același fel în limbi străine, cari încep a se răspândi și printre tinerimea noastră“ (34).

Este evident că imperativele momentului îi determină pe recenzenți să insiste asupra virtuților educative ale „Călătoriilor extraordinare“. O demonstrează și textul din „Revista Ilustrată“, numerele 5-6, din mai-iunie 1898:

„*Castelul din Carpați* e numele unui roman scris de renumitul romancier francez Jules Verne și tradus în românește cu autorizarea editorului de d-nul Victor Onișor. Acest roman cu ilustrațiuni și cu o potrivită prefață despre Jules Verne și scrierile lui scrisă de măiastra pană a d-lui Dr. E. Băianu, este o adevărată podoabă pentru orice masă de citit. În el nu afli frivolități, nu lucruri ce n-ar putea fi citite de mic și mare, femeie ori bărbat; în el află cititorul instrucție și distracție. Apoi persoanele romanului acestuia sunt români din Carpații sudici ai Transilvaniei. De ne-a concede spațiul revistei, bucuroși vom da o recenziune a acestui roman în vreuna din broșurile următoare, pân' atunci însă îl recomandăm cu toată căldura publicului nostru, cu atât mai vârtos că e și foarte ieftin,

JULES VERNE.

Castelul din Carpați

Roman din vieața poporului românesc

din

Ardeal.

Traducere autorisată

de

Victor Onișor.

Cu o prefață despre Jules Verne — scriitor și scrieri — de

Dr. E. Dăianu.

Sibiiu, 1897.

„Tipografia", societate pe acțiuni.

BIBLIOTECA

Pagina de gardă Castelul din Carpați, traducerea din 1897

numai 80 cr. un volum de 255+XII pagini, pe hârtie bună și tipărit cu mare îngrijire, în «Tipografia» societate pe acțiuni din Sibiu. Toate foile noastre s-au exprimat favorabil despre acest roman și nu putem altcum, că dacă nici cum scrie Jules Verne n-a plăcea cuiva, atunci acela n-are gust de citire. – Traducătorul lui, dl Victor Onișor, poate fi fălos că a tradus o bună carte pentru noi și într-o bună limbă, care ne răpește; dacă prinzi a o citi apoi n-o mai poți lăsa din mână până o gați, iar atunci zici: Daună că nu mai este! E de dorit să nu lipsească nici dintr-o bibliotecă și-l recomandăm de premiu la școlarii buni și de cadou pentru drăgostoși".

Pe aceeași orbită se înscrie prezentarea din *Călindarul Poporului pe anul comun 1898*:

„Între cărțile apărute la noi în anul acesta, mult-puține câte sunt, ocupă un loc fără îndoială de frunte *Castelul din Carpați*, acest minunat roman al vestitului scriitor francez: Jules Verne. Dacă toate romanele lui Verne sunt interesante, plăcute și pe lângă aceea pline de învățătură folositoare, de sigur că pentru noi Românii cel mai interesant e acesta, care poartă titlul *Castelul din Carpați* și care tocmai acum a apărut la «Tipografia», soc pe acțiuni în Sibiu, de unde se și poate procura.

Castelul din Carpați cuprinde una dintre cele mai interesante povestiri, ale cărei întâmplări se petrec în jurul satului Mățești din Valea-Jiului. Mai toate persoanele cari au rol în povestire sunt Români și întreagă cartea pare că e scrisă anume de un Român. Cât pentru vrednicia cărții e destulă dovadă faptul că Academia franceză din Paris a încununat-o cu premiul său* și a fost tradusă în mai toate limbile din Europa. Ca formă această carte e o raritate în literatura noastră. Tipărită frumos, elegant, în două feluri de edițiuni, una pe hârtie fină, alta pe hârtie și mai fină, ea este împodobită cu 26 ilustrațiuni admirabile, lucrate la Paris! Ca mostră putem arăta cititorilor noștri una: portretul autorului, Jules Verne. Celelalte sunt și mai mari, și mai frumoase încă, arătându-ne scene din interesanta povestire asupra tainicului castel din Carpați. Prețul cărții în asemănare cu mărimea și valoarea ei e foarte ieftin. Ediția întâiu, pe hârtie fină, costă numai 80 cr. și porto 5 cr. Ediția a doua, pe hârtie și mai fină, și lucrată cu eleganță deosebită, costă 1 fl. 20 cr. și porto 5 cr. Pe lângă că ne dă o citire din cele mai atrăgătoare, pentru tineri și bătrâni pe o formă,

* Academia încununase *în 1872* nu un anume roman, ci ansamblul „Călătoriilor extraordinare".

această carte e o podoabă în casa fiecărui român. Scriitorul francez pare că a scris-o anume pentru Români, iar traducătorul, dl Victor Onișor, a îmbrăcat-o într-o frumoasă haină a limbii românești. O recomandăm tuturor cititorilor cu toată căldura" (126).

Această publicitate abia mascată poate fi întâlnită în presa transilvană de-a lungul întregului an 1898. O prezență justificată nu doar de rațiuni financiare. Autorii cunoscuți sau anonimi țineau să sublinieze faptul că „vestitul scriitor francez" și-a îndreptat privirile, cu simpatie și compasiune, spre o zonă geografică aproape cu totul ignorată în literatura străină. Era, poate și o reacție implicită la acuzele nedrepte formulate de Ilarie Chendi.

De un alt calibru este studiul lui E. Dăianu, *Zola și Verne*, subintitulat „Reflexiuni" și găzduit de „Tribuna" din 28 Ianuarie (9 Februarie) 1898. Prefațatorul primei traduceri românești a *Castelului din Carpați* pornește de la un eveniment care scindase societatea franceză în două tabere vehement opuse și trezise interesul pasionat al opiniei publice de pretutindeni:

„Astăzi (studiul e datat „7 februarie n.", deci fusese redactat cu două zile înaintea publicării – I.H.) s'a început înaintea curței cu jurați din Paris pertractarea procesului intentat lui Zola, celebrul Emile Zola, pentru scrisoarea ce a adresat președintelui Republicii franceze, în cunoscuta afacere «Dreyfus»; ear' mâne – se împlinesc 70 de ani, de când a văzut prima rază de lumină alt romancier francez, vestitul Jules Verne.

Sunt curioase capriciile întêmplarei; ele aduc în legătură și pun alături lucruri și persoane, pe care de altfel nime nu le-ar pune alături. În casul acesta, nu'i vorbă, coincidența nu e tocmai așa de capricioasă, căci și Zola și Verne sunt celebrități franceze, ambii romancieri de renume universal.

Nu știu însă ce ar zice Zola, care astăzi concentrează asupra sa privirile unei lumi întregi, dacă ar vedè deodată lângă sine – nu înțeleg pe banca acusaților! – pe betrânul septuagenar, Verne".

Dacă ar fi citit capitolul *Romancierii contemporani* din cartea lui Zola *Romancierii naturaliști* (1890), Dăianu ar fi știut cum ar fi fost primită apariția intempestivă a „bătrânului septuagenar". Iată pasajul în chestiune:

„...voi spune un cuvânt despre dl Jules Verne. El nu scrie romane în adevăratul înțeles al cuvântului; el dramatizează știința, se lansează în născociri fanteziste, sprijinindu-se pe noile date științifice. În definitiv, sunt totuși romane, și romane mai aventuroase și chiar mai imaginare

decât ale noastre. Gustul public merge spre aceste vulgarizări amuzante ale științei. Nu comentez genul, care mi se pare că trebuie să falsifice toate cunoștințele copiilor. În ceea ce mă privește, declar că prefer cu mult mai mult *Degețelul* și *Frumoasa din pădurea adormită*. Dar sunt nevoit să-i constat succesul, care este stupefiant. Dl Verne este cu certitudine, în momentul de față, scriitorul cel mai bine vândut în Franța. Fiecare dintre cărțile sale: *Cinci săptămâni în balon, Ocolul Pământului în 80 de zile, Fiii (sic) căpitanului Grant*, ca și altele, au fost vândute în librării în câte o sută de mii de exemplare*. Ele se află în mâinile tuturor copiilor, își au locul rezervat în bibliotecile tuturor familiilor, ceea ce explică debitul lor considerabil. De altfel, asta n-are nici o importanță pentru mișcarea literară actuală. Abecedarele și cărțile de rugăciuni se vând și ele în cantități considerabile." (180, pp. 356-357).

Fără îndoială, Jules Verne n-ar fi dorit nici el să se pomenească alături de Zola, a cărui opinie despre „Călătoriile extraordinare" o aflase fie din volumul citat, fie din aparițiile anterioare ale studiului *Romancierii contemporani*, în revista din Sankt-Petersburg, „Le Messager de l'Europe" (1 septembrie 1878), sau în suplimentul ziarului parizian „Figaro" (22 decembrie 1878). Daniel Compère atrage atenția asupra unei scene din *Ziua unui ziarist american în 2890*, în care sfaturile date de Francis Benett romancierului-foiletonist John Last parodiază declarațiile lui Zola despre modul său de a scrie, din prefața la *Thérèse Raquin* (6, p. 101). Sau iată un pasaj dintr-o epistolă adresată, la 19 iunie 1894, lui Mario Turiello:

„Nu există nici un temei pentru a compara opera mea cu aceea a lui Zola. Una este la antipodul celeilalte. Părerea mea este că Zola, care n-are nici spirit, nici stil, nici imaginație, nici ideal, nici moralitate, are totuși un mare talent, primul dintre toate pentru un romancier, pentru că personajele lui sunt vii, foarte vii. El este și poet, într-o anumită privință. Dar își folosește talentul în mod detestabil".

Și la 15 august, în același an:

„N-am fost niciodată jignit de comparațiile pe care le-ai făcut între Verne și Zola. Spun doar că genurile noastre nu pot fi comparate. Rămâne

* Cifra este valabilă doar pentru cel de-al doilea titlu. Tirajele celorlalte au fost de 76.000 de exemplare pentru *Cinci săptămâni în balon* și de numai 38.000 exemplare pentru *Copiii căpitanului Grant*.

de văzut cine dintre noi doi a făcut mai mult bine în lumea aceasta. Îmi vei permite să cred că nu autorul romanului *Pământul**".

Există și un foarte important motiv extraliterar pentru care cei doi ar fi refuzat să stea alături, în acel început de februarie 1898. În vreme ce Zola era port-stindardul bătăliei având ca scop reabilitarea căpitanului Alfred Dreyfus, condamnat pe nedrept pentru spionaj, Verne se situa de partea celor convinși că sentința era justă...

Să revenim, însă, la studiul lui E. Dăianu:

„Ce deosebiri mari între acești doi scriitori.

Zola are 48 ani, Verne 70; Zola e la apogeul forțelor sale fizice, Verne trecut de mult peste culmea vieței; Zola e în mijlocul luptei, poate la începutul unei noue cărări a vieței, în plinul sgomot al Parisului, Verne însă retras în orășelul Amiens reprivește cu satisfacție asupra unei vieți rodnice în opere frumoase și de bine, cari au darul de a avè mii de aderenți și iubitori, fără a fi combătute de cineva.

Zola și-a înscris și el în mod neperitor numele în analele omenimei, a scris și el o mulțime de volume și are deja o carieră rodnică asupra căreia poate reprivi. Dar' avè-va oare și el aceeași satisfacție în inimă pe care o simte bătrânul povestitor de fantastice întâmplări de pe uscat și mare?...

.....

Și tocmai atunci, când Verne își vede încununată cu cinste, cu stimă și admirațiune generală laborioasa sa viață, Zola stă la un punct al vieței sale, care cine știe dacă nu înseamnă oare un declin rapid spre totală ruină?".

La 23 februarie, Zola a fost condamnat de Curtea cu juri la un an de închisoare și o amendă de 3000 de franci. Sentința fiind confirmată de instanța superioară, s-a refugiat la Londra, unde a rămas aproape un an, beneficiind, în 1900 de legea amnistiei. Nici vorbă, însă, despre o „totală ruină". Mai întâi, pentru că, recunoscându-i-se inocența, Dreyfus a fost grațiat în 1899 (și reabilitat în 1906). Iar Zola a continuat să scrie și să-și publice romanele, până la moartea sa accidentală, în 1902. Supremă distincție, cenușa i-a fost transferată la Panteon, în 1908.

Spre cinstea lui, Jules Verne n-a rămas încremenit în opinia din 1898-1899. În *Frumoasa Dunăre galbenă*, roman scris în 1901, Ilia Krusch este

* Apărut în 1887, romanul descrie dorința pătimașă de a poseda pământ într-o manieră care a dat naștere unor vii proteste, *Manifestul celor cinci* condamnând „exacerbarea notei obscene".

Caricatură: Jules Verne la 70 de ani

confundat cu banditul Latzko și închis temporar în temnița din Budapesta. Locuitorii orașului se împart în kruschiști și antikruschiști, aluzie deloc voalată la ceea ce se petrecea în Franța. Și lucrurile nu se opresc aici. În *Frații Kip* (1902), eroii eponimi sunt condamnați pe nedrept și reabilitați, după revizuirea procesului. Iar în *O dramă în Livonia*, inocentul Vladimir Yanov este bănuit de crimă, până ce asasinul își mărturisește fapta, fiind pe patul morții. Schimbarea atitudinii scriitorului se datorează demascării adevăraților vinovați, dar și influenței fiului său Michel, dreyfusard înfocat.

E. Dăianu își continuă analiza reliefând trăsăturile caracteristice ale celor doi „romancieri de renume universal":

„Verne și Zola reprezintă două curente deosebite. Nu contrare, ci deosebite. Deosebirea lor se marchează în felul deosebit cum sunt priviți azi, acești doi bărbați ai Franciei, azi, când fiecare stă la un moment însemnat al vieței sale.

Pe Verne îl privim toți cu simpatie, mai mare ori mai mică, și nime în lume nu cred că-i poartă ură. Nu este el un geniu de calibrul lui Zola, și totuși a știut să-și facă un renume universal pe care toată lumea i-l recunoaște cu drag. Ambii sunt naturaliști; dar unul într'un fel, altul într'alt fel.

Verne e naturalist, pentru că mai toate scrierile lui au un fond din științele naturale: geografie, chimie, fisică etc. [...]

Verne a poetisat natura, în mărimea și măreția ei. El nu analisează firea și pasiunile omului, care ori-cât de mare ar fi, e nimic în comparație cu universul; el nu se prea ocupă în romanele sale de psihologie, ci de geografie, astronomie ori fisică. El nu slujește, ca Zola, acelei «științe noue, alcătuită – cum zice acesta – din fisiologie și psihologie, istorie și filosofie» – ci vechei științe care ne arată universul în admirabila lui construcțiune, ce i-a dat creatorul.

Zola încă se ocupă de natură, dar la el natura, macrocosmos, e lateral și principal e omul, microcosmos, cu lumea lui de patimi și scăderi. Pe când Verne ni se pare ca omul, care privește și cercetează universul cu telescopul, considerând dimensiunile, măsurile lui mari, pe atunci Zola pare-că aseamănă scrutătorului care secționează un cadavru și cercetează cu microscopul cele mai murdare părți ale lui.

.....

Astfel precum se deosebește geograful, etnograful de medic, de fisiolog, cam așa se deosebește Verne de Zola.

Primul consideră în priviri largi, uriașe, universul întreg: ne poartă pretutindenea, pe pământ ca și prin lună, și în jurul lunei, pe mare ca și pe uscat, prin pustiurile Africei, ca și prin Carpații Transilvaniei, prin internele planetului nostru ca și prin adâncimile oceanelor, prin gheţurile vecinice, ca și prin căldurile tropice. Pretutindenea însă omul ni se arată numai în luptă cu lumea externă, cu elementele, cu fiarele, cu pedicile, ce i se pun în cale, ear' nu în luptă cu lumea sa internă, cu patimile și viţiile sale.

Fantasia lui vie ţese cele mai interesante încurcături, cari deșteaptă viu interesul nostru, ne distrează și ne instruează totodată prin diferitele aplicaţiuni ale resultatelor ştiinţei. Talentul lui poetic dă o haină strălucită naturei, care ne atrage și ne încătușează. El nu poetisează ceea ce în școală, în haina mohorâtă a ştiinţei seci ni se pare așa de insuportabil, și ne leagă cu patimă de subiecte ca matematică, fisică, chimie, de cari de altfel, predate în altă formă, ne îngrozim. El leagă câte un dram de ştiinţă de aripile ușoare ale fantasiei de poet și ne produce minuni, pe cari cu toţii le urmărim în desvoltarea lor. Și pe când ne găsim la capăt, ne aflăm nu numai satisfăcuţi, nu numai alintaţi și transportaţi, ci și procopsiţi cu oare-care cunoștinţe noue. El împreună în cel mai măiestru mod utile-dulci, plăcutul cu folositorul și ne învaţă povestindu-ne.

De altfel talentul lui Verne mai are o parte, care merită să fie relevată. Dacă e adevărat că poeţii sunt proroci, poeta-vates, acest poet al geografiei a dovedit un nou fel de prorocii și de presimţiri. În toate descoperirile și invenţiunile a jucat, pe lângă ştiinţă, și fantasia un mare rol. Ce mirare dacă fantasia vie a lui Verne ar fi descoperit și ea și ar fi prorocit lucruri din domeniul lumei sale de idei.

.....

Fără să fi călătorit prin Africa, Verne a descris în romanul său «5 săptămâni în balon» Africa centrală. Ulterior Livingstone și Stanley au descris-o după experienţele și scrutările făcute la faţa locului și-au adeverit descrierile fantastice ale romancierului!

Așa este «naturalismul» lui Verne. Adevărată poesie și realitate – după vorba lui Goethe «Dichtung und Wahrheit» – a naturei.

Și mâne Francia va serba aniversarea a 70-a a nașterei sale. Și ziarele vor aduce poate articoli frumoși în onoarea lui, și poate nu vor aduce, preocupate fiind de celălalt naturalist, de Zola și procesul lui“ (55).

Dăianu își încheie studiul cu un pasaj din articolul omagial al unui ziarist nenumit, pasaj pe care n-am socotit necesar să-l reproduc aici. Cât despre ecoul aniversării lui Jules Verne în presa franceză, în vârtejul patimilor stârnite de procesul lui Zola, el a fost cvasi inexistent. Cu atât mai meritorie este atitudinea publicistului român din Transilvania, care a ținut să celebreze evenimentul, schițând un admirabil portret al autorului „Călătoriilor extraordinare".

Articolele apărute în 1905 au fost evocate în primul capitol. Un an mai târziu, „Comoara Tinerimei", „Revistă pentru adevăr, bine și frumos", publica, la 15 ianuarie, în traducerea lui Mihai Pastia, povestirea *Trenul accelerat al viitorului*, atribuind-o lui Jules Verne. De fapt, autorul ei era Michel Verne. Din mai până în noiembrie 1888, el colaborase la ziarul „Figaro" cu nouă texte, purtând titlul generic *Zigzag prin știință; Expresul viitorului* era unul dintre ele. Vrând să beneficieze de gloria tatălui, fiul le semnase „Michel Jules Verne". În 1893, când povestirea a fost retipărită în „Les Annales politiques et littéraires", semnătura a devenit „M. Jules Verne", *M* putând fi interpretat ca *Monsieur*. Iar publicațiile din Anglia, România, Rusia și Statele Unite care i-au făcut loc în paginile lor au renunțat la M, convinse fiind că autorul este Jules Verne.

La 22 decembrie 1907, „Voința Națională" prefața apariția în foileton, începând de a doua zi, a romanului *Minunile și grozăviile Indiei* (nu poate fi decât *Casa cu aburi*), în traducerea Sofiei Nădejde, cu acest „portret":

„Numai Alexandru Dumas a avut atâta trecere în lumea cetitorilor cât Jules Verne. Alexandru Dumas, prin romanele sale istorice, a învățat istoria Franței pe o mulțime care, alt-fel, n-ar fi știut-o nici o dată; Jules Verne a popularizat astronomia, geologia, științele naturale, geografia, oceanele, luna, botanica, fizica, chimia, munții cei mai neumblați și chiar polii pământului.

Jules Verne a făcut știința plăcută ca un basm, din care vedem lupta omului și supunerea treptată a naturei".

Un alt punct de vedere este exprimat în revista „Orion", numărul din iunie 1908, la rubrica *Bibliografii:*

"La chasse au météore, roman astronomic de Jules Verne, editura Hetzel, Paris. – Prețul 3,50. Romanul acesta a fost conceput de sigur de Jules Verne, dar nu a fost scris de el.

Partea astronomică a romanului cam lasă de dorit. Scriere distractivă, dar care nu te va instrui în ale astronomiei."

Uimitoare este observația privind paternitatea versiunii tipărite a romanului, intervențiile masive ale lui Michel Verne fiind descoperite abia după multe decenii de la apariția acestor rânduri. Cât despre rezervele referitoare la "partea astronomică", ele îi aparțin, fără îndoială, lui Victor Anestin, directorul revistei: potrivit opiniei idolului său, Camille Flammarion, „Călătoriile extraordinare" erau pline de „greșeli științifice".

Centenarul nașterii scriitorului a fost amplu oglindit în presa românească, începând cu *Însemnarea* din „Adevărul Literar și Artistic", numărul din 29 ianuarie 1928:

„La 8 Februarie se împlinesc o sută de ani de la nașterea lui Jules Verne, autorul mai multor romane de aventuri semi-fantastice, semi-științifice, străbătute de frumusețea Naturii.

[...]

Aceste «fantezii» apar astăzi ca adevărate precursoare ale mai tuturor invențiunilor technice și fizice făcute de savanți în ultimii 60 de ani: aeroplan, automobil, gramofon, radio, submarin, dirijabil etc.

Ziarul «L'Intransigeant», deschizând o anchetă cu titlul: – «Ce datorați lui Jules Verne?» – a primit nenumărate răspunsuri din care reese faptul că generația crescută de romanele lui Verne se crede mult obligată față de acest scriitor, a cărui influență a determinat cariera miilor de intelectuali.

Louis Blériot a fost antrenat și fascinat de ideea aviației, exclusiv grație farmecului sub care Verne îi ținuse imaginația în lung șir de ani.

Generalul Delcambre, directorul Institutului Francez de Meteorologie, deși constată că Jules Verne n'a avut cunoștințe profunde în Meteorologie, afirmă că, totuși, Verne i-a provocat dragostea pentru această știință.

Talentul minunat al lui Verne provoacă și astăzi setea de experiențe, de călătorii și de cunoștințe la toți adolescenții școlari care îi citesc romanele cu nesaț".

La 16 februarie, „Lumea" Politică și socială – Ziar independent din Iași, publică, sub semnătura I.B., articolul *Jules Verne sărbătorit*:

„Se celebrează în toată Franța centenarul lui Jules Verne, «cel mai internațional scriitor din lume», cum îl numește Pierre Mille.

Într'adevăr, operile sale nu numai că sunt traduse în toate limbile europene – dar sute de mii de volume sunt răspândite în traducerile chineze și persane.

Jules Verne n'a fost numai un scriitor talentat; el a prevăzut, cu imaginația sa vie, toate descoperirile geniale din zilele noastre.

El a imaginat navigația subterană*, navigația aeriană, foto-telefonul (care este telegrafia fără fir)**, publicitatea luminoasă proiectată pe nori (realizată, pentru prima oară, acum 2 săptămâni).

Un mare număr din contemporanii noștri, datoresc vocațiunea lor științifică, scrierilor geniale ale lui Verne.

Impresiile primite în copilărie, de mulți oameni de știință, din scrierile lui Jules Verne, au dirijat sau comandat toată viața lor.

Se poate spune, chiar, că multe realizări technice sau științifice de azi, se datoresc ideilor lui Jules Verne, expuse în scrierile sale.

El însuși a putut prevedea acestea scriind într-o zi următoarea frază profetică: «Ceiace a putut imagina într-o zi un om, un alt om va putea realiza în viitor».

Opera lui Jules Verne cuprinde o imensă epopeie de 100 de volume, de știință, de creațiune și optimism. Întreaga sa operă este consacrată exaltării energiei, voinței, științei umane.

Eroii săi aparțin tuturor raselor din întreaga lume. Aceasta presupune o considerabilă erudiție și o cunoaștere profundă a tuturor regiunilor și a popoarelor de pe întregul glob.

Jules Verne a dovedit acest lucru. El a crezut în misiunea civilizatoare a tuturor popoarelor; a întrevăzut mijloacele geniale care să poată suporta lupta contra naturei.

Sărbătorirea lui Jules Verne, care se face cu atâta fast în întreaga Franță, trebuie să fie o sărbătoare a întregei planete.

Jules Verne e scriitorul tuturor popoarelor, a copiilor și a adolescenților, a profanilor și a oamenilor de știință (77).

---

* Nu poate fi decât „submarină".

** După cum arată și numele invenției, este vorba despre transmiterea la distanță a imaginii, nu a semnalelor morse.

La 19 februarie, același ziar inserează notița *Ocolul pământului în 80 de zile:*

„Cu ocazia centenarului lui Jules Verne 3 mari jurnale scandinave au luat hotărârea de a însărcina pe câte un redactor de a încerca tentativa lui Phileas Fogg – eroul capodoperei lui Verne – și anume de a face ocolul întregului glob pământesc în 80 de zile.

Paris-Soir anunță că mai multe cotidiene franceze, engleze și germane se vor asocia la această fantastică realizare a unuia din visurile lui Jules Verne".

Iar la 11 martie, I.B. revine, la rubrica *Din toată lumea*, cu o știre de senzație:

„Înconjurul pământului în 45 de zile...

Pentru celebrarea centenarului lui Jules Verne, jurnalul «Politiken» din Copenhaga va trimite un tânăr concurent pentru a face înconjurul lumei.

Îndrăznețul turist, Palle Huld, trebuie să îndeplinească acest voiaj în 45 zile!

Huld va fi îmbrăcat, în tot timpul voiajului său, într-o haină specială cu culorile naționale suedeze (? – I.H.)" (78).

„Tânărul concurent" a reușit să scurteze cu o zi termenul stabilit, cum arată și titlul cărții pe care a publicat-o la întoarcerea din călătorie, *Jorden rundt i 44 dage.*

După aceste însăilări care fac risipă de erori, inclusiv gramaticale, o tabletă impresionistă a poetului Emil Isac, găzduită de „Rampa", la 19 februarie. Autorul și-a păstrat entuziasmul adolescentin față de „minunatul povestitor" a cărui dispariție o deplângea în 1905:

„Copilăria mea...

Les enfants du Capitaine Grant... Michel Strogoff... Un capitaine de 15 ans.. Claudius Bombarnac... Le Château des Carpathes... Voyage autour du monde en 80 jours...

O, Jules Verne...

Alături de călugării care m-au crescut în umedele mănăstiri, și denii nesfârșite, bone engleze, dascăli irlandezi, globettroteri și cheiromanți, conți și baroni, sute și mii de impresii roșii, albastre, negre, panglici misterioase care se vor lega în cursul vieții... Jules Verne, ai fost aerul și libertatea, care m-ai dus în lumea ta bogată, să surâd cu eroii tăi, să mă

înfior de Căpitanul Grant, de minunile submarine și de curajul civic... Poate numai Swift și Edgar Allan Poe mi-au rămas atât de viu în minte, reamintindu-mi precis tot ce credeam atunci, visam, speram și vedeam.

Ce este dooping-ul sufletesc pentru copii?

Ce este Jules Verne pentru copilul meu?

Problemele de atunci s-au lămurit. Sburăm, ne cufundăm în apă și nu murim, ci ducem în profunzime ideea, pe care am semănat-o cu cel dintâi Chavez în Alpi...

Jules Verne...

Fantezia lui uriașă ne-a îndulcit copilăria. Ne-a scos din robia formelor și ne-a arătat câmpiile binecuvântate de soare. Pentru mine Jules Verne a fost cel mai bun leac împotriva anachronismului, la care m-au târât iezuiții. De Foe, Cervantes, Swift, dar înainte de toate lecturile din Jules Verne, mi-au dăruit copilăriei avântul și credința în spiritul creator omenesc.

Poate de aceasta ziua de 8 Febr. 1928, centenarul nașterei lui Jules Verne, a fost un prilej, ca în această zi, să-l aștept să-mi vie Hector Servadac și să-mi aducă inima lui.

Copilăria noastră se închină în fața sufletului nemuritor al lui Jules Verne.

Acest minunat poet, a fost atât de mare om!" (81).

La 21 februarie, „L'Indépendence roumaine" reproduce o anecdotă vehiculată, fără îndoială, de ziarele franțuzești:

„Când Jules Verne a publicat faimosul său *De la Pământ la Lună*, o anumită personalitate literară a declarat public că noua carte a marelui romancier era, în opinia ei... pur și simplu ca Luna.

Afirmația a fost adusă la cunoștința celui în cauză, care s-a mulțumit să răspundă:

– Pentru a ști că Luna este... ca romanul, cenzorul meu trebuia să fi făcut el însuși călătoria!...

Era un fel de a spune că această călătorie nu era atât de neverosimilă pe cât se susținea.

Strănepoții noștri vor schimba, cine știe?, sensul acestei supărătoare expresii, când vor călători cu obuzul, așa cum facem astăzi cu autobuzul".

În aceeași zi, „Orizontul", Revistă enciclopedică ilustrată, publică pe prima pagină, la rubrica *Din săptămână în săptămână*, câteva rânduri, sub titlul *Centenarul lui Jules Verne*: „La 8 Februarie s'a serbat a suta aniversare

a nașterii lui Jules Verne, care a debutat ca autor dramatic, secretar al Teatrului Liric, remizier de bursă și a reușit mai presus de toate în romanele sale fantastice. Din o recentă carte a lui Allotte de la Fuÿe: *Jules Verne, sa vie, son oeuvre*, detașăm pagina următoare". Urmează un amplu pasaj din opul biografei familiale (autorul notiței introductive i-a omis prenumele), consacrat perioadei dintre încheierea studiilor de drept și angajarea la Teatrul Liric. Tot pe prima pagină începe publicarea unui fragment din *Ocolul lumei în 80 zile*, care continuă în pagina 2 (128).

Cartea prezentată în „Orizontul" îi prilejuiește lui g.b. câteva reflecții pertinente, inserate în „Adevărul Literar și Artistic" la 1 Aprilie 1928:

„Din viața necunoscută a lui Jules Verne

În momentul centenarului lui *Jules Verne*, d-na Allotte de la Fuye, pe care strânse legături de rudenie o leagă de autorul operei «Cinci săptămâni în balon»*, publică o biografie minunat de sinceră și documentată asupra acestui animator al tinerelor spirite din secolul al XIX-lea, asupra acestui anunțător genial al timpurilor nouă. Găsim în «Jules Verne, sa vie son oeuvre» gustul documentului precis și darul unei evocări vii, care sunt și calitățile esențiale ale lui Jules Verne însuși.

Fiu al unui armator** din Nantes, Jules Verne n'a fost sedentarul din Amiens, cum s'a crezut de cei mai mulți. El a străbătut mările cu yachtul lui, a călătorit cu pasiune și spiritul lui a călătorit încă mai mult și mai departe. Încă de tânăr și-a descoperit chemarea, a creiat o formulă literară absolut nouă și a pus în serviciul imaginației sale gustul de informație științifică, cea mai precisă, care, lucru ar părea curios, îl apropie de Zola. Mare realist și mare vizionar, el nu numai că a prevăzut, dar a trăit chiar cu o jumătate de secol în viitor, indicând toate cuceririle științifice din secolul al douăzecilea.

Măreția operei sale se măsoară numai cu incredulitatea contemporanilor săi. Într-o vreme se credea că Jules Verne nu există, că operele sale erau scrise de un «sindicat», iar academia italiană trimise pe marele scriitor Ed. de Amicis***, să cerceteze la Amiens dacă acest Jules Verne este «un om» și trăiește.

* Biografa nu era decât soția fiului unui văr al scriitorului.
** Pierre Verne era avocat, nu armator.
*** Vizita autorului lui *Cuore* a avut un caracter strict personal.

Jules Verne trecea drept un «mit solar», ceeace este, fără îndoială, cea mai înaltă culme a popularității omenești."

„Adevărul Literar și Artistic" revine asupra evenimentului, la 20 mai, cu un amplu articol al lui C.N. Negoiță, intitulat *Jules Verne și știința. Cu prilejul centenarului său:*

„S-au împlinit o sută de ani de la nașterea lui Jules Verne. Când Scandinavia serbează centenarul lui Ibsen, Franța nu vrea să lase neobservată comemorarea romancierului științific, ale cărui fantezii au încântat copilăria noastră, pentru mulți fiind un îndemn spre observare și știință.

Jules Verne ne-a fost și învățător. Silabiseam franțuzește pe cărțile din «Bibliothèque rose» ale Contesei de Segur, dar când întâmplarea ne-a adus în față una din cărțile frumos aurite pe margini, conținând povestea minunată a ocolului pământului în numai optzeci de zile, am fost câștigați de Jules Verne. Nu știu cine ne sfătuise să citim cărțile franțuzești fără dicționar. Să prindem rostul cuvântului din fraza întreagă, slujindu-ne de vorbele învățate dinainte sau de înțelesul general al expresiei. Mergea greu, dar odată început, voiajul pe uscat și pe mare, în tren sau pe elefant, al Englezului ciudat, ne captivase. Învățasem franțuzește sau interesul pentru romanul acesta ne dăduse cheia acestei limbi?

Îl vom revendica pe Jules Verne și din această privință. Copilăria ne-a fost crescută în călătoriile sale imaginare, pe pământ, sub pământ sau dincolo de planeta noastră, împrejurul lunei.

Jules Verne a fost un geograf neîntrecut. A pus la contribuție întreaga știință de pe vremea sa. Fără să facă singur cercetări, de la masa lui de lucru a străbătut distanțe în spațiu și în timp. A anticipat multe descoperiri în știință. Undeva vorbește de submarin, în altă parte de telegrafia fără fir, avioane sau fotografia la distanță. Simple închipuiri atunci, azi și-au găsit realizare.

Pe lângă romane, J. Verne a scris în colaborare un tratat de geografie, foarte căutat altădată.

Dar numele său rămâne legat tot de fanteziile științifice, care nu-și găsesc asemănare decât la Wells. Scriitorul englez întrebuințează alte mijloace. Romanul său odată cu tema științifică, desvoltă idei filosofice în legătură cu istoria și sociologia. În felul acesta, Jules Verne rămâne părintele romanului științific, perfecționat apoi de G. Wells și de frații J.H. Rosny.

Se spune că n'a călătorit niciodată prea departe. N'a fost în țările și la oamenii pe care-i descrie, dar reușește să ni-i facă cunoscuți, fără date și numiri savante. Harta se însuflețește. Negrii se mișcă. Galbenii roesc în imperiul lor fără margini, sălbaticii îndeplinesc riturile lor și vânează în păduri fiare și oameni, iar peste toți, rasa albă fără altă putere decât mintea, stăpânește neamurile fără număr. Europeanul, în expresia cea mai înaltă Englezul, domină fiind ajutat de priceperea unită cu spiritul inventiv.

Totdeauna ciudățenia Englezului e punctul asupra căruia stăruește J. Verne. Cu acest caracter stăpânește atenția lectorului.

Francezul este pus în altă lumină. Vioiciunea sa ajută totuși spiritului măsurat al Britanicului.

Călător neobosit cu închipuirea, J. Verne s'a oprit și în Carpații noștri, unde a situat un boier vechiu, trăind o viață bizară, într-un castel fermecat. O tragică poveste de iubire și apoi isolarea lui. Aici, slujindu-se de un sistem de aparate de proecție, reușește să facă să apară în fiecare seară ființa iubită, care fusese odată o cântăreață vestită. O proectează pe o scenă goală, reproducându-i vocea cu un fonograf (Château des Carpathes).

* * *

Deosebim două feluri de romane la J. Verne. Întâi romanul cu subiect strict științific. Seria aceasta are în frunte: «Călătoria în centrul pământului», «Ocolul pământului în optzeci de zile», «Șaizeci* de mii de leghe sub mări», «De la pământ la lună», «Steaua Sudului» etc. Aici sunt puse la contribuție cunoștințe de geografie, fizică sau chimie, îmbinate cu închipuirea scriitorului. Se face astfel o fericită confundare a realității cu mitul. Nu știi unde sfârșește adevărul științific și unde începe să lucreze fantezia romancierului. E tocmai aici marele secret al lui Jules Verne.

Alături de aceste romane, așezăm seria formată de «Michel Strogoff», «Mathias Sandorf», «O dramă în Livonia», în care studiază revoluția și aventura politică sau erotică.

Prin toate scriitorul enciclopedic mânuește erudiția cu arta de a plăcea. Romannele sale au și partea lor educativă, îndreptând spiritul spre observație și dând aripi imaginației.

* * *

* Memoria i-a jucat festa lui Negoiță: leghele sunt douăzeci!

Lui Jules Verne i se arată recunoștință pentru opera sa imensă. (A scris aproape o sută de volume.) Pentru mulți a fost un îndemn, îndreptându-i spre știință.

Sunt învățați cari își datoresc cariera îndemnului și entusiasmului pentru cutare temă științifică tratată de autor.

Rostul acestei comemorări își găsește deplină explicare" (96).

În „Dacia Traiană", Calendar pe anul 1929, H.P.-P. (Horia Petra-Petrescu) semnalează puținătatea versiunilor românești ale „Călătoriilor extraordinare", prezentând motivele pentru care situația ar trebui să se schimbe în bine:

„Trec de multe ori pe lângă vitrinele librăriilor cehe din Praga și de câte ori arunc ochii văd edițiile nenumărate ale romanelor lui Jules Verne. Dela edițiile ieftine, poporale, cu ilustrații mai neartistice, până la edițiile mai scumpe, ilustrate bogat, pentru cetitori mai pretensivi. Sute de volume! [...]

Și germanii stau bine cu traducerile din J. Verne [...] Nici ungurii nu s-au lăsat mai prejos [...]

În schimb ce avem *noi* din Jules Verne în românește? De sigur nu cunosc tot ce s'a tradus în România din autorul francez decât numai fragmentar: «Călătoria împrejurul pământului în 80 zile», trad. de Haralamb G. *Lecca*. «Călătoria spre centrul pământului», trad. de prof. *Munteanu*-Ploești, apoi, la noi*, «Castelul din Carpați», trad. de Dr. *Victor Onișor* și încă un roman: «Cinci săptămâni în balon», în revista «Amicul Tinerimei» din T.-Jiu. În «Almanahul scriitorilor dela noi» citesc că *Virgil Oniția* a tradus ceva din J. Verne, dar nu ni se spune ce și unde. În Năsăud am auzit că un laborios profesor gimnazial de acolo ar fi tradus toate romanele, dar că le are numai în manuscris, deocamdată. Cum va fi traducerea, nu știu.

Aș vrea să atrag atenția publicului nostru cetitor asupra acestui autor francez, ca să-i cunoască importanța din punct de vedere *educativ*.

Pentru *tinerime* este Jules Verne un scriitor providențial. Câtă vreme trăia scriitorul acesta francez și tipărea cu o regularitate aproape matematică înaintea Crăciunului, în fiecare an câte un volum – tinerimea franceză, și nu numai ea, primea darul de Crăciun cu mare bucurie.

E și firesc.

* În Transilvania.

Tinerimei îi place să colinde țări și mări cu fantezia, tinerimea se entuziasmează de aventuri extraordinare, tineretul, ca să se poată încălzi, trebuie să vadă potențându-se înaintea ochilor săi principiul binelui și al răului, ca mai apoi să vadă cum învinge – după o luptă crâncenă – principiul binelui. Sunt prea firești aceste doruri ale tinerimei – iar acela, care le-a dat nutremânt convenabil, oferind lucrări potrivite mentalității tinerimei, este Jules Verne.

Romanele sale «științifice», dacă vrem să le numim astfel, sunt pline de descrieri de călătorie prin țări îndepărtate, dar descrierile acestea sunt pline de coloare, vioaie: lucrările sale au într-însele multe descrieri de aventuri extraordinare, dar oricât de «extraordinare» sunt, au ca substrat, ca bază, câte o ipoteză astronomică, câte o lege fizicală, câte o teorie nouă științifică, pe urma căreia începi să te gândești la probleme mai adânci (voiu arăta câteva exemple mai la vale); romanele sale se termină de obiceiu cu învingerea principiului binelui, dar nu ca în romanele senzaționale fascicolare, ci după ce lupta între bine și rău este descrisă verosimil, reieșind din întreaga structura lucrării ca ceva firesc.

Despre utilitatea scrierilor lui Jules Verne pentru tinerime m'am convins iarăș, zilele trecute, cetind un roman al lui: *«În fața drapelului patriei»*".

Reproducând scrisoarea inginerului Simon Hart, din romanul citat, H.P.-P. arată că romancierul folosește ficțiunea pentru a „răspândi" cunoștințe de fizică, navigație submarină, geologie, chimie, balistică etc., conchizând:

„Îmi închipui că și între tinerii cetitori români se vor afla talente de inginer, de geolog, de chemician – cari se pot desvolta, dacă li se va da nutremântul trebuincios. Eu cred, și cu mine cred mulți, că lectura romanelor lui J. Verne ușurează lămurirea talentelor acestora, în anii tinereței. Sub impresia descrierilor plastice și a notițelor instructive, presărate cu cumpăt în decursul lucrării – mai știi, mai știi – dacă nu se hotărăște unul sau altul din cetitorii români să apuce și el cariera de chemician, geolog, sau altă carieră științifică, lăudată aici?!

Aici zace meritul mare al lui Verne: utilul și plăcutul (utile cum dulci) – oferind tineretului o lectură potrivită să-i escite fantezia în direcția dorită de pedagogi".

Pentru a evidenția „marea deosebire între J. Verne și alți scriitori, cari s'au folosit și ei de «senzațional»", autorul „notițelor" din Calendar se referă la „novelele și romanele, foarte cunoscute și la noi, ale lui *Conan Doyle*, cari au ca erou principal pe detectivul englez *Sherlock Holmes*", susținând că aproape în fiecare „poți ceti apoteozarea brutalității". În opinia lui, filmele inspirate de „seria Sherlock Holmes" contribuie și ele la „sălbăticirea moravurilor". În schimb, „Romanele lui Verne nu aduc această stricăciune. Dimpotrivă: înalță moralul". Ele „au atâtea scene de bun-simț, de dragoste de seamănul tău, de sacrificiu nobil, încât le poți pune cu inima liniștită în mâna oricărui tânăr, fiind sigur, că numai folos poate trage din ele.

De aceea pledez pentru o răspândire cât mai mare în bibliotecile noastre școlare a traducerilor din J. Verne. [...] (Praga, iunie 1917)

Post scriptum: De când am scris rândurile de mai sus a apărut o serie întreagă de traduceri din J. Verne în editura «Eminescu», București, cu ilustrații" (100).

Explorarea cronologică a presei românești, în căutarea prezenței lui Jules Verne, continuă cu patru texte din „Adevărul Literar și Artistic", publicația cea mai activă, în această privință, în perioada dintre cele două războaie mondiale. La 13 aprilie 1930, rubrica *Însemnări* include aceste rânduri semnate G.B.:

„Jules Verne

După ce acum doi ani Franța a sărbătorit centenarul nașterii popularului romancier științific Jules Verne, iată, acum sărbătorindu-se în aceeaș Franță, care știe să-și cinstească gloriile, împlinirea celor douăzeci și cinci de ani de la moartea scriitorului. Entuziasmul pentru Jules Verne și opera sa se explică prin faptul că el a știut să vorbească tinerimii moderne ca un precursor, ca un profet care a ghicit sufletul tânărului modern, l-a cucerit, desvoltând în el dragostea de necunoscut, de depărtări, de mișcare în timp și spațiu.

Mai puternic și mai conștiincios decât englezul H.G. Wells, al cărui roman «Primii oameni în lună» nu este decât un fel de marginalia la cele două romane ale scriitorului francez: «Dela pământ la Lună» și «În jurul Lunei», Jules Verne indica principii, dădea soluțiuni neașteptate, pe care le-au urmat inventatorii de mai târziu. Himera scriitorului deveni, din ce în ce, realitate.

Scrise cu multă și minunată imaginație, romanele lui mărturisesc un talent literar limpede și vioi și sunt și astăzi hrana spirituală a tineretului de pretutindeni, avid să cunoască, să învețe. Povești, de bună seamă, dar povești construite cu elemente reale, încât, de multe ori, nu știi unde se oprește ficțiunea și începe adevărul. Chiar admiratorii lui mai apropiați n'au putut deosebi această trecere tainică dela feeria basmului la realitatea vie. Și în aceasta stă marele triumf al romancierului" (68).

De remarcat observațiile pertinente privind explicația „entuziasmului" tinerei generații față de autor și de operă, sau „trecerea tainică" de la realitate la ficțiune, idee împrumutată din omagiul aniversar al lui C.N. Negoiță. Nu același lucru se poate spune despre tentativa de a sublinia meritele lui Verne prin contestarea celor ale lui Wells. Cu doi ani mai devreme, același Negoiță știuse să surprindă, cu mai dreaptă măsură, rolul fiecăruia în nașterea și evoluția „romanului științific".

La 21 februarie 1932, mereu citatul Negoiță face o timidă încercare de a-l privi pe scriitor din unghiul împlinirii artistice:

„Jules Verne și istoria literară

Afară de meritul de a fi fost un genial vulgarizator, istoria literară aproape că nu-i concede lui Jules Verne o altă valoare. Și astfel îi clasează și opera în capitolul literaturii vremii sale [...] Dar această singură recunoaștere a unei valori a romanelor copilăriei noastre, această înlăturare aproape a lui Jules Verne din Istoria literară, cum spunea de curând marele istoric literar al secolului XIX în Italia, Guido Mazzoni, este nedreaptă. Pentru că Jules Verne, pe lângă intuiția-i cu care a anticipat nenumărate invenții și descoperiri, care, pure fantezii în operele sale, au găsit în întregime realizare mai târziu, ba au fost și întrecute, a fost și un mare scriitor și în cărțile sale, tratând chestiuni științifice sau literare, prezintă una din cele mai ciudate forme de invențiuni, care este hrănită de o fantazie ce se ridică la rangul de mare artă.

Nu este o reabilitare a lui Jules Verne, ci o justă apreciere a unei valori, care a fost neglijată până acum, dacă nu în totul ignorată. Iar cărți ca aceea a lui Edmondo Marcucci se citesc cu aceeași plăcere cu care altădată se citeau romanele «profesorului și educatorului tinereții noastre», cum îi spune, lui Jules Verne, Guido Mazzoni" (95).

La 21 aprilie 1935, în cadrul *Cronicii științifice*, apare un alt text comemorativ:

„Un profet al tehnicei moderne

La sfârșitul lunei trecute s'au împlinit 30 de ani de la moartea lui Jules Verne, scriitorul francez ale cărui romane de călătorii și aventuri extraordinare au pasionat atâtea generații de adolescenți.

Dacă din punct de vedere literar, opera lui Jules Verne lasă poate de dorit, trebue să-i recunoaștem totuși meritul de a fi fost un precursor al romanului științific – gen continuat cu brio de Wells – și un emulator al marilor invențiuni și descoperiri moderne.

În acest sens, Jules Verne – a cărui operă prodigios de fecundă, revelează o imaginație îndrăzneață și o metodă înrudită cu aceea a științelor exacte – poate fi considerat ca un adevărat profet al technicei moderne.

Submarinul, proectilul interplanetar, dirijabilul, cinematograful vorbitor, obuzele de calibru mare; toate au fost prevăzute de el într'o vreme când specialiștii le considerau ca utopii puerile. E sigur de asemenea că modul atrăgător de a trata temele științifice – socotite în general ca aride -, a contribuit într'o mare măsură la stimularea fanteziei ce a condus în cele din urmă la realizarea acestor invențiuni. Căci creațiunea științifică are nevoe nu numai de cunoștințe pozitive, ci și de imaginație îndrăzneață" (82).

Aceste rânduri se încheie cu afirmația pe care am reprodus-o în capitolul *Legendă și adevăr*, privind sedentarismul absolut al scriitorului. Nu este singurul tribut plătit opiniilor care prevalau încă. Spre cinstea lor, predecesorii ing. I.S. în paginile „Adevărului Literar și Artistic" nu cred că opera verniană „lasă poate de dorit din punct de vedere literar". Ei vorbesc despre „un talent literar limpede și vioi", „un mare scriitor", „O fantezie ce se ridica la rangul de mare artă", înțelegând că perenitatea „Călătoriilor extraordinare" nu s-ar fi putut datora doar „invențiunilor" care, odată realizate, n-ar mai fi avut cum să pasioneze „atâtea generații de adolescenți".

Încheind cercetarea colecției interbelice a „Adevărului Literar și Artistic", am descoperit, în numărul din 15 septembrie 1935, această știre:

„Prietenii lui Jules Verne

Nu de mult s-a fondat o societate a prietenilor lui Jules Verne. Pentru a fi membru activ nu-i nevoie nici să străbați China dela un capăt la altul, nici să trăești pe un submarin, nici chiar să bați recordul înconjurului Pământului.

E de-ajuns să-ți trimiți adeziunea pe adresa: Strada Cherche-Midi No. 21.

În adevăr, «Cherche-Midi» e un nume foarte frumos pentru sediul social al prietenilor marelui călător" (135).

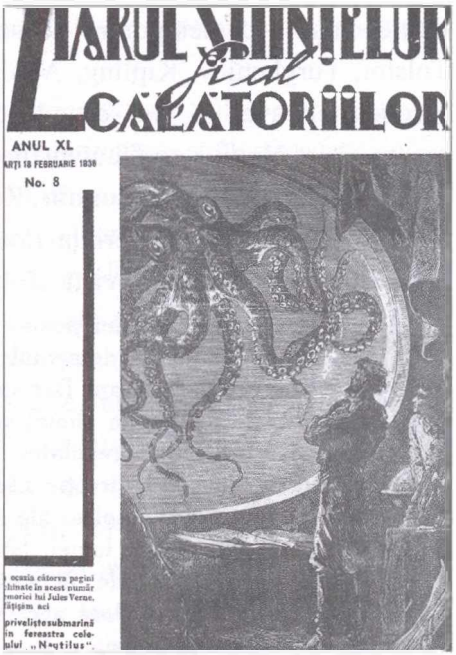
ZIARUL ȘTIINȚELOR și al CĂLĂTORIILOR
ANUL XL
No. 8

Mereu invocata „intuiție" a scriitorului constituie argumentul celor câteva pagini închinate memoriei sale de către „Ziarul științelor și al călătoriilor", la 18 februarie 1936. Sunt puse „față'n față" descrierile universului subacvatic din *Douăzeci de mii de leghe sub mări* și cele din cartea biologului american Charles W. Beebe, constructorul batisferei cu care, împreună cu Otis Barton, coborâse în ocean, în 1934, până la adâncimea de 908 metri. Autorul montajului din „Ziarul științelor...", C. Belcot, emite câteva judecăți generalizatoare bine chibzuite, chiar dacă formularea lor lasă de dorit:

„Lumea întreagă a folosit după opera sa, căci a răspândit gustul pentru știință, geografie, explorarea necunoscutului, a determinat vocații, a îndrumat lucrări și a definit marile invenții ce trebuiesc înfăptuite.

În sfârșit ne-a dat lecții admirabile de curaj și optimism. Ne-a arătat că trebuie să îndrăznim, că trebuie să eșim din căile cunoscute și să ne ridicăm în concepții și acte. Ne îndeamnă să avem totdeauna un ideal și spre a-l îndeplini, să lucrăm cu putere, fie chiar cu prețul celor mai mari sacrificii".

Demnă de interes este și mărturisirea unui interlocutor francez al lui Belcot: „Nu mică mi-a fost mirarea și bucuria când mulți ani în urmă la Strasbourg, profesorul meu mi-a spus că iubește România din copilărie, decând a citit *Castelul din Carpați*. Ne-o fi iubit oare și Jules Verne, sau numai ca o atracție a fixat locul fanteziei sale într-un ținut puțin cunoscut?" (36).

Revenind la al doilea articol al lui C.N. Negoiță, trebuie spus că „neglijarea" valorii artistice a operei verniene nu i-a contaminat pe câțiva

dintre iluștrii contemporani ai scriitorului: George Sand, Mallarmé, Tolstoi, Turgheniev, Kipling, Apollinaire, Proust... Dar timpul deplinei recunoașteri avea să vină destul de târziu după 1905, când în corul de preameritate elogii s-au făcut auzite și prestigioase voci românești.

În anul apariției paginilor din „Ziarul științelor și al călătoriilor", Cezar Petrescu spunea, în conferința *Roman și realitate*, ținută la Focșani și publicată, mai târziu, în revista „Ethnos":

> **Un romancier nu poate modifica realitatea cu o baghetă magică, în afară de domeniul său strict, al romanului, unde el este demiurg și suveran. Dar creiază în aceiași vreme, și tocmai prin această operă, un climat special, o sensibilitate, o mentalitate, care înrâurește realitatea concretă, fiindcă împinge spiritele spre o anumită direcție, când se află la o răscruce istorică. Până și romanele utopice ale lui Jules Verne au conlucrat pentru a schimba fața lumei. Istoria literară le nesocotește cu un superb dispreț. Simple ficțiuni științifice, literatură de vulgarizare, pentru tineret. Insă aceste romane au creiat și au întreținut o poezie a științei, a progresului tehnic, a eroismului modern. Mulți copilandri care altădată, sub prestigiul romanului cavaleresc și napoleonian, s'ar fi visat oșteni, sub influența romanelor lui Jules Verne și-au ales cariere științifice : inginerie, chimie, fizică, explorări geografice. Iar acești juni cetitori exaltați de romantismul științific al lui Jules Verne, realizându-se la rândul lor, au modificat condițiile de existență ale omenirei, au prospectat planeta și materia ; ca alți eroi balzacieni de-o mai nobilă esență, ne-au înlesnit să trăim îndeaievea utopiile romancierului Jules Verne.**

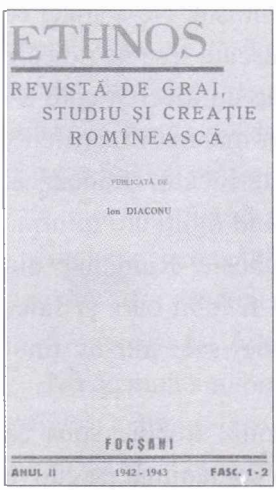

Receptiv la nou și neobișnuit, întrezărind, în *Baletul mecanic*, evoluția inteligenței artificiale, Cezar Petrescu evită capcana elogierii lui Jules Verne doar ca popularizator al științei și anticipator al unor invenții devenite, curând, realități de fiecare zi. El îi conferă distincția care i se cuvine, aceea de creator, prin opera sa, al unei noi mentalități, capabilă să schimbe fața lumii. Cititorii „Călătoriilor extraordinare" au fost, într-adevăr, mai bine pregătiți pentru confruntarea cu „șocul viitorului", la care avea să-i supună trepidantul secol 20.

În *Fragmente dintr-un jurnal*, Mircea Eliade reproducea o însemnare făcută la Ascona, în iulie 1957:

„Citesc *Călătorie spre centrul pământului* de Jules Verne și sunt fascinat de originalitatea simbolurilor, de claritatea și strălucirea imaginilor. Aventura este cu totul inițiatică și, ca în orice aventură de acest fel, pot fi regăsite rătăcirile prin labirint, coborârea în lumea subterană, trecerea peste ape, proba focului, întâlnirea cu monștrii, proba singurătății absolute și a tenebrelor, în sfârșit, înălțarea biruitoare care nu-i altceva decât apoteoza inițiatului. Cât de adevărate sunt imaginile acestor lumi subterane – celelalte lumi -, cât de precisă și de coerentă este mitologia abia camuflată de jargonul științific al lui Jules Verne. Cum au putut psihologii și criticii literari să ignore până astăzi acest document excepțional, această inepuizabilă comoară de imagini și de arhetipuri?“ (147, p. 232).

Reproducând acest pasaj, într-un succint memento al opiniilor despre roman, Simone Vierne îl situează la palierul anului 1973, când a apărut versiunea franceză a *Fragmentelor*... El pare să fie, astfel, posterior altor texte care subliniază caracterul inițiatic al *Călătoriei*..., aparținând lui Léon Cellier (1964) și Marcel Brion (1966) (30, pp. 193-194). Dar însemnarea lui Eliade datează, cum am văzut, din 1957, prioritatea ei fiind indiscutabilă.

De altfel, prețuirea entuziastă a romanului poate fi întâlnită și într-o însemnare din 16 iulie 1959:

„Într-unul dintre carnetele mele de acum doi ani, regăsesc aceste rânduri transcrise din *Călătorie spre centrul Pământului*:

«- Vom coborî, vom coborî din nou, vom coborî mereu! Știi bine că, pentru a ajunge în centrul globului, mai avem de parcurs doar o mie cinci sute de leghe!

– Hei, am exclamat eu, nici n-are rost să vorbim despre asta! La drum! La drum!»

Săptămâna trecută vorbeam cu Guy Dumur despre această extraordinară *Călătorie spre centrul Pământului*. Ce pasionantă teză de doctorat s-ar putea scrie, îi spuneam, în legătură cu universul imaginar al lui Jules Verne. Dumur mă îndemna să întreprind eu însumi acest studiu și încerca să mă convingă că numai un istoric al religiilor familiarizat cu simbolismul ar putea să înțeleagă și să descrie lumile onirice ale lui Jules Verne“ (op. cit., p. 280-281).

Regretând faptul că Mircea Eliade n-a urmat îndemnul lui Guy Dumur,

trebuie să menționez că, în ultimele decenii, zeci de teze de doctorat au fost consacrate universului imaginar al lui Jules Verne.

Într-un alt registru interpretativ, George Călinescu declara, în 1958, cu privire la „Călătoriile extraordinare": „...am căpătat convingerea că aceste opere intră în domeniul propriu zis al artei", afirmând apoi despre autorul lor: „Nu rareori forța lui vizionară este egală cu a lui Victor Hugo. Stilul e încântător, spiritual și foarte plastic. Impresia de halucinant provine din îndrăzneala de a se situa concret în condiții ipotetice, sugerate de știință" (44).

La rândul său, Mihail Ralea considera, în 1964, că „El (Jules Verne) este și sub raportul formei un mare scriitor", referindu-se, printre altele, la „descrierile de păduri submarine din *Douăzeci de mii de leghe sub mări*. Rareori culorile, simfoniile cromatice, rareori baletul de forme vegetale complicate, rareori toate aceste combinații pur vizuale au fost redate așa de fidel cu simpla unealtă a cuvântului. Recitindu-le, imaginea lor polimorfă și policromă ne răsare în ochi, halucinantă" (108).

Voi încheia explorarea acestei stări de spirit fluide, evoluând de la didacticismul secolului al XIX-lea la reliefarea virtuților artistice proprie ultimelor decenii, cu frânturi dintr-o tabletă a lui Al. Rosetti:

„Universalitatea scrierilor lui Jules Verne e datorată, în primul rând, faptului că lucrările sale propun cititorului evenimente extraordinare, petrecute în lumi necunoscute. Banalității romanelor contemporane lui, înșirând fapte cotidiene, autorul îi substituie pătrunderea în lumi pline de farmec; emoția cititorului este ținută trează în tot timpul lecturii, iar evenimentele se succed în perfectă ordine. [...]

Stilul scrierilor lui Jules Verne realizează formula preconizată de Stendhal: clar și precis, ca stilul *Codului civil* și construcția logică a scrisorilor lui Descartes, luată ca model.

Acest stil de o limpezime desăvârșită contribuie la succesul fără precedent al celor douăzeci de mii de pagini manuscrise, realizate în mii de cărți tipărite în principalele limbi de civilizație ale globului" (112).

Modul în care s-a închegat portretul scriitorului în oglinzile cu ape tot mai adânci ale conștiinței noastre critice ar merita o cercetare exhaustivă, de un incontestabil interes. V-am oferit câteva puncte de reper pentru acest efort necesar, menit să precizeze adevăratele dimensiuni ale receptării operei verniene între hotarele spiritualității românești.

„Spre nemurire și tinerețe eternă“

„Jules Verne este în pericol de a intra în rândurile marilor (scriitori) necitiți. Titlurile romanelor sale au devenit legendă – cine poate să treacă prin viață ignorând cu totul *Douăzeci de mii de leghe sub mări, Ocolul Pământului în optzeci de zile sau Călătorie spre centrul Pământului?* – iar aventurile epice ale Căpitanului Nemo și ale lui Phileas Fogg le-au asigurat acestora un loc permanent printre eroii mitologiei populare. Tocmai această celebritate este parțial vinovată de faptul că romanele lui sunt condamnate să rămână pe rafturi: cine are cu adevărat nevoie să-l citească pe Verne, când personajele și subiectele și filozofia lui personală optimistă sunt oricum adânc îngropate în conștiința colectivă?

A scrie despre Verne a dobândit astfel savoarea prăfuită a unei încercări de a-i resuscita pe cei morți. Verne a devenit obiectul pasiunii bibliofile, material pentru ediții de lux extravagante, un articol pentru colecționarul de antichități. El este un brontozaur literar, un monstru inofensiv sortit dispariției datorită unei schimbări nefavorabile în ecologie, fiind înlocuit de specii mai puternice și destinat să supraviețuiască doar ca piesă de muzeu“ (20, p. ix).

Aceste aprecieri șocante se succed în primele două alineate din prefața lui Andrew Martin la cartea sa *The Mask of the Profet. The Extraordinary Fictions of Jules Verne*, apărută în 1990. Așadar, Jules Verne ar fi pe cale să devină un scriitor necitit, romanele lui rămânând pe rafturi și ar avea nevoie să fie resuscitat. Realitatea este însă cu totul alta. Conform datelor incontestabile din *Index Translationum*, în acel an 1990 autorul „Călătoriilor extraordinare“ se situa, ca număr al traducerilor, cu mult înaintea unor monștri sacri ai literaturii universale ca Balzac, Cehov, Cervantes, Dickens, Hugo, Thomas Mann, Stendhal, sau chiar a unor concurenți la favoarea marelui public ca Arthur Conan-Doyle, Alexandre

Dumas, Jack London, Mark Twain, H.G. Wells. Frumoasă performanță, pentru un „brontozaur [...] sortit dispariției"!

Într-un alt pasaj din prefață, după ce afirmă, în același spirit, „Răsfoind paginile mucegăite ale «Călătoriilor extraordinare» mă încerca strania seducție a explorării junglelor antediluviene" (Id., p. x), Martin începe să ne dezvăluie strategia demersului său: „Cu cât citeam mai mult, cu atât începeam să mă întreb dacă lumea nu era pradă unei neînțelegeri sistematice a acestui autor și dacă Verne nu era victima inocentă a unei genealogii". Genealogia este aceea a science fiction-ului, Jules Verne fiind considerat „părinte sau bunic" al genului. Or, „părinții-fondatori, părinții de orice fel sunt osândiți să fie întrecuți în ceea ce privește amploarea imaginației și posibilitățile tehnice, nesocotiți și disprețuiți de progeniturile lor. Pentru a renaște ca scriitor, el trebuie mai întâi să fie lipsit de această paternitate. Am realizat acest lucru prin subtilul act de a uita că el a reprezentat doar originea unei singure specialități ancestrale și văzându-l, în schimb, ca o parte a unei geometrii mai complexe, a unei comunități intelectuale mai largi" (Id.).

Trebuie să precizez, mai întâi, că, fără a subaprecia rolul lui Jules Verne în fundamentarea genului sortit unei evoluții prodigioase, marile lui succese literar-teatrale se datorează unor opere de o altă factură: *Ocolul lumii în optzeci de zile, Mihail Strogov, Copiii căpitanului Grant*. De altfel, „Călătoriile extraordinare" cu subiecte sau implicații SF reprezintă mai puțin de un sfert din totalul creației verniene. În memoria afectivă a cititorilor, Fergusson, Lidenbrock, Ardan, Nemo și Robur se situează la aceeași altitudine ca Hatteras, Phileas Fogg, Paganel, Cyrus Smith și Dick Sand.

Cât despre „actul subtil", cu decenii înaintea lui Andrew Martin, Roland Barthes, Marcel Butor, Mircea Eliade, Michel Serres, pentru a cita doar aceste nume, l-au văzut pe Jules Verne altfel și mai mult decât ca pater al science fiction-ului. Spun asta nu pentru a nega meritele cărții în discuție, ci pentru a o situa la locul care i se cuvine, loc indicat chiar de autor: „Poate că în critica literară, ca și în lumea lui Verne, vârsta descoperirilor s-a încheiat. Sarcina mea în acest studiu despre Verne nu este atât de eroică. Nu descopăr adâncuri ascunse, ci doar câteva suprafețe insuficient observate" (Id., p. 13).

Îmi displace rolul celui care-l pune mereu la punct pe Martin, dar „vârsta descoperirilor" era departe de a se fi încheiat. Chiar în 1990, a ieșit

la lumină un roman considerat dispărut, *Parisul în secolul XX*, titlu menționat de Michel Verne în 1905, într-o enumerare a manuscriselor lăsate de tatăl său. Ca într-o împrejurare ciudată din „Călătoriile extraordinare", romanul se afla în vechiul seif de beton al lui Michel, despre care familia credea că e gol și a cărui cheie fusese pierdută, așa că broasca a trebuit să fie forțată. În timpul unei mutări intempestive, s-a amestecat cu alte hârtii și a fost regăsit, cum spuneam, în 1990. Publicarea acestei distopii, în toamna lui 1994 (traducerea românească datează din primăvara lui 1995) a constituit o revelație pentru cei care continuau să vadă în Jules Verne un zelator necondiționat al progresului. Michaël Lacroix consideră că „pentru critica verniană, în viitor vor exista un înainte și un după *Parisul în secolul XX*, într-atât îmbogățesc viziunea noastră despre Verne descoperirile pe care le îngăduie romanul" (84). Nu e de mirare că tabloul sumbru zugrăvit de încă tânărul autor l-a făcut pe Hetzel să respingă manuscrisul, în termeni de o neobișnuită duritate.

Viziunea despre Verne a fost îmbogățită și de dovezile privind ingerințele editorului, dovezi multiplicate prin publicarea, în 1999 și 2001, a primelor două volume de corespondență inedită între Jules Verne și Pierre-Jules Hetzel. Cenzura exercitată de acesta din urmă a trecut astfel din domeniul supozițiilor în cel al faptelor incontestabile. Iată câteva exemple.

Romanul *Călătoriile și aventurile căpitanului Hatteras* se încheia, în versiunea inițială, astfel:

„Deodată, el (Hatteras) dispăru. Strigătul teribil al însoțitorilor săi urcă până în vârful muntelui. Se scurse un sfert de minut, un secol, apoi îl revăzură pe nefericit proiectat de explozia vulcanului la o imensă înălțime; pavilionul său flutura sub suflul craterului.

Apoi, el recăzu în vulcan, unde câinele Duck, credincios până la capăt, se năpusti pentru a-i rămâne alături și în mormânt":

La 25 aprilie 1865, Verne îi scria lui Hetzel:

„Cred [...] că ești de acord, până la urmă, cu nebunia și sfârșitul lui Hatteras [...] Nu vedeam un alt mod de a termina. Și apoi, asta mi se părea că trebuie să fie morala istoriei. De altfel, cum să-l readuc pe Hatteras în Anglia, ce-ar face el acolo? Evident, acest om trebuie să moară la Pol. Vulcanul este singurul mormânt demn de el".

Editorul n-a fost de acord, gândindu-se, probabil, la impresia pe care acest sfârșit tragic al eroului ar fi putut s-o producă asupra tinerilor cititori ai prosperului său „Magasin d'Education et de Récréation", în care romanul a apărut între 20 martie 1864 și 5 decembrie 1865. Din fericire , Jules Verne a găsit o soluție la fel de valabilă din punct de vedere artistic: salvat în ultima clipă de însoțitorii lui, Hatteras își pierde mințile și este internat într-un ospiciu din Anglia, unde merge invariabil spre nord.

La fel s-au petrecut lucrurile cu *Hector Servadac*. În „nota editorului", scrisă îndeobște de autor, Jules Verne ținea să sublinieze: „Este deci un roman «cosmografic», dar cu siguranță foarte fantezist". Categorisirea se datora finalului în care cometa Gallia cade pe Pământ și, datorită compoziției sale aurifere, provoacă un crah financiar de mari proporții. Ultimele fraze au o pronunțată coloratură SF. O parte a cometei și fragmentul desprins din Terra, pe care se află englezii, au rămas în Cosmos:

„Or, această parte a fost regăsită, într-o zi, de luneta astronomilor. Ea fusese captată de Lună!... Devenise satelitul unui satelit!

– Sunt norocoși, englezii ăștia! strigă Palmyrin Rosette, contemplând infimul asteroid.

Poate că vom ști cândva dacă sunt cu adevărat norocoși. Anglia n-are obiceiul de a-și uita conaționalii. Inginerii Regatului Unit se străduiesc deci să imagineze un mijloc de a readuce pe Pământ Gibraltarul, Ceuta, pe compatrioții lor și partea din Gallia!...

Totul ne face să credem că vor reuși".

Refuzând această perspectivă prea „fantezistă", Hetzel i-a cerut lui Verne să conceapă o altă încheiere și a schimbat textul notei, care a apărut astfel: „Este deci un roman «cosmografic». Extrema fantezie se îmbină cu știința, fără să o altereze. Este istoria unei ipoteze și a conștiințelor pe care le-ar fi avut dacă, prin imposibil, ar fi putut să se înfăptuiască". Toți eroii neverosimilei aventuri se întorc, așadar, pe Pământ, într-un balon, iar fragmentul desprins este readus exact la locul lui, la o nouă trecere a cometei. Cum nu există nici o urmă a catastrofei, Servadac și companionii lui se vor întreba dacă totul n-a fost decât un vis. Cunoscând doar acest final, Simone Vierne îi reproșa lui Jules Verne că „refuză să mai dea frâu liber imaginației sale. Această timiditate ne pricinuiește o decepție, căci totul se reia ca la început; oamenii de pe Pământ nu și-au dat seama de nimic, în

afara îndelungatei și inexplicabilei absențe a eroilor“ (28, p. 242) – fără să știe, în 1973, că refuzul și timiditatea se datorau editorului.

După moartea lui Pierre-Jules Hetzel, Louis-Jules a perpetuat maniera de lucru cu autorii a tatălui său. Mărturie stă modificarea, evident impusă, a concluziei și a titlului unui roman vernian mai puțin cunoscut. Scris în 1899, *Marele șarpe de mare* relata croaziera silită a balenierei „Saint-Enoch“, purtată de un fenomen misterios până pe banchiza polară nordică. Meșterul Cabidoulin și alți membri ai echipajului sunt convinși că de vină este monstrul marin din titlu și autorul li se alătură: „Nu e mai puțin cert că el există. Așa că, așteptând să vedem în ce clasă, familie, gen sau specie trebuie să-l includă ihtiologii, nu mai e cazul să situăm marele șarpe de mare printre legende“.

Acest final a fost descoperit după 1995. Până atunci, romanul era cunoscut ca *Istoriile lui Jean-Marie Cabidoulin*, titlul cu care a apărut, în 1901, croaziera fiind pusă pe seama unui „val enorm, dotat cu o viteză incomparabilă“. Iar în privința monstrului marin, concluzia din versiunea inițială este întoarsă pe dos: „...nu există certitudinea că oceanele ascund astfel de animale. Așa că, așteptând ca ihtiologii să le constate existența și să hotărască în ce familie, gen, specie trebuie clasate, e mai bine să situăm printre legende ceea ce se spune despre ele“.

Aflându-se mereu printre cei mai citiți scriitori de pe mapamond, Jules Verne continuă să ne uimească și grație acestor reconstituiri, datorate eforturilor și sagacității unor cercetători împătimiți. S-a dovedit astfel că așa-zisa lui cuminţenie a fost, nu o dată, produsul cenzurii exercitate de cei doi Hetzel. După cum intervențiile lui Michel au alterat mesajul și poezia romanelor postume, într-o neinspirată tentativă de modernizare.

Monumentul funerar de la Amiens, realizat de sculptorul Albert Roze, îl înfățișează pe Jules Verne ridicând lespedea grea și ieșind pe jumătate din mormânt, cu fața și brațul drept ridicate spre cer. În perspectiva comemorării din 2005, cuvintele săpate atunci în marmură sunt mai îndreptățite astăzi ca oricând: „Spre nemurire și tinerețe eternă“.

Mormântul lui Jules Verne

Bibliografie

I. *Cărți consacrate vieții și operei scriitorului*

1. Allotte de la Fuÿe, Marguerite, *Jules Verne, sa vie, son oeuvre*, Paris, Krâ, 1928.

2. Brandis, Evg., *Vperiodsmostreascii. Povest o velikom mecitatele*, Izdatelstvo „Molodaia Gvardia", 1976.

3. Chesneaux, Jean, *Jules Verne. Un regard sur le monde. Nouvelles lectures politiques*, Bayard Editions, 2001.

4. Chesneaux, Jean, *Une lecture politique de Jules Verne*, Paris, Maspero, 1971.

5. Chini, Luisa, *Giulio Verne*, Le Monnier, Firenze, 1954.

6. Compère, Daniel, *Jules Verne écrivain*, Librairie Droz, Genève, 1991.

7. Compère, Daniel, *La vie amienoise de Jules Verne*, Annales du Centre Régional de Recherche et de Documentation Pédagogique d'Amiens, 1974.

8. Dehs, Volker, *Bibliographischer Führer durch die Jules-Verne-Forschung, Guide bibliographique à travers la critique vernienne 1872-2001*, Förderkreis Phantastik in Wetzlar e.v., Wetzlar, 2002.

9. Dekiss, Jean-Paul, *Jules Verne l'enchanteur*, Editions du Félin, 1999.

10. Dumas, Olivier, *Voyage à travers Jules Verne*, Montreal, Les Editions internationales Alain Stanké, 2000.

11. Escaich, René, *Voyage au monde de Jules Verne*, Editions Plantin, Paris, 1955.

12. Evans, I.O., *Jules Verne and his work*, Twayne Publishers, Inc., 1966.

13. Hobana, Ion, *Douăzeci de mii de pagini în căutarea lui Jules Verne*, Editura Univers, București, 1979.

14. Hobana, Ion, *Jules Verne în România?*, Editura Fundației Culturale Române, 1992.

15. Huet, Marie-Hélène, *L'histoire des Voyages extraordinaires, essai sur l'oeuvre de Jules Verne*, Paris, Minard, 1973.

16. Kiszely, Magda, *Verne Gyula magyar nemzetképe*, Debrecen, 1935.

17. Lemire, Charles, *Jules Verne, l'homme, l'écrivain, le voyageur*, Paris, Berger-Levrault, 1908.

18. Lengrand, Claude, *Dictionnaire des „Voyages Extraordinaires" de Jules Verne,* Cahier Jules Verne, I, 1997, Encrage Edition, Amiens.

19. Lottman, Herbert R., *Jules Verne. An exploratory biography*, St. Martin's Press, New York, 1996.

20. Martin, Andrew, *The Mask of the Prophet. The Extraordinary Fictions of Jules Verne*, Clarendon Press – Oxford, 1990.

21. Martin, Charles-Noël, *La vie et l'oeuvre de Jules Verne*, Paris, Michel de l'Ormeraie, 1978.

22. Martin, Charles-Noël, *Recherches sur la nature, les origines et le traitement de la Science dans l'oeuvre de Jules Verne*, Thèse de Doctorat ès Lettres et Sciences Humaines d'Etat, Paris, Université VII, juin 1980.

23. Moré, Marcel, *Nouvelles explorations de Jules Verne*, Paris, Gallimard, 1963.

24. Prouteau, Gilbert, *Le grand roman de Jules Verne: sa vie*, Paris, Editions Stock, 1979.

25. Săveanu, Simion, *Pe urmele lui Jules Verne în România*, Editura Albatros, București, 1980.

26. Soriano, Marc, *Jules Verne (le cas Verne)*, Paris, Julliard, 1978.

27. Verne, Jean-Jules, *Jules Verne*, Paris, Hachette, 1973.

28. Vierne, Simone, *Jules Verne et le roman initiatique*, Paris, Editions du Sirac, 1973.

29. Vierne, Simone, *Jules Verne. Mythe et modernité*, Presses Universitaires de France, 1989.

30. Vierne, Simone, *Jules Verne – Une vie, une oeuvre, une époque*, Paris, Balland, 1986.

II. *Capitole, studii, prefețe, articole, interviuri*

31. Amicis, Edmondo de, *Una visita a Jules Verne e a Victorien Sardou*, „Nuova Antologia", Anno XXXI, Quarta Seria, Volume LXVI, Fascicolo XXI, 1 Novembre 1896.

32. Angenot, Marc, *Jules Verne, le dernier utopiste heureux*, „La Pensée et les Hommes", 1980-1981.

33. Bailbé, Joseph-Marc, *Musique et fantastique dans Le Château des Carpathes – Variations sur le thème de la prima donna*, Colloque d'Amiens, II, *Jules Verne filiations-recontres-influences*, Librairie Minard, 1980.

34. Barcianu, Dr. D.P., *Castelul din Carpați*, „Foia Pedagogică", Anul II, Nr. 2, 15 ianuarie 1898.

35. Bastard, Georges, *Célébrité contemporaine : Jules Verne en 1883*, „Gazette illustrée", 8 Septembre 1883.

36. Belcot, C., *Ziarul științelor și al călătoriilor închină câteva pagini memoriei lui Jules Verne, admirabilul popularizator al științei de eri și vizionar al științei de azi,* „Ziarul științelor și al călătoriilor", Anul XL, Marți 18 Februarie 1936, No. 8.

37. Belloc, Marie A., *Jules Verne at home*, „Strand Magazine", February 1895.

38. Bridenne, Jean-Jacques, *Jules Verne* în *La littérature francaise d'imagination scientifique*, Paris, Gustave Arthur Dassonville, 1950.

39. Buisine, Alain, *Machines et énergétique,* în *Jules Verne 3, machines et imaginaire*, Lettres modernes, Minard, 1980.

40. Burlec, Liviu, *Jules Verne... pe Valea Jiului,* „Cronica", 1 mai 1981.

41. Burlec, Liviu, *Jules Verne la „Castelul din Carpați"*, „Cronica", 7 ianuarie 1983.

42. Butor, Michel, *Le Point suprême et l'âge d'or à travers quelques oeuvres de Jules Verne* în *Repertoire*, Paris, Editions de Minuit, 1962.

43. Carrouges, Michel, *Jules Verne* în *Les machines célibataires*, Editions du Chêne, Paris, 1976.

44. Călinescu, G., *Jules Verne și literatura pentru copii*, „Contemporanul", 14 noiembrie 1958.

45. Chendi, Ilarie, *Jules Verne: Castelul din Carpați*, „Familia", Anul XXXIII, Numărul 46, 16-28 novembre și Numărul 47, 23 novembre (5 dec.) 1897.

46. Claymoor, *Carnet du High-Life*, „L'Indépendence roumaine", Année 17e, 3e série, No 4709, Jeudi 18 Février (2 Mars) 1893.

47. Collin, J.P., *Remarques sur le lexique de Jules Verne dans le roman Le Château des Carpathes* în *Actes du X Congrès International des Linguistes*, Bucarest, 28 août-2 septembre 1967, Bucarest, Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, vol. 4, 1970.

48. Compère, Daniel, *Le Château des Carpathes de Jules Verne et E.T.A. Hoffmann*, „Revue de littérature comparée", No. 4, Octobre-Décembre 1971.

49. Compère, Daniel, *La dé-production littéraire ou : Le cas Jules Verne*, „Revue de littérature comparée", Nr. 523-524, 1972.

50. Coste, Didier, *Où Jules Verne montre son jeu : Le Château des Carpathes comme allégorie de la communication narrative* în *Jules Verne 4 texte image spectacle*, Lettres Modernes, Minard, 1983.

51. Courville, Luce, *Quatre-vingt-douze*, „Bulletin de la Société Jules Verne", Vol. 10, No 39-40, Juillet-Décembre 1976.

52. Culcer, dr. Alexandru, *Jules Verne la Homorod*, „Făclia", 5 noiembrie 1961.

53. C.N.N., *Jules Verne și istoria literară*, „Adevărul Literar și Artistic", Anul X – Seria II-a, No. 585, Duminică 21 Februarie 1932.

54. Dawbarn, Charles, *The Prophecies of romance. Jules Verne on scientific progress*, „Pall Mall Magazine", May 1904, Vol. 33.

55. Dăianu, Dr. E., *Zola și Verne*, „Tribuna", Anul XV, Sibiiu, Miercuri 28 Ianuarie (9 Februarie) 1898, Nr. 21.

56. Dehs, Volker, *Inspirations du fantastique ? – Jules Verne et l'oeuvre de E.T.A. Hoffman* în *Jules Verne 5 émergences du fantastique*, Lettres Modernes, Minard, 1987.

57. Di Maio, Mariella, *„Il Castello dei Carpazi" tra fantastico e straordinario* în *Viaggi straordinari attorno a Jules Verne*, Atti del Convegno tenutosi a Cesena il 14-15-16 aprilie 1988, Milano, Mursia, 1991.

58. Drăguț, Vasile, *O localizare în spațiul transilvan*, „Secolul 20", 207, 4, 1978.

59. Dumas, Olivier, *De Paris à Bucarest, La source des deux romans danubiens de Jules Verne*, „Bulletin de la Société Jules Verne", Vol. 22, No 87, Juillet-Septembre 1988.

60. Dumas, Olivier, *La Caverne du Dragon dans Le Beau Danube jaune*, „Bulletin de la Société Jules Verne", Vol. 31, No 123, 1997.

61. Dumas, Olivier, *Le Beau Danube jaune retrouve sa couleur*, prefață la Jules Verne, *Le Beau Danube jaune*, Société Jules Verne, Paris, 1988.

62. Dumas, Olivier, *Pêche dans les eaux du Beau Danube jaune*, prefață la Jules Verne, *Le Beau Danube jaune*, Editions de l'Archipel, 2000.

63. Dumas, Olivier, *Préface* la Carole Pither, *Sur les traces de Kéraban. Un personnage de Jules Verne*, Québec: Alain Stanké, 2000.

64. E.I., + *Jules Verne*, „Familia", Numărul 13, Oradea-mare, 27 mart. (9 aprilie) 1905, Anul XLI.

65. Fedi, Roberto, *Salgari e Verne*, „Antologia Vieusseux", 30-31, Aprile-Settembre 1973.

66. Gamara, Pierre, *Jules Verne ou le printemps*, „Europe", No 112-113, Avril-Mai 1955.

67. Gondolo della Riva, Piero, *L'affaire Pilote du Danube*, „Bulletin de la Société Jules Verne", Vol. 11, No 44, 4e trimestre 1977.

68. G.B., *Jules Verne*, „Adevărul Literar și Artistic", Anul IX, Seria II-a, No. 488, Duminică 13 Aprilie 1930.

69. Helling, Cornelis, *A propos du Château des Carpathes*, „Bulletin de la Société Jules Verne", Vol. 2, No. 7, Juin 1937.

70. Hobana, Ion, *Castelul din Carpați*, „Secolul 20", 207, 4, 1978.

71. Hobana, Ion, *Din nou despre Castelul din Carpați și despre bănuita vizită a lui Jules Verne în Transilvania*, „Steaua", 3, 1984.

72. Hobana, Ion, *Jules Verne în România?*, „Contemporanul", 1 și 10 ianuarie 1986.

73. Hobana, Ion, *Paris au XXe siècle. Une dystopie vernienne* în *Il mondo delle passioni nell'immaginaire utopico. Giornate di studio sull'utopia*, Macerata 26-27 maggio 1995, Milano, Dott. A. Giuffrè Editore, 1997.

74. Hobana, Ion, *Sine ira…*, „Magazin", 16 iunie 1984.

75. Holban, G. Mihail, *Viața în țară și în străinătate*, „Revista idealistă", Anul III, Tomul I, No. 3, Martie 1905.

76. Huet, Marie-Hélène, *Genèse de l'artifice – quelques notes autour du Château des Carpathes* în *Jules Verne 5 émergences du fantastique*, Lettres Modernes, Minard, 1987.

77. I.B., *Jules Verne sărbătorit*, „Lumea", Anul XI, No. 2865, Joi 16 Februarie 1928.

78. I.B., *Înconjurul pământului în 45 zile...*, „Lumea", Anul XI, No. 2886, Duminică 11 Martie 1928.

79. Ionașcu, Dumitru Dem, *Jules Verne n-a călătorit în Valea Jiului* în *Almanahul gospodinei*, Editat de revista „Steaua", 1983.

80. Ionașcu, Dumitru Dem, *Pe urmele lui Jules Verne*, II, „Magazin", 2 iunie 1984.

81. Isac, Emil, *Jules Verne* (8 februarie 1928...), „Rampa", Anul XII, No. 3022, Duminică 19 Februarie 1928.

82. I.S., Ing., *Un profet al tehnicii moderne*, „Adevărul Literar și Artistic", Anul XIV, Seria II-a, Nr. 750, Duminică 21 Aprilie 1935.

83. Jacquemin, Georges, *Le Château des Carpathes ou Le Fantastique à la manière de Jules Verne*, „La Marche Romane", Vol. 18, Nr. 2, 1968.

84. Lacroix, Michaël, *Paris au XXe siècle. Bilan critique et perspectives de recherche*, „Bulletin de la Société Jules Verne", Vol. 33, Nr. 132, 1999.

85. Luca, Benedetto de, *Poetul tinerimei*, „Universul literar", Anul XIII, No. 17, Luni 25 aprilie 1905.

86. Lux, *Încungiurul lumei în 72 de zile*, „Era nouă", No. 34, Duminică 27 Mai, 1890.

87. Macherey, Pierre, *Jules Verne, ou le récit en défaut* în *Pour une théorie de la production littéraire*, Paris, Francois Maspero, 1966.

88. Martin, Charles-Noël, *Préface* la *Le Château des Carpathes. Le Volcan d'or*, Lausanne, Editions Rencontre, 1970.

89. Martin, Charles-Noël, *Préface* la *Claudius Bombarnac. Le Pilote du Danube*, Lausanne, Editions Rencontre, 1970.

90. Martin, Charles-Noël, *A propos de „Jules Verne en Roumanie ?". La supposée „maîtresse" roumaine de Jules Verne*, „Bulletin de la Société Jules Verne", Vol. 28, Nr. 111, 1999.

91. Martin, Charles-Noël, *Recherches sur les maîtresses de Jules Verne*, „Bulletin de la Société Jules Verne", Vol. 14, Nr. 56, 1980.

92. Muscan, Catinca, *Nautilus la București*, „Magazin", 16 noiembrie 1963.

93. Mustière, Philippe, *La chambre au miroir ou l'appropriation de l'être dans le „Château des Carpathes"*, „Litterature", No. 43, octobre 1981.

94. Neefs, Jacques, *Le Château des Carpathes et la question de la représentation* în Colloque de Cerisy, *Jules Verne et les sciences humaines*, Union Générale d'Editions, „10 18", 1979.

95. Negoiță, C.N., *Jules Verne și istoria literară*, „Adevărul Literar și Artistic", Anul X, Seria II-a, No. 585, Duminică 21 Februarie 1932.

96. Negoiță, C.N., *Jules Verne și știința. Cu prilejul centenarului său*, „Adevărul Literar și Artistic", Anul IX, No. 389, Duminică 20 Mai 1928.

97. Numa, *Chronique*, „L'Indépendence roumaine", Année 17e, 3e Série, No. 4702, Jeudi 11/25 Février 1893.

98. Ocagne, Maurice d', *Jules Verne raconté par le fils d'un de ses amis* în *Hommes et choses de science, propos familiers*, Vol. 1, Paris, Librairie Vuibert, 1930.

99. Ozanne, Henriette, *De quelques sources verniennes*, Colloque d'Amiens, I, *Nouvelles recherches sur Jules Verne et le voyage*, Librairie Minard, 1978.

100. Petra-Petrescu, Horia, *Romanele lui Jules Verne – Notițe*, „Dacia Traiană", Calendar pe anul 1929, Sibiu, Editura institutului de arte grafice „Dacia Traiană".

101. Picot, J.-P., *Château en Espagne et château des Carpathes*, „Bulletin de la Société Jules Verne", Vol. 15, No. 59, 1981.

102. Popa, Mircea, *Jules Verne dans une perspective roumaine*, „Synthésis", VIII, Bucarest, 1981.

103. Pourvoyeur, Robert, *Jules Verne et le romantisme musical*, Colloque d'Amiens, II, *Jules Verne filiations-rencontres-influences*, Librairie Minard, 1980.

104. Pourvoyeur, Robert, *Kéraban à la Scène*, „Bulletin de la Société Jules Verne", Spécial Théatre, No. 3, No. 85 et 86 – ler 2 ème trimestre 1988.

105. Pourvoyeur, Robert, *Pégase chez Vulcain* în *Jules Verne 6 la science en question*, Lettres modernes, Minard, 1992.

106. Pourvoyeur, Robert, *Verne et Offenbach*, „Bulletin de la Société Jules Verne", Vol. 6, No. 21, 1972.
107. Radu, *Jules Verne*, „Albina", Anul VIII, No. 26, 27 martie 1905.
108. Ralea, Mihail, *Actualitatea lui Jules Verne*, „Secolul 20", No. 2, 1964.
109. Rauville, Hervé de, *Jules Verne*, „La France de Demain", 5 Avril 1905.
110. Raymond, Charles, *Les Célébrités contemporaines. Jules Verne*, „Musée des familles", Septembre 1875.
111. Raymond, Francois, *Le scaphandrier des abimes*, *Préface* la *Le livre d'or de la science-fiction. Jules Verne*, Presses Pocket, 1986.
112. Rosetti, Al., *Jules Verne*, „Contemporanul", 5 septembrie 1986.
113. Roudaut, Jean, *Le Château des Carpathes*, „L'Arc", No. 29, 2e trimestre 1966.
114. Săveanu, Simion, *Jules Verne a vizitat și țara noastră*, „Magazin", 1 aprilie 1961.
115. Săveanu, Simion, *Pe urmele lui Jules Verne... în țara Hațegului*, „Magazin", 25 iulie 1970.
116. Sherard, R.H., *Jules Verne Revisited*, „T.P.'s Weekly", October 9, 1903.
117. Stoian, Mihai, *Jules Verne și lupta românilor transilvăneni pentru unire cu țara*, „Luceafărul", 18 februarie 1978.
118. Terrasse, Pierre, *Jules Verne et les chemins de fer*, „L'Herne", Nr. 25, 1974.
119. Turiello, Mario, *Jules Verne* în Mario Turiello, *Mélanges littéraires*, Naples, A. Morano, 1908.
120. T.P., *Chronique parisienne. Jules Verne*, „La Roumanie", VII-ème Année, No. 1855, Jeudi, 17-30 Mars 1905.
121. Verne, Jules, *Amintiri din copilărie și din tinerețe* în Ion Hobana, *Douăzeci de mii de pagini în căutarea lui Jules Verne*, Editura Univers, București, 1979.
122. Verne, Jules, *Edgar Poe și operele sale* în Ion Hobana, op. cit.
123. Versins, Pierre, *Jules Verne* în *Encyclopédie de l'utopie, des voyages extraordinaires et de la science-fiction*, Editions de l'Age de l'Homme, Lausanne, 1972.
124. Voiculeț-Lemeny, Pompiliu, *Jules Verne prin Dobrogea*, „Tomis", No. 6, 1969.
125. xxx, *Ça et la*, „L'Indépendence roumaine", XIII Année (3e Série), No. 3641, Vendredi 17/29 Novembre 1889.
126. xxx, *Castelul din Carpați – Roman despre Români de Jules Verne*, Călindarul Poporului pe anul comun 1898, Sibiiu, Editura și tiparul „Tipografiei", societate pe acțiuni.

127. xxx, *Centenarul lui Jules Verne*, „Adevărul Literar și Artistic", Anul IX, No. 373, Duminică 29 Ianuarie 1928.
128. xxx, *Centenarul lui Jules Verne*, „Orizontul", Anul VIII, No. 8, 21 Februarie 1928.
129. xxx, *Conversations avec Michel Serres. Jules Verne, la science et l'homme contemporain*, „Revue Jules Verne", No. 13-14, Revue du Centre International/ La Maison de Jules Verne, 2002.
130. xxx, *Deux lettres de Jules Verne*, „Feuille de liaison du Centre de Documentation Jules Verne – Amiens", No. 26, 2[0] trimestre 1993, *Spécial Nellie Bly*.
131. xxx, *Echos*, „L'Indépendence roumaine", Année 52, No. 15.867, Mardi 21 Février 1928.
132. xxx, *Jules Verne*, „Luceafărul", Anul IV, Budapesta, 1 Aprilie st.v. 1905 – Nrul 7.
133. xxx, *Jules Verne at Home*, „Pall Mall Gazette", December 10, 1889.
134. xxx, *Les prophéties de Jules Verne*, „L'Indépendence roumaine", 29 Année, No 8777, Lundi 28 Mars (10 Avril) 1905.
135. xxx, *Prietenii lui Jules Verne*, „Adevărul Literar și Artistic", Anul XIV, Seria II, Nr. 771, Duminică 15 Septembrie 1935.
136. xxx, *Triumful lui Jules Verne*, „Drapelul", Anul V, Lugoj, 31 Martie (13 April) 1905, Nr. 38.
137. xxx, *Uă operă nouă a lui Jules Verne*, „Românulu", Anul al XXXII-le, Luni 9 Iuliu 1888.

III. *Varia*

138. Arbure, Zamfir C., *Elisée Reclus* (Din amintirile mele personale), „Viața socială", An I, nr. 2, martie 1910.
139. Aubaret, G., *Province du Danube*, „Bulletin de la Société de Géographie", Août 1876.
140. A.L., *Bucarest – Manuel du voyageur*, Bucarest, Imprimerie de la Cour. Propriet. F. Göbl, 1879.
141. Bellanger, Stanislas, *Le kéroutza*, Paris, Librairie Francaise et Etrangère, 1846.
142. Caillois, Roger, *Poétique de St.-John Perse*, NRF Gallimard, 1954.
143. Călinescu, G., *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Ediția a II-a, revăzută și adăugită, Editura Minerva, București, 1982.

144. Celebi, Evlia, *Seyahatname* în *Călători străini despre țările Române*, Vol. VI, Editura științifică și Enciclopedică, București, 1976.

145. Chambers, Ross, *L'Ange et l'automate. Variations sur le mythe de l'actrice de Nerval à Proust*, Paris, Lettres Modernes, „Archives des lettres modernes", 128, 1971.

146. Duruy, Victor, *De Paris à Bucarest. Causeries géographiques*, „Le Tour du Monde", 1861, 1862, 1863.

147. Eliade, Mircea, *Fragments d'un journal*, Gallimard, 1973.

148. Engelhardt, Ed., *Etudes sur les embouchures du Danube*, Galatz, Typographie Frédéric Thiel, 1862.

149. Fétis, F.J., *Biographie universelle des musiciens et Bibliographie générale de le musique*, Paris, Librairie de Firmin Didot Frères, Fils et Cie, 1860.

150. Floca, Octavian – Dr. Victor Șuiaga, *Ghidul județului Hunedoara*, Deva, „Tipografia județeană", 1936.

151. Gérando, Auguste de, *La Transylvanie et ses habitants*, Paris, Au Comptoir des Imprimeurs Unis, 1845.

152. Joanne, Adolphe et Emile Isambert, *Itinéraire descriptif, historique et archéologique de l'Orient*, Paris, Librairie de L. Hachette et Cie, 1861.

153. Lancelot, M., *De Paris à Bucarest. Causeries géographiques*, „Le Tour du Monde", 1865, 1866, 1868.

154. Le Cler, G., *La Moldo-Valachie. Ce qu'elle a été, ce qu'elle est, ce qu'elle pourrait être*, Paris, E. Dentu, Libraire Editeur, 1866.

155. Marbeau, Edouard, *Un nouveau royaume (Roumanie)*, Paris, Jules Gervais, Libraire-Editeur, 1881.

156. Massoff, Ioan, *Teatrul românesc. Privire istorică*, volumul III, *Teatrul din București în perioada 1877-1901*, 1969, Editura pentru literatură.

157. Mohr, Faust, *Amintirile unui spectator. Mișcarea teatrală în Capitală între anii 1899 și 1910*, București, 1937, Tipografie de Artă și Editură Leopold Geller.

158. Moldovan, Silvestru, *Țara nóstră. Descrierea părților Ardélului*, de la Mureș spre médă-di și valea Murésului, Sibiu, 1894.

159. Montanari, Gianni, *Ieri, il futuro*, Editrice Nord, Milano, 1977.

160. Mouy, Charles de, *Lettres du Bosphore. Bucarest-Constantinople -Athènes*, Paris, E. Plon et Cie, 1879.

161. Nellie Bly's Book: *Around the World in Seventy-two Days*, New York: Pictorial Weeklies Co., 1890.

162. Ney, Napoléon, *En Asie Centrale à la Vapeur*, Paris, Garnier Frères, éditeurs, 1888.

163. Nicola, Traian, *Valori spirituale tutovene. Biobibliografii*, volumul 4, G-L, Primăria Municipiului Bârlad, 2003.
164. Panighianț, Eugen, *Delta Dunării*, Editura pentru turism, 1972.
165. Panu, George, *Amintiri de la „Junimea" din Iași*, „Biblioteca pentru toți", Editura Minerva, București, 1971.
166. Paraschiv, Ion Trandafir Iliescu, *De la hanul Șerban Vodă la hotelul Intercontinental*, Editura Sport-Turism, București, 1979.
167. Petrescu, Cezar, *Roman și realitate*, „Ethnos", Revistă de grai, studiu și creație românească, Focșani, Anul II, 1942-1943, Fasc. 1-2.
168. Pichois, Claude, *Littérature et progrès. Vitesse et vision du monde*, Editions de la Baconnière, Neuchâtel, 1973.
169. Piru, Al., *Dumas și românii*, „Luceafărul", 30 iulie 1977.
170. Potra, George, *Din Bucureștii de altădată*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981.
171. Reclus, Elisée, *Nouvelle Géographie universelle*, I, *L'Europe Méridionale*, Paris, Librairie Hachette et Co, 1876.
172. Reclus, Elisée, *Voyage aux régions minières de la Transylvanie occidentale*, „Le Tour du Monde", Second semestre, 1874.
173. Romanescu, Aristizza, *30 de ani. Amintiri*, București, „Socecu", 1904.
174. Rosny, Léon de, *La patrie des Romains d'Orient*, Paris, Maisonneuve Frères et Charles Leclerc, 1884.
175. Sherard, R.H., *Twenty Years in Paris*, London: Hutchinson, 1905.
176. Stanca, Sebastian, *Monografia istorică a Văii Jiului*, X, „Steagul roșu", 2 ianuarie 1972.
177. Ujfalvy-Bourdon, Mme de, *De Paris à Samarkand. Le Ferganah, le Kouldja et la Sibérie occidentale. Impressions de voyage d'une Parisienne*, Paris, Librairie Hachette et Cie, 1880.
178. Vambéry, Arminius, *Voyage dans l'Asie Centrale. De Teheran à Khiva, Bokhara et Samarkand*, „Le Tour du Monde", Deuxième semestre, 1865.
179. Vax, Louis, *La séduction de l'étrange*, Paris, Presses Universitaires de France, 1965.
180. Zola, Emile, *Les Romanciers naturalistes*, Paris, G. Charpentier et Cie, Editeurs, 1890.
181. xxx, *Dictionnaire de sexologie*, Paris, Jean-Jacques Pauvert, 1962.
182. xxx, *Din istoria Transilvaniei*, Vol. II, Editura Academiei, 1963.
183. xxx, *Dizionario enciclopedico universale della musica e dei musicisti* diretto da Alberto Basso, *Le biografie*, Volume primo, A – Bur, 1985, Unione Tipografico-Editrice Torinese.

184. xxx, *La musica* sotto la direzione di Guido M. Gatti a cura di Alberto Basso, Parte seconda, Dizionario L-Z, Unione Tipografico-Editrice Torinese, 1971.

185. xxx, *Paris de 1800 à 1900 d'après les estampes et les mémoires du temps* publié sous la direction de Charles Simond, Tome III, 1870-1900, Troisième République, Paris, Librairie Plon, Plon-Nourrit et Cie, Imprimeurs-Editeurs, 1901.

Cuprins

„Măiestrul e mort“ 7

Legendă și adevăr 25

Ocolul Mării Negre (în patruzeci și cinci de zile) 33

În Mediterana *51*

Castelul din Carpați *53*

Însemnările unui reporter *129*

Frumoasa Dunăre galbenă *145*

Portret în oglinzi 175

„Spre nemurire și tinerețe eternă“ 233

Bibliografie 239

În opera lui Jules Verne, de la a cărui moarte se vor împlini, la 24 martie 2005, o sută de ani, se manifestă un interes susținut față de România și de locuitorii ei. Să fie el doar expresia intenției, mărturisită de marele scriitor, de a înfățișa un tablou dinamic al întregului glob pământesc?

Autorul la mormântul lui Jules Verne

Pentru a răspunde acestei întrebări, Ion Hobana a continuat și adâncit investigațiile pe care le-a întreprins în ultimele trei decenii. Întemeindu-se și pe o vastă bibliografie, el proiectează noi lumini asupra unei chestiuni care îi preocupă, firesc, pe numeroșii cititori din țara noastră ai "Călătoriilor extraordinare".

Pro Editură și Tipografie S.R.L. O.P. 26, C.P. 13
Str. Băiculești nr. 1, București;
Tel.: 021-490.62.35; 021-490.62.37;
e-mail: pro@zappmobile.ro
www.proeditura.ro
www.tajmahal.ro

ISBN 973-7995-28-7